

Viac než zákon

Úloha zákona v teológii milosti

Roberto Badenas

Viac

než

zákon

Roberto Badenas

Viac

než

zákon

Úloha zákona v teologii milosti

**Advent[®]
Union**

© Editorial Safeliz, S.L., Madrid, España, 1998
Translation © Advent-Orion Vrutky, 1999
ISBN 80-88960-15-0

*Conchín,
žene môjho života,
ktorá mi je viac než zákon*

Predslov

Už od kolísky sa túžime o našom svete dozvedieť čo najviac. Učením sa rozvíja naša osobnosť. Ak sa ľudská bytosť neučí, nie je šťastná. Nie všetky vedomosti nám však prinášajú želanú spokojnosť. Je to preto, lebo šťastie nemusí vždy súvisieť s nadobudnutým kultúrnym zázemím. Vedomosti sú semenka, ktoré utvárajú náš charakter k dobrému či zlému.

Naša doba, ktorá predstavuje veľký pokrok v poznaní a v prístupe k informáciám, neodstránila korupciu, neveru ani frustráciu. Tisíce kníh skúmajú všetky druhy poznania, ale len niektoré z nich k niečomu nabádajú. Poznatky, ktoré získame, by mali uspokojiť všetky oblasti nášho ja: fyzickú, psychickú, sociálnu i duchovnú.

Existuje poznanie, ktoré by úplne uspokojilo ľudského ducha? Je jedna pravda, ktorá vytvára pokoj a šťastie, ktorá nesklame a bez ustania otvára nové perspektívy. Biblia tvrdí, že v Bohu „sú ukryté všetky poklady múdrosti a poznania“. (Kol 2,3)

Jedným z cieľov edície Orion, v ktorej vychádza aj táto kniha, je šíriť poznatky, ktoré ľuďom pomáhajú žiť v pokoji s ľuďmi a s Bohom až do tej doby, kým príde jeho kráľovstvo. Veríme, že aj kniha dr. Roberta Badenasa Viac než zákon, v ktorej sa autor zamýšľa nad hodnotou a významom Božieho zákona, uspokojí túžbu po duchovných vedomostiach a bude ako hrst' semienok prinášajúcich uspokojenie a nádej do života každého čitateľa.

Vydavatelía

Roberto Badenas

získal doktorát teológie
na Andrewsovej univerzite
(Michigan, USA)

a je odborníkom
v oblasti biblickej filológie.

Od roku 1990 je dekanom
Univerzitného a pedagogického
centra v Salève (Francúzsko),
kde prednáša

výklad Novej zmluvy.

Pred touto knihou vydal
profesor Badenas okrem iného
rozpravu o význame textu
v liste Rimanom 10,4

(Christ the End of the Law, Romans 10,4
in Pauline Perspective, JSOT Press,
University Sheffielde, 1985).

Španielske vydavateľstvo Safeliz
vydalo v roku 1991 jeho knihu
„Encuentros“ (Stretnutia)
do dnešného dňa preloženú
a publikovanú v angličtine,
francúzštine, nemčine,
taliančine a portugalčine.

Prológ

Súčasná polemika o Biblii nie je ničím novým. Písmo vzdorovalo behu storočí, ideológií a módy. Medzi jeho najdiskutovanejšie pasáže patria bezpochyby tie, ktoré sa týkajú zákona. Od čias svojho zrodu až po súčasnosť je stále predmetom sporov.

Je známe, že na jeho princípoch sa stále z veľkej časti zakladá naše chápanie ľudských práv, ale v mene tohto zákona bola vyhlásená aj svätá vojna, zdôvodňovalo sa otroctvo, obhajoval trest smrti, odsúdilo sa plánované rodičovstvo, schvaľovalo podriadené postavenie ženy, napádalo figuratívne umenie a odmieta sa transfúzia krvi. Zoznam všetkých sporov, ktoré vznikli na jeho základe, by bol nekonečný.

Okolo zákona sa začal a skončil rozkol judaizmu a kresťanstva. Rovnakým spôsobom sa v kresťanskom svete niektoré skupiny domáhali uznania svojich biblických výkladov a iné, odvolávajúce sa na zákon, boli obviňované z legalizmu.

Prečo sa táto dôležitá otázka Biblie stala jablkom sváru? Už na začiatku ju komplikujú dva základné problémy. Na jednej strane, azda s výnimkou Desiatich prikázaní, sú biblické zákony neznáme aj kresťanom. Ak pre žalmistu „je Boží zákon dokonalý“ (Ž 19,7), pre dnešného moderného človeka je to dokonalosť neznáma. Na druhej strane existuje dlhá história predsudkov a nedorozumení týkajúcich sa funkcie, ktorú Biblia v teológii a v praktickom živote prisudzuje zákonu.

Aké zákony obsahuje Biblia? Čo prikazuje Stará zmluva vo svojich právnych pasážach? Ako sa k nim stavia Nová zmluva? Čo z týchto dokumentov platí pre nás?

Tieto stránky ponúkajú nové čítanie starých textov pri hľadaní odpovedí na naše otázky.

Pretože je to téma rozsiahla a kniha má vzdelávací charakter, zvolil

som formu blízku komentáru, v ktorom sú zozbierané jednoduché zaujímavé pozorovania, ako aj presné podrobnosti a dobrovoľne som sa vzdialil od príliš dogmatického a odborného náhľadu.

Existuje už množstvo prác o etických, teologických, právnych a historických aspektoch zákona, preto som sa rozhodol rozvíjať túto otázku z všeobecného biblického hľadiska (duchovného a osobného), ktoré, ako sa zdá, lepšie zodpovedá prirodzenosti dokumentu a komplexnosti témy. Som si vedomý náročnosti tejto úlohy, svojich nedostatkov a možností, ktoré sú ohraničené stránkami knihy.

Plán práce je veľmi jednoduchý. Nebudeme systematicky študovať, ani sa zaoberať úplnosťou textov. Obmedzil som sa na najreprezentatívnejšie a najneznámejšie vzorky, tak aby som nezabudol na ostatné. Dávam prednosť tomu, aby všetky hlavolamy zostali uchované a nedotknuté v archívoch, aj keď riskujem, že niektoré vopred vylúčim a nepoužijem ich. Svoj príspevok – bez odborných ambícií – obmedzujem na výklad niektorých úvah, ktoré rokmi vznikli a nazbierali sa. Ako vykladač zákona kedysi, ktorý „vynáša zo svojho skladu veci nové i staré“ (Mat 13,52), aj ja som sa opovážil osobným názorom prispieť k diskusii a pridal som niekoľko krátkych poznámok a bibliografických odkazov. Moje pozorovania vychádzajú z biblického textu a zasa sa k nemu vracajú. Často ma sprevádzajú tí, ktorí sa venovali tejto téme skôr než ja. Za svoje objavy vďačím starým textom a ich obdivovateľom.

Na príprave tohto diela sa zúčastnila aj skupina zložená z mojich žiakov, z ktorých spomeniem Miguela Ángela Tarína, Josuého Sáncheza, Jonatána Tejela a zvlášť Jonathana Vallsa. Ďakujem každému osobitne za ich nadšenie a účinnú pomoc pri získavaní informácií.

Musím pripomenúť aj významnú, ušľachtilú a neúnavnú pomoc, ktorú mi na vysokej profesionálnej úrovni poskytla Marty Pratsová pri literárnej úprave textu. Všetkým chcem vyjadriť svoje poďakovanie.

Autor

1. ČASŤ:

PÔVOD A VÝVOJ

Zákon v Starej zmluve

„Velebený bud', Hospodine!

Nauč ma svoje ustanovenia!“ (Ž 119,12)

1. Zákonodarca Mojžiš

„Pamätajte na zákon Mojžiša, môjho služobníka.“ (Mal 4,4)

Tóra je taká neoddeliteľná od svojho prvého zákonodarcu, že samotná Biblia ju nazýva „Mojžišov zákon“. (1) Jeho slávny vydavateľ je fascinujúcou osobnosťou. Celý jeho život bol výnimočný – od chvíle, keď ho ruky egyptskej princeznej zachránili z prúteného košíka unášaného Níлом až po jeho pochovanie Božími rukami na vrchu Nébo. Bolo by ťažké uveriť, že takýto človek vôbec žil, keby to nepotvrdzovali niektoré najstaršie dejinné záznamy.

Človek

Keďže prvým svedectvom o Mojžišovi je práve jeho Pentateuch („Päť kníh“), niektorí kritici spochybňujú takmer všetko, čo sa v nich spája s jeho menom, od chronológie až po opis odchodu Izraelcov z Egypta, od prekročenia Červeného mora až po pochod na Sínaj. (2) Napriek tomu, ak je nejaká biblická osobnosť, ktorej historickosť je nepochybná, je ňou Mojžiš. (3) Názory o autenticosti Piatich kníh Mojžišových (4) sa v posledných rokoch pozoruhodne menili a hoci sme ešte ďaleko od konsenzu, mnohé, ktoré sa zdali nespochybniteľné, sú preverované a menia sa v prospech historickej skutočnosti diskutovaného zákonodarcu. Napriek tomu jeho tradičný životopis v niektorých častiach obsahuje prvky legendy a niekde ostáva zahalený tajomstvom.

Jeho meno (Moisés) sa vyskytuje najviac v Starej zmluve. (5) Keď vychádzame z hebrejskej etymológie, je spojené so slovným koreňom *msh* („vziať späť“), pretože Mojžiš bol zachránený z Nílu, kam bol položený krátko po narodení. (2 Moj 2,10) Významní odborníci (6) vidia v prípone „sés“, často sa vyskytujúcej v písomnostiach Novej ríše, skrátenú formu egyptského teoforického mena (ako Ramsés). (7)

Mojžišov život je skutočnou epopejou. Narodil sa v Egypte v rodine izraelských otrokov (8) a pred smrťou ho zachránila práve dcéra faraóna utláčateľa. (2 Moj 2,1-10) Napriek tomu, že svoju mladosť prežil v paláci, odmietol život v prepychu (Žid 11,23-27) a rozhodol sa byť zajedno s utláčaným izraelským ľudom, z ktorého pochádzal. Ako nepochopený obhajca svojich bratov (2 Moj 2,11-14) musel po vražde odísť do vyhnanstva do Madiánska, kde ho prichýlila rodina kňaza Reguela, ktorý mu dal za ženu svoju dcéru Ciporu. (2 Moj 2,15-22) Jedného dňa, keď pásol stádo svojho test'a, zbadal nevšedný úkaz – horiaci ker, ktorý nezháral. Keď pristúpil bližšie, zaznel z neho Boží hlas, ktorý ho poveril oslobodzovacou misiou v Egypte. Mal vyslobodiť Izraelcov z egyptského otrockého jarma (2 Moj 3,1-4,17) a doviest' ich do zaslúbeného Kanaánu.

Osloboditeľ

Mojžiš po počiatocnom zdráhaní prijal poslanie a nastúpil cestu osloboditeľa. Dal sa do služieb starostlivého Boha, ktorý mu nariadil zanechať život pastiera a vliat mu odvahu zmeniť dejiny. Viera v Boží prísľub slobody zmenila jeho všedný život na veľké dobrodružstvo. Mojžiš oslobodil Hebrejcov z otroctva heslom: sloboda, rovnosť, vlasť. Bolo však naplnené viac nádejou než istotou.

Na to, aby oslobodil príslušníkov svojho národa, má Mojžiš ako zbrane iba Boží neodvolateľný príkaz a smiešnu drevenú palicu. A predsa, s Božím slovom na perách a s pastierskou palicou v ruke dokáže prinútiť faraóna, aby ustúpil, dokáže otvoriť prechod cez more a púšť a zmeniť osud celého národa.

Jeho dlhý život mal tri odlišné fázy. Je však zvláštne, že ich dĺžka je rovnaká: štyridsať rokov v Egypte, štyridsať v Madiánsku a štyridsať na ceste do zaslúbenej zeme. (9)

Po tom, čo Mojžiš doviedol Izraelcov po dlhej a namáhavej púti až na hranice Palestíny a po naplnení svojho poslania, zomiera s pohľadom upretým na zaslúbenú zem na neznámom mieste na vrchu Nébo. (5 Moj 34,1-12)

Prorok

Osobnosť „najväčšieho proroka Izraela“ (5 Moj 34,10) je pozoruhodná. Na rozdiel od ostatných prorokov nepotrebuje sny ani videnia, aby vyhovel Božiemu zjaveniu. Hovorí priamo s Bohom. Biblický text

sa obmedzuje na označenie výnimočného a paradoxného: „A Mojžiš bol veľmi pokorný človek, pokornejší od všetkých ľudí, ktorí boli na tvári zeme.“ (4 Moj 12,3) „Ale nepovstal viacej v Izraelovi prorok, aký bol Mojžiš, ktorého by tak znal Hospodin tvárou v tvár“ a s ktorým hovoril „tak, ako hovorí človek so svojím priateľom“. (5 Moj 34,10; 2 Moj 33,11)

Keď Mojžišova tvár žiari, on si to nevšíma. V jeho slovách a gestách nie je nič zvláštne. Jeho vzťah s Bohom sa mu zdá taký prirodzený, že sa čuduje, že ostatní tiež neprorokujú. (4 Moj 1,29) Nevychováva si ani učeníkov, ktorým by zveril svoj odkaz. Józua ho nasleduje ako zástupca, nie ako prorok alebo ako zákonodarca. Jeho zjavenia, akokoľvek zvláštne, majú verejný charakter, akoby tvorili tú najprirodzenejšiu súčasť jeho každodenného života.

Je zrejmé, že texty odrážajú omnoho menej osobnosť proroka ako osobnosť jeho Boha, a keď hovoria o ňom, je to predovšetkým na vyzdvihnutie diela, ktoré Boh realizoval jeho prostredníctvom. (10)

Nahnevaný prorok

Búrlivý Mojžišov život je stálym hľadaním absolútna. (11) Cit pre spravodlivosť ho podnecuje k spravodlivému hnevu. Známe sú rôzne epizódy, v ktorých sa stavia proti nespravodlivosti krutého sveta, v ktorom žije. Najprv sa vrhne na Egyptana, ktorý zle zaobchádza s jedným hebrejským otrokom a zabije ho (2 Moj 2,12); potom dohovára dvom Hebrejcom, ktorí sa bijú, a snaží sa ich oddeliť (2 Moj 2,13-14); neskôr pomôže Reguelovým dcéram vyviaznúť z rúk nepriateľských pastierov. (2 Moj 2,16-18) Je ustavične ustarostený a upokojí sa jedine v tichu púšte, keď je osamote s Bohom.

Mojžišov hnev, ktorý je dôsledkom frustrujúcej vzdialenosti medzi skutočnosťou a ideálom, spôsobí, že rozbije dosky zákona pod vrchom Sínaj. (2 Moj 32,15-19) Keď Mojžiš schádza z vrchu a v rukách drží dosky Desatora, hmatateľný dôkaz zmluvy s Bohom napísaný Božou rukou, stretáva sa so svojím vrtkavým ľudom, ktorý uctieva zlaté teľa. (12) Jeho zranená citlivosť nemôže pochopiť takú hrôzu. Úder je taký tvrdý, že kamenné dosky sa rozbijú o skaly, akoby boli z hlíny. „Provokácia je taká neznesiteľná, skutočnosť taká škandalózna, teľa a zákon sa vzájomne vylučujú takou silou, že je nutné rozbíjať, lámať, ničiť. Mojžišov smäd po absolútne tu dosiahne svoj kritický bod: nepozná kompromis. Všetko,

alebo nič. Nie je známe grandióznejšie ani hroznejšie vyjadrenie ako Mojžišov krik, s ktorým rozbíjal dosky zákona.“ (13)

Jeho smäd po absolútne sa konkretizuje na smäd po Bohu. Jeho zážitok „poznania Večného“ bol tou najhlbšou skúsenosťou, ako je to zaznamenané v scéne rozhovoru so Všemocným na vrchu Sínaj:

„Ak som teraz našiel v tvojich očiach milosť, prezrad' mi, prosím, svoje záme-ry... Daj mi vidieť svoju slávu!“

Boh mu odpovedal:

„Predvediem pred tebou všetku svoju nádheru a vyslovím pred tebou aj Páno-vo meno... Moju tvár nemôžeš vidieť, lebo niet človeka, ktorý by mňa videl, a ostal by nažive!“

A Pán hovoril ďalej:

„Hľa, neďaleko mňa je miesto, tam vystúp na skalú! Keď tade pôjde moja sláva, postavím ťa do skalnej trhlíny a položím na teba svoju ruku, kým ne-prejdem. Potom svoju ruku odtiahnem a ty ma uvidíš odzadu. Ale moju tvár nesmie nik vidieť.“

A Pán opäť hovoril Mojžišovi:

„Vykreš si dve kamenné tabule, práve také, aké boli prvé, a ja na tabule napíšem slová, čo boli na prvých tabuliach, ktoré si rozbil. A buď pripravený vystúpiť včas ráno na vrch Sínaj a postaviť sa na temene vrchu pred o mňa. Nikto však nesmie vystúpiť s tebou... Mojžiš teda vykresal dve kamenné dosky, také, aké boli prvé, a včas vstal a vystúpil na vrch Sínaj, ako mu prikázal Pán. Do rúk vzal tie dve tabule.“

„Hospodin zostúpil v oblaku, postavil sa tam k nemu a vyslovil meno: Hospodin. I prešiel Hospodin popred neho a volal: Hospodin, Hospodin, Boh milosrdný a ľútostivý, zhovievavý a hojný v milosti a vernosti, zachovávajúci priazeň tisícim, odpúšťajúci vinu, priestupok a hriech... Tu sa Mojžiš rýchlo sklonil k zemi a klaňal sa.“ (2 Moj 33,13 až 34,8)

Neher komentuje túto pasáž takto: „Mojžiš objavuje odhalenú Božiu tvár vo volaní vyzdvihujúcom lásku, ktoré čaká odpoveď až do tisíckej generácie. Mojžiš sa vrhá do dobrodružstva s vedomím Večnej prítomnosti. Ak súboj Jáкова s Bohom trval celú noc, Mojžišov bude trvať stodvadsať rokov. Celý jeho život bude poznačený prítomnosťou Neviditeľného.“ (14)

Exodus (15)

Ak prechod púšťou okolo Sínaja je riskantný ešte aj dnes, odvážiť sa na to s takým nedisciplinovaným davom, aký viedol Mojžiš, sa zdalo skutočným bláznovstvom. Druhá kniha Mojžišova rozpráva, ako sa odohral príbeh tohto jedinečného exodu. (16)

Izraelský národ vždy pokladal odchod z Egypta za kľúčovú udalosť svojej minulosti. „Je to zakladajúca udalosť Izraela, od ktorej všetko závisí, z ktorej vyplývajú všetky ustanovenia, obrady a presvedčenie a na ktorú sa vždy odvolávajú veľké nádeje národa.“ (17)

Niet pochýb, že izraelský národ sa sformoval počas exodu. (18) Izra-elci si budú ustavične pripomínať a vyzdvihovať Mojžišovu úlohu pri tejto slávnej udalosti, od ktorej sa odvíja nielen ich existencia ako národa, ale tiež ich misijné poslanie a osud.

V mnohých aspektoch je „skúsenosť exodu pre Starú zmluvu a judaizmus to, čo kríž pre Novú zmluvu a kresťanstvo“. (19)

Odchod z Egypta je sprevádzaný nadprirodzenými udalosťami. Útek pred faraónovou diktatúrou (faraón nikdy Izraelcov neoslobodil) je práve taký zázračný, ako prechod morom alebo prežitie v púšti. Zázrakom je víťazstvo viery jedného človeka nad impériom, oblak a oheň, ktorý vedie a ochraňuje utečencov počas horúčav v neznámych oblastiach púšte. (2 Moj 13,17 až 14,31) Zázrakom je padanie manny a voda, ktorá vyviera zo skaly. (2 Moj 15,22 až 17,7) A nakoniec prichádza zázrak prežitia napriek toľkým nepriateľom – Egyptanom, Amalekitom, Madiáncom, Moábcom, Amorejcom, a dokonca príslušníkom vlastného národa, schopným zničiť rodiacu sa túžbu po novom domove. (2 Moj 17,8-16)

Exodus – znamenalo to štyridsať rokov pochodu a prekonanie vzdialenosti 400 kilometrov, ktorú by aj najpomalšia karavána prešla za štyridsať dní. Národ otrokov však potreboval aspoň dve generácie, aby sa zbavil komplexov a naučil sa žiť na slobode.

Nezabudnime, že Izraelci vyšli z krajiny s úžasným kultúrnym dedičstvom. V údolí Nílu sú záhady, monumenty, hrobky a pyramídy, ktoré vzbudzujú úžas a podnecujú predstavivosť. Egypt bol štát na vrchole svojej civilizácie, bohatý na učené tradície žiarlivo chránené elitou spoločnosti, na tajomstvách života a smrti.

Mojžiš vytrhne svojich bratov otrokov z toho privilegovaného sveta takmer proti ich vlastnej vôli. Neviditeľný Boh sa im mohol zdať úbohý. To, čo zadržalo Hebrejcov pri Veľkej rieke, neboli len hrnce mäsa

(4 Moj 11,4.5), boli to tiež čary bohov (Horus, Osiris, Isis...), vplyv faraónov zbožňovaných v prepychových chrámoch a fascinovanosť egyptským svetom mŕtvych, v niektorých aspektoch takým reálnym a obývatel'ným ako je svet živých. Mojžiš sa však napriek tomu všetkému jediným gestom postavil proti tomuto tisícročnému svetu mýtov, idolov a rituálov. Všetko sa potáca pred JHVH-Elohim, jediným Bohom, ktorého vlastná existencia nenechá miesto pre iných bohov a ktorého slovo otriaslo poriadkom upevneným uctievanými náboženstvami.

Sínaj

Veľké stretnutie sa odohráva na Sínaji. Prešli sotva dva mesiace od odchodu z Egypta po príchod na posvätný vrch. Púšť, cesta bez návratu a prázdny priestor, sa tu mení na smerodajnú križovatku a bod stretnutia. Vrch, prekážka z kameňa a ticha, sa stáva Božím príbytkom a miestom zjavenia. (20) Odtiaľto, na základe rozhovorov s Bohom a kameňov s nápismi pochádzajúcimi z neba, Mojžiš začína organizovať hordu utečencov okolo nového zákona.

Text o teofánii (21) na Sínaji nás udivuje. (22) Hollywoodskí producenti – máme na mysli „Desať prikázaní“ od Cecil B. Mille – so svojimi špeciálnymi efektami a miliónmi vytvoria len veľké predstavenie, kým autor Druhej knihy Mojžišovej so svojím perom a papyrusom sa dokáže dotknúť vznešeného. Jeden Boh bez mena uzatvára zmluvu s jedným národom bez vlasti prostredníctvom zákona odlišného od doposiaľ ľuďmi a bohmi sformulovaných zákonov.

Nie div, že kritici považujú niektoré detaily textu za problematické a žiarlia predovšetkým na jeho úspech. Existuje ešte spis, ktorý by bol preložený do všetkých jazykov sveta a pre ktorého obsah by boli milióny čitateľov počas troch tisícročí pripravení žiť a zomrieť?

Od toho slávneho stretnutia ostávajú navždy spojené tri mená: Mojžiš, Zákon a Sínaj. Bez ohľadu na to, že nevieme presne určiť jeho geografickú polohu (23), Sínaj je najvýznamnejšie teologické miesto. Desať prikázaní, zmluva, bohoslužobný ceremoniál svätostánku, Tóra (24), to všetko sa definitívne spojí na tomto vrchu. Odttedy jasný svit a zároveň temný oblak záhady zahaľujú svätý vrch a to, čo sa tam stalo medzi Mojžišom a Bohom.

Voľba Sínaja ako základajúceho miesta pre vznik Tóry nie je náhodná. Zákon je záväzný krok medzi Egyptom a zaslúbenou zemou, medzi

včerajším otroctvom a zajtrajšou slobodou. Tóra, odhalená v priebehu tohto putovania, si navždy uchová charakter duchovného plánu cesty. (25) V biblickej symbolike metafora cesty sprevádza pojem zákona. Nemyslí sa tým ani tak jej pozorovanie, ako „krácanie po nej“. (26) Jej stanovy sú míľniky, ktorých poslaním je ukázať novú cestu oslobodenia bez rizika odbočenia. Chápanie zákona ako „cesty“ a plánu života vyplýva zo skúseností exodu.

Zákonodarca

Dielo, do ktorého je Mojžiš povolaný, spočíva v prijatí a odovzdávaní Tóry. Touto úlohou otvára Mojžiš éru prorokov. (4 Moj 12,1-8; 5 Moj 34,10-12) Bude hlásnou trúbou par excellence Najvyššieho, sprostredkovateľom (2 Moj 19,10-11,14-16,36; 5 Moj 20,18-20) zmluvy (*berith*) medzi ešte nepoznaným Bohom a roztráseným národom. (5 Moj 5,5) „Ľud, ktorý ustupoval trasúc sa od strachu a stál zďaleka, povedal Mojžišovi: Hovor ty s nami a budeme počúvať, a nech nehovorí s nami Boh, aby sme nezomreli.“ (2 Moj 20,19)

Na Sínaji Mojžiš dostane – ako znamenie zmluvy – dosky z kameňa s desiatimi prikázaniami a uloží ich do truhly zmluvy. (27) Tým vytvorí zo zákona a zmluvy dve neoddeliteľné skutočnosti. (2 Moj 24,1-8) V tomto vznešenom tróne sprevádzajú národ na jeho dlhom a nebezpečnom putovaní (2 Moj 24,12; 32,15-16) od vystavania svätostánku až po tajomné zmiznutie archy. (28)

Výsledkom duchovného vnuknutia na Sínaji je nastolenie poriadku, ktoré bolo medzi Mojžišovými krajanmi a súčasníkmi niečím neslýchaným. Niekoľkými nariadeniami položí základy pre vykorenenie najväčšieho otroctva, aké ľudstvo od svojho počiatku vytvorilo – kultu človeka. Mojžiš chce vykoreniť tento zhubný kult nielen zo spoločnosti, ale aj z mysle ľudí. Táto novota musela byť pre tých, ktorí prichádzali z Egypta, veľkolepej civilizácie, kde boli faraóni uctievaní ako stelesnení bohovia, nepochopiteľná. Napriek tomu, Mojžišov zákon sa dožaduje sveta zbaveného kultu človeka.

Ako ľudské bytosti máme tendenciu veriť, že všetko, čo vlastníme, nám právom patrí a vnucujeme iným predstavu, že sú vlastníkmí svojich osobností a toho, čo majú. Ale Tóra potvrdzuje, že život, majetok, svet, všetko je požičané. Dostali sme to a raz to budeme musieť zanechať. Mojžiš pomáha Izraelcom, oslobodeným od svojvoľných zákonov egypt-

ských faraónov, vybudovať svoju budúcnosť na princípe, že každá ľudská bytosť – nie je dôležitá, aké má postavenie – je slobodná a zodpovedná priamo svojmu Stvoriteľovi.

Ak teda tento zákon určil smer ľudského myslenia až po bod jeho nezvratnej premeny, nevďačíme za to ani tak výnimočnému duchu ľudského zákonodarcu, ani nejakým ideálom, ale konkrétnemu predmetu nášho štúdia, bez ktorého by Tóra nemala hodnotu ani len pergamenu, na ktorom bola napísaná a ani Mojžiš a jeho zákon by nenechali v dejinách žiadnu stopu.

Poznámky:

1. Pozri napríklad 2 Kráľ 23,25; 2 Par 23,18; Ezd 3,2; Neh 8,1; Dan 9,11; Mal 4,4; Luk 2,22; Ján 1,17; Sk 13,39; 1 Kor 9,9; Žid 8,28.
2. Bezpochyby je interpretácia Sigmunda Freuda najopovázlivejšia (pozri *Moisés y la religión monoteísta*, Alianza Editorial, Madrid, 1995). Podľa otca psychoanalýzy by Mojžiš nemal byť Žid, ale Egyptan, ktorý mal prijať monoteizmus za kral'ovania Akenatóna a mal byť zavraždený Židmi. Táto vražda spôsobená obdivom a závisťou mala vyvolať v Izraeli taký veľký komplex viny, že ho privedla k vyhláseniu Mojžiša za proroka – mučeníka a zmenila jeho zákony na Božie prikázania. Táto historicky nepodložená hypotéza sa zakladá na základných freudovských postojoch k náboženstvu (*Dictionnaire encyclopédique de judaïsme*, Cerf, Paríž, s. 768).
3. Pozri G. L. ARCHER, *Introduction à l'Ancien Testament*, Emmaüs, Saint-Lèger, 1978, s. 115-133.
4. Pentateuch (z gréčtiny *penta* - päť a *teukos* - diel) je názov, ktorým sa od staroveku označuje literárne dielo Mojžiša zložené z piatich častí nazývaných podľa poradia Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium.
5. Len od knihy Exodus po knihu Józue sa objavuje 706-krát.
6. Pozri R. de VAUX, *Histoire ancienne d'Israël*, Gabalda, Paríž, 1971, s. 312.
7. Teoforické mená (z gr. *teos* – boh, lat. *fero* – niesť) sú niektoré apelatíva dané božstvu.
8. Poznáme mená rodičov: Amráam a Jóchebet (2 Moj 6,20) a dvoch súrodencov: Áron (2 Moj 4,14; 6,20) a Mária (4 Moj 26,5).
9. Pozri 2 Moj 7,7; 16,35; 5 Moj 1,3; 8,2; 29,5; 31,2; 34,7.
10. A. BOULD, „Moisés“, *Diccionario enciclopédico de la Biblia*, Herder, Barcelona, 1993, s.1043.
11. A. NEHER, *Moisés y la vocación judía*, Aguilar, Madrid, 1962, s. 92.93.
12. Pozri 2 Moj 32, zvlášť verše 1-10.15.16.19.

13. A. NEHER, tamtiež, s. 93.94.
14. Tamže, s. 97.
15. Slovo *exodus* vybrané zo Septuaginty pochádza z gréčtiny *ex* (mimo) a *hodos* (cesta) a najlepšie opisuje jediný „východ“, skutočne „mimo všetky cesty“.
16. Pozri A. CHOURAQUI, *Moisés, viaje a los confines de un misterio realizado y de una utopía realizable*, Herder, Barcelona, 1997.
17. *Traduction oecuménique de la Bible*, „Ancien Testament Introduction à l'Exode“, Cerf, Paríž, 1976, s. 131.
18. T. L. THOMPSON, *The Origin Traditions of Ancient Israel*, JSOT, Sheffield, 1987, s. 133.
19. A. FEUILLET, „L'universalisme et l'élection d'Israël“, v *Bible et vie chrétienne* 15, Casterman, Paríž, 1956, s. 8.
20. Pozri diplomovú prácu môjho žiaka D. Jennaha, *Théophanie et Décalogue: Étude exégétique d'Exode 19 - 20*, Université de Sciences Humaines, Štrasburg, 1994.
21. „Teofánia“ (z gréčtiny *theos* - boh a *phaino* - prejavíť sa) je slovo, používané, keď sa hovorí o Božom zjavení, keď je Neviditeľný „viditeľný“, alebo aspoň citeľne prítomný.
22. Pozri 2 Moj 9 a 20, zvlášť 19,11-12.16-20.23; 20,18.
23. Diskutuje sa o umiestnení Hórebu (2 Moj 3,1-12; 19,25) vo vzťahu k Djebel Mousa, hornatému bloku na juhu polostrova Sínaj, blízko kláštora sv. Kataríny (J. Rogerson, *Nouvel atlas de la Bible*, Brepols, Maredsous, 1985, s. 126.127).
24. Podľa židovskej tradície Mojžiš získal na Sínaji Pentateuch a Mišnu s Talmudom (*Šabbat*, 93b).
25. B. RENAUD, „La théophanie du Sinai: Exode 19 - 24“, *Cahiers de la Revue Biblique* 30, Gabalda, Paríž, 1991, s. 152.153.
26. Zdá sa, že zákon je od svojho vzniku spojený so slovom *halacha*, ktoré znamená „chodenie“, „prechádzanie sa“, vytvorené z kmeňa *halak* (chodiť, prechádzať sa). Slovo *halacha* sa v judaizme stalo odborným termínom, ktorý pomenúva právne časti náboženského súboru na rozdiel od *haggada*, častí mravoučných a didaktických.
27. Archa vytvorená Bazalelom (2 Moj 35,30-35; 37,1.2) z dreva agátu a spevnená zlatými doskami, bola najsvätejším rituálnym objektom starého Izraela. Bola uchovávaná vo svätyni svätých, najsvätejšom mieste svätostánku v jeruzalemskom chráme. Nazývala sa aj „truhla svedectva“ (2 Moj 25,22) a „truhla zmluvy“ (4 Moj 10,33). Rabínska tradícia predpokladá, že archa bola schovaná Jeremiášom tesne pred zničením prvého Chrámu (*Joma* 53b-54a). Čo vieme povedať s istotou je, že ju nikto nenašiel v druhom Chráme (*Joma* 5,2). Dnes majú všetky synagógy vzdialenú repliku archy, aby uchovávali zvitky Tóry. (*Dictionnaire encyclopédique de judaïsme*, s. 47.48)
28. Pozri B. RENAUD, loc. cit., s. 127.

2. Pojem biblického zákona

„Vzácnejšie sú nad zlato, nad množstvo zlata rýdzeho. Sladšie sú ako med, ako med z plástov.“ (Ž19,11)

Zákonodarné texty Starej zmluvy sú zhrnuté v Piatich knihách Mojžišových (1). Od Spinozu cez Júliusa Wellhausena až po dnešok neprestali kritici útočiť na tento starý dokument obviňujúc ho, že je len zmesou fragmentov rôznych vnuknutí, pôvodu a protirečivých obsahov, spísaných do súčasnej formy niekoľko storočí po Mojžišovi (2).

Odborníci zareagovali a v súčasnosti sa objavuje miernejší vedecký postoj, podporovaný pozitívnym výsledkom archeologických nálezov, históriou a sociológiou (3). „Obsah Piatich kníh Mojžišových,“ píše Albright „je v skutočnosti oveľa starší než dátum ich posledného súpisu. Nové objavy neustále potvrdzujú historickú presnosť a literárnu starobylosť každého detailu. Je tu aj predpoklad existencie neskorších dodatkov k pôvodnému jadrú mozaikovej tradície (4), ktoré odrážajú normálny vývoj inštitúcií a starých postupov, alebo snahu neskorších vykladačov zákona o maximálne zachovanie prekladov pochádzajúcich od Mojžiša. Popierať dnes mozaikový charakter Piatich kníh Mojžišových je skúškou predsudkov.“ (5)

Zákonodarné texty Piatich kníh Mojžišových poskytujú veľmi rôznorodé prikázania v organickej, kompletnej a homogénnej jednote, tradične nazývanej „zákon“. Treba poznamenať, že medzi našim konceptom právneho zákona a biblickou predstavou je rozdiel, ktorý môže prekonať len štúdium textov.

Tóra, „nomos“, „lex“

Tieto slová sa vyvíjajú a často menia svoj zmysel. Slovo *tóra* sa zvyčajne používa na označenie zákona. Zdá sa, že je odvodené zo starého

koreňa (*jara*) zo slovníka pastierov a znamená „hodiť“ (pravdepodobne kamene na vedenie stáda). Niektorí ho spájajú s koreňom *ór*, čo znamená „svetlo“. (Ž 119,105) (6) Sväté texty ho používajú vo význame výchovy, vzdelávania, učenia a v širšom zmysle Božieho zjavenia. (5 Moj 31,9-13) Tóra nie je ani tak právnym poriadkom, ako orientáciou. Viac než zákonom je cestou, ktorá vyzýva k nasledovaniu určitým smerom. (7)

Tento termín získal veľmi rýchlo aj vedľajšie právne významy. Už Mojžiš sa sťažoval svojmu svokrovi, že žalobcovia „keď majú spornú vec, prídu ku mne, rozsudzujem medzi stránkami a vyhlasujem Božie ustanovenia a jeho zákony“. (2 Moj 18,16) Jednotné číslo „Tóra“ súčasne označuje Písmo sväté aj biblické zákonodarstvo ako celok. (5 Moj 1,5; 4,44; 27,26)

Čo sa týka helénskeho sveta, „Tóra“ sa prekladá ako „*nomos*“ (8), a termín nadobúda nový grécky odtieň „normy“ bez odstránenia jeho starého sémantického významu. V preklade do latinčiny ako „*lex*“ (9), čo je kľúčové slovo rímskeho práva, sa zúžilo na čisto právnický termín, oveľa obmedzenejší a striktnnejší než tie predchádzajúce.

Tóra predstavuje úplný zoznam zákonov, ktoré postupujú cez stravovanie (3 Moj 11) k bohoslužbe. Vo svojich mnohých významoch sa niekedy slovo „zákon“ týka morálky, inokedy práva alebo tradícií. Aby sme rešpektovali rôzne odtiene biblického pojmu zákona, je dôležité vždy si uvedomiť, čo hovoria texty v špecifickom kontexte.

Tóra a Päť kníh Mojžišových

Od počiatku sa „zákon“ (Tóra) volá Päť kníh Mojžišových, to znamená súbor svätých textov získaných a ctených v prvom období dejín Izraela. Knihy zákona boli prvou „Bibliou“ židovského národa. Neskôr sa objavili nové písomnosti, ktoré, aby sa odlišili od „Mojžišovho zákona“, nazývame „Proroci“ (*nebiim*) a za nimi, ďalšie, ktoré boli nazvané „Spisy“ (*kethubim*). Takto sa okolo Zákona časom sústredili ostatné historické knihy, prorocké a poetické, ktoré jedného dňa vytvorili Písmo. Napriek tomu v celej histórii nachádzame výraz „Tóra“ používaný v troch skutočnostiach navzájom blízko prepojených, ale aj rozdielných: Božie zjavenie vo všeobecnosti, súbor mozaikových spisov a osobitne právne pasáže. (10) Posledné menované budú prvým objektom nášho štúdia.

Zvláštnosti biblického zákonodarstva

Málo inštitúcií Izraela je takých starobyľých a osobitých, ako je Tóra. Zistilo sa, že nariadenia Piatich kníh Mojžišových odzrkadľujú podmienky života v Palestíne vnútorne nestabilizovanej, ešte vzdialenej námornej plavbe, baníctvu a celkovo každému druhu priemyslu. Zodpovedá to obdobiu relatívne staršiemu (11), v ktorom Izraelci žili v úzkom vzťahu s inými národmi. Treba pripomenúť, že ich zákon odráža zvyky týchto národov a že tak forma, ako aj obsah zodpovedajú poľnohospodárskej a chovateľskej spoločnosti, vo svojich sociometrických parametroch nie veľmi odlišnej od národov žijúcich v tej dobe okolo Stredozemného mora.

Abrahám, veľký predok Hebrejov, pochádzal v skutočnosti z Úr, čo by mohlo vysvetliť niektoré spoločné črty medzi izraelským „zákonom“ a zákonníkmi Mezopotámie. (1 Moj 11,31 až 12,9) To, že sám Mojžiš žil do svojich 40 rokov na egyptskom faraónovom dvore (1 Moj 2,10), mohlo tiež ovplyvniť niektoré aspekty jeho zákonodarstva. (12) Zvyčajne zákonodarcu prinášal nové prvky podporujúce želaný spoločenský pokrok – a to je vlastné väčšine nových zákonodarstiev. Každé uzákonenie obsahuje viac starých prvkov ako nových. To je aj prípad Chammurapiho zákonníka – aktualizovanie sa mieša so starým právom (zákony Ešnunaka, Lipit-Ešтары atď.). Niečo podobné sa mohlo stať s biblickým zákonodarstvom. Pomalé prenikanie do Kanaánu vystavuje Izraelcov dlhému súžitiu s ich kanaánskymi bratrancami, čo vo veľkom dokazujú naše pramene.

Zdá sa však, že analýza textov potvrdzuje aj opak. Izraelci vstúpili do civilizácie s určitými vlastnými charakteristikami, ktoré si prekvapujúco uchovávali v priebehu celej histórie. Ich spôsob chápania zákonodarstva ostro kontrastuje nielen s indoeurópskym, ale i s ostatnými semitskými, vrátane arabského a akádskeho. Nedostačujúca podobnosť medzi jednými a druhými naznačuje, že vplyvy boli minimálne. Ba čo viac, mozaikové zákonodarstvo ukazuje na radikálny odpor k inštitúciám okolitých národov, postavených predovšetkým na náboženskej úrovni. Ak porovnáme Tóru s ostatnými zákonmi svojej doby, zásadne sa od nich odlišuje a ustavične potvrdzuje svoju odolnosť voči zákonným normám, ktoré ju obklopujú.

„Nerobte tak, ako robia v Egyptskej krajine, v ktorej ste bývali. Nerobte ani tak, ako robia v Kanaánskej krajine, do ktorej vás vediem, ani podľa ich ustanovení nechodievajte. Konajte podľa mojich právnych predpisov a moje

ustanovenia zachovávajúte, aby ste podľa nich konali. Ja som Hospodin, váš Boh.“ (3 Moj 18,3.4)

Nový zákon si preráža cestu cez „zamínované“ územie Egypta (počiatok) a Kanaánu (cieľ) – dvoch bezprostredných susedov Izraela. Vo svete od nepamäti organizovanom na zakorenených zvykoch ponúka Tóra nové podnety pokrokovejším spôsobom.

Niektoré najdôležitejšie rozdiely sa časom zmenili na definitívny prínos Tóry do štruktúr fungovania západných spoločností a predstavujú významný pokrok v dejinách ľudských práv.

Pozrime sa na niektoré hlavné diferencujúce prvky:

Mozaikový a zjavený zákon

Všetky zákonodarstvá sa zvyknú konštituovať súžitím ľudí. Individuálne a vojnové násilie, zneužívanie moci, úplatnosť sudcov, inštitucionalizovaná nespravodlivosť bohatých, neoprávnené klamstvá kňazov, obchodníkov, čarodejníkov, veštcov urobili v priebehu dejín z dobývania práva ťažkú krížovú cestu. Napriek tomu sa biblický zákon zároveň predstavuje od začiatku ako celok zjavený Bohom a ako séria konkrétnych pravidiel vyhlásených Mojžišom. Dôvod jeho existencie sa neopiera o vznik štátu, ale spočíva na vôli jeho Tvorcu (13). Mojžiš vysvetľuje národu Božiu vôľu a usmerňuje ho na jeho ceste. To dáva Tóre jej osobitý charakter, súčasne božský i ľudský.

Málo nariadení má stálu, absolútnu a definitívnu formuláciu. Dôvodom je prispôsobenie sa dynamike života a meniacim sa podmienkam v dejinách. Ich pokračujúca premena medzi špecifickými ustanoveniami a etickými princípmi pripomína pravidlá cestnej premávky. Nariadenia sú určené na to, aby chránili kvalitu života a položili základy určitým hodnotám. Všeobecné normy sa ukazujú na konkrétnych príkladoch, ktoré si zaslúžia titul paradigma. Formulácia etická („miluj blížneho svojho ako seba samého“, 3 Moj 19,34) a zároveň kazuistická („ak sa vo vašej krajine pri tebe zdržuje cudzinec, neutláčajte ho“, 3 Moj 19,33) odhaľuje vo svojich nariadeniach životnú filozofiu, ako aj súhrn právnych prípadov a právnej prezieravosti.

Zákon občiansky a náboženský

Jednou z najvýznamnejších zvláštností biblického zákonodarstva je to, že neseparuje ekonomické, sociálne, občianske a náboženské

veci z ktorých posledné menované prevládajú nad ostatnými. Hoci sa sumerské úryvky, Chammurapiho zákonník a asýrske zákony zmieňujú o náboženstve, sú predovšetkým občianskymi zákonmi. V Tóre sa dôležitosť duchovného rozmeru objavuje jednotným a neoddeliteľným spôsobom vo všetkých aspektoch existencie. S argumentáciou viac etickou než právnou, zákonodarné texty naznačujú, že ľudský blahobyt existuje vtedy, ak sú sociálne a duchovno neoddeliteľné. Úzke prepojenie všetkých hľadísk života vysvetľuje prísnosť niektorých nariadení, ktorých prekročenie predpokladá nezvratné zvrútenie celého systému.

Biblické zákonodarstvo prináša veľmi pokrokovú predstavu Boha. Jahve zdieľa, v určitom zmysle, mnoho vlastností s božstvami prijatými susednými národmi: je kráľom ako Anu z Mezopotámie, všemocným a tvorcom ako Baal a Ištar, vševedúcim ako Ea, víťazným ako Assur, Pánom ako Marduk alebo Amón.

Napriek tomu má Boh Izraela nové vlastnosti. Nie je ohraničený ani zemou ani národom, je to „Boh všetkých“, Boh vesmíru aj ľudí. Boh je „duch“, nie je stranícky. Tento objav je základom duchovnej skúsenosti s neočakávanými dôsledkami. Tento jediný Boh, iný než ostatní, tvorca a Pán neba a zeme, ktorého vôľa sa premieňa v ideál spravodlivosti, povoláva ľudstvo nasledovať tento ideál.

Netreba byť prekvapený, že zachovávanie zákona je spojené s „poznáním“ Boha. (5 Moj 6,1-25) Toto poznanie sa nechápe len v racio-nálnom a kognitívnom zmysle. Je to chápanie biblické, je to vzťah lásky a hĺbkou s cieľom byť iným (14).

Srdce sa obracia k biblickému „poznaniu“, aby odpovedalo na dve požiadavky: smerom k Bohu a k blížnemu.

Izraelský a všeobecný zákon

To, čo bezpochyby vyvoláva pozornosť, sú stále odkazy na zmluvu medzi Bohom a ľudom. Zákon je časťou zmluvy. Rešpektovať ho znamená byť verný zmluve. U susedných národov, vrátane ostatných Semitov, aj keď je božstvo paňou, kráľovnou, tvorkyňou, pôvodkyňou rodiny alebo celého národa, je spojené s človekom prirodzeným vzťahom, ale nie aktom slobodnej vôle. Tóra sa predstavuje ako klasická zmluva o spojení. (15) Boh, vládca, uzatvára zmluvu s ľudom a dáva mu určité nariadenia.

Dôležitým znakom je, že zákon sa nikdy neobjavuje ako podmienka

zmluvy. No Boh sa zároveň zaväzuje bezpodmienečne žiadať rešpekt od svojich poddaných.

„Ja som Hospodin váš Boh, ktorý som vás vyviedol z krajiny Egyptanov, aby ste im neboli otrokmi. Polámal som ihlice vášho jarma a dal som vám chodiť so vztyčenou hlavou.“ (3 Moj 27,13)

Základný obsah tejto zmluvy sa zreteľne objavuje v mnohých pasážach:

„Ak ma budete teraz skutočne poslúchať a zachovávať moju zmluvu, budete mi vlastníctvom medzi všetkými národmi, lebo celá zem je moja. Vy mi budete kňazským kráľovstvom a a svätým národom.“ (2 Moj 19, 5-6; pozri 3 Moj 26,2-13 atď.)

Tóra je určená spoločnosti nerozlučne spojenej s Jahvem. Slová Tóry majú silu zákona, pretože vyjadrujú autoritu Božieho práva (Iz 1,10; 5,24; porovnaj Prísl 25,2). Neposlúchnuť ju má vážne dôsledky (5 Moj 31,28), riadiť sa podľa nej znamená získať prameň požehnania.

Tóra bude pre Izrael „sprievodcom Božieho kráľovstva na tejto zemi“ (16) a bude viesť vyvolený národ v jeho misijnom poslaní v dejinách:

„Lebo ty si Hospodinu, svojmu Bohu svätým ľuďom. Teba si vyvolil Hospodin, tvoj Boh, aby si mu bol vlastným ľuďom medzi všetkými národmi, ktoré sú na zemi.“ (5 Moj 7, 6; porovnaj s 2 Moj 19,6)

Napriek svojmu čisto „izraelskému“ charakteru, tento zákon smeruje k všeobecnému „ty“. Nielenže sa dá použiť pre všetkých bez rozdielu, Hebrejov i cudzincov, ale neuprednostňuje ani žiadnu sociálnu triedu, ani aristokraciu alebo triedu duchovných a ani kráľa. Okrem toho, nie je určený len pre určitú dobu:

„Ale túto zmluvu a túto prísažnú dohodu neuzatváram len s vami samotnými, lež i s tým, kto tu dnes s nami stojí pred Hospodinom, našim Bohom, i s tým, kto nie je tu dnes s nami.“ (5 Moj 29,13.14)

Proroci trvali na tom, aby sa Tóra rozšírila medzi všetky národy, až k najvzdialenejšiemu ostrovu. (Iz 42,4) Svetlo poznania, ako živé zjavenie morálneho Boha, všeobecného a nedeliteľného (Rim 2,9-16) malo viesť všetkých k životu. (Prísl 6,23)

Realistický a utopický zákon

Hoci boli mozaikové zákony uzákonené neskôr ako sa uskutočnila kodifikácia mnohých mezopotámskych a egyptských zákonov, prinášajú obraz spoločnosti na nižšej technickej úrovni, nie však spoločnosti

primitívnejšej. Zákoník Izraela je na jednej strane veľmi realistický a na druhej veľmi idealistický. (17) (Porovnaj 5 Moj 24,10-22 s 5 Moj 10,17-22.)

Najväčšou odvahou zákona je pozvanie k svätosti cestou etiky. (18) Veľká časť nariadení, vrátane občianskych, je v súlade s vážnosťou duchovného príkazu „Buďte mi svätí, lebo ja, Hospodin, som svätý“. (3 Moj 20,26) Žiadna z definícií svätosti, už či teologických, sociologických alebo filologických, nemôže vysvetliť slávnú 19. kapitolu 3. knihy Mojžišovej, kde sú príkazy prekvapujúco postavené proti sebe. „Telo, duša, duch, vôľa, morálne sklony, prirodzený inštinkt, čas, priestor, jednotlivec, spoločnosť, etika a rituál spolunažívajú v udivujúcej harmónii, ktorá by nepretrvávala, ak by prvý verš vopred nepovedal kľúč: ‘Svätí buďte, lebo ja, Hospodin, váš Boh, som svätý.’“ (19)

Tento zákon nevyzýva človeka len k rešpektovaniu blížneho, ale aj k aktívnemu hľadaniu spoločenstva s ním, a tým k odrážaniu Božej svätosti. Jeho cieľom je harmónia medzi všetkými bytosťami. Človek, obraz Tvorcu, nepotrebuje byť nekonečne mrzačený, rozdelený nespočetnými existenčnými rozpormi. Je určený na to, aby opätovne vstúpil na dráhu večnosti. Zákon, predurčený nástroj duchovného vzdelania, ho vedie týmto smerom vo všetkých zákutiach ľudskej skutočnosti, od biologického, takmer zvieracieho inštinktu až po najvyššie gesto šľachtivosti, od najväčších politických záležitostí štátu až po najmenšie detaily každodenného života.

Viac než zákon

Skúmanie Tóry nakoniec dokazuje, že to nie je len zákoník. Tóra je viac než zákon. (20) Jej naratívne texty utvárajú nepostrádateľný súbor normatívnych textov, akoby posledným zámerom zjavenia bolo poukázať na to, že by bolo chybou ísť cestou historických predkov týchto nariadení. Text Tóry sa začína rozprávaním o stvorení, postupuje cez búrlivé počiatky ľudstva, pokračuje obdobím patriarchov, oslobodením z Egypta až k diktovaniu Božieho zákona Mojžišovi. Rozprávania a vložené príkazy opisujú a predpisujú ľuďom navrhovaný štýl života. (21)

Zdá sa, že Tóra bola prerokovaná ešte predtým, než bola vyslovená. Akoby v nej existoval určitý podtext, aby bola precítená a poznaná a hlboko záúčinkovala na človeka. Akoby objavenie Božej vôle, vyjadrenej v zákone, bolo potrebné predbežne overiť životnými skúsenosťami.

Pre túto zvláštnu charakteristiku bola Tóra taká odmietaná i obdivovaná.

Poznámky

1. Neúplné právne texty rozložené po celej Biblii sú v skutočnosti opakovania z Piatich kníh Mojžišových (Józ 20,1-6), pretože to, čo ostatní volajú Ezechielova Tóra (40-48), je prorockou víziou a kapitoly 10 až 13 z Nehemiáša sú reformnými opatreniami.
2. Rôzne pramene sú označené písmenom J z „jahvista“, E z „elohista“, D z „deuteronomista“ a P z „kňazský“ (po anglicky *priestly*). Pozri A. Pury (vyd.) *Le Pentateuque en question*, Labor et Fides, Ženeva, 1989, s. 6.
3. Dnes aj najväčší skeptici priznávajú, že Mojžiš je neoddiskutovateľným vodcom, ktorý vedel zjednotiť rôzne hebrejské kmene v jeden, s jednou vierou, pod jednou vlajkou. Historik Lods, známy svojím skeptickým postojom k biblickej tradícii, tvrdí nasledovné: „Len veľké osobnosti sú schopné ovplyvniť rozhodujúcim spôsobom náboženský život národov... pokusy, ktoré presadzovali pozmenenie osoby Mojžiša na mýtus, nie sú veľmi šťastné... Aj napriek kritikom nemožno pochybovať, že nové náboženstvo sa objavilo vo forme jednej zmluvy.“ (A. Lods, *Israël des origines au milieu du VIIIe siècle*; Renaissance, Paríž 1930, s. 358-365).
4. Napríklad 34. kapitola 5. knihy Mojžišovej, ktorá sa týka smrti a pohrebu Mojžiša.
5. W. ALBRIGHT, *Arqueología de Palestina*, Garriga, Barcelona, 1962, s. 229, porovnaj S. W. BARON, *Histoire d'Israël*, Press Universitaires de France, Paríž, 1986, diel I., s. 69-71.
6. Pozri J. DOUKHAN, „La Loi, une lumière sur mon sentier“, *L'Olivier*, 7, 1993, s. 3.
7. A. NEHER, *Moïse et la vocation juive*, Seuil, Paríž, 1956, s. 104.
8. Pre Grékov je *nomos* pravidlo a zvyk.
9. *Lex* (má rovnaký koreň ako *lexico*) je predovšetkým to, čo je napísané a to, čo bolo uzákonené.
10. Nová zmluva tiež používa slovo „zákon“ v takomto širokom zmysle (pozri Luk 24, 44) do takej miery, že sa vety typu „ako je písané v Zákone...“ (Ján 10,34) citujú v žalme (Ž 82,6).
11. Porovnaj H. VAZELLES, *Historia política de Israel desde los orígenes*, Cristiandad, Madrid, 1984, s. 86.87.
12. Pozri napríklad tzv. Vezírov edikt, preložený a vydaný K. Pflügerom v *Journal of Near Eastern Studies*, október 1946, s. 260-276.
13. Pozri M. NOTH, *A History of Pentateuchal Tradition*, Scholars Press, Chico (Kali-

fornia), 1981.

14. „Poznat“ v hebrejčine je také hlboko skúsenostné, že rovnaký termín sa používa na označenie sexuálnych vzťahov. (1 Moj 4,1)
15. Viac-menej všetky zmluvy spojenectva na starom Strednom východe majú rovnakú štruktúru. G. E. Mandenhall bol prvým, ktorý poukázal na podobnosť medzi Desatorom a chetitskými zmluvami. Porovnaj „Law and Covenant in Israel and the Ancient Near East“, *Biblical Archeologist* 17, 1954, s. 26-50; Porovnaj D. J. MacCarthy, „Treaty and Covenant“, *Catholical Biblical Quarterly* 23, 1965, s. 217-240.
16. A. NEHER, cit. dielo, s. 105.
17. Pozri napríklad 2 Moj 22,20-26.
18. „Svätý“ sa nemôže zamieňať s „posvätným“ (v zmysle venované božstvu). V Biblii je svätosť vlastná Bohu. Termín sa používa v súvislosti s inými bytosťami tak, aby označil, že medzi Bohom a určenou bytosťou sa utvoril zvláštny vzťah, teda podčiarkuje spojenie oboch a vernosť ich novému vzťahu. (X. Léon-Dufour, *Diccionario del Nuevo Testamento*, Cristiandad, Madrid, 1977, s. 395)
19. A NEHER, cit. dielo, s. 102.
20. D. BANON, „La Tora est-elle une loi?“, *Loi et liberté*, Cerf, Paríž, 1993, s. 17-25.
21. P. L. LEHMANN, *The Decalogue and the Human Future*, Eardmans, Grand Rapids, (Michigan), 1994.

3. Nezaraditeľný zákonník

„Ked' sa ťa zajtra opýta syn a povie: Aký význam majú svedectvá, ustanovenia a právne predpisy, ktoré vám prikázal Hospodin, náš Boh?“ (5 Moj 6,20)

Texty zákonov Piatich kníh Mojžišových, rozsahom nie veľmi významné, sú na prvý pohľad prekvapujúco rozptýlené v štyroch posledných knihách (Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium) a často sa opakujú. Odborníci vyvinuli veľké úsilie, aby (rôznym spôsobom) objavili princíp, ktorý by ich umožnil zoradiť do súvislého celku.

Tí, čo vzali za základ kritérium štýlu, zoskupili texty, s rovnakou formuláciou úvodu a jemu podobných tém, a snažili sa rozdeliť tieto zákony do rôznych zákonníkov (1). Výsledok však nebol uspokojujúci. Iní sa pokúšali rozdeliť rôzne právne dokumenty podľa štyroch predpokladaných období napísania (2). Výsledky však boli veľmi rozdielne (3). Pretože sa ustanovenie zložené z rôznych literárnych „vrstiev“ určuje na základe obsahu textov, nevyhneme sa bludnému kruhu.

Ponecháme bokom problém jednoty zákonníkov a ich prameňov a nebudeme si všimáť ani biblickú tradíciu, pretože z hľadiska našej témy je nepodstatná. Venujme sa textu takému, ako ho poznáme dnes.

Zdá sa, že za tejto situácie je lepšie prijať rôznorodé provizórne riešenia než tvrdiť, že iba jedno zoradenie je úplne uspokojivé.

Sériu ťažko zaraditeľných naratívnych pasáží, ktoré sa môžu ľahko oddeliť z Piatich kníh Mojžišových, tvoria nasledujúce právne časti:

1. **Dekalóg** - základná a najlepšie vymedzená časť, opakovaná len v dvoch rozdielnych kontextoch (2 Moj 20,1-17 a 5 Moj 5,6-21). Jej obsah je skôr náboženský a etický než právny, preto stojí za to študovať ho osobitne.

2. Tzv. **Kniha zmluvy** (zmluvný kódex) (2 Moj 20,22 až 23,19) Hoci obsahuje aj náboženské a morálne predpisy, je to už nesporne dôležitý právny dokument.
3. **Deuteronomický kódex** (5 Moj 12-26) tvorí najväčší právny úsek Piatich kníh Mojžišových. Hoci sa v ňom opakujú niektoré nariadenia z „Knihy zmluvy“ a z Desiatich prikázaní, väčšina nariadení je nová.
4. **Predpisy týkajúce sa stavby a fungovania svätostánku** (2 Moj 25-29) tvoria neoddiskutovateľnú jednotu, ktorá je doplnená nariadeniami vzťahujúcimi sa na kňazskú službu. (4 Moj18)
5. **„Tóra obetí“** (3 Moj 1-7) obsahuje prikázania týkajúce sa rôznych obetí a darov. V skutočnosti táto časť prináleží viac k liturgickým nariadeniam než k čistému právu.
6. **„Zákon svätosti“** (3 Moj 17-25), nazývaný tak kvôli stálym odkazom na Božiu svätosť a jeho ľud. Špeciálne sa týka obradov vzťahujúcich sa na kňazstvo a na prostriedky dosiahnutia „svätosti Izraela“. Mnohé nariadenia, ktoré sme našli v predchádzajúcich súboroch, sú tu znovu vyjadrené rovnako. Podobne ako deuteronomický kódex, aj tento sa uzatvára kapitolou o požehnaní a kľatbe. (3 Moj 26)
7. Predpisy o **obradoch a sviatkoch**. (4 Moj 28-30)
8. **Rituálne desatoro** (2 Moj 34,10-28) nazývané tak preto, lebo obsahuje tiež desať nariadení o spôsobe, ako uctievať Boha a sláviť sviatky.
9. Nariadenia týkajúce sa **verejného zdravia** zhŕňajú najmä to, čo je považované za čisté a nečisté. (3 Moj 11-16)
10. Zákony o **rozdelení zeme**. (4 Moj 32-36)

Zvyšok tvorí séria voľných nariadení vložených medzi naratívne pasáže viac-menej nezávislé od príslušných kontextov.

Ako máme rozumieť tomuto komplexnému zákonodarstvu, ktoré sa podujíma na úlohu zreteľným spôsobom vyjadriť Božie právo? Ktoré časti hovoria o kodifikácii právnych hebrejských noriem a ktoré o ideálnom programe eticko-sociálnej reformy? Ktoré normy sa týkajú historických, kultúrnych a ekonomických pomerov a ktoré majú náboženský a metafyzický, nadčasový význam?

Čitateľ si môže klásť množstvo ďalších otázok. Tisíce odborníkov (predovšetkým židovských) skúmajú od čias Mojžiša až dodnes záko-

ny Starej zmluvy. Poklady tohto dedičstva vedomostí sú pre bádateľov ustavične plné prekvapení.

Ako vidíme, uvedeným zákonom chýba systematická forma a sú také pomiešané, že nie je ľahké roztriediť ich. Našli sa však takí, čo sa o to pokúsili. Jedni hľadali vnútorné prepojenia, iní sa pokúšali zistiť, ktoré z nich sa dajú použiť na všetky ľudské kategórie, a ostatní sa pokúšali oddeliť normy náboženské od občianskych.

Tradičné klasifikácie v judaizme

Najznámejšia klasifikácia je tá, ktorá delí prikázania na dve kategórie – **zákazy a príkazy**. Židovská tradícia obsahuje nasledujúce vyhlásenie Rabiho Simlaja: „613 prikázaní bolo zjavených Mojžišovi na Sínaji: 365 zákazov, ako je počet solárneho roku a 248 príkazov, ako je počet častí ľudského tela.“ (4)

Táto klasifikácia oddeľuje „prikázania, ktoré sa majú vykonávať v zvláštnych chvíľach“ (napríklad vo vzťahu k náboženským slávnostiam) od ostatných. Rozumejme tomu tak, že prvé, podľa tradičnej židovskej interpretácie, nie sú pre ženy povinné. (5)

Rabi Simeon Kajjara oddeľuje od pozitívnych a negatívnych príkazov tretiu skupinu, nazývanú parašijjót, pod ktorou rozumie opatrenia, ktoré sa nevzťahujú na žiadneho jednotlivca, ale na celok, napríklad na vytváranie útočiskových miest a na stavbu svätostánku. (6) Tieto prikázania sa považujú za nepoužiteľné mimo územia Izraela. Tak sa napríklad niektoré vykonávajú len v zaslúbenej zemi (Erec Israel). Ďalej sú to inštrukcie týkajúce sa desiatky z úrody, zatiaľ čo iné sa vykonávajú bez ohľadu na zemepisné umiestnenie. (7)

Klasifikácia podľa Mišny

Mišna – „oficiálna“ interpretácia Tóry (8) v judaizme rozdeľuje zákony na šesť skupín alebo kníh:

1. **Zerajím (zrnká)**. Združuje zákony týkajúce sa riadenia investičných statkov: práca, zber, nová úroda, desiatky.
2. **Móed (sviatky)**. Skupina nariadení týkajúcich sa odpočinku (zeme, otrokov atď.), zachovávanie soboty a iných náboženských sviatkov.
3. **Naším (ženy)**. Obsahuje príkazy týkajúce sa manželstva, rozvodu, nevery atď. a upravuje sľuby, medzi inými celibátu a nazarejstva.
4. **Nezikín (tresty)**. Zahrnuje všetko to, čo sa zvyčajne týka trestného zákonníka: rôzne delikty, napríklad proti osobe, vlastníctvu atď.

5. *Qodašim (sväté veci)*. Zjednocuje normy, ktorými sa riadia náboženské ceremónie a rituály (dary, obete, chrámová liturgia atď.), ako aj to, čo sa týka znesvätenia.
6. *Tohoróth (očistenie)*. Ide predovšetkým o rôzne očistné postupy pre rôzne prípady znečistenia. Dnes by sme to sčasti mohli považovať za príručku hygieny a kultickej čistoty.

Táto klasifikácia bola zozbieraná neskôr do Talmudu a oficiálne sa používa v židovskom prostredí dodnes. Existovali však aj iné pokusy o klasifikáciu.

Filónova klasifikácia

Filón z Alexandrie, súčasník apoštolov, zoskupil zákony do desiatich kategórií. Jeho vzorom a kritériom bolo desať prikázaní. Je cenné, že obsahuje základ Božích zákonov, ktoré sú jadrom zmluvy.(9)

Ďalšie rabínske klasifikácie

Neskoršie tradície založené na tom, že Tóra predkladá rôzne typy nariadení (10), interpretujú rozdiely medzi rozličnými zákonmi (preklad hebrejských termínov je približný):

- **Ustanovenia** (*chúkin*) sú pravidlá, ktorých zmysel nebol ľuďom vyjavený a ktoré Boh nariadil bez toho, žeby ich vysvetlil. Zaraďujú sa sem niektoré stravovacie nariadenia a niektoré rituály. (11)
- **Svedectvá** (*eduót*) sú príkazy vysvetlené Mojžišom, ktoré odlišujú vyvolený národ od národov ostatných. Sú to tie, ktoré určujú chrámový obrad, sviatky, obete, obriezku a iné zvyky vlastné

Izraelu.

- **Úsudky** (*mišpatím*) sú normy, ktorých právna prospešnosť je taká zrejmá, že sú spoločné, okrem biblického zjavenia, s inými zákonníkmi. Týka sa to občianskeho, trestného, obchodného alebo pracovného práva a sú veľmi podobné iným legislatívam staroveku.

Saadia Gaon rozdeľuje prikázania do dvoch kategórií: *siklijjót* (zdôvodniteľné rozumom) a *šimijjót* (získané zjavením), to znamená tie, ktorých dôvod je a zostane pre človeka nepochopiteľný. (12)

Bahja Ibn Paquda taktiež rozlišuje dve skupiny nariadení: tie, ktoré sa dajú vidieť (napríklad „nezabiješ“), kde prevládajú „prikázania pre telo“ a tie, ktoré smerujú k pocitom a úmyslom (napríklad „nebudeš túžiť“), kde prevládajú „príkazy pre srdce“. (13)

Juda Halevi k týmto dvom kategóriám pridáva tretiu, v ktorej prevládajú občianske ustanovenia (*minhagijjót*) vzťahujúce sa na vládu a fungovanie spoločnosti. Podľa neho sa príkazy získané zjavením (*šimijjót*), nemôžu dokázať ani vyvrátiť rozumom. (14)

Iná klasifikácia, tiež stredoveká, oddeľuje prikázania, ktoré sú záväzné pre každú dobu, od tých, ktoré mohli byť v platnosti len v dobe Veľkého chrámu. Takto všetky ustanovenia vzťahujúce sa na službu v svätostánku, liturgiu, kňazstvo, dary a obete nie sú povinné pre nikoho od dobytia Jeruzalema v roku 70 po Kr. Aj zákony, ktoré sa týkajú rokov odpočinku alebo jubilejného roku (3 Moj 25,1-55), nie sú uplatňované od doby, keď bol Izrael nútený odísť do vyhnanstva. Podľa týchto kritérií by zo 613 prikázaní zostalo v platnosti len 270. (15)

Kresťanské klasifikácie

Aj kresťania sa pokúšali roztriediť zákony Starej zmluvy. Cirkevní otcovia ich delia na tri skupiny:

1. Zákony **ceremoniálne**, týkajúce sa svätého kultu (obete, sviatosti, sväté rituály).
2. Zákony **morálne**, medzi ktoré patrí Desiat' prikázaní a humanitné zákony.
3. **Občianske** zákony, vlastné nariadenia izraelskej teokratickej spoločnosti, nie vždy používané v zrozumiteľnom spoločensko-politickom rámci.

Časom sa táto klasifikácia redukovala na dve kategórie:

1. **Morálny zákon**, obsahuje základné etické princípy a sumarizuje ho Desiat' prikázaní.
2. **Ceremoniálny zákon**, vzťahujúci sa väčšinou na liturgické predpisy.

Teologický dôvod tohto rozdelenia sa zvykne vysvetľovať tak, že morálny zákon zodpovedá Božiemu prejavu a tak je večný a nemenný. Ceremoniálne zákony sa týkajú rituálu, ktorý predchádza spaseniu, naplnili sa pôsobením Krista a už neplatia.

Doplňujúca poznámka

Záležitosť okolo klasifikácie zákonov Starej zmluvy je zložitá a ťažko preklenuteľná. Je logické, že existujú ďalšie typy klasifikácií. Sú zákony,

ktoré tvoria časť zmluvy Boha s celým ľudstvom (ako odsúdenie násilia, 1 Moj 9,6), a iné, ktorých zjavenie sa obmedzuje na starý Izrael (ako napríklad zoznam útočiskových miest, 4 Moj 35,9-28). Sú nariadenia, ktoré môžu byť súdené len Bohom (ako „miluj Boha z celého srdca“, 5 Moj 6,5), kým iné sú upravované podľa potrieb (ako zákony o vlastníctve, 2 Moj 22,1-15) atď.

V Novej zmluve nie sú konkrétne vyhlásenia podobného typu a okrem toho, nie je známe, či prví kresťania prijali nejakú z existujúcich klasifikácií z určitého obdobia. Isté je len to, že v živote Židov i prvých kresťanov zaujíma Desiat' prikázaní zvlášť významné miesto.

Poznámky

1. Pozri A. ROBERT-A. FEUILLET, *Introducción a la Biblia*, Herder, Barcelona, 1970, 1. diel, s. 288-303.
2. Tieto pramene dostali tradične mená „jahvista“, „elohista“, „deuteronomista“, a „kňazský kódex“; porovnaj J. WELLHAUSEN, *Die Composition des Hexateuchs*, Berlín, 1899.
3. Pozri štúdiu *Gesetzeskorpora*, napísanú O. EISSFELDTOM, *Introducción al Antiguo Testamento*, Cristiandad, Madrid, 1973; porovnaj J. COPPENS, *Les lois mosaïques: Histoire critique des livres de L'Ancien testament*, Cerf, Períž, 1942, s. 102-126.
4. *Makkót* 23b. 613 prikázaní sa tradične označuje mnemotechnickým termínom *Ta-ryag*, čo znamená hebrejský numerický zápis čísla 613 ($t = 400$; $r = 200$; $y = 10$; $g = 3$). Najstaršie zachované úplné označenie 613 prikázaní pochádza z 9. storočia. Výpočet 613 prikázaní podľa poradia, v akom sú v Piatich knihách Mojžišových, nazývaného *Sefer hahinnuk*, sa prisudzuje Ááronovi ha-Leví z Barcelony (*Dictionnaire encyclopédique du judaïsme*, Cerf, Períž, 1993, s. 254).
5. *Qiddušín* 34a-36a. Aby boli ženy oslobodené od všetkých prikázaní, ktoré mali byť zachované v konkrétnej dobe, zákon nikdy nezasahuje do vlastného ženstva a materstva. Naopak, nič im nemá brániť nasledovať svojou vlastnou vôľou prikázania, ktoré sa ich týkajú (porovnaj *Dictionnaire encyclopédique du judaïsme*, s. 253).
6. Táto klasifikácia založená na Midraší Ž 119,1 a Pesiqta Rabbah 22,11 bola obľúbená v gaonickom období (6. až 10. storočie). Porovnaj A. H. RABINOWITZ, „The 613 commandments“, *Encyclopaedia judaica*, Keter, Jeruzalem, 1972, 5. zv., s. 760-783.
7. Podľa niektorých židovských tradícií boli dané všetky prikázania preto, aby sa uskutočňovali v Izraeli. Ak sa podľa nich riadia v diaspore, je to len príprava na to, že sa vrátia do svojej zeme (Sifre 5 Moj 11,18); porovnaj s *Dictionnaire encyclopé-*

dique du judaïsme, s. 253.

8. Mišna, spísaná v 2. storočí po Kr. obsahuje veľmi staré zákony.
9. Pozri sa špeciálne na zmluvu *Dekalóg*.
10. Pozri 5 Moj 6,20.
11. *Makkót* 3,16, Joma 67b; porovnaj 3 Moj 18,5.
12. *Libro de las creencias y opiniones* 3: 5,1-3.
13. *Dictionnaire encyclopédique du judaïsme*, s. 254.
14. Porovnaj J. HALEVI, *Ha-kuzari* 2,48; 3,11; 1,98; 2,23; 3,53. Maimonides odmieta tieto delenia dodávajúc, že všetky prikázania majú Boží úmysel, a tým je telesné a duševné dobro (*Sprievodca rozpakmi*, 3,26-28.31.32).
15. *Dictionnaire encyclopédique du judaïsme*, s. 253.

4. Zákonodarstvo, ktoré predbehlo dobu

„Otvor mi oči, aby som videl zázraky tvojho zákona.“ (Ž 119,18)

Hoci má zákonodarstvo Piatich Mojžišových kníh veľa spoločných bodov s inými zákonodarstvami svojej doby, jeho pokroková koncepcia etiky ho od nich podstatne odlišuje. Naše požiadavky na ochranu ľudských práv nie sú nové, niektoré z nich sa objavujú už v Biblii. Známy výrok „miluj blížneho svojho ako seba samého“ nie je v Novej zmluve nový, vyskytuje sa už v Mojžišovom zákone. (3 Moj 19,18)

Úcta k životu

Najoceňovanejšou hodnotou zákonníka je bezpochyby úcta k životu. Ide o najcennejší dar. Život si zaslúži úctu kvôli samému sebe a nezáleží na tom, či je. Na rozdiel od spoločných noriem v iných súčasných zákonodarstvách, v Tóre nemôže nikto – s výnimkou Boha – odobrať život. (3 Moj 25,42-54) Zabitie otroka je rovnakým zločinom ako siahnutie na život slobodnej ľudskej bytosti. (2 Moj 21,20)

Tento fakt sa potvrdzuje aj vo výnimkách. Napríklad vojna je schválená len v prípade, že je nevyhnutná, po vyčerpaní všetkých prostriedkov: „Najskôr navrhni mier.“ (5 Moj 20,10-14) Vlastný trest smrti, tvrdosťou porovnateľný s ostatnými zákonníkmi, je predovšetkým hrozbou, určenou na ochranu iných hodnôt, považovaných tiež za výnimočné. Jeho prítomnosť, v našej dobe nevhodná, by mala odrádzať a má pripomínať závažnosť priestupku. (1)

Na ochranu života predpisuje zákon celú skupinu humánnych nariadení. Napríklad prikazuje postaviť zábradlie na terasách, aby sa zabránilo

pádom (5 Moj 22,8), zakazuje dávať ohlávku býkovi, ktorý mláti obilie, aby sa počas práce mohol najesť (5 Moj 25,4) a bojazlivých vojakov oslobodzujú od účasti vo vojne. (5 Moj 20,5-8)

Ak porovnávame izraelské zákonodarstvo so zákonmi susedných národov (najmä Babylončanov a Asýrčanov), izraelské zákonodarstvo prikladá väčšiu dôležitosť úcte človeku a poskytuje opatrenia na ochranu jeho práv. Napríklad tvrdo trestá zabavenie majetku. (2 Moj 21,16) Paradigmatický je príklad býka, ktorý poklal človeka (pozri tabuľku).

Všimnime si, že v texte 2. knihy Mojžišovej je trest za čin z nedbalosti objektivnejší a dosť prísny i v prípade, keď obeťami boli otroci.

Články týkajúce sa škôd, ublíženia, nehôd a rôznych iných činov majú veľa podobného so zákonníkmi susedných národov. Všeobecne môžeme povedať, že Chammurapiho zákonník a zákonník Asýrie uvádzajú možné prípady detailnejšie než Tóra. A naopak, ona vynakladá väčšie úsilie na to, aby určila individuálnu zodpovednosť. Napríklad náhodné zabitie netrestá ako premyslený zločin.

2 Moj 21,28-32	Chammurapiho zákonník, 250-252
Ak by vôl poklal muža alebo ženu tak, že zomrie, vôl musí byť ukameňovaný, jeho mäso sa nesmie jesť, ale majiteľ vola zostane bez trestu. Ak by však vôl bol klal i predtým a jeho majiteľ, i keď na to upozornený, nedával naň pozor, a ak by zabil muža alebo ženu, vôl nech je ukameňovaný a jeho majiteľ má byť vydaný na smrť. Ak mu však bude uložené výkupné, dá za svoj život také výkupné, aké sa mu uloží. Ak by poklal syna alebo dcéru, nech sa naloží s ním podľa tohto právneho predpisu. Ak by poklal otroka alebo otrokyňu, majiteľ nech dá jeho pánovi tridsať šekelov striebra a vôl nech je ukameňovaný.	Ak vôl bežiaci po ceste vrazí do človeka a zabije ho, nenesie zodpovednosť. Ak vôl klal už predtým a jeho majiteľ je s tým oboznámený a neodstránil mu rohy a zapriahne ho, v prípade, že tento vôl precole slobodného človeka a usmrtí ho, majiteľ zaplatí pol miny striebra. Ak usmrtí otroka, zaplatí jeho majiteľovi tretinu miny striebra. [Poznámka: jedna mina sa rovnala 50 šekelom, Tóra žiada za zabitého otroka dvojnásobok (30 šekelov oproti 16,6) než asýrsky zákonník.]

Len pre zaujímavosť, izraelskí vedci zistili, že Tóra predpisuje rôzne postihy, ale zároveň sama motivuje k dodržiavaniu dvoch prikázaní s rovnakou odmenou.

„Cti otca svojho i matku svoju, aby si dlho žil na zemi, ktorú ti dáva Hospodin, tvoj Boh.“ (2 Moj 20,12) „Keby si cestou našiel pred sebou vtáčie hniezdo na strome alebo na zemi s mláďatami alebo vajcami a keby matka sedela na mláďatách alebo na vajíčkách, nevyber matku i s mláďatami. Matku musíš vypustiť a mláďatá si vezmi, aby sa ti dobre viedlo a aby si dlho žil!“ (5 Moj 22,6.7)

Starý výklad hovorí, že z týchto dvoch prikázaní je jedno na dodržiavanie najľahšie – nechať lietať vtáka a vziať mu mláďatá – a druhé najťažšie – ctiť rodičov. V oboch prípadoch treba mať v úcte tých, ktorí prinášajú život, ľudský či zvierací. V oboch prípadoch ide o predĺženie života predkov, a odmenou je predĺženie života vlastného. (2)

Humánne nariadenia

Veľa príkazov presahuje oblasť práva a sú skôr humánnymi princípmi. „Miluj blížneho svojho ako seba samého“ (3 Moj 19,18) je ideálom, ktorý zahŕňa okrem lásky k Bohu aj konečný zámer celého biblického zákona.

„Ak by bol niekto spomedzi tvojich bratov chudobný... nezatvrdzuj svoje srdce a nezavieraj svoju ruku pred svojím chudobným bratom, ale štedro mu otvor svoju ruku a požičaj mu nadostač toho, v čom má nedostatok!“ (5 Moj 15,7)

„Ak tvoj brat schudobnie a nevládze sa udržať pri tebe, ty mu vypomôž. ...Neber od neho úroky...“ (3 Moj 25,35) (3)

Týmto smerom sa uberá veľa nariadení, ktoré sú ohraničené len ľudskou štedrosťou a ktorých naplnenie záleží predovšetkým na solidarite. Napríklad nariadenie o „zabudnutej úrode“ a o ostatku pre chudobných (3 Moj 19,9; 5 Moj 24,19-22) sú založené na „ty si bol tiež chudobný a otrok v Egypte a ja [Boh] som ťa vytiahol z biedy“.

Zodpovednosť za blížneho v tomto špeciálnom zákone neznamena len venovať pozornosť jeho fyzickým potrebám (5 Moj 15,7), ale aj individuálnu angažovanosť pri pestovaní dobrých vzťahov, ako je napríklad neľahká úloha „bratského dohovoru“. Pretože ide o citlivú záležitosť, ktorá obsahuje množstvo rizík, zaraďuje ho text medzi iné nariadenia, ktoré upozorňujú na krehkosť ľudských vzťahov:

„Neobchádzaj... ako ohovárač... neprechovávaj nenávisť... nepomsti sa... neprechovávaj hnev“ (3 Moj 19,16-18) atď. Zákaz nenávisťi (4)

a pomsty (3 Moj 19,18) sa chápe ako preventívny prostriedok – a žiaľ utopický – ktorým sa má zabrániť, aby sa nevôľa nezvrhla na agresiu.

Proti xenofóbii

Aby sa prekonalí pocity odmietnutia a averzie voči cudzincovi – ktoré spôsobili toľko nespravodlivosti v minulosti a pôsobia i v súčasnosti – prikazuje Tóra úctu k právam imigrantov. (2 Moj 23,9; 4 Moj 15,14; 5 Moj 24,14-17; 27,19 atď.)

Tým cudzinec prekračuje strohú právnu oblasť (vrátane ľudských práv) a vstupuje do duchovnej sféry. Zákon sa neuspokojuje len s obyčajnou toleranciou, ale žiada vyššiu formu lásky. Tóra dvadsaťštyrikrát opakuje potrebu milovať (to znamená rešpektovať a chrániť) (5) cudzinca. V skutočnosti to vlastne platí o nepriateľovi. Dôvod je vždy rovnaký: „Miluj ho (cudzinca) ako seba samého, lebo cudzincami ste boli v Egyptskej krajine.“ (3 Moj 19,33.34)

Spomienka na bolestnú skúsenosť egyptského otroctva stavia každého tvárou k blížnemu a k rozhodnutiu medzi úpadkom a svätosťou. „Tým, že zákon dá cudzincovi a otrokovi plnoprávny štatút, garantuje mu záväzne jeho osobnú autonómiu a prísne limituje rozpätie a trvanie práv pána, útočí na jednu z najzarputilejších povier kolektívneho myslenia tej doby. [...] Pozdvihuje otroka alebo chudobného do kategórie osôb, zákon [...] ustanovuje pre každého právo na prácu a oddych.“ (6)

V skutočnosti všetky normy týkajúce sa oddychu počas sviatkov platia aj pre imigrantov, otrokov a nádenníkov. (2 Moj 23,12; 5 Moj 5,12-15) Takto sa nikto nestáva neobmedzene otrokom svojho sociálneho alebo pracovného stavu, čo je základný a stále sa opakujúci princíp tohto zákonodarstva: Existuje len jeden zákon a je použiteľný pre všetkých rovnako, spasí ich – ešte aj dnes – bez existujúcich sociálnych rozdielov. (2 Moj 12,49; 3 Moj 24,22)

Proti otroctvu

Tóra si trúfa radikálne zmeniť sociálny štatút osôb. V starších spoločnostiach boli otroci a cudzinci neodvolateľne spojení so svojim osudom. Aby Tóra garantovala ich autonómiu a obmedzovala práva ich pánov, zaväzuje sa nezaujato upraviť pracovné podmienky a objavuje sa prvý zárodok ľudských práv a práva pracovného:

„Ak sa vo vašej krajine pri tebe zdržuje cudzinec, neutláčaj ho.“ (3 Moj 19,33)

„Jeden a ten istý zákon platí pre domorodca i pre cudzinca, ktorý sa zdržuje medzi vami.“ (2 Moj 12,49)

„Rovnaké právo budete mať: cudzinec bude ako domorodec...“ (3 Moj 24,22)

Tóra útočí na staré triedne rozdiely medzi triedou „nečinnou“ – zamestnávateľmi a „pracujúcou“ a ustanovuje právo na obdobie práce a odpočinku pre všetkých. Žiadna ľudská bytosť nesmie byť považovaná len za stroj alebo nástroj. Povinný týždenný odpočinok je znamením jej slobody: (7)

„Šesť dní budeš pracovať a robiť svoju prácu, ale siedmy deň je sobota, (to jest odpočinok) pre Pána, tvojho Boha. Vtedy nebudeš konať nijakú prácu ani ty, ani tvoj syn, ani tvoja dcéra, ani tvoj sluha, ani slúžka, ani tvoj vôl, ani osol, ani nijaký tvoj dobytok, ba ani cudzinec, ktorý býva v tvojich bránach, aby tvoj sluha a tvoja slúžka mali podobný odpočinok ako ty.“ (Moj 5,13-15)

Ak vezmeme do úvahy, že v určitom zmysle boli slávnostné dni považované za „platené“ (spomeň si na mannu na siedmy deň, ktorá sa zbiera v jeho predvečer – 2 Moj 16,4.5), tento zákon dáva najavo vyspelé vedomie sociálnej spravodlivosti v porovnaní s mnohými zákonmi, ktoré pretrvávali v našich krajinách až do začiatku nášho storočia a upravovali pracovné podmienky v továrňach a baniach.

Pozornosť si zaslúžia aj zákony o zaobchádzaní s otrokmi. (Pozri 5 Moj 15,12-16.)

V prípade, že ide o otroka, ktorý utiekol, zákonodarstvo Izraela sa dost' líši od jeho súčasníkov:

5 Moj 23,16-17	Chammurapiho zákonník	Sumerský zákonník B, 5
Nevydaj otroka... Neutláčaj ho!	Ak človek prijme vo svojom dome otroka alebo otrokyňu, ktorí utiekli z paláca alebo z domu muskenu, a ak ho správca žiada späť a tento človek ho nevydá, je tento človek odsúdený na smrť.	Ak niečia otrokyňa alebo otrok ujde z mesta, vlastník domu, do ktorého sa uchýlil, je povinný vrátiť hlavu za hlavu. Ak nemá otrokov, zaplatí 25 šekelov striebra.

Ten istý právny prípad je v Biblii riešený iným spôsobom než v ostatných kódexoch. Kým Piata kniha Mojžišova chráni zbehnutého otroka pred hnevom a trestom jeho pána, Sumerský zákonník požaduje od toho, kto otroka prichýlil, nahradiť pánovi otroka „hlavu za hlavu“ (čo znamená jedného otroka za iného) alebo zaplatiť bežnú cenu otroka. Chammurapiho zákonník obhajuje záujmy pána ešte viac, až tak, že odsúdi na trest smrti kohokoľvek, kto napomáha úteku otroka, alebo ho schováva vo svojom dome. (8)

V tomto duchu Pentateuch zakazuje a trestá každé fyzické násilie voči otrokovi. (3 Moj 25,43) Ak otrok stratí oko alebo zub zlým zaobchádzaním, stačí to na to, aby bol prepustený na slobodu. (2 Moj 21,2.26.27)

Hoci sú podmienky otrokov stále diskriminujúce, považujú sa za ľudskejšie než tie z citovaného obdobia, vo svete, kde otroci nemali prakticky žiadne práva. Rozdiel medzi židovským a ostatnými národmi bol taký veľký, že jedno hebrejské príslovie hovorí: „Ten, kto má otroka, má pána.“ (9)

Azda najpresvedčivejšie svedectvo o tom, že právo mať otrokov bolo diskreditované tým istým zákonodarstvom, je opis postupu v prípade, že otrok sám uprednostní otroctvo pred slobodou:

„Ak kúpiš hebrejského otroka, šesť rokov bude slúžiť a v siedmom zadarmo odíde na slobodu... Ak však otrok vyhlási: Milujem svojho pána... a neodídem na slobodu..., on mu bude slúžiť naveky.“ (2 Moj 21,2-6)

Tento rituál znamená, že otrok bude navždy spojený s domácnosťou, ktorá ho prijme ako nového člena. Tradičné vysvetlenie podrobností rituálu je nasledovné:

„Svätý – buď pochválený – povedal: ucho počulo môj hlas na hore Sínaj povedať, že deti Izraela sú mojimi služobníkmi (3 Moj 25,55), nie sú otrokmi otrokov. Preto ak sa niekto dobrovoľne odovzdá svojmu pánovi, musí mu ten prepichnúť ucho, pretože je to akoby nepočul, čo som povedal. Prečo na dvere domu a nie inde? Pretože dvere – hovorí Pán – a ich prah boli mojimi svedkami v Egypte, keď som prišiel, aby som oslobodil Izrael z otroctva. Krv veľkonočného baránka na prahu rozlíši domy slobodných otrokov od ich egyptských pánov pred príchodom anjela skazy. (2 Moj 12,13) Preto ak sa niekto odovzdá pánovi, musí sa mu na prahu prepichnúť ucho na znak napomenutia a nesúhlasu.“ (10)

Autorita

Snaha Tóry o rovnosť nebráni tomu, aby nepoznala minimálnu potrebu autority a hierarchie. Úcta k rodičom je obsiahnutá v Desiatich prikázaniach. (2 Moj 20,12) Preklínať ich (3 Moj 20,9) a ešte viac raniť ich (2 Moj 21,15) sa považuje za vážne previnenie.

Starší si zaslúžia takú úctu, že je nutné povstať pred nimi. (3 Moj 19,32) Aj keby dobre nepočuli a nevideli, nikto nemá právo preklínať hluchého alebo využívať slepého. (3 Moj 19,14)

Rovnaký rešpekt sa vyžaduje k sudcovi a ku kniežat'u (2 Moj 22,28), pretože obaja dostali delegovaním autoritu, ktorou sú zodpovední pred ľuďom a Bohom.

Zákon obmedzuje možnosti zneužívania moci kráľom. Je mu zakázané „vlastniť príliš veľa koní, mať veľa žien a hromadiť veľa striebra a zlata“. (5 Moj 17,14.15) Okrem toho, mal by byť prvým, kto pozná zákon a vykonáva ho. „Keď sa posadí na svoj kráľovský trón, nech si napíše do knihy odpis tohto zákona..., nech ho číta po celý život..., aby sa nevyvyšovalo jeho srdce nad jeho bratov.“ (5 Moj 17,18-20) (11)

Vlastníctvo

Toto zákonodarstvo má za cieľ odstrániť žobranie. (5 Moj 15,4) Okrem úcty k životu podporuje vlastníctvo. Ako hovorí staré hebrejské porekadlo: „Bez múky nie je Tóra, bez Tóry nie je múka.“ (12)

Nedostatok úcty k majetku blízkeho je nebezpečným a zlým ukazovateľom nedostatku úcty k osobe. Tóra pridáva sériu zvláštnych nariadení: povinnosť navrátenia nájdeného majetku (5 Moj 22,1; 2 Moj 23,4) a denné platenie zamestnancom (3 Moj 19,13), zákaz premiestnenia medzníkov vlastníctva (5 Moj 19,14), zákaz klamať pri vážení tovaru (3 Moj 19,36) a zákaz akýchkoľvek podvodov. (3 Moj 25,14)

Tu sú príklady príkazov, ktoré sprevádzajú ochranu ľudských vzťahov počas obchodných transakcií, ktoré sú zvyčajne ovládané osobným záujmom. To spôsobuje, že sa pri nich ľahko zabúda na etiku:

„Neutláčaj biedneho a chudobného nádenníka, či je brat, alebo cudzinec..., vyplať mu ešte toho dňa pred západom slnka mzdu, lebo je núdzny a netrepezlivo na ňu čaká.“ (5 Moj 24,14.15)

„Neprekrúcaj právo cudzinca ani siroty a neber do zálohu vdovine šaty. Pamätaj, že si bol otrokom v Egypte a že ťa odtiaľ vykúpil Hospodin, tvoj Boh. Preto ti prikazujem, aby si to činil.“ (5 Moj 24,17.18)

„Keď budeš žať... a zabudneš svoj snop, nevracaj sa vziať ho... Keď budeš obíjať svoju olivu, neprezeraj po sebe vetvy... Keď budeš oberať vinicu, nepaberuj za sebou. Nech to ostane cudzincovi, sirote a vdove. Pamätaj, že si bol cudzincom v Egyptskej krajine...“ (5 Moj 24,19-22)

Zúročitelná pôžička a úžerníctvo sú upravené v niektorých zákoníkoch (13) v ročných zmluvách, kde sú vo výške od 20 % u striebra až po 33 % u obilia. Tóra – ktorá odsudzuje chamtivosť (2 Moj 20,15.17) – zakazuje získavať úroky z peňazí alebo z akéhokoľvek majetku požičaného Židovi (2 Moj 22,24; 3 Moj 25,36.37; 5 Moj 23,20.21), hoci v tomto prípade to povoľuje vo vzťahu k cudzincom. (5 Moj 23,21) (14)

Škody sú určené podľa veľmi jasného princípu. Zodpovedná osoba ich musí úplne nahradiť, či už išlo o vola, ktorý zničil susedovo pole (2 Moj 22,4), o otvorenú cisternu, do ktorej spadlo zviera (2 Moj 21,33), alebo o oheň, ktorý sa tomu, kto ho založil, vymkol spod kontroly. (2 Moj 22,5) Tieto zákonné prikázania myslia na tých, ktorých osobná zodpovednosť nezaniká ani v prípade nepredvídateľných náhod a v ktorých právomoci je predvídať dosah ich činov i nedbalosti.

Je zrejmé, že ak porovnávame Tóru so zákonmi tej doby, predstavuje významný pokrok v sociálnej citlivosti a ľudských právach a ustanovuje zákonodarstvo, ktoré predbehlo svoju dobu.

Poznámky:

1. Pozri A. KUEN, *Introducción al estudio de la Biblia*, Clie, Terrassa (Barcelona), 1993.
2. Pozri J. GOLDSTAIN, *Les valeurs de la Loi. La Thora, lumière sur la route*, Beauchesne, Paríž, 1980, s. 206.207.
3. Na úrokové pôžičky a úžerníctvo sa pozri tiež v 5 Moj 23,20.21; 2 Moj 22,25.
4. Židovská tradícia považuje za vážnejšie uraziť pohana než Žida, pretože táto chyba sa poníma ako poskytnutie dôvodu na zneuctenie Božieho mena (*Tosefta Berakót* 10,5). Jeruzalem bol zničený pre „neopodstatnenú nenávisť“, ktorá sa nazbierala v jeho obyvateľoch.
5. 5 Moj 10,19; 3 Moj 19,11; 5 Moj 27,19 atď. Aj keď sa to zdá prekvapujúce, slovo „milovať“ sa v Tóre používa veľmi často. V právnickom kontexte znamená verne uctievať záväzky zmluvy a byť verný zmluve s Bohom.
6. A. NEHER, *Moïse et la vocation juive*, Seuil, Paríž, 1956, s. 96-99.
7. „Šesť dní konaj svoju prácu, siedmeho dňa si však odpočín, aby si odpočinul tvoj vól i osol a vydýchol i syn tvojej slúžky i cudzinec.“ (2 Moj 23,12)

8. V Babylone sa otroci označovali vypálenou značkou na spôsob tetovania, aby ich bolo možné identifikovať, ak sa pokúsia o útek. V časoch Chammurapiho museli nosiť *abottu*, to znamená vrkoč na čele, ktorý slúžil na ich uchopenie (Chammurapiho zákonník).
9. *Qiddušin* 20a
10. *Qiddušin* 22b.
11. Šalamúnov príbeh výborne ilustruje, ako kráľ nedodržiaval tieto zákony tým, že si zhromažďoval množstvo koní, bohatstva (1 Kráľ 10,14-29) a žien (1 Kráľ 11,1-15), čo viedlo k útlaku ľudu prostredníctvom odvodov a daní. (1 Kráľ 5,13; 9,20-28; 12,18)
12. *Lekcie Otcov sveta III*, 21.
13. Pozri Chammurapiho zákonník, 48-52,100.101.
14. Hlavným dôvodom je, že cudzinci neprispievajú desiatkami a výsledkami práce k „daňovým“ bremenám.

5. Nový koncept spravodlivosti

„Spravodlivosť a pokoj sa pobožkajú.“ (Ž 85,11)

Jedným z najoriginálnejších konceptov Starej zmluvy je *cedeq* (alebo *cedaqah*), preložený do nášho jazyka ako „spravodlivosť“. V hebrej-čine ide o pojem vzťahový, ktorý v sebe zahŕňa súčasne spravodlivosť aj milosrdenstvo. *Cedeq* kladie základy ľudských vzťahov a prináša existencii harmóniu. (1) Je kritériom dobrého vzťahu medzi človekom a Bohom, jeho podoby a stvárnenia.

Ľudská bytosť žije v sieti vzťahov rodinných, politických, náboženských, v ktorých funguje na základe rôznych citových, ekonomických a sociálnych väzieb. „Spravodlivé“ je všetko, čo pozitívne napomáha tieto vzťahy a harmonizuje ich. Spravodlivý je ten, kto si želá utvárať spravodlivé vzťahy. Božia spravodlivosť nie je ani tak v jeho schopnosti súdiť previnilca, ale v jeho túžbe po pokoji a harmónii pre ľudí, tak ako aj v dôslednej vernosti svojmu slovu.

Úloha sudcu

Biblia stotožňuje koncept spravodlivosti s dodržiavaním zákona v jeho občianskych i náboženských aspektoch bez rozdielu. Ak je Boh jediným spravodlivým, spravodlivosť mu patrí a len on ju môže človeku vysvetliť: „Súd patrí Bohu. A čo vám bude priťažké, predložte mne a ja to vypočujem.“ (5 Moj 1,17.18)

Úlohou sudcu je vyšetrovať správanie človeka z hľadiska pojmu spravodlivosti, z hľadiska jeho vernosti spoločenstvu, ktoré si ho zvolilo. (5 Moj 25,11; 1 Kráľ 8,32) Jeho zodpovednosť je nenechať sa ovplyvniť nikým a ničím, aby neodsúdil nevinného a neoslobodil vinníka. (2 Moj 23,7)

Sudca nenahrádza Boha, ale koná v jeho mene. Keď Josafat reorganizoval právny systém v Judei, povedal sudcom:

„Všímajte si to, čo robíte, lebo nesúdite za človeka, ale za Hospodina, ktorý je s vami pri súdnom výroku... lebo u Hospodina, nášho Boha, niet neprávosti ani uprednostňovania osôb, ani úplatkárstva.“ (2 Par 19,6.7)

Ako predstaviteľ Boha je kráľ najvyšším sudcom *ex officio*. Je zodpovedný za to, aby predstavoval príkladný spôsob spravodlivosti a udržiaval pokoj, poriadok a harmóniu v spoločnosti. Jeho úlohou, tak ako úlohou sudcov, je vysvetľovať zákon a rešpektovať ho. (5 Moj 17,19; 16,18) Ideálnym kráľom je ten, ktorý sa vzdiali modelu absolútneho monarchu tej doby, súdi ako Šalamún, podľa Božej spravodlivosti (Ž 72,1) a nie podľa zdania. (1 Kráľ 3,10-28) Preto kráľ ako ručiteľ vykonávania zákona je povinný rešpektovať ho sám, sám ísť vždy príkladom a každý deň ho čítať, aby do seba nechal čo možno najviac preniknúť jeho ducha.

Výkon spravodlivosti

Je zaujímavé, že je to práve Mojžišov svokor, cudzinec Jetro, kto priniesol rady, týkajúce sa výkonu spravodlivosti. (2 Moj 18,13-27) Tento čin ukazuje, že Tóra prekračuje hranice národa tým, že od svojho počiatku preberá všeobecne prospešné poznatky ľudstva.

Jetro teda učí Mojžiša bojovať proti pomalosti právneho aparátu – ktorá je jednou z najväčších prekážok spravodlivosti aj v súčasnosti – a nastoliť poriadok a hierarchiu inštancií na riešenie prípadov z hľadiska naliehavosti a vážnosti priestupku. (2 Moj 18,13-27)

Výkon spravodlivosti sa deje v znamení niektorých známych zásad, ktoré sa opakujú v textoch ako refrén, napr. „tak odstráň zlo zo svojho streda“ (5 Moj 17,7; 21,21; 22,21; 24,7 atď.) a ktoré poukazujú na význam prevencie.

Početné a podrobné sú nariadenia na ochranu nestrannosti. Vykonávanie súdnej popravy je vylúčené (2) „aby vrah nezomrel skôr, ako sa postaví pred zbor na súd“. (4 Moj 35,12) Než sa vyrieši jeho prípad, je obžalovaný chránený v útočiskových mestách (4 Moj 35,9-34; 5 Moj 19,1-13; 2 Moj 21,12-14), založených na to, aby sa zaručila jeho základná bezpečnosť.

Pretože ľudská spravodlivosť má sklon kolísať medzi dvomi extrémami – prísnosťou a ústupčivosťou –, neprestáva toto zákonodarstvo varovať pred obidvomi. (3 Moj 19,35) Prísny, neútočný súd, ktorý

neberie do úvahy poľahčujúce okolnosti, je *dín*; v opačnom krajnom prípade ide o prehnanú zhovievavosť, často plod slabosti a náklonnosti ku každému možnému nešváru. Pojem *cedeq*, termín, ktorý označuje rovnováhu medzi konceptmi spravodlivosti a milosrdenstva, pomáha zachovať odstup od oboch extrémov.

Aby sa čo možno najviac priblížil k tomuto ideálu nezaujatosti, nesmie sa sudca nechať ovplyvniť mocnými, ani obmäkčiť situáciou toho najznevýhodnenejšieho až do chvíle, keď mu dá zásadne za pravdu. Zákon pripomína:

„Nenadŕžaj nízkopostavenému ani nevyznačuj osobu vysokopostaveného...“
(3 Moj 19,15; 2 Moj 23,6) „Nezabíjaj nevinného a spravodlivého, lebo nešľachetníka neospravedlním.“ (2 Moj 23,1.7; 5 Moj 1,17)

Boží a ľudský súd

Všetky zákonodarstvá tej doby poznajú uplatňovanie „Božieho súdu“ v prípadoch neriešiteľného sporu; napríklad, keď sa stratí vzácny strážený objekt (2 Moj 22,10.11) (3), alebo keď je žena obvinená bez dostačujúcich dôkazov z nevery. (4 Moj 5,12-33) (4) Napriek tomu, Boží súd (5) má v Tóre iný postup. Kým v Babylone alebo v Asýrii hodia ženu podozrivú z nevery do rieky a len vtedy ju považujú za nevinnú, ak vypláva zdravá a zachráni sa bez pomoci iného (6), Tóra ju nechá vypiť „posvätenú vodu“ (4 Moj 5,11-31) (7), ktorá by ju mala v prípade, že je vinná, usmrtiť, ale ak sa jej nič nestane, je nevinná a v každom prípade sa teší z toho, že bola zbavená podozrenia.

Na druhej strane, mozaikový zákon pozná len jediný druh trestu pre určitý delikt, kým asýrsky zákonník je schopný vinníkovi uložiť aj niekoľko trestov. (8) V Mezopotámii sú tresty rozmanité a početné. Izrael pozná len ukameňovanie, ktoré je ale v ostatných zákonodarstvách neznáme. (3 Moj 20,2.27; 24,14-16.23; 4 Moj 15,35.36; 5 Moj 13,10; 17,5 atď.) Kým babylonský zákonník predpisuje telesné mrzačenie za rôzne delikty (9), Tóra ich všetky zakazuje. (10)

Spravodlivosť bez advokátov

Starozmluvné zákonodarstvo si nevšíma verejnú moc, ani žalobcu a advokáta. Žalujúci a žalovaný sa dostavia pred sudcu v bránach mesta, privádzajú si sami svojich svedkov i dôkazy a sú sprevádzaní svojimi príbuznými a priateľmi. Svätá úloha obhajoby úplne spadá pod svedo-

mie a kompetenciu sudcov. Oni musia kontrolovať svedectvá a brať do úvahy činy a dôkazy.

Je zaujímavé, že koreň slova súdiť (*špt*) tiež znamená „pomôcť“. Vo svojom prvotnom zmysle právo nespočíva v označení toho, kto má v spore pravdu a kto je vinný (11), ale v zaistení obnovenia harmónie narušenej nespravodlivým činom. *Mišpat* je výrok, ktorý určuje podmienky, za ktorých sa situácia znormalizuje. Tak napríklad ten, kto ukradol vola, sa po zaplatení piatich volov ako obete môže vrátiť do spoločnosti. (2 Moj 21,37)

Dôkazy a svedectvá sú nevyhnutné. Nie sú právoplatne predložené, ak sú udávané obžalovaným samotným a proti nemu (12), ak sú od príbuzného (5 Moj 24,16) alebo len od jediného svedka. (4 Moj 35,30; 5 Moj 17,6) „Rozsudok bude platný na základe výpovede dvoch alebo troch svedkov.“ (5 Moj 19,15)

Pretože hlas väčšiny nemusí byť pravdivý, zákon poveruje sudcu neprikláňať sa k tvrdeniu väčšiny bez overenia dôkazov viny. (2 Moj 23,2) Rovnako sa od sudcu vyžaduje, aby vypočul vyhlásenie každej strany v prítomnosti druhej (2 Moj 23,1) a aby využil všetky potrebné prostriedky na nájdenie pravdy, ak existuje riziko, že by ju ľudské vášne a prospechárstvo mohli prekrútiť. „Dôkladne skúmaj, vyšetruj a dopytuj sa ...“ (5 Moj 13,15)

Tóra prísne trestá ohováranie (3 Moj 19,15-18) a falošné svedectvo trestom, ktorý by pripadol obvinenému. (5 Moj 19,18.19) Zákoník predpisuje pokuty len v obmedzenom rozsahu a nikdy nepožaduje pre odsúdeného väzenie. Tribunál však môže rozhodnúť o jeho zbíčaní *in situ* (maximálne až štyridsať rán) pred sudcami a verejnosťou. (5 Moj 25,2.3) Pretože neexistujú profesionálni káti, musia bičovať ohlasovatelia činu a svedkovia (porovnaj Ján 8,7) a osobne vykonať rozsudok preto, aby sa zdôraznila závažnosť falošného svedectva.

Snaha o objektivnosť núti, ako sme videli, uplatňovať rovnaký zákon pre domácych i cudzincov, pretože „aj vy ste boli cudzincami v Egypte“. (2 Moj 23,9) V tomto bode sa Tóra nepodobá na iné zákonodarstvá tej doby.

Útočiskové mestá

Aj keď Tóra neuznáva väzenie ako trestnú inštitúciu, prikazuje vytvoriť v krajine šesť útočiskových miest určených na poskytnutie azylu

ktorémukoľvek vrahovi, aby ho chránili pred krvnou pomstou (5 Moj 19,1-10), niekde až dodnes hlboko zakoreneným zvykom u mnohých národov v oblasti Stredozemného mora.

Mojžiš krátko pred svojou smrťou určil tri miesta v Zajordánsku (5 Moj 19,9) a Józue po dobytí krajiny vybral ďalšie tri. (5 Moj 19,9; Józ 20,1-19) Aj svätostánok ponúkal dočasný azyl utečencovi, ktorý vyjadril svoju žiadosť o ochranu držiac sa altára. (2 Moj 21,14) Ktokoľvek by bol v ohrození života bez vlastného zavinenia, môže prísť hneď na bezpečné miesto, kde sa uchýli dovtedy, kým sa jeho prípad vysvetlí. (4 Moj 35,9-28) Dočasné odlúčenie vraha ďaleko od jeho bydliska – pravdepodobne najstarší precedens azylového práva – nielenže ho chránil od rizika pomsty, ale pomáhal mu uvedomiť si dosah náhodnej tragédie a vyhnúť sa ťažkému a nebezpečnému spolužitiu jeho rodiny s rodinou obete. (13)

Ak berieme do úvahy obdobie týchto zákonov, obdivuhodne poukazujú na múdrosť nariadení a rozvážnosť v zabezpečovaní výkonu spravodlivosti vo svete, takom rozdielnom a pritom takom podobnom nášmu, kde nikdy nie je ľahké byť nestranným.

Zákon odplaty

Túto najdiskutovanejšiu kapitolu izraelského zákonodarstva – známy zákon odplaty – sme si nechali na koniec. Len málo klauzúl bolo takých diskutovaných ako táto. Text hovorí presne:

„Ak by však nastala smrteľná nehoda, vtedy dáš život za život, oko za oko, zub za zub, ruku za ruku, nohu za nohu, popálenie za popálenie, ranu za ranu, modrinu za modrinu.“ (2 Moj 21,23-25)

Zdá sa, že toto nariadenie schvaľuje pomstu, a teda je v rozpore s Tórou, ktorá hovorí: „Nepomsti sa...“ (3 Moj 19,18) Dokonca aj ak ho berieme doslovne, predstavuje veľký pokrok v praxi tej doby. (14) Vezmime si ako príklad Lámechov príkaz: „V odplate za ranu zabil som muža... Ak bude Kain sedem ráz pomstený, tak Lámech sedemdesiatšedem ráz.“ (1 Moj 4,21-24)

Pretože človek je vo svojej hriešnej prirodzenosti pomstychtivý, má toto nariadenie na jednej strane fungovať ako brzda proti ľahkému stupňovaniu sa represálií (ktorých viditeľným koncom sú príklady *vendety*, ktoré sa zachovali až do našich čias), na strane druhej posúva pomstu z osobnej úrovne, vždy vášnivej, subjektívnej a ťažko kontrolovateľnej, na úroveň právnú, žiadajúcu si zásah sudcu.

Tento zákon požaduje, aby bol trest limitovaný pôvodným dôsledkom priestupku, bez ohľadu na sociálne postavenie obete. Oko alebo zub má vždy maximálnu hodnotu oka alebo zuba, či sú kráľove alebo otrokove.

Praktické uplatnenie tohto postihu sa snaží vyhnúť telesným trestom a nahradiť pomstu peňažnou náhradou v zmysle škôd a poškodení, ktoré sa posudzujú na základe piatich kritérií: „škoda sama o sebe, spôsobené utrpenie, uzdravovanie, pracovná neschopnosť a utržená hanba.“ (15)

To, že trest je primeraný deliktu, zodpovedá pojmu spravodlivosť a, konečne, ustanovuje základ, na ktorom spočíva trestné právo ktorejkoľvek civilizovanej krajiny. To znamená, že princíp rovnocennosti spočíva v zákone odpłaty a má málo spoločného s čistou pomstou, najmä ak identifikuje „spravodlivosť“ a „represálie“ a odmieta, aby si delikt zaslúžil neprimeraný trest. Napokon, tento známy zákon len vyslovuje ťažko oddiskutovateľný princíp, že každý zločin má byť potrestaný úmerne spáchanej škode.

Ak to všetko zhrnieme, vidíme, že koncept spravodlivosti v Tóre súvisí v mnohom s chápaním hodnoty človeka, ochranou života, odmietaním násilia a úctou k druhému, nech je to ktokoľvek. Aj so známym zákonom odpłaty je ďalej než iné zákonodarstvá tej doby tým, že uznáva od začiatku rovnováhu medzi zločinom a trestom, čo je jedno zo základných práv.

Poznámky

1. Podľa židovskej tradície svet spočíva na troch pilieroch: spravodlivosť, pravda, pokoj. Ak zlyhá jeden, spadnú všetky, preto musí spravodlivosť podopierať pravdu a na nich sa buduje pokoj. (J. GOLDSTAIN, *Les valeurs de la Loi. La Thora, lumière sur la route*, Beauchesne, Paríž, 1980, s. 229)
2. Trestné stíhanie môže byť doriešené okamžite len v prípade oslobodenia. Ak naopak ide o odsúdenie, je zakázané nadiktovať rozsudok v ten istý deň. Verdikt musí byť odložený do nasledujúceho dňa, aby mali sudcovia čas na premýšľanie, a necháva sa možnosť tomu, aby sa objavilo priaznivé svedectvo. (*Sanhedrin* 1,6)
3. Porovnaj Chammurapiho zákonník, 9, 23, 106.107, 120, 126 atď.
4. Porovnaj Chammurapiho zákonník, 131.
5. Boží súd je právny proces praktizovaný veľmi často v staroveku. Spočíva v tom, že sa nechá na božstvu rozhodnúť o vine alebo nevine obvineného, ak je prípad považovaný za neriešiteľný iným spôsobom. Božstvo nechá obžalovaného zomrieť, alebo ho zachráni. Obvinený je podrobený skúške vodou, ohňom alebo jedom, a ak je

- vinný, zomrie (porovnaj Chammurapiho zákonník, 2,132).
6. Chammurapiho zákonník, 2,132; asýrsky zákonník, 17.
 7. Zloženie nápoja (voda a popol z obete) nenasvedčuje, že by hrozil otravou. Prax svätej vody bola odstránená koncom 1. storočia Johananom ben Zakaïom (*Sotah* 9.9). Porovnaj P. Van IMSCHOOT a A. LACOCQUE, „Boží súd“, *Diccionario enciclopédico de la Biblia*, Herder, Barcelona, 1993, s. 1121.
 8. „Ten, kto ohovori niekoho, bez možnosti to dokázať, odsúdi sa k päťdesiatim ranám palicou, k mesiacu nútených prác v kráľovskom dome, bude uväznený a okrem toho zaplatí talent olova“ (asýrsky zákonník 18 a 19; 21,41).
 9. Medzi nimi vyniká vypichnutie jedného alebo oboch očí (Chammurapiho zákonník 193), odrezanie jazyka (tamže, 192), uší (205, 282), rúk (195, 218, 226, 253) alebo prs (194). Asýrsky zákonník predpisuje ešte ďalšie mrzačenia: semenníkov (15,20), spodnej pery (9), nosa (5,15) atď.
 10. Zákon zakazuje každé zranenie alebo mrzačenie, vrátane kultových alebo smútočných (5 Moj 14,1), ktoré boli časté v pohanských rituáloch (porovnaj 1 Kráľ 18,28).
 11. Tóra sa zbežne venuje citlivej otázke viny, ktorá často prináša ospravedlnenie zločincovi a obviňuje spoločnosť, alebo skôr súcitiť s vinníkom než s obeťou.
 12. *Sanhedrin III*, 25a
 13. Toto vyhnanstvo, ktoré zaisťuje bezpečnosť, by malo trvať z dôvodov, ktoré nepoznáme, až do smrti najvyššieho kňaza (4 Moj 35,32) (*Makkót* 11).
 14. Zákon odplaty v Chammurapiho zákonníku napríklad požaduje, aby človek, ktorý násilím alebo nedbalosťou zavinil smrť dieťaťa slobodného občana, zaplatil smrťou svojho vlastného dieťaťa. (Chammurapiho zákonník 116, 210, 230)
 15. *Baba qamma*, 8 *passim*.

6. Desatoro, etická ideológia

Dekalóg (1), najznámejší súbor prikázaní v dejinách, má zvláštne postavenie medzi ostatnými zákonmi Tóry. (2) Biblické texty poukazujú na minimálne štyri dôležité rozdiely medzi Desatorom a ostatnými zákonmi Pentateuchu.

Prvým rozdielom je, že kým iné zákony boli dané Izraelu prostredníctvom Mojžiša, Desatoro priniesol Boh svojmu národu priamo. (3) Druhý potvrdzuje, že Mojžiš spísal ostatné zákony do knihy (na zvitok pergamenu), kým Desatoro bolo vyryté Bohom samým do dvoch kusov kameňa (2 Moj 31,18; 32,16; 34,1-28; 5 Moj 4,13; 9,10 atď.), ďalší spresňuje, že Desatoro sa stráži na najsvätejšom mieste svätostánku, v arche zmluvy, kým kniha zákona leží bokom, mimo archy. (5 Moj 10,1-4; 31,26) A nakoniec, prikázania Desatora, na rozdiel od ostatných, sa neoznačujú ako „príkazy“ ale *debarím*, čo označuje „slová“, ktoré sa zvyknú vzťahovať na veľké Božie zjavenia. (4)

Pri pokusoch aspoň sčasti pochopiť osobitnú hodnotu, ktorú Biblia prisudzuje Desatoru, študujúci okrem iného zistili tieto zvláštnosti:

Nie je známe iné, také krátke a zároveň také úplné zhrnutie zákonov. Desatoro, aj vo svojej stručnosti, zahŕňa všetky aspekty života. Žiadna z paralelných biblických pasáží sa s ním nedá porovnať ani formou, ani hĺbkou (5), a ešte menej to platí pre nebiblické zákony, ako sú egyptská Kniha mŕtvych alebo mezopotámska Supra.

Jeho výnimočné postavenie ako úvodu k iným zákonom, ako ku Knihe zmluvy (2 Moj 20,22 až 23,19), tak aj k Deuteronomiu (5 Moj 5,6-21; 10,4; 4,13) ukazuje, že určitým spôsobom funguje ako vyhlásenie princípov Tóry. Veľkí židovskí komentátori, ako sú Filón z Alexandrie a Saadia Gaon, označili Desatoro v súvislosti s prikázaniami Pentateuchu za zhrnutie a základ celého zákona. (6)

Príkazy sú formulované v druhej osobe jednotného čísla, čo vyjadruje dôraz na ich záväznosť a zároveň adresnosť – akoby zámerom zákonodarcu bolo každého osloviť osobne. Týmto vzťahom „ja – ty“ (7), sa zákonodarca priamo obracia na každého poddaného ako na jedinca a nie na člena rodiny alebo národa, ako bolo vtedy zvykom a oznamuje mu, čo od neho žiada. Nikto nemôže byť vynechaný, neplatí žiadne ospravedlnenie. (8)

Desatoro neurčuje nijaký druh trestu v prípade previnenia sa voči nemu. Bezvýhradná logika jeho požiadaviek a jeho vlastnej morálnej sily je obsiahnutá v ňom samotnom (zrejmé hrozby v druhom a treťom prikázaní sú len paradoxným vyjadrením lásky, rovnako ako všetko relatívne vo vzťahu k Božiemu „hnevu“). V skutočnosti nie je možné stanoviť zákony v otázkach, ktoré patria do kategórie takých osobných a intímnych pocitov, akými je napríklad žiadostivosť („nepožiadáš“). V tomto zmysle sa Desatoro vymyká tomu, čo zvyčajne nazývame „zákon“, môžeme ho skôr priradiť k „ideológii“.

Predsa však Desatoro nie je len zoznamom abstraktných morálnych princípov typu „miluj blížneho svojho ako seba samého“. (3 Moj 19,18) Je súhrnom konkrétnych základných smerníc pre život v duchovnej a sociálnej oblasti. Niektoré sa zakladajú na úcte k Bohu, iné na úcte k blížnemu. Jeho všeobecná a negatívna formulácia poukazuje na vzory, ktoré by mali byť *minimom*, a nielen zákazmi. Počet desiat ukazuje na to, že nejde o zoznam konečný, iba základný. (9)

Čo sa týka obsahu, všetky nariadenia (s výnimkou desiateho prikázania) sa rozvíjajú na iných miestach Pentateuchu. To preto, že význam Desatora nespočíva vo vlastnej hodnote jeho príkazov. Odsúdenie vraždy, nevery, krádeže a falošného svedectva, ako aj požiadavka ctíť rodičov sa nachádza vo väčšine zákonodarstiev. Najpodstatnejší je nerozlučiteľný vzťah, ktorý Desatoro definuje medzi morálnym správaním a duchovnom, teda medzi etikou a náboženstvom.

Usporiadanie prikázaní rozhodne nie je náhodné. Časť, ktorá vymedzuje vzťah k Bohu, sa končí štvrtým prikázáním, v ktorom sa spája príkaz s hlbokou úctou k Bohu a k samému sebe. Ďalších šesť, ktoré sa týkajú ľudských vzťahov a obsahujú povinnosť ctíť rodičov ako svojich „stvoriteľov“, tvoria spojnicu medzi Stvoriteľom a človekom. (10) Poradie je zjavne klesajúce:

1. Vražda (zločin proti životu): fyzická agresia
2. Nevera (zločin proti rodine): morálna agresia

3. Krádež (zločin proti vlastníctvu): ekonomická agresia
4. Falošné svedectvo (zločin proti povesti): slovná agresia
5. Žiadostivosť (zločin v úrovni želaní): duchovná agresia

Okrem toho, aj prikázania týkajúce sa Boha, aj tie, ktoré sa týkajú blížneho, sú výslovne orientované na celkovú ľudskú aktivitu, teda konanie, hovorenie a myslenie. (11)

Desatoro, nazývané tiež „doskami zmluvy“ alebo „svedectvami“, sa uchováva pod cherubínmi vo vnútri archy zmluvy na mieste, ktoré symbolizuje Boží trón, znamenie zmluvy s jeho národom. V priebehu histórie bolo Desatoro neoddeliteľným základným vyznaním viery Izraela. (12) V dobe apoštolov sa každý deň citovalo spolu so Šema, vyznaním viery zaznamenanom v 5 Moj 6,4-9, v hodine spoločnej bohoslužby ako vyjadrenie vernosti Darcovi zákona.

Ak to zhrnieme, môžeme povedať, že Desatoro predstavuje základný alebo ustanovujúci zákon, na ktorom sú postavené, a ktorého sa týkajú všetky ostatné zákony Pentateuchu.

Zbavenie mýtu

Desatoro nebolo len obdivované, ale aj zatracované, a to i kresťanmi. Niektoré reakcie sú také zarážajúce, že si môžeme myslieť, že tí, čo takto reagujú, nepoznajú dobre text, ktorý napádajú. Znovu sa potrebujeme zamyslieť a zbaviť mýtu obsah Desatora, jedného zo zjavne obľúbených textov Biblie, ale v skutočnosti jedného z najmenej pochopených.

Zdá sa, že na Desatore najviac znepokojuje jeho negatívny tón. Z Desiatich prikázaní sú len dve formulované pozitívne: „Pamätaj na deň soboty“ a „Cti svojho otca i matku“. Ostatné sú vo forme zákazu a sú sprevádzané predponou „ne“.

Pretože celý tento zákaz sa chápe ako možný útok na slobodu, je potrebné pýtať sa, prečo si Boh vybral túto negatívnu formu, ktorou apeluje na vôľu. Ak od detstva neznášame príkazy, ešte viac neznášame, ak nám niečo zakazujú. O príkazoch sa systematicky diskutuje, zdá sa však, že zákazy automaticky vyprovokujú želanie urobiť opak, ako by išlo o nejakú prirodzenú zvrátenosť našich duševných pochodov vďaka nahromadeniu trestov a previnení behom tisícročí.

Aj tak je nesporné, že zákaz nechá väčší priestor ako príkaz. Príkaz dáva dve možnosti: rešpektovať ho, alebo ho porušiť. Naopak, zákaz zatvára jedny dvere a ostatné necháva otvorené. Zákaz znamená tisíc

povolení. Nie je možné pochybovať o tom, že zákon obsahujúci len príkazy obmedzuje viac.

Ukážme si to na príklade. Podľa príbehu z raja v knihe Genesis (1 Moj 2,8-17; 3,1-13) bol len jeden zakázaný strom. Len jedna zakázaná cesta, ostatné zostali otvorené. Len jedno obmedzenie a veľa slobody pre ostatné možnosti.

Ak by Boží príkaz bol „len z tohto stromu budeš jesť“ dalo by sa pochopiť, že by vyvolal v človeku odpor voči takémuto obmedzeniu. Ale obmedzenie je minimálne: pozor na „strom poznania dobra a zla“, ktorého zvláštne meno už samo poukazuje na jeho podstatu. Človek pozná len dobro. Nejesť z neho ovocie znamená zriecť sa vyskúšať – ochutnať alebo skúsiť – zlo s jeho následkami. Cieľom tohto príkazu nie je utláčať, ale chrániť.

Zákaz a sloboda

Prvý človek sa nerozhoduje medzi dvoma porovnateľnými voľbami. Aby mu Boh pomohol vybrať si lepšiu, hovorí mu inými slovami: „Tak veľmi ťa milujem, že hoci som ťa urobil slobodným a ty sám si máš vybrať, chcel by som, aby si si vybral život. Ver mi, zlo prináša smrť a ty ešte nemôžeš pochopiť veľkosť rizika, ktoré podstupuješ.“

Človek si však volí svoju vlastnú cestu a padá – takým banálnym spôsobom – do „dedičného hriechu“, ktorý sa nazýva tak mysteriózne a iracionálne. Veľkým trestom pre Adama a Evu – i ostatných smrteľníkov – je Božie vyhnanie.

Pasca nastražená hadom, prvým užívateľom slobodnej vôle, spočíva v tom, že mení Božie slová tak, aby sa spochybnila veľkorysosť slobody.

„Či naozaj riekol Boh: Nesmiete jesť zo žiadneho rajskeho stromu?“ (1 Moj 3,1) hovorí had zákerne, aby sa zákaz zdal absurdným a nespravodlivým. Lesť je taká veľká, že ho Eva opravuje: „Môžeme jesť zo všetkých, okrem tohto.“ (1 Moj 3, 2) Ide o to, že ľudská bytosť si vysvetľuje slobodu, ktorú má, ako otroctvo a cíti sa utláčaná domnelým zverákom Božích zákonov.

Zdá sa, že odvtedy je stále ťažšie prijímať zákazy, aj tie najnevyhnutnejšie. Vezmime si ako príklad svetelné znamenia. Občas nás dráždi odbočenie alebo zastavenie. Ale vďaka týmto nepríjemným opatreniam môžeme jazdiť. Paradoxne nám zákaz poskytuje slobodu premiestňovať sa rýchlejšie a istejšie. Zákony na ochranu musia nevyhnutne obmedzovať.

V tomto ponímaní je zákaz v Božom zákone pre nás i ostatných prakticky synonymom slobody. Pretože všetci môžeme zostať slobodní len v miere, v akej vzájomne rešpektujeme príslušnú oblasť slobody. Zákazy Desatora určujú priestor, v ktorom môžeme uplatňovať našu slobodu a rešpektovať pritom slobodu iného.

Rozkazovací spôsob a budúci čas

Je dôležité si všimnúť, že Desatoro nie je napísané v rozkazovacom spôsobe, ale len v budúcom čase: „Nevezmeš Božie meno nadarmo“, „Nezabiješ“, „Nepokradneš“ atď.

Prvý dôvod je gramatický. Biblická hebrejčina sa vyhýba negatívnemu záporu. Ako príkaz používa rozkaz, ale tak, aby ho postavila do kontrastu k ešte nerealizovanému činu. Uprednostňuje použitie spôsobu slovesného rozkazu, ktorý sa do slovenčiny prekladá ako budúci čas.

Tento lingvistický obrat má svoj význam. Gramatické štruktúry uľahčujú vyjadrenie duševného prežívania národa alebo vôle autora. (15) V biblickom texte sú príkazy v prítomnom čase („šesť dní pracuj“, „cti svojich rodičov“), kým zákazy v budúcom. Táto forma je širšia, dvojzmyselná a bohatšia než rozkaz, ktorý neumožňuje iné chápanie. (16)

Je isté, že príkázanie „nepokradneš“ predchádza odsúdeniu za krádež. Ale forma budúceho času, v ktorej je napísaná táto veta, neprikazuje čtiť cudzí majetok, len to navrhuje. Psychologický a teologický rozdiel medzi „nekradni“ a „nepokradneš“ je dostatočne dôležitý na to, aby stál za našu pozornosť.

Touto slovesnou formou sa text neobmedzuje len na upozornenie: „Nechod' touto cestou“, ale na predchádzanie: „Ak sa ti naskytne možnosť ísť touto cestou, želim si, aby si to neurobil a v konečnom dôsledku dúfam, že to neurobiš.“ Budúci čas dáva možnosť rozhodnúť sa.

Desatoro nezväzuje človeku nohy a ruky zákonmi a zákazmi. Rešpektuje ho. Nestavia ho do úlohy neposlušného dieťaťa, predpokladaného previnilca, ktorému treba určovať normy, pretože sa nevie správať, ale oslovuje ho ako slobodnú a inteligentnú ľudskú bytosť, schopnú vybrať si. Aj keď predpokladá, že človek si vyberie zlú cestu, nespráva sa k nemu diktátorsky. Ukazuje mu najlepší vzor, aby si cvičil svoju vôľu, pretože dúfa, že sa jedného dňa dostane s ním do harmónie: „Nepreriekneš krivého svedectva proti svojmu blížnemu“, „Nebudeš neverný“ atď.

Budúci čas je okrem iného časom nádeje. „Nezabiješ“ znamená, že moja agresivita sa môže preorientovať na harmóniu so životom. Nevyžaduje všetko hneď. Hovorí: „Ak ma budeš nasledovať, príde deň, keď nezabiješ ani malou mierou, ako je urážka alebo odpor.“ Očakávaním mojej úcty a oddanosti už dnes, zasľubuje väčšiu úctu a poslušnosť zajtra. Ak Boh stanovuje to, čo dnes žiada, formou budúceho času, zároveň tým oznamuje, že to, čo sľubuje, je zajtrajšok. Jeho vlastná štylizácia nás nabáda k tomu, aby sme dôverovali moci milosti. Preto podľa môjho názoru je Desatoro okrem zhrnutia zákona aj ideológiou etiky.

Ochrana vzťahov

Ďalším prekvapujúcim aspektom Desatora je, že nás nabáda, aby sme nezameriavali pohľad naspäť, ale vpred, hore a mimo nás. Naša kultúra nás naučila uprednostňovať subjektívne hľadiská našich zážitkov (pocity, konflikty, napätie atď.), akoby bol náš duševný stav najdôležitejší. Desatoro nám ukazuje inú cestu, predkladá nášmu správaniu objektívne etické kritériá. To neznamená, že pocity nie sú dôležité, znamená to len, že nestačia ako vodidlo.

V našom spätnom pozorovaní často zisťujeme, že výsledný efekt je odlišný od našich dobrých úmyslov. Ak skúmame naše činy, vidíme v nich egoizmus (17), sú bez veľkodušnosti a blokuje nás malomyselnosť. Desatoro so svojím budúcim časom predpokladá dôveru. Boh sám sa poveruje oslobodiť naše činy od negatívnej príťaž. Žiť v závislosti od nás samých prináša zovretie a sklúčenosť, strácanie rovnováhy a pokoja v duši. (18) Namiesto toho, aby sme sa sústredili na naše činy v našej nestálej skutočnosti alebo v našich pohnútkach, Desatoro nás vyzýva ponechať predovšetkým „ego“ bokom, prekonávať negatívny egocentrizmus a obracať sa k Bohu. (Iz 45,22)

Posledné prikázanie, jediné, ktoré sa obracia na našu duševnú činnosť („Nebudeš túžiť“) nás nabáda k tomu, aby sme sa zmierili s našou existenciou. Jeho zámer by sa dal preložiť takto: Ži v realite, akceptuj ju. Sú veci, ktoré dosiahneš a ktoré nie. Neži v odcudzení pre nemožné alebo nepotrebné. Netráp sa pre to, čo nie si, alebo nemáš a nebudeš vlastniť. Nauč sa čakať, uvedom si svoje hranice bez paralyzujúcej posadnutosti. Príde deň, keď svoje želania budeš považovať za zbytočné a prestaneš bažiť po tom, čo nemáš, pretože sa naučíš milovať.

Desatoro nám svojím spôsobom vysvetľuje, že ak sa chceme naplno realizovať ako ľudské bytosti, mali by sme žiť podľa Božích ponúk.

Pozmenený text

Videl som veľa kníh, ktoré reprodukovali Desatoro. Väčšina z nich predstavovala pozmenený text, z ktorého bol vylúčený začiatok: „Boh hovoril všetky tieto slová: Ja som Hospodin, tvoj Boh, ktorý som ťa vyviedol z Egyptskej krajiny, z domu otroctva.“ (2 Moj 20,1.2) Jednoducho sa len vymenovali prikázania.

Fakt, že tento úvod často chýba, ukazuje na to, ako niektorí chápú zákon. Vidia len zákazy v budúcnosti, ale zabúdajú na zaujímavejšiu prítomnosť a mlčia o nádhernej minulosti – „oslobodil som ťa z otroctva“ – a začínajú čítať od časti, v ktorej sa hovorí „ne-“.

Prvé, čo v tomto úvode upútava pozornosť, je, že sa Boh nepredstavuje ako „všemocný“, všadeprítomný“ alebo „sudca“, ale ako „ten, ktorý ťa vyviedol z Egypta“. Táto veta sa spája bez nejakého prechodu s nasledujúcou a sú neoddeliteľné. Literárne by sa to dalo prečítať takto: „Ja som Pán, tvoj Boh, vyviedol som ťa z Egypta, z otroctva. Preto nebudeš mať iného Boha než som ja.“

Inými slovami: Bol si priviazaný faraónmi reťazou okolo krku v pracovnom tábore, vyrábal si tehly pod hrozbou biča a ja som ťa oslobodil. Teraz budeš, okrem iného, oslobodený od všetkých modiel, strachu z duchov a čarodejníkov, strachu z prírodných síl a všetkých obetí, ktoré by si musel vykonať...

Z textu, ktorý sa začína takýmto oslobodzujúcim vyhlásením, by sa nemali vyberať len zákazy a príkazy. Mali by sme vidieť dva koncepty Boha v jednom texte: osloboditeľa (z vyhnanstva) a toho, ktorý obmedzuje (zákonom). Chápať prikázania ako podmienku prijatia je biblicky chybné a teologicky absurdné. Boh dáva zákon už oslobodenému národu, aby mu priniesol lepšiu kvalitu života, nie aby mu urobil život nemožným, alebo aby ho uvrhol do druhého otroctva. Ten, kto oslobodil svoj národ z Egypta, ho chce s najlepším úmyslom oslobodiť od rodinných zmätkov a osobných problémov. Tým, že mu dal zákon, chcel Boh z otroka urobiť právny subjekt.

Odlišná zmluva

Zaujímavé je, že Desatoro je napísané podobným spôsobom ako

zmluvy o spojení starého Stredného východu. Kráľ sa zaväzuje chrániť národ za určitých podmienok a prísľubov: „Ak urobíš toto a toto... zaväzujem sa chrániť ťa v prípade vojny... atď.“

Originalita nášho textu spočíva v tom, že dôvodom, pre ktorý Boh uzatvára zmluvu, nie je služba Izraela, ale vyjadrenie: „Ja som ťa oslobodil z Egypta.“ Teraz si môj národ. Už nie si pod rozmaritou vládou faraónov, ktorý sa nechávali nazývať bohmi, ale pod mojou. Čo od teba očakávam? (Potom nasledujú ustanovenia.) Chcel by som, aby si sa oslobodil nielen od faraónov, ale aj od svojho zmýšľania. Nielen od bohov, ktorí ti doteraz vládli, ale aj od predstáv, ktoré máš o tých, ktorí ti vládnu a ovládajú ťa („nebudeš mať iných bohov okrem mňa“). Nielen od skutočností, ktoré ťa utláčajú, ale aj od predstáv, ktoré máš o silách, čo ťa ovládajú („neutváraj si predstavy ani o veciach, ktoré sú na nebi, pretože tvoje predstavy budú falošné“). So mnou, namiesto toho, aby si si vytváral bohov podľa obrazu podobného tebe, k čomu máš sklony, sa budeš ty meniť na moju predstavu a podobu.

Desatoro je textom zmluvy založenej na úplnej milosti – povedal by som, skoro absurdnej – Boha, ktorý si želá premeniť otrokov na dedičov. (Gal 4,1-7)

Desať slov vyjadrenia lásky

Ježiš bol schopný zhrnúť Desatoro do jedinej vety: „Budeš milovať.“ (Mar 12,30.31; porovnaj 5 Moj 6,4-5) (19) Aj napriek tomu, skoro o dvetisíc rokov neskôr, ho mnohí považujú za obyčajný zoznam nevhodných zákazov. Moralistický náboženský pohľad skryl pod spleťou predsudkov bohatý a hlboký obsah starého textu.

Stará židovská rytina nazývaná *Tóratchajím* (zákon, ktorý dá život) predstavuje dve dosky Desatora v podobe dvoch siluet. Tá vpravo (prvá v smere hebrejského písma) nežne chráni vo svojich rukách hlavu druhej, čo graficky predstavuje vyhlásenie zo Žalmu 85,11 („Milosť a pravda sa stretnú, spravodlivosť a pokoj sa pobožkajú“) aplikované na doskách Desatora. (20)

Rytina sa pokúša vyjadriť ideálne spojenie medzi Bohom a človekom na vzťahu lásky medzi človekom a jeho milovanou bytosťou alebo medzi otcom a synom. Dve postavy v dôverných objatí spojené tajomstvom, šepkajú jedna druhej. Tento text „desiatich slov“, základ zmluvy zhrnutý v slovách: „Miluj Boha, Pána svojho, celým svojím srdcom a bližného svojho ako seba samého“ je predovšetkým poslom lásky.

(5 Moj 6,5; 3 Moj 19,18)

Pre Izraelcov znamenalo slovo skutočnú a účinnú prítomnosť vecí, ktorú označuje. Vyslovenie slova znamenalo zaviazat' sa vykonať jeho obsah. Preto Božie slovo je automaticky vyjadrením jeho vôle, prikázaním a zároveň prísľubom. Jeho vyrytie do kameňa predpokladá stálu hodnotu a viditeľnú formu neviditeľnej vôle autora. Vložit' ju do archy znamená označiť miesto Božej prítomnosti.

Desatoro je ako ozvena desiatich stvoriteľských slov (21), ktoré začali novú etapu dejín. Stvoriteľ stvoril človeka, aj svoj národ a ponúkol mu jediný cieľ, službu ľudstvu. Desať slov (22) znamená vstúpenie Izraela do priestoru zmluvy s ním.

V hebrejskom texte je prvým slovom „Boh“ (2 Moj 20,12) a poslednými sú slová „blížneho tvojho“ (verš 17), čo zreteľne poukazuje na dve časti tejto zmluvy: Otec ľudstva ponúka normy, ktorými by sme sa všetci cítili ako bratia.

Päť výrazov označuje Boha ako toho, kto hovorí:

1. *Elohim* je meno Najvyššej bytosti, všemocnej a spravodlivej. Označuje Boha ako Stvoriteľa a zákonodarcu, ktorý stvoril ľudí slobodných a dal im zákony, ktoré im umožňujú žiť slobodne.
2. Majestátne „Ja“ (*Anokij* namiesto *anij*) je to, ktoré Boh používal, keď sa zjavil patriarchom Abrahámovi, Izákovi a Jákobovi, čo znamená ochranca („záštita“) svojich verných v priebehu dejín. (1 Moj 15,1; 26,24; 46,4)
3. *JHVVH*, známy tetragram zjavený Mojžišovi v horiacom kri (2 Moj 3,1-6), označuje transcendentného Boha, ktorého človek sám od seba nemôže nikdy poznať. Jeho nevysloviteľné meno sa nahrádza podobou *Adonaj*, „Pán“, na vyjadrenie najhlbšej úcty.
4. *Elohejka* (v hebrejčine jediné slovo s príponou), naopak, vyjadruje úplnú podstatu Boha, bytosť najbližšiu človeku. Dalo by sa to preložiť ako „tvoj osobný Boh, tvoj Boh“.
5. Týmto spojením vznešenosti a nežnosti Boh pripomína svoj spásiteľský čin: „Vyviedol som ťa z Egypta, z otroctva“. Slovo „Egypt“ je v množnom čísle (*Micrajim*), akoby nešlo ani tak o konkrétnu krajinu, ale skôr o všetky situácie útlaku. Boh vyjadruje svoju ochotu ako ten, kto sa prihovára otrokovi, ktorému práve udelil slobodu a prijal ho za svojho syna, alebo oslobodenej otrokyni, keď si ju pán vezme za manželku.

Aktualizovaná parafráza

Aktualizované čítanie by malo vrátiť čítaniu desiatich slov jeho podtext lásky. Ak si vytvoríme predstavu snúbenca, ktorý hovorí svojej milej, aby si vymenili snubné prstienky, môžeme počuť slová z prvej časti (23), ktoré sa týkajú vzťahu človeka a Boha (2 Moj 20,3-17), nasledovne:

Aktualizovaný text	Zodpovedajúce prikázanie
Pretože ťa milujem a želám si, aby naše spojenie trvalo navždy, dúfam, že nedáš prednosť iným a ani si nenecháš ich fotografie.	Prvé Druhé
Vieš, že spojením so mnou dostaneš moje meno. Láska obsahuje úctu. Uškodíš mi, ak ho budeš používať neuvážene.	Tretie
Spomeň si, keď budeš zaneprázdnená, že chcem byť s tebou. Vyčleníme si jeden zvláštny deň, aby sme mohli byť spolu, keď tu budem len pre teba a ty pre mňa. Volajme ho <i>šabbat</i> , čo znamená „oddych“ alebo „náš sviatok“ a pripome-nieme si ho láskou. Tento deň budeme otvorení tomu, čo je podstatné.	Štvrté
Vždy obklopuj láskou tých, čo ti dali život, tvojho otca a matku, ktorých láska, prameň života, pokračuje v diele Stvoriteľa a dovoľuje ti prísť ku mne.	Piate
Tvoje korene ťa spájajú so všetkými ľudskými bytosťami. Chráň ich život. Všetci majú neko-nečnú hodnotu, pretože ich život pochádza zo mňa a je svätý.	Šieste
Neškod' ich citom ani ich majetku, ani povesti, aj keby to bolo len myšlienkou, pretože sú to tvoji bratia.	Siedme, ôsme deviate, desiate

Desať slov čítaných z tohto pohľadu prestáva byť rozkazom a mení sa na slová lásky. Cez ne budeme vždy počuť: „Oslobodil som ťa, som s tebou. Ži bez strachu. Vo všetkom, čo robíš, som s tebou.“

Keď srdce vypočuje tento dialóg (24), život sa zmení, tak ako zamilovaná žena verí milému a odovzdá sa mu.

Židovská tradícia zistila existujúcu spojitosť medzi oboma doskami, ktorá dovoľuje čítať ich vo vzájomnom vzťahu. Prvých päť slov zodpovedá druhým piatim. Sú ako dve Božie ruky. Jednou chváli, druhou chráni. (25)

1. Ja som tvoj Boh, ktorý ti dal a zachránil život, potom ...	6. Budeš chrániť život
2. Nebudeš mať iných bohov vi	7. Budeš verný svojmu partnerovi
3. Budeš ctíť moje meno a moje dedičstvo	8. Budeš mať v úcte majetok svojho blízkeho
4. Budeš ma správne uctievať	9. Vždy povieš pravdu
5. Budeš ctíť svojich rodičov	10. Budeš rešpektovať ostatné rodiny

Kto bude počuť hlas lásky v týchto slovách, nikdy viac ich nebude považovať za obmedzenia. Ba čo viac, Duch, ktorý ich vnukol, podnecuje kráčať po ceste nádeje, ktorú ponúkajú. Nabáda prijať ich ako neporovnateľného sprievodcu pre všetkých učeníkov ťažkého umenia milovať.

Poznámky:

1. Termín „dekalóg“ z gréckej etymológie („deka“ – desať a „logos“ – slovo) sa používa pre Desatoro, prológ a zhrnutie zákona vysloveného Mojžišom na Sínaji, podľa 2 Moj 20,1-17 a 5 Moj 5,6-21.
2. Pozri F. GARCÍA LÓPEZ, *El Decálogo*, Verbo Divino, Estella (Navarra), 1992.
3. 2 Moj 20,1.18.19; 5 Moj 4,2; 5,4.21.22, porovnaj 5 Moj 2,31.
4. 2 Moj 34,28; 5 Moj 4,13 a 10,4. Termín *dabar* je určený len pre slovo vyslovené

- Bohom, znamená aj „komunikáciu“ a „udalosť“; porovnaj J. LOZA, *Las palabras de Yahveh: Estudio del Decálogo*, FCE, Mexico, 1989.
5. Najbližšie by boli 5 Moj 27,15-26; Ez 18 a 22; Ž 15 a 24; Iz 33.
 6. Vlastná štruktúra Piatej knihy Mojžišovej (kapitoly 5-26) zachováva poradie Desatora. Y. AMIR, „The Ten Commandments According to Philo of Alexandria“ v *The Decalogue Throughout the Generations* (Vydavateľ B. Z. Segall), Magnes, Jeruzalem, 1985, s. 95.
 7. Pozri M. BUBER, *The Knowledge of Man*, Humanities Press, Atlantic Highlands, 1988, s. 1-48.
 8. FILÓN, *De specialibus legibus* 30; *De decalogo* 154; porovnaj *Tamid* 5,1.
 9. Pierre GRELOT si kladie otázku, či „voľba čísla desať je konvenčná a mnemotechnická, a bezpochyby spojená s desiatimi prstami na ruke (*Problèmes de morale fondamentale: un éclairage biblique*, Cerf, Paríž, 1982, s. 109). Je zaujímavé, že keď v Kázni na Vrchu Ježiš povedal, že sa nestráti „ani jedno písmeno zo zákona“ (Mat 5,18), mal na mysli *jod*, najmenší znak hebrejskej abecedy, ktorý zároveň označuje číselnú hodnotu 10. Desať slov predstavuje určitým spôsobom „životné minimum pre maximum zo života“. (D. JENNAH, *Théophanie et décalogue: Étude exégétique d'Éxode 19-20*, Université de Sciences Humaines, Štrasburg, 1994, s. 122).
 10. FILÓN, *De Decalogo*, 107.
 11. V Kázni na Vrchu Ježiš pripomenul, že v skutočnosti sa všetky prikázania dotýkajú činu, slova a myslenia. (Mat 5,21-37)
 12. O jedinečnej dôležitosti Desatora pozri F. JESEFO, *Antigüedades* 3,90.
 13. Žalmy 50,7 a 81,9.10 sú pozostatky opakovania Desatora v uctievaní (*Tamid* 5,1), stály zvyk v Kumráne, vrátane prvej cirkvi (Plinius, *Epistola ad Trajanum* 10, 96.7).
 14. C. WIÉNER, *El libro del Éxodo* (Cuadernos Bíblicos 54), Verbo Divino, Estella (Navarra), 1988, s. 37.
 15. Porovnaj A. MAILLOT, *Le Décalogue, une morale pour notre temps*, Les Bergers et les Mages, Paríž, 1976, s. 15.
 16. Slovesná forma Desatora sa neobmedzuje na budúci čas. Hebrejské imperfektum označuje neukončený dej, ktorý sa môže rovnako týkať minulosti aj prítomnosti. Táto forma evokuje nadčasovosť zmluvy a jej prísľubov.
 17. Biblia hovorí, že „spravodlivý hreší šesťkrát denne“. (Prísľ 24,16)
 18. Niektorým to môže privodiť „náboženskú neurózu“ z pocitu viny a neistoty nad vlastnou záchranou, ktoré ničia jedinca, ktorý je nimi obklopený.
 19. Ježiš zhrnul zákon na dvojitoť systému vzťahov: „Budeš milovať Pána, tvojho Boha, z celého srdca a celou svojou silou, a budeš milovať blížneho svojho ako

seba samého“ (Mat 22,34-40), teda čo možno najviac a najhlbšie.

20. Porovnaj M. H. FOURNIER LOPHEM, „Les dix paroles et leur indicatif oublié“, SIDIC [časopis o židovsko-kresťanskom porozumení], 19, 2 (1986), 47-51, s. 50.
21. Podľa Genesis 1 sa v rozprávaní o stvorení desaťkrát opakuje „Boh povedal“.
22. Plurál *debarim* má význam, ktorý je viac než právnický. (Ám 8,11; 2 Moj 20,1) V každom prípade Deuteronomium poukazuje na jasný rozdiel medzi *debarim* a *mišpatim* alebo *húqim*, nikdy ich nezamieňa vo svojom výpočte zákonov (4,45; 1,20; 12,1 atď.). *Debarim* je určený pre všetko, čo dnes nazývame „Božie slovo“ alebo Božie zjavenie.
23. Neexistuje žiadny biblický údaj o tom, ako bolo Desť prikázaní rozdelených, okrem toho, že „dosky boli popísané po oboch stranách“. (2 Moj 32,15)
24. Ako duchaplné poznamenáva X. LÉON-DUFOUR: „Ak sa Desatoro nestane dialógom, zmení sa na katalóg.“ (*Diccionario del Nuevo Testamento*, Cristiandad, Madrid, 1977, s. 280)
25. Komentár o *Mekilta*, v Piesňach 1,7.

7. Desat'krát oslobodení

„Pravda vás vyslobodí.“ (Ján 8,32)

Desatoro je Magnou chartou oslobodeného národa. Otroci, podrobení pod nezákonnosť svojich pánov, nemajú vlastný zákon. Zákonodarstvo, o ktorom sa tu píše, je pre slobodné bytosti. Preto ho nie je možné pochopiť bez úvodu, ktorý vyjadruje základnú myšlienku: „Ja som Pán, tvoj Boh a tvoj osloboditeľ, ktorý ťa vyviedol z Egypta, z domu otroctva.“ (2 Moj 20,1.2) (1) Zvyšok je vysvetlenie, rozvinutie a komentár.

Nad touto témou by sme mali trochu pouvažovať.

Prvé prikázanie

„Nebudeš mať iných bohov okrem mňa.“ (2 Moj 20,3)

Ak si uvedomíme pôvodný kontext týchto slov, takéto tvrdenie sa nám javí ako trúfalé. Náš dnešný sekulárny svet sa považuje za oslobodený od bohov a náboženstiev a odcudzenia, ktoré jedno alebo druhé prináša. Cítíme sa dospeli vospelom svete. Slobodní v slobodnom svete.

A predsa, pred tri tisíc rokmi Egypt'ania, Kanaánčania alebo Babylončania verili, že ich božstvá sa ukrývajú v stromoch, prevteľujú do zvierat, bývajú v horách, strážia rieky, obývajú lesy, a vyjadrujú svoj hnev búrkami, krupobitím, bleskom, chorobami, nehodami, suchom alebo vojnami. Ľudia žili v ustavičnom strachu pred ich neobmedzenou mocou. Akýkoľvek neuvážaný čin, akékoľvek zakázané gesto, akékoľvek nerozvážne slovo mohli vyvolať hnev bohov, duchov a démonov.

Strach z nadprirodzeného prenasledoval človeka tak, že ho zahnal do väzenia strachu, ktoré ho nútilo obostrieť život rituálmi, zaklínaním,

zariekavaním, modlitbami a obeťami, ktoré ho mali chrániť pred okultnými silami a vyššou mocou a jej nevôľou.

Akoby týmto ľudom, mužom i ženám, obetiam teroru, vážnom povier, učením a tabu, pomäteným z diktátorov ich duševnej temnoty, osloboditeľ hovoril:

„Odo dneška sa toto zmení. Skala bude pre teba už len skalou. Človek, hoci by to bol kňaz, kráľ alebo čarodejník, bude len človekom. Ktorékoľvek z tvojich gest bude len gestom. Ktorékoľvek z tvojich slov bude len slovom. Akýkoľvek rituál bude len ľudským činom. Odo dneška bude tvoj svet zbavený bohov. Hovorím ti to, aby si bez strachu prijal svoju slobodu. Nad tebou som len ja, tvoj osloboditeľ. Priblíž sa k stromom, využívaj moria, vystúp na hory, bez obáv prechádzaj rieky. Nemaj strach. Si slobodný. Na tomto hroznom i nádhernom svete je všetko moje a ja som to odovzdal tebe.“ (2)

V ten deň sa na úpäti Sínaja začal jeden z najväčších procesov oslobodzovania v dejinách. Tam Boh Izraela začal oslobodzovať ľudstvo od jeho sklonov k modlárstvu, od jarma poverčivosti a od pomätenosti z fanatizmu. A hovorím správne „začal“, pretože neskončil. Židom, tak ako aj nám, trvá storočia, kým pochopíme nečakaný dosah tejto slobody, pretože ju hľadáme iným smerom.

Prvé prikázanie hovorí o „cudzích bohoch“. Netýka sa len pohan-ských bohov, ale všetkých typov potenciálnych tyranov. V práci, vo voľ-ných chvíľach, v politike, v našom súkromnom živote tiež riskujeme, že sa necháme ovládnuť utláčateľskými idolmi (závislosť, vzory, kritériá). Ak opakom cudzieho boha je vlastný, tak „naším“ Bohom je ten, ktorý nás oslobodzuje. Pretože bez tohto zásadného oslobodenia nie je človek skutočne slobodný a nezávislý, aj keď sa považuje za ateistu.

Úcta k jednému Bohu zaručuje úplnú a skutočnú slobodu, presved-čenie, že len on stojí za obdiv, je viac než len prihlásenie sa k mono-teizmu. (3) Keď sa porušuje poradie hodnôt, skôr či neskôr sa porušuje prvé prikázanie, pretože na najvyššej úrovni bytia „nikto nemôže slúžiť dvom pánom“. (Luk 16,13)

Toto prikázanie pripomína, že nikto nemá „parlamentnú imunitu“ pred vesmírnym tribunálom. Neexistuje panovník, trieda, strana, stav alebo vláda a ani kňaz, ktorí by boli „mimo dobra a zla“. Všetko zbožňovanie a uctievanie moci, či by bola pôvodu ekonomického, nacionalistického, ideologického alebo náboženského, spôsobuje útlak jedných voči druhým.

Nie je ľahké pochopiť, že je potrebné oslobodiť sa od alternatívnych bohov. Zdá sa, že splniť toto prikázanie je najťažšie. Stojí veľa námahy zbaviť sa muliet a amuletov, závislostí a nezávislostí, pánov, utláčateľov a tyranov, veľkých alebo malých.

Tak ako Židia, aj my všetci sa niekedy necháme zviest' baálmi. Kanaánske božstvá sa na prvý pohľad zdajú byť zhovievavejšími, menej vyžadujúcimi, viac odmeňujúcimi ako Osloboditeľ. A my, nimi fascinovaní, upadáme do zbožňovania – alebo hlúposti – a venujeme energiu, myšlienky, peniaze a čas bohom domácim alebo vytvoreným inými na náš obraz, podobu. (Zj 14,6-12) Ľahko vkladáme dôveru určenú Bohu do našich prostriedkov, do odborníkov alebo sa spoliehame na šťastie. Tak sa dobrovoľne stávame väzňami a uštedrujeme nepatričné počty vinníkom nášho útľaku.

Druhé prikázanie

„Neurobiš si modlu, ani nijakú podobu toho, čo je hore na nebi, dolu na zemi alebo vo vodách pod zemou. Nebudeš sa im klaňať, ani im slúžiť, lebo ja som Hospodin, tvoj Boh, Boh žiarlivý, ktorý tresce viny otcov na synoch do tretieho i štvrtého pokolenia tých, ktorí ma nenávidia, ale milosť preukazujem tisícom tých, čo ma milujú a zachovávajú moje prikázania.“ (2 Moj 20,4-6)

Toto prikázanie poukazuje na nebezpečenstvo zamieňať si Boha s obrazmi, ktoré si o ňom utvárame, alebo zbožňovať objekty, keď úcta patrí len jemu. Všetky dobré veci tohto sveta sa môžu zmeniť na modlu – moc, luxus, vzhl'ad, bohatstvo, sláva, povest' – a stať sa centrom nášho života. Ak sa to stane, porušili sme druhé prikázanie.

Často nachádzame veci, ktoré nás priťahujú viac ako Božie ponuky: fantázia umelcov, čaro určitých osobností, verejné polichotenie alebo poblúznenie našej predstavivosti. Dezorientovaných alebo fascinovaných nás stojí veľa námahy rozlíšiť isté od možného, zdanlivé od skutočného, pravdivé od falošného. „Neurobiš si modlu“ znamená, že aj predstavy či záľuby, ktoré máme a ktorými sa nadchýňame, sa môžu zmeniť v idoly.

Ani náboženské inštitúcie nie sú chránené pred týmto rizikom. Čo sa týka autority, organizácie, osobnosti alebo hierarchie, stávajú sa, aj keď len čiastočne, medzičlánkom človeka a Najvyššej bytosti, utvárajú „obraz“ pred Bohom (4) a dopúšťajú sa tak „zločinu“ idolatrie.

Tretie prikázanie

„Nezneužíješ meno Hospodina, svojho Boha, lebo Hospodin nenechá bez trestu toho, kto by zneužíval meno Hospodina, svojho Boha.“

(2 Moj 20,7)

Brat' Božie meno nadarmo znamená nebrat' vážne Božiu dôstojnosť, zneužívať jeho diskretnosť a zľahčovať jeho meno. Od rúhačského zatracovania bez sémantického kontextu až k pokryteckým zbožným úvahám. Akí nespravodliví dokážeme byť pri používaní Božieho mena. Nebrat' jeho meno nadarmo znamená predovšetkým rešpektovať druhého človeka a nemanipulovať ho menom nikoho, a už vôbec nie náboženstvom.

Riziku porušenia tohto príkazu sa nevyhnú ani kresťania, ani náboženský „profesionáli“. Občas každý používa Božie meno, alebo týmto menom apeluje pre osobný prospech alebo z pokrytectva. Len ak život – a nie len jazyk – ctí Boha, je toto prikázanie skutočne naplnené.

Štvrté prikázanie

„Pamätaj na deň sobotného odpočinku, aby si ho svätil. Šesť dní budeš pracovať a konať všetku svoju prácu. Siedmy deň je však sobotný odpočinok Hospodina, tvojho Boha. Nebudeš konať nijakú prácu ani ty, ani tvoj syn, ani tvoja dcéra, ani tvoj sluha, ani tvoja slúžka, ani tvoj dobytok, ani cudzinec, ktorý je v tvojich bránach. Ved' Hospodin za šesť dní utvoril nebo a zem, more i všetko, čo je v nich a v siedmy deň odpočinul. Preto Hospodin požehnal deň sobotného odpočinku a posvätil ho.“ (2 Moj 20,8-11)

Štvrté prikázanie sa dotýka základnej potreby naplniť fyzický život prácou a vyvážiť ho tak, aby sa vytvoril dostatočný čas na duchovnú sféru. Pripomína nám, že za svoju existenciu vďačíme Bohu, a na to, aby sme s ním zachovali živé spojenie, potrebujeme venovať mu aspoň minimálnu pozornosť. Tento príkaz je najväčším znamením viery, pretože vyjadruje „ľudské poznanie, že Boh vie lepšie než človek, čo skutočne potrebuje“. (5)

Boh chce naše šťastie, ale my mu musíme veriť. Stále máme strach, že stratíme niečo dobré. Tak sa vrháme do nekončiaceho nepokoja bez toho, aby sme poznali pokoj v duši, ktorý tak veľmi potrebujeme. Sobota nám pripomína, že získať vnútornú i vonkajšiu rovnováhu si vyžaduje čas.

Spoločne s nasledujúcim príkazom sú formulované v pozitívnej forme. Hlas „pamätaj“ nás nabáda pravidelne si pripomínať našu vd'ačnosť Bohu, a preto je v tomto prípade zbytočné zakazovať. Skutočná úcta môže povstať len zo slobodného podnetu vôle.

Piate prikázanie

„Cti svojho otca i svoju matku, aby si dlho žil v krajine, ktorú ti dá Hospodin, tvoj Boh.“ (2 Moj 20,12)

Piate prikázanie je posledné so zaslúbením. (Ef 6,2.3) Kontinuita života je daná úctou k tým, ktorí ho dali. Na prvom mieste je Boh, potom rodičia. (6) Používaný výraz „ctiť“ (*abed*) znamená tiež „pot'ažkať“, teda „oceniť, vážiť si, uctievať“. Hoci poslušnosť môže čiastočne vyjadrovať úctu k rodičom, príkaz ju nežiada, pretože tá sa záväzne týka len Boha. Žiada úctu, čo je dokonalé vyjadrenie lásky. (7)

Zrelosť a osamostatnenie sa nezískavajú rozbitím všetkých rodinných pút, aj keď nám niektoré prekážajú. Aby sme našli vlastnú identitu v živote, nepotrebujeme považovať rodinu za zbytočnú ani popret'fhať korene. Ctiť rodičov znamená pochopiť, že úcta a láska k tým, ktorí nám dali život, sú spravodlivejšie a užitočnejšie než nevďačnosť alebo zabudnutie.

Šieste prikázanie

„Nezabiješ.“ (2 Moj 20,13)

Šieste prikázanie začína druhú časť Desatora a pripomína svätosť a neporušiteľnosť života. Absolútna hodnota ľudského života spočíva vo večnosti, ktorú mu dal autor. Tým, že stvoril človeka na svoj obraz (1 Moj 1,27), dal mu zámer, zmysel a dôležitosť, ktoré prekračujú hranice jeho vlastnej existencie. Akýkoľvek útok na život – nenávisť, ubližovanie alebo ľahostajnosť – je zločin proti ľudskosti a proti jej tvorcovi. Ako Ježiš vysvetľuje, toto prikázanie sa netýka len vraždy, ale aj každej agresie, vrátenie slovnej, voči nedotknuteľnosti iného. (Mat 5,21-26)

Tento príkaz určuje ako základnú ľudskú jednotku rodinu, so všetkou úctou k osobe akéhokoľvek veku, pohlavia, sociálnych podmienok, pôvodu, jazyka, náboženstva alebo ideológie a požaduje solidaritu od všetkých bez rozdielu.

V našom svete je príliš veľa násilia, príliš veľa nenávisti medzi jednotlivcami, triedami, etnikami, politickými a náboženskými skupinami a príliš veľa ľudí, s ktorými sa zaobchádza neľudsky. Utrpenie jedných, zneužívanie druhých a ľahostajnosť ostatných hlasno volajú po tom, aby sa „nezabiješ“ stalo opäť účinným. Život je neskonale cenný a zasluhuje si taký rešpekt, že ho nikto nemá právo ničiť alebo brať.

Presvedčenie, že život je svätý, si vyžaduje, aby bol rešpektovaný vo všetkých jeho formách, tak v dĺžke trvania, ako aj v kvalite. V tomto svete „nikto pre seba nežije ani neumiera“. (Rim 14,7) My ako ľudské bytosti sme závislí jeden od druhého. Útočiť na dôstojnosť života znamená vystúpiť proti duchu stvorenia. Rešpektovať ľudské práva skutočným bratstvom a solidaritou je jednou zo základných otázok prežitia. (8)

Existencia sa zmenila na neustály boj o prežitie, v ktorom víťazí zákon silnejšieho. Vyhrávať, triumfovať, podvádzať, dominovať a dosahovať moc. V tomto ovzduší nedôvery, rivality a násilia je ľahké vidieť druhého ako prekážku. Bojíme sa, že nám ublíži, že bude mať väčšie výhody, že využije našu slabosť, že poškvrní náš obraz. Naše obavy vytvárajú priestor pre narastanie agresívneho a nepriateľského strachu, ktorý ničí nás samých. Toto prikázanie pripomína, že pokoj vo svete sa začína mojím vlastným dielom pokoja.

Siedme prikázanie

„Nescudzoložíš.“ (2 Moj 20,14)

Siedme prikázanie požaduje úctu k vlastným aj cudzím citom. Podľa biblického myslenia cudzoložstvo predpokladá nedostatok rešpektu k rodine aj k Božiemu plánu, v ktorom partneri tvoria „jedno telo“. (1 Moj 2,24)

Z čisto právneho pohľadu sa tento príkaz v princípe týka zosobášených osôb a požaduje na jednej strane vernosť partnerovi, na druhej úctu k zväzku ostatných párov. Ale Ježiš vysvetlil, že jeho hlboký význam smeruje k „nebudeš prostituovať a využívať prostitúciu“, to znamená, „neponížiš nikoho, počnúc sebou, na úroveň sexuálneho objektu“. Toto platí pre každého, a začína sa už v myslení. (Mat 5,27.28) Spolužitie v láske prináša správanie založené na vzájomnej úcte, ušľachtilosti a veľkej láskavosti. (Mat 5,29.30)

Náš svet trpí veľkými problémami v oblasti ľudskej dôstojnosti. Toto prikázanie trestá zradu, vykorisťovanie, diskrimináciu a zneužívanie iných ako formu znehodnocovania a posilňuje hodnoty lásky, vernosti a úcty k rodinným putám, osobnej intimite a rešpektovaniu osobného citového prežívania.

Muži potrebujú ženy a ženy potrebujú mužov. Často sa ale zamieňa láska s príťažlivosťou, potreba s vášňou. Keď obavy, prania a egoizmus zahmlievajú pohľad, ľahko sa hľadá spoločnosť a potešenie za každú cenu, láska sa zamieňa s jej karikatúrami, uspokojujeme sa s povrchnými stretnutiami a so vzťahmi bez budúcnosti. Čo je horšie, neraz bez úcty a dlhodobejšieho uspokojenia. Tak lásku degradujeme na obyčajný konzum a z druhého sa stáva objekt temnej vášne alebo jednoducho nahraditeľná vec. Naučiť sa milovať znamená objaviť, že množstvo a rozmanitosť neznamená intenzitu a že vernosť je šťastiu bližšie, než sa zdá.

Ôsme prikázanie *„Nepokradneš.“ (2 Moj 20,15)*

Ôsme prikázanie požaduje úctu ku všetkému cudziemu. Je zaujímavé, že Biblia učí na jednej strane právu na osobné vlastníctvo a na druhej, že toto právo nie je absolútne a že každý majiteľ je zodpovedný pred Bohom, ako používa svoj majetok. (Mat 25,40-45; Ef 4,28) Inak povedané, toto prikázanie pripomína, že žiadna ľudská bytosť nemá právo útočiť – a to akýmkoľvek spôsobom – proti cudziemu vlastníctvu a tiež nemá používať svoje, aby tým niekomu uškodila.

Tento príkaz načrtáva potrebu nakladať spravodlivo, zodpovedne a poctivo s peniazmi, bohatstvom, majetkom a služobníctvom. Nedo-
statok čestnosti v týchto otázkach nie je len zločinom proti vlastníctvu, ale aj zločinom proti osobám.

V našom svete je príliš veľa hladu, chudoby a biedy a veľký rozdiel medzi bohatými a chudobnými; mnoho nespravodlivých sociálnych štruktúr, veľa nezamestnaných alebo vykorisťovaných zle odmeňovanou prácou. Honba za ziskom, chamtivosť a korupcia sa zmenili na sociálnu rakovinu, ktorá odsudzuje konzumnú spoločnosť do trvalo nespravodlivého postavenia, a do ekonomických konfliktov a napätia medzi ovládajúcimi a ovládanými.

Často sa neuspokojujeme s tým, čo máme. Myslíme si, že nám chýba bohatstvo druhého, jeho majetok, jeho úspech, aby sme žili naplno. Veľa z toho, čo patrí nášmu blížnemu, by sme chceli vlastniť my, a to rýchlo. Tak riskujeme, že skompromitujeme našu česť, či už otvorene alebo maskovane, že utíšime smäd s „mať“ na úkor „byť“ a zabúdame na tých, čo majú menej, nevšímajúc si, že viac uspokojí dať než dostať. (Sk 20,35)

Deviate prikázanie

„Nevysloviš krivé svedectvo proti svojmu blížnemu.“ (2 Moj 20,16)

Deviate prikázanie požaduje spravodlivo dbať o ochranu dobrého mena blížneho, brániť pravdu a nezaújatosť. Odsudzuje každý druh klamstva, predovšetkým také, ktoré útočí na povesť iného, od ohovárania až po pretváрку, pretože rafinovaná kritika môže byť občas maskovaná dokonca ako pochvala.

Pozitívnu formuláciou nás vyzýva, aby sme podporovali úprimnosť a hľadali pravdu – v myslení, v slove a v čine – a bránili ju vo svete podvodov, klamstiev, pokrytectva a demagógie. Všetci sa potrebujeme naučiť, že pravda je tiež právom. V politike, v obchode, v komunikačných prostriedkoch, v ľudských vzťahoch prevláda prekrúcanie reality, manipulácia s údajmi, podvod, dezinformácia a rastúce požiadavky.

Život je taký komplikovaný, že v niektorých okamihoch sa zdá nemožné čeliť mu bez nutnosti pozmeniť realitu, alebo si nasadiť masku, ktorá nás chráni pred ostatnými alebo nami samými. Nestojí nás veľa námahy nájsť si dostatočný dôvod na klamstvo: získať výhody, maskovať chyby a neúspechy, zbaviť sa záväzku, nechať sa nadhodnotiť. Zakrývanie sa stalo zvykom, takmer neuvedomelým mechanizmom obrany. Chýba nám odvaha, aby sme sa vedeli postaviť čelom k realite. Pritom však len pravda nás urobí slobodnými. (Ján 8,32)

Desiate prikázanie

„Nebudeš žiadať dom svojho blížneho. Nebudeš žiadať manželku svojho blížneho, ani jeho sluhu, ani jeho slúžku, ani jeho vola, ani jeho osla, nič, čo patrí tvojmu blížnemu.“ (2 Moj 20,17)

Posledné prikázanie z Desatora je jediné, ktoré sa nachádza v nekontrolovateľnej sfére duševna. Netýka sa určitého činu, ale duševnej činnosti.

Vychádza z poznania, že zlý čin predchádza zlá myšlienka. (Mar 7,22.23) Ten, kto je žiadostivý a nevie sa uspokojiť s tým, čo mu patrí, „stráca svoju dušu“ (9), svoje šťastie, svoj pokoj a vnútornú spokojnosť.

Chceme byť šťastní a strpčujeme si život porovnávajúc sa s ostatnými. Zdá sa nám, že iný má viac šťastia, že jeho život je ľahší alebo príjemnejší. To nás robí nenávisťnými, nešťastnými a úbohými. Naša myseľ, ničená egoizmom a nespokojnosťou, zle prijíma rozdiely. Skončiť s ohováraním a neporovnávať sa s nikým znamená zbaviť sa nepokoja a prijať celú realitu.

Pretože ohováranie a nenávisť útočia proti bratstvu a predpokladajú nedostatok lásky, tento príkaz zhŕňa druhú časť Desatora tak, ako prvé prikázanie zhŕňa časť prvú.

Desaťkrát oslobodení

Ak to zhrnieme, môžeme povedať, že každý bod Desatora nám ponúka oslobodenie sa od niektorých z mnohých závislostí, do ktorých sa zachytávame ako ľudské bytosti, a tak cez svoje kategorické „nie“ nám každé prikázanie otvára cestu k slobode a nabáda nás, aby sme boli desaťkrát **oslobodení**:

1. od moci náboženstiev a ich reprezentantov, duchovnej moci pripisovanej hviezdam, od pôsobenia i hrôzy z okultizmu a špiritizmu.
2. od paralyzujúcej poverčivosti, od fantastických predstáv, od naivného modlárstva a falošných právd.
3. od manipulácií so svätosťou a od ľahostajnosti k Bohu a slobodní poznávať a uctiť ho.
4. od pút egoizmu – v práci alebo doma – ale slobodní učiť sa pracovať a naplno duševne a telesne oddychovať.
5. od sebeckého individualizmu a zmierení s koreňmi našej existencie.
6. od nebezpečenstva agresivity pre slobodný život vo vzájomnom bratstve.
7. od napodobenín lásky, aby sme mohli milovať naplno, bez výhrad.
8. od materiálnej neuspokojenosti a potreby vlastniť za každú cenu.
9. od všetkých masiek, aby sme mohli byť sami sebou bez toho, žeby sme pozmeňovali pravdu.
10. a nakoniec oslobodení od pút závesti, aby sme mohli vychutnať pokoj. (10)

Tajomstvo slobody bolo zjavené v Desatore. Skúsenosť i srdce nám hovoria, že ide o „zákon slobody“. (Jak 1,25) Nie je však ľahké nasledovať jeho zjavené ponuky. Aj napriek našim najlepším úmyslom sa nikdy úplne neoslobodíme z našich pút.

Slobodu nestačí milovať. Treba tiež vedieť, čo s ňou.

Poznámky:

1. Neustále pripomínanie si bývalého otroctva varuje pred návratom do nespravodlivých a utlačovateľských situácií. Rešpektovať zákon znamená pokračovať vo veľkom oslobodzovacom čine začatom vo vyhnanstve.
2. Pozri A. MAILLOT, *Le Décalogue: une morale pour notre temps*, Les Bergers et les Mages, Paríž, 1976, s. 27.
3. „Strach“, ktorý Biblia spomína v súvislosti s Bohom (5 Moj 6,2), je v skutočnosti úctou, poznaním jeho autority a prijatím jeho vlády.
4. A. MAILLOT, naopak, pripomína etymologickú podobnosť medzi „idolom“, „ideou“, „ideálnym“ a „ideológiou“ (tamtiež, s. 45).
5. E. C. SMITH, „*The Ten Commandments in Today's Permissive Society: A Principleist Approach*“, *Southwestern Journal of Theology* 20 (1977), s. 53.
6. Všimnime si, že otec a matka sú menovaní zvlášť a že v opakovaní prikázania (3 Moj 19,3) sa matka spomína na prvom mieste.
7. Pozri Mat 15,1-9; Mar 7,11-13.
8. Porovnaj Parlamento de las religiones del mundo: „Principios de una ética mundial“, *Isegória* (1994) 10, s. 12.
9. Pozri podobenstvo o nerozumnom boháčovi: Luk 12,13-21.
10. Inšpirované E. LANGE, *Dix fois libre*, Press Biblique Universitaires, Lausanne, 1988.

8. Zákony o rodine

*„Slová, ktoré ti dnes prikazujem... budeš vštepovať svojim synom...“
(5 Moj 6,6-8)*

Rodina zaberá v Tóre hlavné miesto. Mnoho prikázaní bdie nad jej ochranou a predovšetkým integritou. (5 Moj 6,1-9; 11,8-21; porovnaj 4,9) Predpokladá sa, že je to prostredie, v ktorom sa zákon študuje, vykonáva a odovzdáva na prvom mieste.

Partner

V najstarších rozprávaniach Pentateuchu vyniká spojenie s partnerom, počatie potomka a vytvorenie rodiny (1 Moj 1,28; 2,18-24) ako udalosť najvyššej dôležitosti. Texty Prvej knihy Mojžišovej (kapitoly 1-3) vyzdvihujú láskavosť Božieho zámeru, ale čo najjasnejšie pripomínajú, že ľudské bytosti sú ním stvorené.

Manželstvo je zakotvené v historickom, sociálnom a kultúrnom kontexte a je poznamenané zvykmi tej doby. Texty sú, čo sa týka rizík manželstva, veľmi realistické a venujú mu veľkú pozornosť. Tak napríklad počas prvého roku musí byť muž ustavične k dispozícii žene a je preto vyňatý z povinnosti ísť do vojny. (Moj 24,5) Rôzne ochranné nariadenia sa pokúšajú nastoliť partnerskú stabilitu a apelujú na právnu zodpovednosť i na úctu. Všetky sú určené na ochranu jedinca, rodiny a spoločnosti, tiež pred veľkými problémami súvisiacimi so sexualitou v rámci rodinného života (incest, nevera, polygamia, konkubinát, rozvod) a vymedzujú jej určité hranice.

Texty na prvom mieste hovoria, že sexualita sama osebe je dobro, ktoré pochádza z vôle Stvoriteľa: „Boh stvoril muža a ženu.“ (Mat 19, 4; 1 Moj 1,27) Treba si všimnúť, že nikde nie je manželský vzťah pod-

mienený určitým prospechom a nechápe sa ako prostriedok plodenia. Ak trváme na posvätnéj povahe zmluvy (1), v určitom zmysle zbavujeme sexualitu náboženského obsahu, oslobodzujeme ju od mnohých tabu a vyzdvihujeme ju ako mimoriadny prostriedok vyjadrenia lásky. Manželský vzťah je jedným z obľúbených symbolov Biblie na opísanie vzťahu medzi Bohom a jeho ľuďmi. (Hoz 1-3; Jer 1,1-5; 31,1-4.21.22; Ez 16,1-63; 23,1-49; Iz 54,1-17)

V rozpore s niektorými nepodloženými tvrdeniami, Biblia nedáva sexualitu do vzťahu so žiadnym preklatím, ale robí z nej prvé z Božích požehnaní. Podobní svojmu Tvorcovi majú muž a žena byť „plodní a naplniť zem“. (1 Moj 1,27) Biblia neodrádza od užívania tejto schopnosti, ale od samoty: „Nie je dobré byť človeku osamote. Učiním mu pomoc, ktorá mu bude roveň.“ (1 Moj 2,18)

Sexualita odhaľuje najmä odkázanosť a závislosť ľudskej bytosti, ktorá nemôže žiť len sama pre seba, ale odvodzuje svoju bytosť od iných. Vzájomné sexuálne spolužitie prináša mužovi a žene skúsenosti príjemné, i plné ťažkostí, oslobodzuje ich od medzí, ktoré ich delia a odlišujú a otvára im možnosť stvoriť nový život a pokračovať v toku života. (2) Vďaka tomuto hlbokému vzťahu s inou bytosťou, po ktorej túžime a ktorú milujeme v jej rozdieloch, sa muž a žena zúčastňujú na pokračovaní života.

Biblia hovorí veľa o láske, ale nechápe ju len ako túžbu po druhom človeku, ktorý by naplnil jeho prázdnotu a potrebu, ani nie ako obyčajný cit, ale ako dar samého seba inému, cit ktorý predchádza životu a súvisí s ním. (3) V ideálnom ponímaní takejto lásky sa predovšetkým rozumie čo možno najintímnejší vzťah medzi mužom a ženou.

Biblická tradícia vie, že v ľudskej telesnosti je dimenzia, ktorú nemôže úplne naplniť ani manželstvo, pretože telo nie je len objektom v prítomnosti, ale vyjadrením úplnosti bytia a chrámom ducha. (1 Kor 6,18-20) V časti venovanej ustanoveniu partnerstva (1 Moj 2,18-25) sa tvrdenie „a budú jedným telom“ (1 Moj 2,24) neohraničuje iba biologickým zaradením. Muž a žena sú nazývaní jedným telom nielen kvôli plodeniu, ale aby vzájomne našli maximálnu intimitu v hĺbke spojenia, ktorá potlačí ostatné sexuálne vzťahy.

V tejto dôležitej časti sa pripomína, že manželská zmluva prekračuje rodinné putá, ktoré spájajú deti so svojimi rodičmi a uzatvára dôležitý záväzok medzi dvoma ľudskými bytosťami. „Preto muž opustí svojho otca

i svoju matku a príľne k svojej žene.“ (1 Moj 2,24) Vzťah muža k žene a ženy k mužovi prináša roztrhnutie predchádzajúcej rodinnej závislosti a požaduje, aby boli obaja schopní utvoriť, na svoj účet a riziko, novú rodinnú a existenciálne zodpovednú realitu. Aby tento dôležitý krok bol užitočný a prospešný, text predpokladá, že fyzická aj psychická úroveň manželov dosiahla dospelú zrelosť a že sú schopní naplno zdieľať svoj život vo všetkých oblastiach.

Vyhlasenie „čo Boh spojil, človek nerozlučuj“ (Mat 19,6) pripomína, že toto trvalé spojenie je zraniteľné a že ľudské bytosti neustále riskujú rozpad.

Rozprávanie nazývané „pád“ pripomína, že vzťah, aký ma človek k Bohu, ovplyvňuje obraz, aký si robí sám o sebe a o iných. Had naznačil Adamovi a Eve, že ich Boh uvrhol do situácie závislosti a bráni im byť slobodnými. Títo, prirodzene, cítia túžbu po porušení zákona a naplnení svojich prianí. Had tak dosiahol, že si prestávajú skutočnosť vysvetľovať ako akt lásky a zdá sa im, že je zakázaným územím. („Žena videla, žeby bolo dobré jesť zo stromu, že je pre oči zvodný a lákavý...“, 1 Moj 3,6.)

V sexuálnej oblasti je bezprostredným následkom pádu to, že sa ten druhý vo svojej odlišnosti, ktorá znepokojuje, mení z „pomoci, ktorá mu bude roveň“ (1 Moj 2,18), na objekt túžby. Nahota, ktorá pred tým stretnutie umocňovala, sa teraz zdá hrozbou. (1 Moj 3,7; 2,25) Treba ju schovať pred zvedavým zrakom niekoho iného. Pohlavnosť, postupne a nevyhnutne zmenená strachom na neodolateľnú túžbu po uspokojení vlastného tela a na ovocie žiadané a zakázané zároveň pre iné telo, stráca svoju prirodzenú nevinnosť, aby sa stala nástrojom moci a zvádzania. Odteraz zostane odsúdená zmietat sa medzi smelosťou a cudnosťou.

Starý text zreteľne vymenúva tragické následky tejto zmeny. Muž a žena stratia svoju nezávislosť. Vo vzťahu muž – žena budú pociťovať stále napätie medzi túžbou a ovládaním. „Budeš túžiť za svojím mužom, ale on bude vládnuť nad tebou.“ (1 Moj 3,16) Žena bude musieť čeliť tvrdomu mužovi a muž bude musieť bojovať proti tvrdomu ženskému. (1 Moj 3,17-19) Žena bude čeliť rizikám materstva a muž bude niesť zodpovednosť za rodinu a prácu.

Text osvetľuje, že za napätie medzi ideálom ponúknutým Bohom ľudským bytostiam a skutočnosťou, v ktorej žijeme, nevďačíme pohlaviu (alebo jeho predpokladanému hriechu), ale svojim vlastným konfliktom, pred ktorými sa nás zákony pokúšajú chrániť.

Zakázané vzťahy

Zákon vylučuje sériu vzťahov a začína krvismilstvom.

„Nerobte tak, ako robia v Egyptskej, v ktorej ste bývali... a podľa ich ustanovení nechodievajte... Zachovávajú moje ustanovenia... Nik sa nesmie priblížiť k pokrvnému, aby s ním telesne obcoval...“ atď. (3 Moj 18,1-16; porovnaj 3 Moj 20,1-27; 5 Moj 22,13-30)

Kvôli vyhnutiu sa riziku každého nerovného vzťahu, zákon doslovne zakazuje „odkryť nahotu“ celej jednej skupiny osôb. Okrem rôznych stupňov príbuzenstva sem zaraďuje tiež niektoré nejasné situácie (4), mimomanželské vzťahy (3 Moj 18,20; Prísľ 5,1-23), homosexualitu (5) a zoofiliu (6), ktoré rezolútne odmieta.

Rovnako – ale z iných dôvodov – zákon vylučuje účasť na orgias-tických rituáloch kanaánskeho sveta. Tieto kulty obsahujú sakrálnu prostitúciu a spájajú duchovnú sféru so sexuálnymi praktikami, ktoré sú nezávislé od osobného vzťahu a spájajú prijímanie nadpozemského so sexuálnym vzrušením, inak povedané, s pocitmi sprevádzanými určitou stratou sebakontroly. Zákon nielen poukazuje na riziká promiskuity, ale stavia sa proti prekrúteniu Božieho zámeru v oblasti sexuality. Aj klaňanie sa modlám sa v Biblii zvyčajne označuje výrazom „prostitutovať s baálmi“ (Sud 8,33; Jer 11,13) a považuje sa to predovšetkým za spreneveru voči zmluve.

Nevera

O nevere Tóra zmýšľa podobne ako zákonné ustanovenia susedných národov, čo ukazuje tabuľka na nasledujúcej strane.

Ako vidíme, všetky zákonníky prísne trestajú neveru. Kým však asýrsky povoľuje podvedenému manželovi vziať spravodlivosť do svojich rúk, Tóra to nedovoľuje. Každý prečin treba predložiť súdu.

Na rozdiel od ostatných zákonov, ktoré až donedávna nadŕžali mužom, nerobí Tóra medzi mužom a ženou žiadny rozdiel. Čo sa týka odsúdenia nevery, vážnosti priestupku či prísnosti trestu (5 Moj 22,22; porovnaj 2 Moj 20,14; 3 Moj 18,20; 20,10), vzťahujú sa na oboch rovnako. Treba poznamenať, že tvrdosť zákona je limitovaná možnosťou vyhnania, čo bolo, ako sa zdá, najčastejšou voľbou. (5 Moj 24,1-4) Zákony sa snažia chrániť predovšetkým založené rodiny a predchádzať problémom spôsobeným nemanželskými deťmi v kmeňovej spoločnosti. (7)

Prísnosť Tóry v prípade nevery je v kontraste s menšou prísnosťou iných patriarchálnych zákonov, s akou nazerajú na polygamiu a vzťahy s prostitútkami, ako i sexuálnu nezdržanlivosť slobodných

5 Moj 22,22 (porovnaj 3 Moj 22,10)	Asýrske zákony, 13 – 15	Chammurapiho zákoník, 129
Keby pristihli muža, ktorý by spal s vydatou ženou, nech zomrú obaja: muž i žena.	Ak žena muža vyjde na ulicu, aby ležala s iným mužom, ktorý ju zneuctí, vediac že je to žena iného, zomrie aj muž, aj žena. Ak muž prekvapí iného so svojou ženou a má dostačujúce dôkazy a oboch ich zabije, nie je vinný žiadnym zločinom. Ak zabije ženu, musí zabiť milenca. Ak odreže nos svojej žene, musí kastrovať muža a zmrzačiť mu tvár. Ak prepáči žene, musí tiež prepáčiť mužovi.	Ak je manželka muža nájdená v posteli s iným mužom, obaja budú spoločne zviazaní a hodení do vody; ale ak muž daruje život svojej žene, kráľ ho daruje dotyčnému poddanému.

Rozvod

Zákon pamätá na možnosť rozvodu. (5 Moj 24,1-14) V porovnaní s inými zákoníkmi je menej jasný a tiež menej svojvoľný.

V patriarchálnom svete, kde vyhnanie bolo výnimočným právom manžela a v ktorom žena bola považovaná určitým spôsobom za jeho majetok, Tóra ustanovuje povinnosť urobiť rozvodovú zmluvu, ktorá povoľuje žene znovu sa vydať a znovu upraviť svoj život, čo je významných sociálnym pokrokom voči ostatným zákonodarstvám. V skutočnosti je však rozvod počas celého biblického obdobia javom nepopulárnym (8) a málo častým, ku ktorému dochádzalo takmer výnimočne len v prípade neplodnosti. (9)

5 Moj 24,1-4	Chammurapiho zákonník, 137-143	Asýrske zákony, 38-39	Sumerské zákony o rodine, 5-6
Ak si muž vezme ženu a manželsky s ňou žije a potom sa mu znepáči, lebo nájde na nej niečo odporného, nech jej napíše prepúšťací list... a pošle ju preč zo svojho domu. Ak vyjde z jeho domu, odíde a vydá sa za iného muža a ak aj druhý muž ju znenávidí a napíše jej prepúšťací list..., alebo ak zomrie ten druhý muž, ktorý si ju vzal za ženu, nesmie si ju prvý muž... znovu vziať za ženu...	137. Ak muž zavrhnú ženu, ktorá mu nedala deti, dá jej všetky peniaze z <i>tirhatu</i> a tiež jej vráti veno, ktoré priniesla z domu svojho otca a potom ju môže zavrhnúť. 139. Ak nemá <i>tirhatu</i>, dá jej za zavrhnutie minú striebra. 140. Ak je <i>muskenu</i>, dá jej len tretinu miny. 141. Ak žena muža, ktorá žije v jeho dome chce odísť, koná bláznivo, plytvá peniazmi alebo nevenuje pozornosť manželovi, snaží sa ju presvedčiť a ak sa manžel rozhodne zavrhnúť ju, nechá ju odísť a nedá jej nič. Ak ju muž nechce zavrhnúť, môže si vziať inú ženu a prvá zostane v dome manžela ako otrokyňa. 142. Ak žena odmieta manžela a povie mu: "Už ma viac nebudeš vlastniť", posúdi sa jej prípad, aby sa zistilo, čo sa nezdarilo: ak je dobrou domácou paňou a jej manžel odchádza a nestará sa o ňu, žena je bez viny: môže si zobrať svoje veno a odísť do domu svojho otca. 143. Ak je zlou domácou paňou a frivolnou, ak rozhodzuje peniaze a nestará	38. Ak muž zavrhnú svoju ženu, ak chce, dá jej to, čo chce, ak nechce, nedá jej nič. Ona odíde s prázdnyimi rukami. 39. Ak žena žije v dome svojho otca a jej muž ju zavrhnú, on si vezme <i>dumagu</i>, ktorú za ňu zaplatil, ale nedotkne sa <i>tirhatu</i>, ktorá patrí žene.	5. Ak žena nenávidí svojho manžela a povie mu: "Už nie si môj manžel", hodí sa do rieky. 6. Ak muž povie žene: "Už nie si moja žena", dá jej pol miny striebra.

Žena: diskriminácia alebo ochrana?

Ochrana ženy v Tóre predstavuje dôležitý pokrok smerom k rovnosti oboch pohlaví. Hoci v časoch starších než Mojžišových boli medzi Židmi možné prípady manželstiev súčasne s dvomi sestrami (1 Moj 29), mozaikový zákon túto možnosť odmieta. (3 Moj 18,18) Tieto, ako aj predaj ženy do otroctva, aj keby to bola konkubína (porovnaj 2 Moj 21,7-11; 5 Moj 21,14), boli akceptované zákonmi babylonskými a egyptskými, čo bola bežne prijímaná transakcia v zmienených zákonoch.

Text Prvej knihy Mojžišovej udeľuje žene na tú dobu prekvapujúci rovnoprávny štatút vo vzťahu k mužovi a nazýva ju „pomoc, ktorá mu bude roveň“ (1 Moj 2,18), „kosť z jeho kostí a telo z jeho tela“. (1 Moj 2,23) Žena je chránená právom v prípade znásilnenia alebo zvädzania. (5 Moj 22,28.29) V prípade ohovárania alebo oznámenia nevery (5 Moj 22,13-19) dovoľuje tajomný rituál „posvätnéj vody“ (4 Moj 5,12-31) podozrivanej žene brániť sa voči nedostatočne podloženému obvineniu.

Zvláštnu pozornosť si zaslúži levirátny zákon. (10) Keď zomrie muž a nechá ženu bez detí, brat manžela, ktorý je slobodný (nazývaný *goel* – záchranca, vykupiteľ), sa musí o ňu postarať a dať jej potomstvo. (5 Moj 25,5) Táto povinnosť je dostatočne závažná na to, aby ak príbuzný odmieta, mala švagriná právo uvaliť naň verejnú potupu nazývanú *chalitca*, ktorá prebiehala tak, že obvinený sa vyzul pred tribunálom starších a poškodená si pred ním odplula so slovami: „Tak nech sa stane mužovi, ktorý nechce budovať domácnosť svojho brata“ (5 Moj 25,7-10; porovnaj Rút 4,1-13) a nech je nazvaný „ten bez sandálov“. Bez detí a rodiny, ktorá by ju podporovala, zostáva žena bez ochrany. Proces *chalitca* jej dovoľí byť aspoň slobodnou, aby sa mohla znovu vydať mimo rodových zväzkov. (11)

Na rozdiel od iných patriarchálnych zákonníkov, ktoré požadujú smrť pre slobodné dievča zvedené mužom, Tóra ju netrestá. Všetky tresty sú len pre muža:

„Ak by niekto zvedol pannu, ktorá ešte nebola zasnúbená a spal by s ňou, zaplatí poplatok za nevestu a vezme si ju za manželku.“ (2 Moj 22,15.16; 5 Moj 22,23-29)

Zvodca môže napraviť svoju chybu tým, že si ju vezme, ale ak sa toto riešenie rodine dievčaťa nepáči, stačí, ak zaplatí zodpovedajúce odškodnenie vo výške manželského vena.

V Tóre je trest za vraždu otroka (2 Moj 21,20) – čo bolo v trestných zákonníkoch staroveku, ale aj v časoch relatívne nedávnych nemysliteľné – použitý bez rozdielu na to, či bol obeťou muž, alebo žena a zákon nepovažuje život pána za hodnotnejší, než je život jeho otroka. Rovnaká situácia rovnosti nastáva v prípade otrokov zranených pánmi, ktorí musia týmto udeliť slobodu, či už je to muž, alebo žena.

Zvláštne nariadenie chráni tehotnú ženu (2 Moj 21,22-25):

„Keby sa pobili a pritom zranili tehotnú ženu... a nastala by smrteľná nehoda, vtedy dáš život za život...“

Za zmienku stojí úprava, ktorú vyvolal statočný a obratný zásah piatich dcér Celofchada, ktoré dosiahli, aby bolo do zákonodarstva vložené právo dedičstva pre ženy. Od ich doby zákon hovorí (4 Moj 27,8-11): „Keď niekto zomrie bez synov, odkáže svoje dedičstvo dcéram“. (12)

Napriek tomu je zrejmé, že sociálny kontext doby situuje ženu na druhé miesto, čo sa zmenilo až nedávno. Nie vždy ide o diskrimináciu. Tak napríklad sa myslelo, že je potrebná určitá segregácia, čo sa týka prítomnosti žien na niektorých náboženských sviatkoch. (2 Moj 23,17) Stačí si pozrieť historické záznamy v Biblii a môžeme konštatovať, že nejde o vylúčenie, pretože ženy pravidelne sprevádzajú svojich manželov (porovnaj 1 Sam 1,1-28; Luk 2,41-51 atď.). Skôr sa zdá, že zákon ich ponecháva slobodné a berie do úvahy menšiu disponibilitu, ktorú môžu mať v dôsledku prípadného tehotenstva alebo kojenia.

Niečo iné je vylúčenie žien z kňazstva. Je isté, že vo väčšej časti pohanských kultov boli kňazky veľmi početné, ba niekedy početnejšie než kňazi a mnohé z nich sa venovali kultickej prostitúcii. Biblické zákony odmietajú niektoré zvyky, ktoré v mene náboženstva ženu degradujú. (2 Moj 20,17; porovnaj 5 Moj 5,21) (13) Okrem toho berú do úvahy to, že poslaním kňazov je predovšetkým obetovanie a manipulácia so zvieratmi určenými na obetovanie si vyžaduje veľkú fyzickú silu, čím sa viac blíži k úlohe mäsiara, než k poslaniu, ktoré lieči duše. Je len pochopiteľné, že sa to nepovažuje pre ženu za ideálne. Rovnako aj v iných starobyklých kultoch, z menovaných dôvodov, boli tieto úlohy určené výlučne mužom, vybratým pre ich fyzickú schopnosť a boli na ne primerane pripravení.

Niektoré texty dávajú pocit, že vydatá žena je považovaná za manželov majetok. V podobnom duchu hovorí desiate prikázanie Desatora. Tento pojem vlastníctva, ktorý do dneška existuje v mnohých kultúrach, je objasnený v ďalších častiach Biblie, ktorá trvá na spoločnom vlastníctve.

(14) V skutočnosti Tóra neobsahuje žiadny príkaz, ktorý by predpisoval podriadenosť ženy, aj keď to je spoločné všetkým občianskym zákonníkom, od rímskych manželských *tabulae*, cez napoleonský zákonník, až k zákonom ešte novším. (15)

Úcta k rodičom

Význam venovaný úcte k rodičom je vyjadrený tým, že prikázanie, ktoré ju požaduje, je jedným z dvoch prikázaní Desatora napísaných v pozitívnej forme a je jediné, ktoré je sprevádzané prísľubom požehnania, ak bude naplnené: „Cti svojho otca i svoju matku, aby si dlho žil v krajine, ktorú ti dá Hospodin, tvoj Boh.“ (2 Moj 20,12) Pojem preložený ako „ctiť“ znamená vážiť si, rešpektovať a venovať im pozornosť.

Aj keď toto prikázanie existuje prakticky vo všetkých patriarchálnych zákonníkoch, z hľadiska postavenia ženy je potrebné vyzdvihnúť to, čím sa Tóra líši od ostatných, a to rovnoprávne postavenie matky, menovanej síce za otcom, ale postavenej na tú istú úroveň. Vo všetkých zákonoch sa vyžaduje rovnaká úcta pre oboch.

Veľa biblických častí vyzdvihuje význam matky v rodine. (16) Na akékoľvek vážne rozhodnutie potrebuje patriarcha súhlas matky. (17) Akýkoľvek útok alebo urážka, určené jej, majú byť potrestané rovnako prísne ako proti otcovi. (2 Moj 21,15.17)

Z obsahu niektorých textov môžeme dedukovať, že sú to deti, ktoré boli vlastníctvom otca. Pozrime si najzreteľnejší príklad:

„Ak niekto predá svoju dcéru za otrokyňu, neodíde ako odchádzajú otroci. Ak by sa zneľúbila svojmu pánovi, ktorý si ju určil pre seba, dovoľ jej vykúpiť sa. Nemá však práva predať ju cudzím ľuďom... Ak ju však určí svojmu synovi za ženu, dá jej výbavu podľa práva dcér. Ak si vezme aj druhú, neukráti ju o stravu, odev a manželské práva. Ak jej toto troje neurobí, odíde zadarmo, bez výkupného.“ (2 Moj 21,7-11)

Aby sme pochopili pokrok tohto nariadenia, treba si pripomenúť, že medzi Hebrejmi neexistovalo otroctvo a že pojmami „predať“ a „otrok“ sa v Tóre myslí zapožičanie služieb, ktoré v žiadnom prípade nemalo trvať viac než šesť rokov a všeobecne išlo o prípady platenia dlhov. Židovský jazyk rovnakým termínom označuje otroctvo, nevoľníka a zamestnanca. V klauzule „dcéra predaná ako otrokyňa“ v skutočnosti ide o nadobudnutie manželky z nižšej sociálnej triedy a je určená na ochranu ženy pred veľmi častým obťažovaním, povoleným v iných zákonníkoch.

Výchova detí

Tóra si vysoko cení pokračovanie života a výchovu detí. Príkaz: „Plod'te a množte sa“ (1 Moj 1,28) je v Biblii prvým. Od začiatku upozorňuje rodičov, že následky ich chýb sa môžu dotýkať detí až do tretej alebo štvrtej generácie a naopak, dobré zvyky im požehnajú až „do tisíckej generácie“. (2 Moj 20,5.6)

Vstup dieťaťa do náboženského života sa začína vo veľmi skorom veku. Hneď ako môže, opakuje *Šema* a modlitby požehnania. (18) Hoci sú deti počas detstva oslobodené od plnenia prikázaní, s ich dodržiavaním začínajú hneď ako dosiahnu plnoletosť, 12 rokov u dievčat a 13 u chlapcov a preberajú zodpovednosť. (19) Tóra obsahuje veľa pasáží, ktoré hovoria o potrebe vysvetľovať deťom Božie zákony:

„Slová, ktoré ti dnes prikazujem, budeš vštepovať svojim synom...“

(5 Moj 6,6-9) (20)

Dievčatá sa učia náboženským a domácim povinnostiam so svojimi matkami, v rámci domácnosti (21), pod konečnou zodpovednosťou otca. Kniha Prislovia obsahuje veľa odkazov na výchovu detí. Hlavnú myšlienku možno zhrnúť do slov: „Vychovávaj chlapca na počiatku jeho cesty, tak sa ani v starobe neodchýli z nej.“ (Prísl 22,6) (22) K dôležitým povinnostiam otca, čo sa týka výchovy detí, patrí vysvetľovanie Božieho zákona a ich príprava na výnosné zamestnanie („Kto neučí svoje dieťa remeslu, robí z neho lupiča“) a (podľa ľudovej tradície) ho potápa. (23) Myslí sa tým, že jediný zodpovedný spôsob, ako viesť deti, je účinne ich pripraviť tak, aby boli schopné samostatnej existencie.

Hlavnou synovskou povinnosťou, určenou zákonom, je česť a úcta (2 Moj 20,12), pod hrozbou trestu smrti – bezpochyby je to len odrádzajúca formula – pre vzdorovitého syna, ktorý uráža rodičov a zle sa k nim správa. (5 Moj 21,18-21) (24) Biblia neskôr upresňuje, že deti nemajú poslúchať rodičov, ak ich títo nútia porušovať Božie zákony. (25)

Za verejnú výchovu niesli zodpovednosť levíti (26), ktorí založili prvé rabínske a synagogálne školy. Význam výchovy je taký veľký, že v nijakom prípade nemá byť prerušená, ani keby sa mala stavať svätyňa. *Vox populi* vyjadroval presvedčenie, že „Jeruzalem bol zničený preto, lebo niektorí rodičia zanedbali posielanie svojich detí do školy“. (27)

Poznámky:

1. Manželstvo sa bude neskôr volať *qiddušín* alebo „venovanie“ pretože manželia sa odovzdávajú jeden druhému (*Qiddušín* 2b). Porovnaj R. PATAI, *L'amour et le couple aux temps bibliques*, Éd. de Minuit, Paríž, 1967.
2. E. FUCHS, *El deseo y la ternura: fuentes e historia de una ética cristiana de la sexualidad y del matrimonio*, Desclée de Brouwer, Bilbao, 1995, s. 41.42.
3. Termín používaný na preloženie pojmu láska v gréckej Biblii je *agapé*, a nie *eros*.
4. „Nesmieš mať vzťah so ženou a jej dcérou, alebo s dvomi príbuznými sestrami. Sú tej istej krvi: je to odporné. Nebudeš mať vzťah so ženou a jej sestrou, a tak necháš vzniknúť rivalite, zatiaľ čo žije druhá.“ atď. (3 Moj 18,17-23)
5. „S mužom nesmieš obcovať, ako sa obcuje so ženou, bola by to ohavnosť.“ (3 Moj 18,22)
6. „Ani s nijakým zvieraťom nesmieš obcovať..., bola by to nehanobnosť.“ (3 Moj 18,23)
7. Pozri L. AYNARD, *La Bible au féminin: de l'ancienne tradition à un christianisme hellénisé* (Lectio Divina 138), Cerf, Paríž, 1990, s. 42-47.
8. Tradícia dlho diskutovala nad enigmatickou klauzulou *cherfat dabar*, alebo „niečo hanebné“, ktorá dovoľuje rozvod. Škola *Šamaj* ho limitovala na prípad nemravného alebo neslušného správania. Škola *Hillel* prijala ako platné iné dôvody, napríklad „zlé varenie“ alebo „zamilovanie sa do krajšej“. V Matúšovi 19,9 Ježiš ohraničuje klauzulu na výnimky v prípadoch *porneia*, to znamená situácie bezprávia v partnerskej jednote, bez možnosti zmeny.
9. Rabínska tradícia (vysvetľuje Mal 2,12-16) hovorí, že „kto zavrhnú svoju ženu, zaplače pri oltári“; porovnaj Rabi Elieser (1. storočie), *Sanhedrin* 22a.
10. Termín odvodený od *levir*; porovnaj 5 Moj 25,5-16.
11. Dlhé trvanie tohto typu zmluvy je dosvedčené Lukášom 20,27-38.
12. Pozri ich zaujímavú históriu v 4 Moj 27,1-11 a 36,1-13.
13. Všimnite si, že katolícka tradícia rozdelila tento príkaz do dvoch prikázaní. Dôvod nebol brániť práva ženy, ale doplniť počet prikázaní, pretože zrušili druhé, ktoré zakazuje zobrazovanie. (2 Moj 20,8.9)
14. Pieseň piesní hovorí: „Môj milý je mojím a ja som jeho.“ (Pies 2,16) „Ja patrím svojmu milému a on patrí mne.“ (Pies 6,3) atď.
15. Známe Pavlovo vyhlásenie: „Bud'te si vspolok poddaní v bázni Kristovej, ženy svojim mužom ako Pánovi“ (Ef 5,21.22) je postavené na duchovnej úrovni („ako Pánovi“) a nevyplýva zo zákona. Porovnaj L. Aynard, cit. dielo, s. 44.
16. Pozri napríklad abecednú báseň o pracovitej panej domu v Prísloviach 31,10-31.
17. Pozri prípad strateného syna. (5 Moj 21,18-21)

18. *Mišna* stanovuje, že deti sa majú začať učiť Tóru v piatich rokoch, samotnú *Mišnu* v desiatich, plniť prikázania v trinástich a študovať ústne tradície (ktoré dali vzniknúť Talmudu) v pätnástich. (*Abot* 5,21).
19. *Dictionnaire encyclopédique du judaïsme*, Cerf, Paríž, 1993, s. 352.
20. Pozri tiež 5 Moj 6,20.21; 2 Moj 10,2 a 13,8-14.
21. Myšlienka, že výchova dievčat má byť iná, sa objavuje v medzizmluvnom období. Rabí Eliezel hovorí, podľa Talmudu (*Sotah* 3,4), že „kto vysvetľuje Tóru svojej dcére, akoby jej vysvetľoval necudnosť“. Ale Pavel, obviňovaný s misogynismu, v Novej zmluve povedal, že „v Kristovi nie je muž ani žena“. (Gal 3,28)
22. Porovnaj *Qiddušín* 29a.
23. *Tamtiež*, *Dictionnaire encyclopédique du judaïsme*, s. 332.
24. Dominantný názor v neskoršej tradícii je, že Tóra nevyjadruje v tomto odstavci snahu použiť najvyšší trest (v Biblii sa neregistruje žiadny skutočný prípad), ale je to skôr absolútne odmietnutie takého správania. Porovnaj *Sanhedrin* 71a.
25. „Boha treba viac poslúchať ako ľudí.“ (Sk 5,29)
26. „Jákoba budú učiť Tvojim právam a Izrael Tvojmu zákonu.“ (5 Moj 33,10) Prvý systém všeobecného povinného vzdelávania sa pričíta Simeonovi Ben Chetahovi (1. storočie pr. Kr.) upravené a reformované o trochu neskôr Rabím Yehoshua Ben Gamlom (1. storočie po Kr.), ktorý bol najvyšším kňazom krátko pred zničením chrámu roku 70 po Kr.
27. *Šabbat* 119b.

9. Čisté a nečisté

„Čo z človeka vychádza, to poškvŕňuje človeka.“ (Mar 7,15)

Veľká časť noriem Tóry sa dotýka pojmov *tahor* (čisté) a *tamé* (nečisté). Žiadna z biblických definícií nezrejmuje, v čom presne spočíva čistota a nečistota.

Kmeň *thr* pôvodne znamenal „jasné, čisté, očistené, nepomiešané, ani falošné“. (1) V Septuaginte (2) bol pojem *tahor* preložený gréckym prídavným menom *kátharos*, neistého pôvodu, ale obsahovo veľmi blízkym. *Tahor* – *kátharos* znamená čistý, v zmysle očistený, bez škvrn, prímiesí a rizika. V kontexte zákonov „čistota je stav, ktorý sa požaduje vo všetkom (osoba, zviera alebo vec), čo sa približuje svätému Bohu. Tento termín je v prvom rade rituálny, v druhom morálny alebo duchovný“. (3)

Pojem *tamé* (nečistý) sa v mnohých aspektoch podobá „tabu“ (zakázané), hoci sa jeho obsah približuje k významu „poškvŕnený“, „znečistený“. (4) Grécky preklad tohoto pojmu je veľmi výstižný. Vybrané prídavné meno, jednotne zvolené vo všetkých textoch, je *koinós*, to znamená „všeobecný, banálny, obyčajný, svetský, laický, ľahostajný“. (5) Preto, „čistý“ alebo „očistený“ znamená skôr „špeciálny“, „výnimočný“, kým „nečistý“ všeobecne znamená „obyčajný“, „rovnaký ako ostatné“ alebo „ako každý“.

Koncept čistoty, hoci sa zdá úzko zviazaný s morálnymi a obradnými normami, ich napokon prekračuje. Od tejto viacvýznamovosti medzi fyzickým, morálnym a náboženským sa odvádzajú hygienické normy a zdravotné zásady, ktorým sa budeme venovať v nasledujúcej kapitole, a ktoré sú určené na to, aby boli uvedené do náboženskej praxe.

Dôležité je všimnúť si, že kategórie čistého a nečistého a ich ekvivalenty očistený a znečistený neznamenajú „dobré a zlé“, pretože tak

povinnosti života, ako aj materstvo (3 Moj 12,1-8) alebo pochovávanie mŕtvych (4 Moj 19,11-16) dostávajú človeka do stavu *tamé* takým spôsobom, že nečistota je v niektorých prípadoch zároveň neželateľná, ale i nevyhnutná. Mohli by sme povedať, že tieto situácie narušia „normálny“ stav osoby, náhle ju privádzajú do kontaktu so sférou najvyššou alebo večnou a vytrnú ju z pokojného vzťahu s tajomstvom života.

V Tóre „nečisté“ znamená riziko alebo nebezpečenstvo akéhokoľvek druhu, napríklad sexuálne vzťahy na určitom stupni príbuzenstva (3 Moj 18), dotyk s mŕtvolami (3 Moj 18,39; 4 Moj 19,11) alebo kontakt s leprou. (3 Moj 13-14)

Úcta k tajomstvu života a ľudská nedostatočnosť pred svätosťou Boha prinášajú takmer neodvratne správanie ovplyvnené strachom (občas iracionálne a tiež magické). Všetko, čo je zvláštne, nadprirodzené, neobvyčajné, nepredvídateľné, krok od poznaného k nepoznanému, výzva a porušenie zakázaného alebo svätého územia, sa prijíma ako hrozba voči harmónii života a normálnemu vzťahu s Bohom. Vina nie je nevyhnutne zaradená medzi nečistotu. Vinou je správať sa v stave nečistoty, akoby to bola čistota. (3 Moj 15,31) (6)

Všetko sväté, a môžeme začať pokračovaním života, obsahuje riziko a môže nás nechať vstúpiť do oblasti nečistého. Aj ejakulácia (3 Moj 15,1-10), aj vykonávanie kňazských povinností „poznamenávajú“ človeka na zvyšok dňa. (3 Moj 6,2; 11,31; 21,2.3; 2 Moj 29,37; 30,29) (7) Výraz „bude *tamé* až do odpoludnia“ (3 Moj 11,39.40) vyjadruje, že sú situácie sprevádzané výčitkami svedomia, ktoré si vyžadujú, spolu s očistením, obdobie rozmyšľania, aby sa zabránilo tomu, že sa budú brať na ľahkú váhu.

Oblasť tajomstva

V univerze „čistého a nečistého“ sa vyzdvihujú dva znepokojujúce póly: sexualita a smrť, čo sú tajomné zóny počiatku a konca života. Z toho vyplýva, že prítomnosť spermií a krvi, významné symboly nositeľov života (8), privádzajú človeka na vrchol zakázaného. V dôsledku svojej sexuality vstupuje ľudská bytosť do kontaktu s prameňmi existencie. Na svojom vlastnom tele objavuje, že jeho tlkot sa ľahko vymyká kontrole a môže sa zmeniť na vysielateľ niečoho, čo prichádza zd'aleka a aj tam smeruje. Význam tohto znepokojujúceho diania mu pripomína, že je nositeľom toho najsvätejšieho (života), a tým, že si to vďaka predpisom v zákone uvedomí, ho naplní zdravá úcta.

Tieto predpisy sa snažia naučiť človeka – a bezpochyby prvýkrát – ovládať svoje inštinkty vyššou mocou, schopnou dať fyzickým funkciám duchovný rozmer.

Normy so svojimi parametrami „čisté“ a „nečisté“, ktoré sprevádzajú uspokojenie potrieb alebo prirodzených inštinktov – od jedla po sex – pomáhajú človeku zvyknúť si myslieť na iného presne vo chvíľach, v ktorých je najviac pokúšaný nechať sa unášať svojimi egocentrickými popudmi. Skromné gesto rozjímania, ktorým si žiada požehnanie pred tým, než si vezme sústo chleba ukazuje na to, že s touto potravinou, hoci bola priamym produktom jeho práce, zaobchádza, akoby to bol dar. (9)

Tóra nestanovuje jasné rozdelenie medzi svätým a svetským konaním. Všetko je určitým spôsobom náboženské. Neexistuje nepriepustné rozdelenie. Všetko má niečo spoločné s duchovným životom, pretože prítomnosť Boha mení každý zážitok na nadzmyslovú skúsenosť. V skutočnosti je konečným cieľom noriem čistoty udržiavať, s pocitom túžby po svätosti, Božiu prítomnosť. Neustála všedná príťažlivosť slobody a potešenia umožňujú ľahko stratiť z dohľadu dimenziu svätosti života.

Faktory znečistenia

Čo určuje, čo je čisté, vhodné alebo poškvrnené? Texty vyzdvihujú tieto štyri faktory:

1. Pôvod

Sú bytosti, ktoré nie sú vhodné na určité funkcie pre svoj pôvod alebo prostredie, a ktoré sa v tomto zmysle nikdy nemôžu očistiť. Napríklad v 3 Moj 11 sa vymenúva celý rad zvierat, ktoré nie sú určené na jedlo. Biblický pojem „čistého“ a „nečistého“ sa netýka podstaty vecí, ale ich vzťahov. Veci nie sú „vhodné“ alebo „nevhodné“ samy osebe, ale vo vzťahu k určitému použitiu. Ako hovorí Pavol: „Nič nie je nečisté samo osebe.“ (Rim 14,14) To znamená, že ťava môže byť mimoriadne vhodná na prepravu (2 Moj 24,61-67), ale nie je vhodná na konzumáciu (3 Moj 11,3.4) a že loj nie je vhodný ako potravina, ale na iné použitie. (3 Moj 7,24)

2. Kontakt

Všetky bytosti alebo objekty sa môžu „poškvrniť“ kontaktom s mŕtvou, chorobou, chorým, krvou alebo semenom.

Čo je spoločným menovateľom týchto znečisťujúcich faktorov? Texty nám to presne nehovoria. Zdá sa, že hlavným dôvodom vylúčenia je prítomnosť alebo hrozba smrti. (10) Mozaikový zákon označuje za nečistého toho, kto sa v priebehu šiestich dní dotkol mŕtvoly (4 Moj 19,11-16) a predpisuje úplné očistenie lustrálnou vodou predtým, než sa znovu zaradí do bežného života. Táto norma sa zvlášť prísne týka kňazov (3 Moj 21) a vyžaduje sa tiež v kontakte s hrobkami a s mŕtvymi ostatkami a miestami spájajúcimi sa so smrťou. (4 Moj 19,14-20)

Biblická legislatíva neudáva jasné dôvody týchto nariadení. Mala by byť medzi nimi, bezpochyby okrem sanitárnych dôvodov, ochrana pred kultom mŕtvych, takým rozšíreným v starých civilizáciách okolo Stredozemného mora.

Hlavným účelom zákona je ochrana života. Zdá sa, že smrť je „príčina všetkých príčin nečistoty“ (11), tajomná anomália v kozmickej harmónii, cudzí zásah vzdialený od zámeru toho, kto vytvoril všetko tak, aby to pretrvalo. (12) Najväčšia opatrnosť sa vzťahuje na ľudskú mŕtvolu. Prítomnosti smrti vyvoláva nebezpečenstvo a stav ohrozenia. Pokiaľ existuje život, *tumah* (nečistota) sa neobjavuje. Azda výsledkom toho poznania je jeden z najväčších objavov hebrejskej medicíny, otrava krvi. Mohlo by sa povedať, že Mojžiš je Pasteurov predchodca. To dobré, čo bolo v jeho zákonoch, bolo po tisícich rokoch po ňom potvrdené modernou bakteriológiou. V princípe sa verilo, že septicitu ľudskej mŕtvoly sa prenáša len kontaktom, ale dnes vieme, že sa prenáša aj vzduchom. To znamená, že dom alebo miestnosť, v ktorých sa nachádza mŕtvola, sa tiež považujú za nečisté (4 Moj 19,14), so všetkým, čo obsahuje. (13)

Ako zistil H. Baruk: „V hebrejskom zákonodarstve sa fyzické a biologické princípy neoddeliteľne spájajú s morálnymi a Božími zákonmi. Na rozdiel od západného myslenia sa duchovná sféra nemôže oddeliť od telesnej. Obe sú tak dôverne spojené, že sú neoddeliteľné. Je to integrálny monoteizmus, kultúra jednoty v tom, že Božie a ľudské sú spojené tak úzko, že Božie zákony nemajú iný dôvod na existenciu než ten, aby skvalitňovali a umožňovali stvoreným bytostiam úplnú realizáciu. Kultúra celkom zasvätená životu a posväteniu života, ...celkom založená na praktických predpisoch, ktorých hlboká duchovnosť je schopná vydvihnúť a zušľachtiť najprozaickejšie materiálne a telesné skutočnosti a dať ľudskému životu nekonečnú hodnotu a veľkosť.“ (14)

3. Krv

Krv je najväčším symbolom života. Z úcty k Božiemu pôvodu života sa žiadne zviera nemôže jesť s jeho krvou. Mäso každého zvieraťa určeného na konzumáciu má byť čo najdôslednejšie zbavené krvi, čo je opak toho, čo sa považuje za nečisté. (3 Moj 17,10-16)

4. Čas

Niektoré osoby a predmety nie sú vhodné na isté úlohy len v určitom čase z dôvodov, ktoré majú veľa spoločného s tajomstvom života a smrti, s prítomnosťou krvi a čohokoľvek krvavého. Napríklad žena, ktorá porodila, je nedotknuteľná v období šestonedelia. Ak sa jej manžel dotkne (myslí sa sexuálne), nakazí sa, pretože poruší obdobie, ktoré má byť nedotknuteľné. (3 Moj 21,1-8)

Tu prekračujeme prah náboženského myslenia Starej zmluvy. Udalosti, vzťahujúce sa na dar života alebo príchod smrti, zvláštne obdobia, v ktorých sa preruší zázrak života, alebo sa zľahka dotýkajú záhad z druhého sveta, sú sväté. Svedkovia týchto tajomstiev sa považujú počas určitého obdobia za nevhodných pre iné činnosti. (3 Moj 15,18) Obdobie „pokoja zbraní“ po sexuálnom akte im pomáha nezľahčovať stretnutie a uvedomiť si, že v niektorých veciach sú ľudské bytosti určitým spôsobom viac než sväté. Preto sa tiež nazýva *tamé* to, čo vnika do sféry Božieho. Osoba, ktorá vysloví svoj sľub, nemôže v priebehu obdobia zasvätenia sa Bohu robiť určité veci a ani jesť niektoré potraviny. (4 Moj 6,1-21) Situácia už nie je „bežnou“ ale „špeciálnou“, „výnimočnou“.

Normy očistenia

Človek môže opäť získať duchovnú harmóniu, ktorú stratil duchovným odvrátením, pomocou série prostriedkov. Okrem času a ohňa pre niektoré prípady sa väčšia časť očisty realizuje prostredníctvom očistných kúpeľov a omývaním vodou, presnejšie tečúcou vodou (15), ktorá čistí krv, odstraňuje semeno, zbavuje škvrn, a tým napráva minulosť. Ponorenie sa do vody znamená určitým spôsobom „smrť“, znamená to zbaviť sa minulosti a vstúpiť skutočnou premenou do nového života. Potlačením nečistoty a odstránením stôp minulosti dovolí voda znovu sa narodiť. (16)

Keď človek vystúpi z rituálneho kúpeľa, cíti sa zmenený, schopný znovu konať v stave novej čistoty. (17) Preto sa medzi prorokmi nazýva odpustenie hriechov skôr termínom lustrálna očista.

„Potom vás pokropím a budete očistení od všetkých svojich poškvrn i od všetkých modiel vás očistím...“ (Ez 36,25; porovnaj Zach 13,1)

Hoci je toto omývanie predchodcom kresťanského krstu, Ježiš trvá na jeho relatívnej a druhotnej hodnote rešpektovaním čistoty úmyslov a morálnej bezúhonnosti. (Mar 7,1-23) Napriek hodnote, ktorú má vykonávanie týchto rituálov, najmocnejším prostriedkom očisty v Tóre nie je voda, ale obetovanie. (Žid 9,10) Existujú totiž veci, ktoré sa môžu očistiť len cez vlastné zničenie. Vo vzťahu k biblickému mysleniu však vstupujeme do sféry ešte komplexnejšej. Budeme sa jej venovať v 13. kapitole.

Poznámky:

1. H. RINGGREN, „Tahar“, *Theological Dictionary of the old Testament*, Eardmans, Grand Rapids (Michigan), 1986, diel 5, s. 287-296; porovnaj 2 Moj 24,10.
2. Prvý grécky preklad Starej zmluvy spracovaný podľa *Carta de Aristeas*, zoradený Tolomeom Filadelfom Alexandrijským medzi rokmi 250 a 150 pr. Kr.
3. X. LEÓN-DUFOUR, *Diccionario del Nuevo testamento*, Cristiandad, Madrid, 1977, s. 370.371. Z pohľadu nábožensko-rituálneho sa považuje za čisté to, „čo sa môže priblížiť Bohu a za nečisté to, čo nesúvisí s kultom, alebo sa z neho vyčleňuje“ (*Biblia de Jerusalén*, Desclée de Brouwer, Bilbao, 1967, s. 116, pozn.11), „alebo zabráňuje osobe alebo veci vstúpiť do kontaktu so svätyňou alebo kultom“ („Purity and Impurity, Ritual“, *Encyclopaedia judaica*, Keter, Jeruzalem, 1974, zv. 13, kol. 1405.)
4. Preložené A. CHOURAQUI, *La Bible*, Desclée de Brouwer, Paríž, 1985.
5. „Le pur et l'impur“, *Traduction oecuménique de la Bible*, Édition intégrale, Cerf, Paríž, 1975, Antiquo Testamento, s. 203.204.
6. Ježiš neskôr vysvetľuje, že jedinou „nečistotou“, ktorá skutočne súvisí so vzťahom k Bohu, je zloba, to znamená snaha uškodiť bližnému. (Mar 7,1-23)
7. Maimonides hovorí, že tieto predpisy, zvlášť ich roztriedenie, sa vymykajú ľudskej logike, ale nie pre iracionálnosť, ale preto, že prekračujú prah nadprirodzeného (*Hilchoth Mikwa'ot* 1,8).
8. Pozri M. DOUGLAS, *Pureza y peligro: análisis de los conceptos de contaminación y tabú*, Siglo XXI, Madrid, 1991.
9. C. CHALIER, „L'alliance avec la nature selon la tradition hébraïque“, v *Réligion et Ecologie*, Cerf, Paríž, 1993, s. 24.
10. Dravé vtáky a všetky mäsožravé zvieratá sú označené ako nevhodné na požívanie, pretože sa živía inými zvieratami, kým bylinožravé prežívavce sa živía podľa ide-

álneho zámeru stvorenia v 1 Moj 1, 29.30, preto sú požívateľné.

11. Y. HALEVI, *Ha-kuzari* II, 60.
12. *Šabbat* 1,13.14;11,24.
13. Dr. H. BARUK, *Essai sur la médecine hébraïque dans la cadre de l'histoire juive*, Zikarone, Paríž, 1973, s. 44.45 a 147.148.
14. *Tamže*, s. 160.161.
15. J. GOLDSTAIN, *Les valeurs de la Loi. La Thora, lumière sur la route*, Beauchesne, Paríž, 1980, s. 195.196.
16. M. DOUGLAS, cit. dielo, s. 61. Túto očisťovaciu moc má len tečúca voda, rieka, dažďová voda, očistná voda atď. (3 Moj 14,7-9)
17. Voda je, zdá sa, univerzálnym náboženským symbolom. Pozri M. ELIADE, *Tratado de historia de las religiones*, Círculo de Lectores, Barcelona, 1990, s. 243.

10. Sanitárne normy

„Za to, že budete tieto právne predpisy poslúchať, zachovávať a plniť, Hospodin, tvoj Boh... odvráti od teba každú nemoc.“ (5 Moj 7,12-15)

Jedna z najväčších zvláštností biblických zákonov spočíva vo význame, ktorý sa prikladá hygienickým normám. Zo 613 prikázaní Tóry patrí do tejto kategórie 213, čo je viac než tretina. (1)

Zameranie na „ochranu verejného zdravia“ (2) je v týchto úpravách prekvapujúce, aj keď ho porovnávame so súčasnými zákonmi. Prostriedky ochrany pred epidémiami, hygienické normy, pokyny týkajúce sa stravovania, predpisy o odpočinku nemajú žiadnu paralelu medzi inými zákonmi tých čias. (3)

Sociálna medicína

Treba vyzdvihnúť predovšetkým rad sanitárnych nariadení v kapitolách 13 a 14 Tretej knihy Mojžišovej a ktoré sa týkajú prevencie infekčných ochorení, predovšetkým epidemiologických: dočasné oddelenie chorého alebo toho, o ktorom sa predpokladá, že je nakazený, povinnosť spáliť šaty a nechať prejsť ohňom všetky veci osobnej spotreby alebo kuchynský riad nakazených osôb, zničenie alebo spálenie predpokladaného ohniska nákazy a prísny dozor „nad prepustením chorých“. (3 Moj 14,1-9)

Každý kontakt s mŕtvym zvieraťom, s ľudskou mŕtvolou, alebo niekým, kto trpí akýmkoľvek druhom ujmy alebo krvácaním, vyžaduje kompletný kúpeľ osoby, ktorej sa to týka, ako aj všetkého šatstva a predmetov, ktorých sa dotýkala a rôzne dlhé obdobia izolácie od spoločnosti. (4 Moj 19,7-16; 3 Moj 15,2-13) Rovnako aj šaty, zbrane a iné nástroje vojaka, ktorý sa vracia do bojového tábora, majú byť systematicky a pozorne ošetrené prostriedkami dezinfekcie. (4 Moj 31,19-24)

Veľmi konkrétne príkazy hovoria o povinnosti prikryť zemou výlučky, žumpy a odpadky a zabrániť tak infekčným nákazám; zároveň umožňujú udržiavať prostredie v čistote. (5 Moj 23,13.14)

Zákaz používania alkoholických nápojov sa netýka len kňazov, ale akejkolvek osoby, ktorá sa chce venovať službe spoločnosti:

„Ak ktokoľvek – muž alebo žena – zloží osobitný sľub, nazirejský sľub, že sa zasväťí Hospodinu, nech sa zdrží vína i opojného nápoja... po celý čas svojho nazirejstva.“ (4 Moj 6,2-4) (4)

Neprekvapuje, že zdravie – považované za jedno z najväčších Božích požehnaní – sa chápe a prijíma v tesnom spojení s ostatnými zákonmi:

„Hospodinu, svojmu Bohu, slúžte a požehnám tvoj chlieb a tvoju vodu a odstránim nemoc od teba... a počet tvojich dní naplním.“ (2 Moj 23,25.26; porovnaj 5 Moj 7,15)

„Ak naozaj poslúchneš hlas Hospodina, svojho Boha, a budeš zachovávať a plniť všetky jeho príkazy, nedosiahnu ťa žiadne choroby, ktorými trpia egyptskí, pretože ja som tvoj Pán, ktorý ťa lieči.“ (5 Moj 28,1-6)

Predpokladané následky menované v 28. kapitole Piatej knihy Mojžišovej, ktoré môžu postihnúť narušiteľov týchto zákonov, sú okrem iných „mor“ (v. 21), „suchoty, horúčka, zápal, páľava, obilná sneť, žlknutie“ (v. 22), „kiahne, vyrážka, svrab“ (v. 27), „šialenstvo, slepota, pomútenosť mysle“ (v. 28), „rôzne vredy“ (v. 35), „úžasná a trvalé rany, zlé a trvalé nemoci; obráti na teba všetky neduhy Egypta... kým ťa nezničí.“ (v. 59-61)

V 2 Moj 21,18-22 nachádzame nový, pokrokový príklad zákona sociálnej medicíny predvídajúci kompenzáciu za časť invalidity, ktorá vznikla po úraze:

„Ak by sa mužovia povadili a jeden by udel druhého kameňom alebo päst'ou tak, že síce nezomrie, ale musí ležať na lôžku, a ak vstane a chodí po vonku o palici, tak ten, čo ho udel, bude bez trestu, len nahradí, čo onen zameškal a musí ho dať liečiť.“

Susedné národy, a zvlášť egyptský, v určitej chvíli ovplyvnili bežný život Izraela, a tak úmysel zaradiť do legislatívy tieto sanitárne normy bezpochyby prispel k tomu, že sa medicínske praktiky Izraelcov úplne zbavili mágie. V Biblii je zdravie považované za Boží dar a výsledok rešpektovania zákonov života. (2 Moj 15,26) Hoci ochrana verejného zdravia spadá z veľkej časti, ako u iných národov, do kompetencie kňazov,

zákon im nikdy nedával uzdravujúcu moc. Zveril im len úlohu kontrolovať sociálnu hygienu.

Pozrime si napríklad príkazy určené na ochranu proti lepre:

„Ak niekomu vznikne na koži opuchlina, vyrážka alebo škvrna..., nech ho privedú ku kňazovi... Kňaz nech prezrie chorobný znak na koži... ak je to chorobný znak malomocenstva... vyhlási ho za nečistého. Ale ak je to biela škvrna na koži... a ak sa chorobný znak nešíri na koži... kňaz ho vyhlási za čistého, je to len vyrážka.“ (3 Moj 13,2-8)

Všetky lieky, prostriedky, kúry a terapie majú racionálny charakter a žiadne sa netýka čarovania a magických obradov. Neexistuje nijaký známy rituál liečenia. Obete sa prinášajú až po vyliečení chorého ako dary vďačnosti (porovnaj 3 Moj 14).

Sexuálna hygiena

Môžeme povedať, že sexuálna hygiena sa začína vyhýbaním sa pohlavným vzťahom, čo bolo častým javom u susedných národov.

„Nerobte tak, ako robia v Egyptskej krajine... ani podľa ich ustanovení nechodievajte; preto nikto z vás sa nesmie priblížiť k svojej pohlavnej príbuznej, matke... sestre... dcére svojich detí... dcére ženy tvojho otca... sestre tvojich rodičov“ atď. (3 Moj 18,3-16)

Pojem rituálneho ošetrovania zahŕňa pravidelné používanie tečúcej vody v prípade osobnej hygieny. Po sexuálnom akte musia muž i žena podstúpiť kompletný kúpeľ. (3 Moj 15,16) (6) Muž sa považuje za „nečistého“ vždy, keď má výron semena, kým sa skončí deň a okúpe sa:

„Šaty a koža, ktorých sa dotklo semeno, budú umyté a nečisté až do večera.“ (3 Moj 15,16.18)

Zákon zakazuje sexuálne vzťahy počas menštruácie. (3 Moj 15,19-30) Odborníci (7) predpokladajú, že tieto hranice určila Tóra nielen z praktického hľadiska verejného zdravia, ale aj na ochranu prítlačivosti lásky proti rizikám nemiernosti a zvyku.

Absencia sexuálnych vzťahov sa tiež rozširuje na obdobie šesťnásobka. (3 Moj 12,2-7) (8) Toto všetko súvisí s hygienou tela, ošatenia a domáceho náradia, čo bolo na tú dobu veľkým pokrokom. (9)

Rovnako sú nasmerované varovania pred nemanželským sexuálnym vzťahom (3 Moj 18,20; Prísľ 5,1-23) (10), neschvaľované aj zo zdravotných dôvodov.

„Oddiaľ od nej [cudzoložnej ženy] svoju cestu... inak by si musel na konci

stenáť, keď ti bude hynúť telo a mäso a musel by si povedať: Nenávidel som napomínanie.“ (Prísľ 5,8-12)

Dôvod je vždy rovnaký – chrániť zdravie spoločnosti a vyhnúť sa morálnemu úpadku a problémom, ktoré prináša.

Hoci by obriezka mohla patriť do sexuálnej hygieny, jej symbol prekračuje tieto hranice, preto sa jej budeme venovať v kapitole o náboženských obradoch. (11)

Pokyny v oblasti stravovania

Spomedzi rôznych noriem venovaných ochrane zdravia sú najznámejšie tie, ktoré sa týkajú kvality stravy a predpisujú odmietnutie krvi a loja, ako i vylúčenie niektorých druhov mäsa.

Text knihy Genesis pripomína, že pôvodným plánom stvorenia bolo, aby sa človek nestravoval na účet života inej živej bytosti. Jeho strava pozostávala zo zeleniny, obilnín, strukovín a všetkých druhov ovocia. (1 Moj 1,29) Neskôr, keď človek prestal žiť v raji, rozšírila sa o poľné plodiny. (1 Moj 3,18) Len po potope sa zaviedla konzumácia mäsa. (1 Moj 9,3) Zákaz požívania krvi formulovaný už v časoch Nóacha (1 Moj 9,4) sa zakladá na myšlienke, že „život je v krvi“ (v zmysle, že krv je nositeľkou života) a patrí len Bohu. (3 Moj 3,17; 17,11-14; 5 Moj 12,23.24) (12)

Zdržiavať sa krvi znamená na prvom mieste nemrhať ňou. V tomto príkaze úcta k životu prevláda nad dietetickými zámermi: (13) Zvolanie (*chazaq*), ktoré sprevádza toto prikázanie, vzbudzuje starosť o kontrolu násilných inštinktov:

„Len v tom buď pevný, aby si nejedol krv, lebo krv je život.“ (5 Moj 12,23)

Prikázanie okrem toho požaduje úplné zbavenie sa krvi dobytká preto, aby sa živé zviera zmenilo na požívateľné jedlo (už nie je žijúcim tvorom). (5 Moj 12,16-25) (14)

Rovnako ako krv sa zakazuje aj loj. Toto nariadenie sa týka najmä tuku, ktorý je ľahko oddeliteľný od mäsa (15):

„Nijaký tuk z býkov, oviec alebo kôz nesmiete jesť...“ (3 Moj 7, 22-27; porovnaj 3,16.17, Neh 8,10)

Normy celkom zakazujú požitie mäsa zvierat chorých alebo uhynutých (3 Moj 11,39.40; 17,15; 5 Moj 14,21), alebo zvierat iných (2 Moj 22,31), to znamená mäsa, ktoré prináša väčšie riziko.

Menej jasný je zákaz „Nevar kozľa v mlieku jeho matky.“ (5 Moj

14,21) Hoci ako sa zdá, hlavným dôvodom je snaha vyhnúť sa pohanskej praktike súvisiacej s rituálom úrodnosti (16), nemožno tiež vylúčiť úctu k životu v jeho najexplicitnejších symboloch: materstve a dojení. (17) Všetky tieto nariadenia susedné národy nepoznali. (18)

Pozornosť týchto predpisov je orientovaná na to, že povyšuje inštinkt prijímania potravy tým, že mu dáva duchovný rozmer. Príprava jedla a samotný akt jedenia sa tak zmenili na náboženské akty. (19) Ako hovorí Guggenheim, „príkazy o stravovaní sú významnými príkladmi vzťahu medzi posvätením človeka a zduchovením materiálneho sveta. Pretože posvätenie znamená zvíťaziť nad vášňami, vládnuť pocitom, upravovať prania, dať telo do služieb ducha, podriadiť vlastné inštinkty vôli Boha. Vďaka týmto zákonom sa každé jedlo mení na *micvah* (splnené prikázanie), rodinný stôl sa stáva oltárom, dom sa mení na svätostánok a bezvýznamná denná realita sa mení v kontakte s tým, čo je Božie“. (20)

Tieto predpisy sú tak hlboko zakorenené, že medzi Židmi pretrvávajú prakticky do dnešných čias. (21) Bratia Makabejci uprednostnili utrpenie pred ich porušením. (22) Rovnako apoštoli boli prísni v dodržiavaní týchto zákonov. Peter tvrdil, že nejedol nikdy nič nečisté (Sk 10,14) a sám Jeruzalemský snem pevne dodržiaval zdržovanie sa krvi, čo platilo aj pre kresťanov, ktorí vyšli z pohanstva. (Sk 15,20-29)

Záhada roztriedenia mäsa

Tretia kniha Mojžišova ponúka zaujímavý zoznam zvierat určených na konzumáciu a zvierat, ktoré nie sú vhodné na jedenie. (3 Moj 11,1-47) Vernosť Božiemu slovu sa vzťahuje aj na voľbu potravín a učí človeka rozlišovať medzi „svätým a svetským, čistým a nečistým“. (3 Moj 10,9.10)

Mäso sa vo vzťahu ku konzumácii triedi na dve kategórie: čisté a nečisté, to znamená požívateľné a nepožívateľné. Text zaraďuje zvieratá podľa výskytu (zem, vzduch alebo voda) do troch veľkých skupín: pozemské, lietajúce a vodné.

Na stôl sú vhodné mäsa z troch veľmi konkrétnych živočíšnych kategórií: zo zeme sú to bylinožravé prežúvavé cicavce (býk, koza, jeleň, srnec, ...); zo vzduchu nedravé vtáky (23), z vody ryby so šupinami a s plutvami. Ostatné sú považované za nejedlé. (24) Všeobecne sa teda vylučujú zvieratá mäsožravé a žijúce v prostredí málo hygienickom alebo pochybnom.

Takto sú mäsa čisté a nečisté svojou prirodzenosťou. Nečisté sa nikdy nemôže stať čistým. Ten, kto ich je, je nečistý až do noci. (3 Moj 11,40) Ale čisté mäso sa môže stať nečistým, ak bude znečistené, alebo ak sa s ním manipuluje.

Dôvod tejto klasifikácie nie je zrejmý na prvý pohľad, a tak vznikli rôzne hypotézy. (25)

1. Božia sloboda

Časť židovskej tradície odmieta akékoľvek vysvetlenie týchto príkazov a uvádza, že Boh má svoje dôvody, ktoré nepovažoval za potrebné vyjadriť, aby podporil bezvýhradnú poslušnosť, alebo ju skúšal, tak ako to urobil s Adamom a Evou cez strom poznania dobra a zla. (1 Moj 3,1-6) Preto podľa tohto kritéria netreba hľadať iné vysvetlenia ako zvrchovanú slobodu Boha nad jeho tvormi. (26)

2. Potrava zvierat

Iní zistili, že vylúčené zvieratá sú mäsožravé, teda kvôli potrave zabíjajú a nectia príkaz stvorenia. Podľa prvého plánu (1 Moj 1,29.30) nemal nikto zabíjať, aby mohol žiť. Tak ako človek, aj zvieratá sa mali živiť výlučne rastlinami. Keď sa skutočnosť „ideálneho vegetariána“ rozpadla, situácia ľudstva sa zhoršila. Začala sa tolerovať konzumácia niektorých zvierat, ktoré sa menej vzdialili od prvého plánu, teda bylinožravých.

Túto argumentáciu podporuje svedectvo rabínskej tradície (27), podľa ktorej konzumácia mäsa zvierat dravcov má negatívny vplyv na charakter, na základe platnosti zákona asimilácie.

Toto vysvetlenie platí relatívne dobre na cicavce, ale nie v prípade niektorých vtákov, ktorých spôsob obživy doteraz nebol vedecky dokázaný, ale ktoré podľa *mišny* sú vtákmi mrcinožravými alebo dravými. Ešte väčším problémom sú ryby, pretože všetky sú viac-menej mäsožravé, aj keď sa ryby so šupinami a plutvami považujú za zdravšie než mäkkýše alebo kôrovce.

Toto vysvetlenie sa javí ako všeobecne platné, hoci necháva priestor určitým otázkam.

3. Vzťah k pohanským kultom

Pri skúmaní národov, ktoré obklopovali Izrael, niektorí historici zistili, že veľa zakázaných zvierat súviselo s modlárskeym kultom. (28) Podľa tejto hypotézy by mala byť zakázaná konzumácia zvierat používaných alebo uctievaných v pohanských rituáloch, aby sa predišlo tomu, že ľud upadne do modlárstva. (29)

V prospech tejto argumentácie hovorí skutočnosť, že medzi posvätnými zvieratami v kanaánskych kultoch (Iz 65,4) boli prasce (30) a že veľa nečistých zvierat bolo považovaných za posvätné, napríklad v Egypte krokodíly, opice, sokoly, ibisy, supy, a najmä hady.

Mohol by sa urobiť zoznam príkladov, ktoré tento argument potvrdzujú. Treba však poukázať aj na to, že skoro všetky čisté zvieratá – najmä býk, koza, ovca, holubica – boli tiež používané v pohanských obetiach v celom východnom Stredomorí. Zdá sa, že toto vysvetlenie môžeme odmietnuť.

4. Symbolické asociácie

Podľa nedávnych sociologických výskumov je veľa zakázaných zvierat spojených s primitívnymi predstavami určitých archetypov, ktoré sa vzťahujú na niektoré neresti a tabu. V rôznych kultúrach boli zvieratá, ktoré sa pária doma, ako napríklad psy, symbolom incestu. Zvieratá, ktoré sa živia odpadkami, alebo žijú v bahne, ako prasa, symbolizujú špinu atď. Podľa tohto vysvetlenia zoznam zakázaných zvierat zahŕňa tie, ktoré archetypovo predstavujú chyby a hriechy.

Myšlienka je zaujímavá a v mnohých prípadoch má platnosť. Ale aj tak neexistujú dôkazy, ktoré ju potvrdzujú. Môžeme citovať známy fakt, že kôň alebo ťava nemali na Strednom východe negatívne etické označenie. Naopak, boli jedny z najoceňovanejších a pripisovali sa im veľké kvality a mnoho dobrých vlastností.

Sú aj iné symbolické vysvetlenia, ktoré sú také ojedinelé, že sa nimi nebudeme zaoberať. Napríklad podľa Arestea zákon akceptuje len mäso zo zvierat, ktoré majú rozdelené kopyto a prežúvajú, pretože človeku pripomínajú jeho povinnosť „kráčať po Božích cestách a rozmýšľať vo dne v noci nad zákonom“. (31)

Iné vysvetlenia tvrdia, že Tóra povolila len konzumáciu zvierat, ktoré žijú v stádach, „aby pripomenula, že sme závislí od Boha, nášho pastiera“. (32)

Iní predpokladajú, že tieto dietetické pravidlá majú predovšetkým veľa spoločného s duchovným zameraním Izraela. Zakázané mäsa sú menej vhodné na cvičenie ducha a ovládanie inštinktov. (33) Aj keby to bolo tak, rozdiely medzi niektorými povolenými a zakázanými druhmi sú málo zjavné, z hľadiska vplyvu na duchovný stav jedinca. Nedá sa ani povedať, že by tieto vysvetlenia vychádzali z racionálneho základu, navyše, náš problém neriešia. Preto mnohí považujú tieto normy za iracionálne a absurdné a cítujú, že v skutočnosti neexistujú nečisté mäsa, ako o tom hovorí Tretia kniha Mojžišova, pretože v Prvej knihe Mojžišovej sa hovorí, že všetko, čo stvoril Boh, je veľmi dobré. (1 Moj 1,25.31) Podľa zástancov tejto teórie obyčajný odpor židovského ľudu k určitým zvieratám alebo strach z ich znepokojujúceho vzhľadu stačia na to, aby sa vysvetlilo toto „posvätenie“ ich odmietnutia. Takéto vysvetlenie tiež nie je uspokojujúce. Prečo by malo byť „odpornejšie“ mäso prasata, kráľika alebo koňa než teľacie? (34)

5. Hygiena

Hypotéza, ktorá sa teší najväčšej popularite, sa zakladá na tom, že mäsa považované za vhodné na konzumáciu v Tretej knihe Mojžišovej 11. kapitole sú len zdravšie ako iné. Tóra podivuhodne poukazuje na niektoré kritéria na ochranu zdravia.

V prospech tohto vysvetlenia existujú pádne argumenty. Predovšetkým ho v hlavných bodoch významne podporujú sanitárne opatrenia. Väčšina druhov mäsa vylúčených zákonom – tak v tých časoch, keď ešte neexistovali niektoré hygienické podmienky, ako v časoch našich, keď už existujú – je menej vhodná na konzumáciu, častejšie prenáša parazitné ochorenia či choroby inej povahy, alebo má menšiu výživovú hodnotu.

Proti tomuto argumentu možno namietnuť, že v niektorých prípadoch sa toto rozdelenie nepotvrdilo. Okrem toho sa dnes komercializujú živočíchy, zvieratá a vtáky neodporúčané v 3 Moj 11, a vedecky sa nezdajú byť o mnoho nebezpečnejšie než tie, čo sú v prijatom zozname. V neprospech tejto tézy hovorí aj prípad kobyľky, považovanej za požívateľnú, kým veľa iných podobných zvierat je vylúčených.

Na druhej strane – pokračujeme v argumentácii – texty nehovoria explicitne o hygiene ako o kritériu výberu. Ak by bol nejaký sanitárny dôvod, a zdá sa, že uschovávatelia Tóry v tom jasno nemajú, bol by

to ten, že prvotná cirkev v počiatkoch zachovávala tieto normy, ale veľmi skoro ich opustila. Záverom môžeme zhrnúť, že hygienické vysvetlenie je vo všeobecnosti prijímané, ale diskutuje sa o niektorých podrobnostiach.

Biblické kritériá

Čo sa týka mňa, nechávam bokom úvahy nepodložené textom. Ak je nejaké vysvetlenie, musíme ho nájsť vo vlastnom texte a kontexte. Ak ho čítame pozorne, zisťujeme, že všetky tieto nariadenia sú sprevádzané jedným upozornením „Buďte svätí“.

Jediný dôvod, ktorým biblický text apeluje, aby sa uprednostňovala „bezpečná“ strava (to znamená založená na konkrétnom zozname mäsa a rýb), je vždy ten istý. Boh chce „posvätiť“ svoj ľud, čo predpokladá priamy vzťah medzi zákazmi a želanou svätosťou.

„Posvätiť“ v biblickej hebrejčine znamená „oddeliť“, „zasvätiť Bohu“. „Svätý“ (*qados*) znamená „Bohu patriaci“, „zasvätený“, „iný“, čo sa rovná najvyššej etickej požiadavke. (35) Z toho vyplýva, že rovnaký koreň sa používa na opis manželstva. Zosobášiť sa znamená „rezervovať sa“ výhradne pre niekoho.

Biblia ponúka človeku najvyšší ideál, ktorý mu pomôže zvíťaziť nad tendenciou „duchovnej entropie“ a priemernosti, ktorá, ako sa zdá, ho stále ohrozuje. Aby sa chránil pred rizikom, ktorým sa môže vrátiť k „obecnému“ a nezapadol do toho, čo dnes voláme sekularizácia a „poškvrnenie“, prináša mu mnoho príkladov, ktoré ho majú chrániť. Sú jednoznačné a určené na to, aby ho vyviedli zo spleti polotieňov, ktoré ho tak priťahujú a prinášajú so sebou riziko, že sa stratí.

V rozdieloch, ktoré robí Tóra medzi zvieratami, je jedno nezvratiteľné kritérium: v každom zozname je pojem integrity a čistoty alebo neprítomnosti zmesi. (3 Moj 21,5.6.17; 18,23; 19,19) Čisté je v opozícii so zmiešaným, nakazeným, neprimeraným alebo pochybným.

Aby sa vyzdvihla výhoda „nemiešania“ a určitého oddelenia, varuje Tóra pred miešaním (3 Moj 19, 9): pred siatím rôznych semien na to isté pole (36); pred párením zvierat rôznych druhov. Znamená to, že každý tvor sa má reprodukovať podľa svojho druhu (1 Moj 1, 21-25; 3 Moj 18, 23) atď. Všetko, čo vyvolá prestúpenie prirodzených bariér, násilné miešanie alebo dvojznačné situácie, je vylúčené.

Ako sme videli, zvieratá vhodné na konzumáciu majú vždy dve veľmi

zreteľné charakteristiky (37), ktoré dobrá domáca pani môže poznať na prvý pohľad: vtáky, okrem toho, že nie sú dravé, musia mať dve krídla a dve nohy. Vodné zvieratá majú mať šupiny a plutvy, štvornohé cicavce rozdelené kopyto a musia prežúvať. Ak prežúvavce nie sú dvojkopytníky (ako kôň), nie sú jedlé. Ak vodné živočíchy nemajú šupiny (ako úhor), alebo ak lietavé nechodia na dvoch nohách (ako netopier), tiež nie sú prijateľné. Tak sú z konzumácie vylúčené všetky tie, čo nezodpovedajú určeným rozdielom. Každé zviera, ktoré sa plazí, alebo nemá určený spôsob pohybu, alebo žije medzi vodou a zemou alebo zemou a vzduchom, je považované za neprijateľné, pretože nemá presne určené všetky charakteristiky svojej skupiny.

Za vhodné na konzumáciu sa teda považujú bylinožravé prežúvavé dvojkopytníky, nedravé vtáky a ryby s šupinami a plutvami. Ak berieme do úvahy dobu, v ktorej vznikali tieto zákony, bola bežná strava prevažne vegetariánska a mäso sa jedlo hlavne cez sviatky alebo pri zvláštnych príležitostiach. (38) I z toho, že Židia boli pastieri, málo lovili a ešte menej chytali ryby, môžeme vydedukovať, že mäso určené na konzumáciu, pochádzalo z veľkej časti z domácich zvierat, to znamená, že jeho kvalita sa dala ľahko kontrolovať, čo znamenalo menšie riziko.

Najvyššia kvalita

Zdá sa, že k uvedeným zdravotným dôvodom musíme pripojiť ešte dôležitý výchovný význam. Výberom denného jedla a rozlišovaním medzi čistým a nečistým si veriaci pripomínal najvyššiu kvalitu života, ktorú si Boh želá pre svoje deti: „Bud'te svätí, lebo ja som svätý“. To znamená, „chcem, aby ste boli zvláštni, pretože pre vás, ako aj pre mňa, je vhodné len to najlepšie“.

Ak to, čo je vlastné „svätosti“ je plnosť a rozlíšenie, čo je opakom priemernosti a zmätku (39), potom ide o to predložiť človeku k dispozícii tie najlepšie prostriedky aby sa mohol priblížiť k optimálnej kvalite života. Jedenie – základný a trvalý akt – nie je len na uspokojenie primárnej a animálnej potreby, ale mení sa tak na uvedomelé a kontrolovateľné gesto. Najfyziologickejší a najinštinktívnejší akt sa zmenil na akt obdivu: sýtenie sa zmenilo na pobožnosť. Dobrý fyzický stav vyúsťuje v duchovný rozvoj. Vo svojej hĺbke ide, ak sa to dá tak povedať, o otázku tak etickú, ako aj dietetickú.

Poznámky:

1. S. MUNTNER, „Medicine“, *Encyclopaedia judaica*, Keter, Jeruzalem, 1972, zv. 11, s. 1179.
2. Treba upresniť, že stará hebrejčina nemala žiadne slovo, ktoré by presne označovalo „zdravie“. V tomto význame sa používalo slovo *šalom*, ktoré v seba zahŕňa pojmy ako „úplnosť, prosperita, dobrý stav, pokoj, mier“.
3. Toto snáď pomôže vysvetliť, prečo Židia zastávali od počiatku sveta až do dnešných dní takú dôležitú úlohu v rozvoji medicíny. Od talmudskej doby bolo praktizovanie medicíny jednou z najvyzdvihovanejších aktivít. Je významné, že až dodnes skoro jedna štvrtina Nobelových cien za medicínu patrí Židom (*tamže*, s. 1178).
4. Riziká používania a zneužívania alkoholu sú v Biblii detailne opísané v mnohých častiach: opilosť (Jób 12,25), zvracanie, motorická ataxia (Jer 25,27), závraty (Iz 28,1.7), spánok (Joel 1,5); strata zábran v sociálnom správaní (Prísł 20,1); strata sebakritiky (Zach 10,7); sklon k trestným činom, predčasné starnutie atď. (Hoz 7,9) (Pozri Prísł 20,1 a Prísł 23,29-35.)
5. Jediná výnimka sa týka liečenia uhryznutí jedovatým hadom: 4 Moj 21,4-9. Ale tento prípad „liečenia vierou“ prináleží skôr do oblasti teológie (pre jeho prorocký symbolizmus), než do medicíny.
6. Mamoidés uisťuje, že zvyk použiť kúpeľ po každom sexuálnom vzťahu sa zachovával v španielskej židovskej spoločnosti toho obdobia, ale nie v ostatnej Európe (*Jadajim, Tefillah* 4,6).
7. E. MUNK, *La voix de la Torah*, Fondation S. et O. Levy, Paríž, 1974, s. 130.131.
8. Obdobie „rekonvalescencie“ trvalo 40 dní po narodení chlapca a 80 dní po narodení dievčaťa. (3 Moj 12,5) Príchod dievčaťa bol považovaný za menšie požehnanie než narodenie chlapca, a tak sa to vyvážilo väčším časom oddychu pre matku.
9. Podľa Jer 2,22 sa do použitej vody sa pridával lúh a mydlo alebo popol, aby sa odstránili nečistoty. (Porovnaj 4 Moj 19,17-19.)
10. S najväčším dôrazom sa vylučovali homosexuálne vzťahy a zoofília. (3 Moj 18,22.23)
11. Hygienická hodnota obriezky je neoddiskutovateľná najmä v prevencii venerických chorôb. Už Szaul ZARLUDKOWSKI (*La puériculture chez les juifs*, 1936) ukázal, že obriezka spôsobuje zväčšenie hrúbky kože žaluďa, znižuje jej kapacitu absorpcie a možnosť utrpenia odrenín, znižuje riziko rakoviny penisu a maternice.
12. Hodnota krvi v biblickom texte sa musí chápať nie z vedeckého, ale z teologického hľadiska.
13. Naproti tomu čo predpokladali v staroveku, poznáme dnes nedostatočnú výživnú

- hodnotu krvi a jej vysoký obsah toxínov. Porovnaj D. SCHAPIRO, *L'hygiène alimentaire des Juifs devant la science moderne*, Erelji, Paríž, 1930.
14. Spôsob usmrtenia zvierat'a podrezaním hrdla a vykrvácaním bol bezbolestným a rýchlym úkonom a dedil sa z otca na synov. Obetovanie malo byť rýchle.
 15. Čo sa týka cholesterolu obsiahnutého v loji, dnes sa pripomína riziko, ktoré sa pripisuje jeho nahromadeniu v miazgových cievach spolu s koncentráciou patogénnych prvkov.
 16. Archeológia potvrdila existenciu tohto kanaánskeho rituálu.
 17. R. DAVID (*L'Hygiène religieuse dans les livres sacrés*, tesis Facultad de Medicina de París, 1926) tvrdí, že „prítomnosť krvného séra obmedzuje zrážanlivú schopnosť“. Z tohto dôvodu ortodoxní Židia neprijímajú mliečne výrobky, ak je v jedle mäso a vyhýbajú sa používaniu rovnakého riadu na prípravu alebo servírovanie oboch typov potravín. Toto vysvetlenie vzniklo však neskôr než Biblia. Abrahám na hostine, ktorú pripravil pre svojich nebeských hostí, ponúkal dusené teľacie s maslom (alebo tvarohom) a mlieko. (1 Moj 18,6-8)
 18. „Izrael je jediným národom staroveku, ktorý sa správal podľa týchto noriem.“ (*Dictionnaire encyclopédique du judaïsme*, Cerf, Paríž, 1993, s. 1021).
 19. E. MUNK, *Vers l'harmonie*, Éd. de Minuit, Paríž, 1954, s. 62.63. „Keď existoval Chrám, zmierenie Izraela sa konalo pri oltári, teraz sa vykonáva pri rodinnom stole“ (*Berakót* 55a).
 20. R. GUGGENHEIM, predhovor S. R. WAGSHALL, Cacherout, *Guide pratique des lois alimentaires*, CLKH, Paríž, 1975.
 21. Súbor noriem týkajúcich sa stravovania sa v hebrejčine označuje slovom *kašrut*, od kmeňa *kašer*, čo znamená „náležitý, príhodný, vhodný, vyhovujúci, správny“. [Odtiaľto sa odvodzuje termín *kóšer*, ktorý môžeme vidieť v židovských reštauráciách.] H. RABINOWICZ, „Dietary Laws“, *Encyclopaedia judaica*, Keter, Jeruzalem, 1974, diel 6, odst. 26.
 22. 2. Makabejcov 6,18 až 7,42.
 23. Sú to vtáky, ktoré neberú potravu do pazúrov a okrem toho majú ostrohy a hrvoľ.
 24. Požívateľný je tiež krídlatý hmyz, ktorý má zadné nohy článkované a uspôsobené na skákanie, ako sú koníky a kobyľky. (3 Moj 11,20-23)
 25. Pozri G. F. HASEL, „The Distinction Between Clean and Unclean Animals in Leviticus 11: Is it Still Revelant?“, *JATS*, 2/2 (1991): 91-125.
 26. *Pesachim* 119a; porovnaj *Sanhedrin* 21b, *Joma* 67b.
 27. Mišna, *Hullin*: 3-6; porovnaj Talmud, *Hullin* 61a; porovnaj *Carta de Aristeeas*, 145-149.
 28. Pozri M. NOTH, *Estudios sobre el Antiguo Testamento*, Sígueme, Salamanca, 1985.

29. ORIGENES, *Adversus Celsus*, 4, 93.
30. R. de VAUX, „Les sacrifices de porcs en Palestine et dans l’Ancien Orient“, *BZAW* 77 (1958), s. 250-265.
31. *Carta de Aristias*, 154-155; porovnaj A. CHILL, *The Mitzvoth*, Jeruzalem, 1974, s. 173-177.
32. Y. HALEVI, *Ha-kuzari* III, 49, Edición de Tel-Aviv, s. 135.
33. Podľa *Carta de Aristeas*, 142-144.147.150-169, a 4. Makabejcov 5,23.24 bola táto strava prikázaná zákonom „aby podnecovala sväté myšlienky a čistila charakter“.
34. Filón zastáva názor proti tejto téze, že zakázané mäsa sú v skutočnosti výdatnejšie, a stravovacie obmedzenia spája s desiatym prikazáním Dekalógu („Nepožiadáš“, „nebudeš bažiť“); porovnaj *Rabbah* 163,15.16.
35. L. Alonso SCHÖKEL a J. MATEOS, *Nueva Biblia española* (NBE), Cristiandad, Madrid, 1986, s. 178.
36. Zakazuje sa tiež miešať materiál v látkach. (5 Moj 7,3-6; 22,9-11)
37. Pravidlo „dvoch svedkov“ je tu preto, aby aspoň minimálne zaručilo vierohodnosť. (5 Moj 17,6)
38. Zvieratá mali za úlohu poskytovať vlnu, mlieko, vajcia, trus atď.
39. Napríklad incest je v rozpore so svätosťou (3 Moj 18,6-20), pretože mieša pocity a nerešpektuje ustanovené prirodzené rodinné štruktúry.

11. Ekologické princípy

„Ak budeš počúvať... príkazy, ktoré ti dávam... dám dážď vašej krajine v pravý čas.“ (5 Moj 11,13.14)

Mnohých možno prekvapí, že sa v tomto kontexte hovorí o ekológii, ale považujeme to za dôležité, keďže príroda sa v Tóre teší úcte a napriek tomu je táto téma viac-menej ignorovaná. (1) Navyše, do popredia stále častejšie vystupuje téza, že násilie na prírode, ktorého sa dopúšťa západná civilizácia, je priamym dôsledkom židovsko-kresťanskej kultúry s jej zosvetšťovaním. (2) Prikázanie dané Adamovi a Eve: „Plodte a množte sa a naplňte zem, podmaňte si ju a panujte nad morskými rybami, nad nebeským vtáctvom a nad každým živočíchom, čo sa hýbe na zemi“ (1 Moj 1,28), malo byť podľa týchto tvrdení prvotnou príčinou bezohľadnej degradácie životného prostredia západnými spoločnosťami.

Bez toho, žeby sme chceli vynechať veriacich z lavice obžalovaných, je na mieste klásť si otázku, či sa nezodpovedné činy vo vzťahu k prírode týkajú biblickej výchovy, alebo naopak, jej malého rešpektovania.

Biblia si zaslúži, aby pri súčasných diskusiách o ekologických otázkach bola tiež vypočutá (3), pretože aj keď jej texty nehovorí o ekológii v dnešných pojmoch, od začiatku vyzývajú človeka k harmonickému vzťahu so svojím okolím a poskytujú mu konkrétne námety, ako rešpektovať prírodné zákony.

Netreba pripomínať čísla, štatistiky a konkrétne udalosti, aby sme niekoho presvedčili o krehkosti nášho spoločného domova (4) a o našej schopnosti zmeniť ho na malé peklo alebo nekonečné smetisko. Najmä preto, že človek sa v neustálom procese sekularizácie vzdialil

od pôvodného zámeru a považuje sa za pána prírody. Už ju nevidí ako umelecké dielo a zázrak Stvoriteľa, ktorý si zaslúži neobmedzený obdiv. (5) Redukuje ju na významný zdroj zisku. „Ekologické čítanie“ Biblie podľa mňa prináša minimálne sedem hodnotných podnetov na uvažovanie.

1. Organická jednota stvorenia

Od prvej strany považuje Tóra všetky bytosti (živé i anorganické, racionálne i iracionálne) a ich životné prostredie za súčasť harmonickej jednoty, vytvorenej na rovnakých základoch a so spoločným cieľom:

„Potom riekol Boh: nech zem vydá sviežu zeleň... a stromy nech dajú ovoce... nech sa vody víria pohybom živých tvorov a vtáctvo nech poletuje nad svetom... zvieratá a všetky živé tvory rozličného druhu... Potom Boh stvoril človeka zo zeme... a Boh videl všetko, čo učinil, a hľa, bolo to veľmi dobré.“
(1 Moj 1,11.20.24.31; 2,7)

Od počiatku sa potvrdzuje, že „Hospodin Boh pojal človeka a umiestnil ho v záhrade Eden, aby ju obrábal a strážil“. (1 Moj 2,15) Človek má teda zodpovednosť zachovať rovnováhu prírody – kompletný a krásny organizmus, ktorý je nositeľom života i výsledkom vzájomného vzťahu medzi ním a človekom.

Tóra vysvetľuje úzky vzťah, ktorý existuje medzi ľudským správaním a šťastím na zemi. Človek tak môže zapríčiniť svoj vlastný pád (1 Moj 3,17): „Aby aj vás nevyvrátila zem preto, že by ste ju zanečistili, tak ako vyvrátil národ, ktorý je pred vami.“ (3 Moj 18,27) Proroci pripomínali, že svet trpí pre chýbajúcu harmóniu medzi stvorenstvom:

„Zem bude celkom spustošená a celkom vylúpená... Trúchli, vädne zem... a jej obyvatelia pykajú za svoje viny.“ (Iz 24,3-6)

Vlast, ktorú si Boh želá pre svoj ľud je Kanaán, zem oplývajúca „mliekom a medom“ (4 Moj 13,27), zem plná pastvísk a kvetov, kde prosperuje poľnohospodárstvo, včelárstvo a chov dobytka. (5 Moj 25,9) (6) Pascha a sviatok nekvasených chlebov, sviatok týždňov, sviatok stánkov (7) s prvotinami všetkých poľných plodín pripomínajú roľníkovi, keď kladie svoj košík na oltár (5 Moj 26,3-10), že jeho život závisí od úcty k prírode, ako i od požehnaní jeho Stvoriteľa. Prírodné prostredie mu nie je len poľom pôsobnosti, ale spolu tvoria súčasť toho, čoho existencia a trvanie záležia na úcte a rešpektovaní existujúcich zákonov. Zmluva (berith) s Bohom je rozšírená na všetko stvorenstvo (1 Moj 9,16):

„Aby som sa rozpomenul na zmluvu medzi Bohom a medzi každým živým tvorom...“ (8)

Veľa textov Tóry učí vzťahu k okoliu a zvieratám, ktoré sú považované za spojencov človeka. (1 Moj 2,18-20) Zákony o sobotnom odpočinku sa preto týkajú tiež zvierat a zeme (2 Moj 20,10; 5 Moj 5,14) atď. Požehnanie, ktoré vzniká ich napĺňaním (5 Moj 28,4), ale aj choroby a kalamity zapríčinené ich porušovaním sa týkajú rovnako dobytka a úrody. (3 Moj 26,22; 5 Moj 28,18) (9)

Bezpochyby preto, aby sa predišlo vyčerpaniu obrábanej zeme, predpisuje zákon rok oddychu po šiestich rokoch práce a varuje, že pôda využívaná bez zľutovania a zbavená oddychu úhorom sa zničí sama. (Pozri 3 Moj 26,14-35.)

Prestúpenie prírodných zákonov sa týka tiež pravidelnosti dažďa. Ich rešpektovanie prináša prosperitu a harmóniu:

„Tak dám dážď vašej krajine v pravý čas, jesenný i jarný dážď... budeš jest' a nasýtiš sa.“ (5 Moj 11,13-17)

2. Adamova udržiavateľská misia

Naproti tomu, ako sa to dnes často chápe, text Prvej knihy Mojžišovej nedáva Adamovi plnú moc nad prírodou, ale naopak, veľmi zreteľne mu prikazuje jej ochranu:

„Hospodin Boh pojal človeka a umiestnil ho v záhrade Eden, aby ju obrábal a strážil.“ (1 Moj 2,15)

Nesmieme zabudnúť, že panstvo, o ktorom hovoria verše 1,26-28, je určené človeku „stvorenému na obraz Boží“. Ten je poverený „naplniť zem“, nie ju vyludniť (alebo preľudniť) a stratiť kontrolu nad základnými prvkami, ktoré zachovávajú jej rovnováhu. Človek je zodpovedný za svoje správcovstvo pred Niekým, kto deleguje a požaduje zodpovednosť, a kto mu zveril ekosystém ako „veľmi dobrý“ (1 Moj 1,31), ako nádherné dedičstvo, ktoré treba zachovať a ochrániť pred jeho ničením alebo drancovaním. (10)

Od prvej strany Biblie je človek, „živá duša“ (nefeš hahajim) (11), zodpovedný za stvorenie v jeho celej komplexnosti, má vo svojich rukách údel prírody, ale jeho „panstvo“ je predovšetkým duchovnej povahy. Má sa prejavovať v uctievaní Stvoriteľa a naplnení svojej úlohy „poľudštiť“ svet, ktorý má svoj prirodzený poriadok. Má byť správcom a uchovávateľom, pánom a služobníkom. (12)

Texty nevysvetľujú utrpenie ako „prirodzenú“ podmienku (1 Moj 3,17-19), ale ako výsledok porušovania prírodných zákonov („tŕnie a bodliaky ti pripraví zem“ atď.) a zneužitia slobody, čím sa, v protiklade k plánu stvorenia, služba mení na nadvládu. (13) Podobne aj kalamity, domnelo „zoslané“ Bohom, sú podľa Biblie, a tu je text jasný, dôsledkom ľudskej nezodpovednosti. (14) Stratou rovnováhy je príroda neodpusťiteľne degradovaná.

3. Hodnota prírodnej rozmanitosti

Základným dôvodom, ktorý volá v Prvej knihe Mojžišovej po zachovaní zázračnej rôznorodosti rastlinných a živočíšnych druhov existujúcich na našej planéte, je pranie Boha. Text trvá na tom, že rastliny a zvieratá boli stvorené „podľa svojho druhu“. (1 Moj 1,11.12.20.21. 24.25 atď.) Prvou úlohou, zverenou Adamovi, bolo poznať ohromnú rôznorodosť stvorenstva. Pomenovať znamená poznať život a špecifické vlastnosti všetkého živého: „Každý tvor mal meno, ktoré mu dal človek.“ (1 Moj 2,19.20) Pred blízkosťou katastrofy celosvetového rozsahu, akou bola potopa, dostal Nóach za úlohu zachovať všetky druhy, ohrozené vymretím a neuprednostňovať ich podľa ekonomickej, poľnohospodárskej, lekárskej, vzdelanostnej, kultúrnej, alebo zábavnej užitočnosti:

„Zo všetkých živočíchov vovedieš do korábu po páre, aby si ich pri sebe zachoval nažive.“ (1 Moj 6,19)

Tento príkaz podporuje tvrdenie, že človek nie je jediná hodnotná bytosť na zemi:

„Lebo mne patrí všetka lesná zver..., moje je všetko, čo sa hýbe na poli.“ (Ž 50,10.11)

Božím zámerom pre ľudstvo je vyvážený ekosystém. Svet – to všetko je „veľmi dobré“ (1 Moj 1,31), pretože každá časť prispieva k rovnováhe spôsobom, ktorý často ignorujeme. (15) Živé bytosti nie sú len obyčajnými prostriedkami. Zaslúžia si byť chránené samy osebe, nielen z dôvodu ľudského záujmu, ale najmä z jediného dôvodu Božej lásky, dôvodu duchovnej povahy.

Celý systém je tu preto, aby podporoval plnú realizáciu života. Každý rastlinný alebo živočíšny druh, každá bunka alebo atóm je zázrakom kreativity, iniciatívy, múdrosti a ducha (Ž 104,18-24), je vzácny sám osebe, ako jedinečné dielo najvyššieho Umelca. (16)

4. Zem nie je vlastníctvom človeka

Hoci príroda zostáva v službe človeka a je odkázaná na jeho „milosť“, nič mu nedáva právo ju vlastníť, stále je Božím vlastníctvom. Biblické texty opakujú, že zem je získaným dedičstvom (17) a má prechádzať z generácie na generáciu. Zákony o sobotných a jubilejných rokoch odpočinku sú založené na tomto princípe. Zem je viac než životné prostredie: je základom života. Pramene vody sú nielen zdrojmi, sú tokom života. Oblaky, okrem toho, že sú zdrojom dažďa, prinášajú aj budúcnosť. Príroda naplňuje misijné poslanie v pokračovaní života. (Ž 148,8,9; 65,11-13) Každé zničenie je určitou formou zmrzačenia a samovraždy. (18) Ak Boh chcel svet taký, ako ho stvoril, jeho znečisťovanie nie je len zločinom a nebezpečenstvom, ale aj znesvätením. (19)

Bez duchovnej dimenzie – „Duch Boží sa vznášal nad vodami“ (1 Moj 1,2) – ktorá núti čítať si svet viac než svoje vlastné záujmy, stráca človek úctu a odcudzuje sa svojej povinnosti zachovávať život. Tóra je kategorická. Najväčší prejav úcty Stvoriteľovi spočíva v ochraňovaní jeho stvorenstva, podobne ako je najlepším prejavom úcty voči umelcovi ochrana jeho diela.

5. Ekologické zákony Tóry

Hovoriť o ekologických zákonoch Pentateuchu je bezpochyby anachronizmom. Ani problematika tej doby, ani vedecká dôslednosť nám to nedovoľujú. Tóra obsahuje viacero nariadení súvisiacich so životným prostredím, ktoré predbehli svoju dobu a majú zreteľné „ekologické“ následky.

Okrem rôznych sanitárnych prostriedkov, určených na dodržiavanie hygieny a verejného zdravia, okrem nariadení o úhore, o ktorom sme už hovorili, nachádzajú sa tu aj predpisy, určené na predchádzanie najväčším formám znečistenia. Zákon nariaďuje sanitárne prostriedky kontroly a „recykláciu“ výlučkov a odpadu:

„Za táborom budeš mať miesto, kam budeš chodiť von. Vo svojej výstroji budeš mať rýľ a keď si vonku kľakneš, vykopeš ním jamku a zahrabeš svoj výkal...

Nech je tvoj tábor svätý.“ (5 Moj 23,12-14)

Okrem už zmieneného dôvodu kontroluje táto norma nedbanlivosť v recyklácii znečistených zvyškov, teda všetkých organických a životu škodlivých odpadov, ktorá je v rozpore s Božou vôľou a je pre človeka škodlivá.

Z noriem, ktoré hovoria o zachovaní fauny, treba citovať tú o ochrane rođín vtákov, ktorým hrozí vyhynutie:

„Keby si cestou našiel pred sebou vtáčie hniezdo... nevyber matku i s mláďatami. Matku musíš vypustiť a mláďatá si vezmi... aby si dlho žil.“ (5 Moj 22,6)

Odňať matku znamená smrť pre všetky mláďatá. Vieme, že konkrétny príklad v Tóre je vzorom pre všetky ostatné prípady a slúži nám ako zaujímavý náčrt zákona o ochrane druhov.

Ako posledný príklad citujeme príkaz, ktorý obmedzuje nekontrolovateľnú ťažbu stromov, vrátane obdobia vojny:

„A budeš nejaké mesto obliehať... neznič jeho stromy použitím sekery.“ (5 Moj 20,19.20)

Stromy sa ako časť stvorenia považujú za Božie vlastníctvo (Ž 104,16), zverené do starostlivosti človeka. S rovnakým vedomím zodpovednosti tieto príkazy varujú pred miešaním a krížením (5 Moj 22,9; 3 Moj 19,9), zapáľovaním ohňa (2 Moj 22,6) a apelujú aj na iné prostriedky ochrany okolia.

Žiaľ, ani starí Hebreji, ani ich predpokladaní duchovní dediči si nerobili veľa z týchto múdrych noriem a správali sa k životnému prostrediu ako ku všetkému smrteľnému, aj napriek tomu, že zákon hovorí: „Nechod' za väčšinou páchať zlo“ (2 Moj 23,2) a upozorňuje že „znečistená krajina vyvráti svojich obyvateľov“. (3 Moj 18,24-28)

6. Očakávanie nového stvorenia

Aj napriek pokračujúcemu ničeniu prírody oznamujú proroci konečné znovuoobnovenie človeka a jeho ekosystému. Opisy, ktoré o tom hovoria, sú pôsobivé: pustina sa zmení na zavlaženú krajinu (Iz 40,4; 42,16 atď.); bude veľa vody tam, kde bolo sucho (Iz 41,18; 43,19; 48,21; 49,10; 55,13), listnaté stromy (cédre, agáty, cyprusy, myrty atď.) sa rozšíria na púšť (Iz 41,19) a zmenia step na nekonečnú záhradu. Dokonca vody mora budú zbavené znečistenia (Hab 2,14) tak, že veľká plodnosť v eschatologickom čase prekoná pôvodnú.

Tento návrat k nádhere prírody pôjde ruku v ruke s duchovnou premenou človeka (Iz 54,13-17) a s nastolením večného kráľovstva pokoja na zemi (Iz 2,2-5; Mich 4,1-5) takým spôsobom, že sa spasenie bude týkať všetkých živých bytostí (Iz 11,6-11) a bude neoddeliteľne spojené s obnoveným svetom, zmiereným so sebou samým a s Božími zámermi. (20) Paradoxne je však toto spasenie v súčasnosti len nádejou. A tak zem, týraná a napádaná, neprestáva trpieť:

„Stvorensťo zaiste s dychtivou túžbou očakáva zjavenie synov Božích. Vieme, že všetko stvorensťo spoločne vzdychá a spoločne bolesti až dosiaľ... očakávajú synovstvo, vykúpenie.“ (Rim 8,17-23)

Táto bezprecedentná udalosť sa približuje a dáva uveriť v znovuzrodenie sveta. Zmŕtvychvstalý Kristus je garantom nového neba a novej zeme. Jeho zmŕtvychvstanie má kozmický dosah. (Kol 1,5-20; Ef 1,13.14) Svet, viditeľný aj neviditeľný, bude navždy vďačiť Synovi za svoju existenciu a zachovanie (Kol 1,15-17; Ž 1,2) a tiež sa zúčastní na tomto víťazstve:

„Preto ak je niekto v Kristu, je nové stvorenie. Staré veci sa pominuli, nastali nové.“ (2 Kor 5,17)

Ak nové stvorenie nie je závislé od človeka, nebude všetko jeho úsilie, hoci eticky naliehavé, nakoniec zbytočné? Nestane sa opak, čo sa týka zodpovedného správania sa k prírode, ak človek vie, že Božou snahou je stvoriť ho v blízkej budúcnosti znovu? (Zj 21,1-22,5)

Toto je jedna z najčastejších výčitiek, ktoré dávajú ekológovia biblickému „apokalypticizmu“. Ak sa má súčasný svet sebazničením zmeniť na nový, nemali by sme sa snažiť, aby to bolo čo najskôr? Zdá sa nám paradoxné, že preto, aby sme mohli vstúpiť do nového sveta, musíme rešpektovať túto planétu a jej Tvorcu. Kniha Zjavenie opisuje sedem rán, ktoré oznamujú koniec sveta. (Pozri Zj 15. a 16. kap.)

Posledné znamenia konca – symbolizované siedmimi anjelmi, ktorí vylejú svoje čaše na svet – majú veľa spoločného so zničením životného prostredia. (21) Je dôležité si všimnúť, že hrozba je určená predovšetkým tým, ktorí nerešpektujú život.

„Národy sa rozhnevali a prišiel tvoj hnev a čas súdiť mŕtvych... a skaziť tých, čo kazia zem.“ (Zj 11,18)

Boh si vyhradzuje Život pre tých, ktorý život milujú.

7. Ježišovo učenie o prírode

Bez toho, žeby robil prírodu hlavným námetom svojho evanjelia, obracia sa na ňu Ježiš neustále ako na významný prostriedok svojho poslania: nebeskí vtáci, ktorí ani nezasievajú, ani neukladajú do sýpok, poľné ľalie, ktoré nepracujú, ani netkajú (Mat 6,26-29); figovník, ktorý kľíči na jar a oznamuje leto (Mar 13,28); semeno, ktoré rastie len do vtedy, kým dá svoju úrodu (Mar 4,3-9; 26-29; Mat 13,24-30); vrabce, ktoré sa predávajú na trhu za halier (Mat 10,29); slnko a dážď, ktoré

nemajú svojich obľúbencov (Mat 5,45); blesk, ktorý vzplanie na celej oblohe (Mat 24,27); nádhera zlatého súmraku, keď fúka vietor z juhu (Luk 12,55) atď. Nie je to svet idealizovaný ako v „Chvále slnka“ od Františka z Assisi, ale konkrétny svet, pozorovaný láskou, jasnosťou a realizmom. (22)

Ježiš používa prírodu ako významného svedka a ako podobenstvo. Toto prehovára k tým, ktorí chcú počúvať, kto je Boh a čo koná (porovnaj Ž 19). Slnko a dážď sú v jeho moci, vtáci a ľalie svedčia o jeho prozreteľnosti a posmievajú sa našej nevere. (Pozri Mat 6,25-34.)

Uvedený text z Ježišovho Kázania na vrchu, napriek tomu, že dáva odpoveď na naše starosti o budúcnosť, je jedným z „najekologickejších“. Jeho pozorné čítanie nám ukazuje smernice, ktoré, ak ich budeme mať na pamäti, zlepšia kvalitu života.

Kontext hovorí o nadobúdaní majetku zeme a rizikách, ktoré vzniknú jeho hromadením (Mat 6,19-23), o úzkosti, že nevlastným potrebné (v. 24), o potrebe zdieľať štedrosť (v. 25.34). Nechce ani tak kritizovať nepokoj tých, ktorí majú viac než dostačujúce dôvody na obavy, ako skôr pomôcť prekonať pocit neistoty a ukázať im priority. (23)

Ježiš neodhovára od práce alebo plánovania jedla, oblečenia, a iných základných potrieb života, ale nechce, aby sme to robili s nepokojom. Iste tým nemyslí, že máme konať ako vtáci alebo kvety, ale chce, aby sme sa s nimi porovnávali a objavili tak, napriek problémom, starostlivosť Otca, ktorý, hoci je na nebi, bdie nad našimi potrebami tu na zemi.

Odporúčanie „Nerobte si starosti o zajtrajšok“ (Mat 6,27) okrem toho poukazuje na zbytočný strach o veci, ktoré sa nikdy nemôžu zmeniť. Trápením si nikto nemôže „pridať ani kúsok k trvaniu života“ ani „lakať k svojej výške“. (24) Nikto nemôže prekonať hranice svojej existencie. Nespokojnosť v tomto bode je nielen zbytočná, ale kontraproduktívna.

Ježiš pripomína, že Stvoriteľ si cení to, čo má zdanlivo najmenšiu hodnotu. (Mat 6,28-30) Kvety prekonávajú nádherou povestnú honosnosť Šalamúna napriek ich krátkemu trvaniu. Hľadanie Božieho kráľovstva a jeho spravodlivosti (Mat 6,33) oslobodzuje od strachu tých, ktorí čelia životu a počítajú s Božou prozreteľnosťou. (Mat 6,31.32) Toto kráľovstvo (25) má byť na prvom mieste:

„Nebud'te teda ustarostení o zajtrajší deň, lebo zajtrajší deň postará sa o seba.

Dost' má deň svojho trápenia.“ (Mat 6,34)

Tento uzatvárajúci výrok, ktorý sa javí ako kresťanské *carpe diem*, len pripomína, že prítomnosť so všetkými svojimi problémami nám stačí ako hranica našich starostí a oblasť nášho zamestnania. Ten, kto položí každý deň svoj život do rúk Boha, môže očakávať budúcnosť s nádejou. Vďačný za prijímanie skutočných hodnôt, oslobodený od množiaceho sa a zničujúceho strachu, od spotreby a otročenia peniazom nenechá sa nezodpovedne živiť prácou ostatných, ale prijíma spôsob života viery v protiklade so spoločnosťou, ktorá je zavalená produktivitou a súťaživosťou.

Viac než texty

Môžeme zhrnúť, že biblické texty nehovoria o ekologickej problematike priamo, ukazujú však na tri hlavné spôsoby, ako venovať pozornosť naliehavým problémom týkajúcim sa životného prostredia.

Pozorovať prírodu

Biblické texty nás požívajú ďalej než je vedecký pohľad, ktorý skúma prírodu, aby poznal jej zákony, ďalej než je pohľad technický, ktorý so záujmom analyzuje jej fungovanie a ďalej než je pohľad ekonóma, ktorý pozoruje jej hodnoty so zameraním na zisk. Pozorovať každého jedného tvora, aj toho najnevýznamnejšieho, treba ako objekt Božej lásky.

Úctivý obdiv k všetkému, čo bolo stvorené, bez náhlenia, bez túžby vlastniť či odcudziť, môže vrátiť prírode i človeku Božiu pečať. Tento pohľad obojstrannej užitočnosti nám pomôže oceniť veci pre to, čím sú i pre to, čím nám slúžia. Kto sa učí pozorovať prírodu ako stvorenie, zúčastňuje sa na duchovných hodinách jej zákonitostí, zmieruje sa so svetom a je s ním solidárny.

Dat' znovu hodnotu životu

Biblické texty odmietajú redukovať človeka na jeho potreby, aj keby boli akokoľvek dôležité. Všetky jeho dimenzie, od tela (ktoré podporuje jeho väzby s okolím) až k duchu (najvyšší princíp jeho bytia), sú hodnotené nie z hľadiska toho, čo chýba, ale čo už má: Otec mu dal život a výsadu užívať ho. Bol mu daný bez predchádzajúcej zásluhy a je považovaný za milosť, ktorá zaväzuje a núti dosiahnuť viac, než je prevaha nad inými tvormi – solidaritou s nimi.

Objaviť Stvoriteľa

Biblia považuje úctu k prírode za súčasť úcty patriacej Stvoriteľovi. (Zj 14,6.7) Jej teocentrická vízia skutočnosti by mala viac nabádať uctievať život než vízia antropocentrická. Kto sa cíti sám a stále ohrozovaný, má menšiu motiváciu správať sa zodpovedným spôsobom, nemá nikoho, kto by mu odpovedal na otázky. Kto sa cíti Božím tvorom, cíti sa solidárny so všetkým, bez výnimiek, čo existuje v životnom priestore.

V tejto úlohe, ktorá je tým nevyhnutnejšia, čím viac narastá využívanie a zneužívanie prírodných prostriedkov, je jediným kritériom nášho správania Ten, ktorý bol navrhnutý a poslaný Bohom samotným. V jeho napodobňovaní (*imitatio Dei*) veriaci zodpovedne napodobňuje vo vzťahu k okoliu konanie Toho, ktorý tak miluje svet, že mu chce dať „večný život“. (Ján 3,16)

Poznámky:

1. Ako úvod do témy pozri *Ecología a teología*, Biblia y Fe, Madrid, 1990, zv. 16, s. 158-300.
2. Táto téza bola publikovaná L. WHITEOM v diele „The Historical Roots of our Ecology Crisis“, *Science*, 1967, s. 1203-1207.
3. J. J. BERTOLOMÉ, „Los pájaros y los lirios: una aproximación a la cuestión ecológocadesde Mateo 6: 25-34“, *Estudios Bíblicos* 49 (1991): 165-190.
4. Termín „ekológia“ pochádza z gréckeho slova oikos, ktoré znamená „dom“.
5. V Biblii je príroda nositeľkou zjavenia, pretože v nej sa poznáva ruka Stvoriteľa: „Nebesá rozprávajú o sláve Božej a dielo jeho rúk zvestuje obloha.“ (Ž 19,2)
6. Tento ideál viedol Abraháma k sľachetným činom. Oddelil sa od Lóta, aby hľadal „liek“ pre zem vyčerpanú z dôvodu veľkej koncentrácie. (1 Moj 13,1-13)
7. Biblia je plná žalmov (napr. 9 a 104), ktoré vyzývajú velebiť Stvoriteľa. Táto chvála stvorenia bola zatienená v postbiblickom období starosťami o vyzdvihovanie zásluh Písma nad prírodu. Tak sa Rabí Jakob odvážil povedať, že „ten kto pôjde cestou ponorený do štúdia (Písma) a bude rušený neustálym obdivom tak, že musí zvolieť: Aký krásny strom! alebo Aké krásne pole!, jeho štúdium akoby stratilo dôvod“. (*Leçons des Pères du monde: Pirqué Avot – trad. E. Smilévitch –*, Lagrasse, Verdier, zv. 3, s. 41). Ježiš, naopak, vyzýva k obdivovaniu vtákov a kvetov. (Mat 6,25-34)
8. Pozri E. LEVINAS, *L’Au-delà du verset*, Éd. de Minuit, Paríž, 1981, s. 172.
9. Tak prvorodené osoby, ako aj dobytok majú byť oslobodené. (2 Moj 13,2; 22,29.30; 13,13-15) Rovnako ako chlapec nevstupuje do spoločenstva izraelského národa

- skôr než na ôsmy deň obriezku (1 Moj 17,12), ani žiadne zviera nemôže byť obetované skôr, než bude mať 7 dní. (2 Moj 20,30) Kňazstvu sa mohli venovať len fyzicky dokonatí muži (3 Moj 21,17-21), tiež obetné zvieratá museli byť zdravé a bez chýb. (3 Moj 1,1-4)
10. V pôvodnom pláne neboli zvieratá určené na potravu. Tak ako človek, aj zvieratá boli stvorené ako „vegetariáni“ alebo bylinožravce. (1 Moj 1,29,30)
 11. R. H. de VOLOZIN, *L'âme de la vie*, trad. B. Gross, Lagrasse, Verdier, 1986, s. 11.
 12. Vzor konania podľa Ježiša: „Viete, že vládári národov panujú nad nimi a mocnári vykonávajú svoju moc nad nimi. Nie tak má byť medzi vami, ale kto by medzi vami chcel byť veľký, nech je vašim služobníkom. Ako ani Syn človeka neprišiel, aby jemu slúžili, ale aby on slúžil a dal dušu ako výkupné za mnohých.“ (Mat 20,25-28)
 13. Porovnaj P. GISEL, „Nature et création selon la perspective chrétienne“ v *Religion et théologie*, Cerf, Paríž, 1993, s. 29-45.
 14. Napríklad potopa sa rozpútala vďaka skazenosti ľudského druhu. (1 Moj 6,13 atď.)
 15. H. ROLSTON III, „God and Endangered Species“ v *Ethics, Religion and Biodiversity* (vyd. L. S. Halmilton), The White Horse Press, Cambridge, 1993, s. 40-64.
 16. Ako povedal Aldo Leopold, „nič neospravedľňuje obetovanie tvorov výnimočných, užitočných a slobodných. Právo, ktoré majú vtáci na slobode... a právo, že naše deti môžu vidieť kvety na lúkach, je také jedinečné ako sloboda slova.“ Citované z S. B. SCHARPER a H. CUNNINGHAM, *The Green Bible*, Orbis, Maryknoll, 1993, s. 23.
 17. „Potom Hospodin Boh vysadil na východe záhradu v Edene a postavil tam človeka, ktorého vytvoril.“ (1 Moj 2,8; porovnaj Ž 37,34)
 18. Všetky ohrozenia života, znečistenie životného prostredia, preľudnenie, vojny, rasizmus atď. sú rôzne aspekty tej istej nezodpovednosti, ktorou premrhávame bohatstvo zeme a s ním vlastnú možnosť nášho jestvovania. Pozri *Cuidar la Tierra: Estrategia para el futuro de la vida*, Svetový fond na ochranu prírody (WWF), Gland (Švajčiarsko), 1991.
 19. K tejto téme stojí za to citovať list, ktorý v roku 1819 napísal indiánsky náčelník Seattle Jamesovi Monroovi, prezidentovi Spojených štátov, a ktorý je pôsobivým dokumentom – z ktorého budeme citovať pár ukážok – ako chápal ekológiu pôvodní obyvatelia Severnej Ameriky v časech dobývania Západu: „Veľký náčelník Washingtonu nám dal na vedomie, že chce kúpiť našu zem. Ale ako môžete kúpiť alebo predat' alebo teplo zeme? Táto myšlienka nás prekvapuje. Ani sviežosť vánku, ani lesk vody nie sú naše. Ako by sa mohli kúpiť? Treba vedieť, že každý kúsok tejto zeme je pre môj ľud svätý. Piesočnatá pláž, hmľa v lese, svitanie medzi stromami,... voňavý kvet,... majestátny orol sú našimi bratmi... Ak vám predáme našu

zem, vy si budete musieť pripomínať a vysvetľovať vašim deťom, že rieky sú naši bratia a sú tiež ich, a preto sa musia starať o ne s rovnakou láskou ako sa staráme o brata. Vieme, že biely človek nechápe náš pohľad, správa sa k matke, zemi, a k svojmu bratovi, vzduchu ako k objektom, ktoré sa kupujú, využívajú a predávajú ako hlavy dobytky alebo farebné guľičky. Jeho apetít požíra zem a necháva za sebou len púšť... Nemôžem to pochopiť... Vaše mestá zraňujú oči červeného muža. Snáď preto, že sme divokí, nemôžeme to pochopiť. Nie je ani jedno pokojné miesto v mestách bieleho muža... Vzduch má neoceniteľnú hodnotu pre červenú kožu, pretože všetky bytosti majú rovnaký dych: zviera, strom, človek, všetci dýchame ten istý vzduch. Zdá sa, že biely človek si to neuvedomuje. Vietor dal našim starým rodičom prvý nádyh života. Tiež prijíma ich posledné výdychy. A ak vám predáme našu zem, vy sa o ňu budete musieť starať ako o niečo sväté... Jedným sme si úplne istí: zem nepatrí človeku, je to človek, kto patrí k zemi. Všetko je prepojené ako krv, ktorá zjednocuje rodinu. Všetko, čo sa stane zemi, dotýka sa synov zeme. Človek neutkal osnovu života, bol len ihlou. To, čo robí s osnovou života, deje sa s ním... Naš Boh je ten istý Boh. Môžete si myslieť, že vám patrí. Je to to isté, akoby ste si mysleli, že naša zem patrí vám. Ale nie je to tak. On je Bohom všetkých ľudí a jeho súcit patrí všetkým rovnako. Táto zem má preňho neoceniteľnú hodnotu a ak sa poškodzuje, ubližuje sa Stvoriteľovi.“

20. G. CAÑELLAS, „Ecología, creación y tierra prometida“, *Biblia y Fe*, XVI, 1990, s. 263.
21. Pozri Zj 16,1-21.
22. Porovnaj A. GANOCZY, *Theologie de la nature*, Desclée de Brouwer, Lovaina, 1988, s. 52.53.
23. B. CHARBONNEAU, „*Quel avenir pour quelle ecologie?*“, Foi-Vie, 1988: 133; J. J. BARTOLOMÉ, op. cit., s. 170-190.
24. Hoci *helikia* môže znamenať to isté čo „vek“ (Ján 9,21-23) a „vzrast“ (Luk 19,3), treba dať prednosť druhej možnosti (porovnaj Ján 21,8; Zj 21,17) pretože *pejun* (laket') je miera dĺžky, ktorá sa používala v minulosti.
25. Kráľovstvo Božie je biblický výraz, ktorý označuje „duchovné kráľovstvo“, to znamená ideálny vzťah človeka s Bohom. V skutočnosti Božie kráľovstvo nie je určité miesto, ale zvláštny vzťah Boha k ľuďom, v ktorom on kraľuje, ovláda život (X. Léon-DUFOUR, *Diccionario del Nuevo Testamento*, Cristiandad, Madrid, 1977, s. 378).

12. Chrám v čase

*„Sobota bola stvorená pre človeka, a nie človek pre sobotu.“
(Mar 20,28)*

Koncept toho, čo je sväté a základné v prikázaniach Tóry o kulte, má zvláštne miesto v charakteristike biblickej duchovnosti. *Qadoš*, kľúčové slovo, ktoré znamená „svätý“ i „oddelený“, má dva rozmary: oddelenie toho, čo je svetské, posvätením Bohu a jeho spojenie s ním. (1) Jeho zvláštnosť je však v pojme *odlišnosť*. Boh je svätý, pretože sa nedá porovnať s ničím a nikým. (Iz 46,5) Posvätiť niečo znamená predovšetkým oddeliť to a urobiť to odlišným. Venovať niečo Božej službe umožňuje, hoci by to bolo len nádejou, podieľať sa na jeho tajomstve a meniť svetské na sväté.

Oddelený čas

Vo všetkých pohanských mytológiách si bohovia po stvorení neba a zeme vybrali sväté miesto – horu, les, prameň atď. – aby postavili svätostánok. V Tóre sa prvýkrát objavuje slovo „svätý“ bez akejkoľvek súvislosti s vrchom, chrámom, oltárom či existujúcim objektom v priestore. Používa sa, aby opísalo deň:

„V siedmy deň Boh dokončil svoje dielo, ktoré konal; v siedmy deň si odpočinul od všetkého diela, ktoré vykonal. Nato Boh požehnal siedmy deň a posvätil ho, lebo v ňom si odpočinul od všetkého diela, ktoré stvorením začal konať.“
(1 Moj 2,3)

V Desatore je to tiež jediné prikázanie spojené s myšlienkou „posvätenia“:

„Pamätaj na deň sobotného odpočinku, aby si ho svätil... Preto Hospodin požehnal deň sobotného odpočinku a posvätil ho.“ (2 Moj 20,8-11)

Podľa Pentateuchu pojem posvätenie času siaha do počiatkov histórie. Len keď Izrael podlieha snahám zbožňovať objekt, zlaté teľa, dostane príkaz vybudovať svätostánok a oddeliť tak sväté miesto na bohoslužbu. Siedmy deň bol Bohom posvätený pri stvorení (1 Moj 2,3), svätýňa po tisícoch rokoch. (4 Moj 7,1)

Biblia uprednostňuje posvätenie času pred posvätením priestoru. Čas – beh života – nás bezprostredným spôsobom konfrontuje s absolútnom. Civilizácia vyhlásila zjavné víťazstvo človeka nad priestorom. Čas je však pre ňu stále nepremožiteľný. Môžeme prekonať vzdialenosti, ale nemôžeme napraviť minulosť, zadržať prítomnosť alebo skúmať budúcnosť. Priestor môže byť zmenený podľa túžby človeka. Čas – taký bezprostredný a zároveň nedosiahnuteľný – uniká jeho nadvláde. Človek vyhráva nad priestorom, ale čas víťazí nad človekom. Zaberáme priestor, ale časom len prechádzame. Akýkoľvek predmet v priestore sa môže zmeniť na vlastníctvo. Čas sa však chytiť nedá. Nikdy nad ním nebudeme vládnuť. Jeho skutočnosť je mimo nášho dosahu, podobne ako Boh. Čas sa svojou prirodzenosťou zúčastňuje na večnosti a má v sebe niečo posvätné. (2)

Najúčinnjším prostriedkom, ako sa človek môže zasvätiť Bohu, je venovať mu čas. Pretože zmeniť okamih na zvláštne stretnutie znamená, že mu ponúkne – hoci len na krátku chvíľu – celú svoju bytosť.

Tóra určuje rytmus života na princípoch posvätenia času. Strieda chvíle určené na prácu a oddych v zhode s prirodzeným cyklom: deň, týždeň, mesiac, ročné obdobie, rok.

Na prvom mieste vymedzuje každý deň dve chvíle na modlitbu tak, že človek vstúpi, hoci len prchavo a dočasne, do sféry večnosti. (3)

Každodenné ranné a večerné opakovanie ustavičnej obete v stálej obmene medzi dňom a nocou pripomína so zvláštnou silou túto túžbu po trvaní (*tamid* znamená „ustavičný“) a je tiež pripomínané svetlom lampy, ktorá ustavične svieti vo svätostánku. (2 Moj 27,20) (4) Toto pozorovanie večnosti sa tuší ako predzvesť víťazstva nad dočasnosťou na konci časov. (Zach 14,7; Zj 21,25)

Náboženský kalendár Tóry by sa mohol definovať ako architektonické dielo v čase. (5) Všetky sviatky majú svoj vhodný okamih a sú venované jedinému Pánovi času. Samotné princípy viery sú vnímané v dočasnej perspektíve. Duchovné putovanie Izraela vychádza zo spomienky na deň, keď vyšiel z Egypta, a jeho nádej sa orientuje k poslednému dňu, keď príde Mesiáš.

Zákony, ktoré regulujú využívanie času, sú založené na princípe, že spravovanie života vo svojom materiálnom i duchovnom rozmere sa ne-deje neusporiadanou improvizáciou, z milosti podmienok a momentálnej nálady, ale napodobňovaním Boha v inteligentnej predvídavosti, pravidelnosti a poriadku. (2 Moj 20,8-11) Človek nikdy nebude môcť vládnuť času, ale má s ním hospodáriť. Tým vzniká potreba naučiť sa využívať a „vykupovať“ čas, ktorý má dispozícii. (Ef 5,16) Pretože v protiklade panteizmu a reinkarnácii Biblia učí, že čas nie je podriadený ustavičnému návratu: „Je ustanovené, že ľudia raz zomrú a potom bude súd.“ (Žid 9,27)

Podľa 1. knihy Mojžišovej bolo prvou zodpovednosťou zverenou človeku využívanie času, aby udržiaval a odovzdával v čo najlepších podmienkach prijatý život. (1 Moj 1,28-30; 2,15) Podľa prvej stránky Písma práca tvorí časť ľudského údely v kozmickom poriadku. Pri stvorení bola Adamovi zverená určitá činnosť. (1 Moj 2,5.15) Občas sa to považuje za kliatbu, ktorú si človek spôsobil svojím prestúpením. (1 Moj 3,17-19) Kliatbou však nie je práca, ale utrpenie. Práca ako tvorivá činnosť je zahrnutá aj v opisoch novej zeme. (Iz 2,14; Ám 9,23) Zdá sa, že Boh sám je opísaný v Biblii ako činný tvorca (2 Moj 20,11; 1 Moj 2,2.3; Ž 8,4; 102,26 atď.), ktorý karhá lenivosť (6) a chváli pracovitého muža i čínorodú ženu. (Prísł 22,29; 31,10-31)

Príkaz „šesť dní budeš pracovať“, ktorým sa začína štvrté prikázanie (2 Moj 20,9), nie je len úvodom do zákazu pracovať v sobotu. (7) Je to časť prikázania. (8) Človek má šesť dní v týždni na svoje úlohy a jeden na oddych a musí zachovávať tento rytmus rovnováhy medzi povinnosťou a uctievaním.

Prikázanie trvá na zachovávaní dňa odpočinku, pretože aj keď sú ľudské činnosti akékoľvek dôležité, sú zároveň lákadlami, ktoré by nás mohli zvieŕť do závislosti od našej vlastnej aktivity. V každej spoločnosti – a v našej zvlášť – existuje nebezpečenstvo, že si človek (*homo faber*) pri práci prestane uvedomovať svoju osobnú hodnotu a stane sa spojivkom v reťazi produkcie, alebo naopak, uvedomí si svoju moc a bude sa správať ako absolútny pán všetkého, čo má k dispozícii.

Sobota je harmonickou prestávkou medzi stvorením a Stvoriteľom. Práca (*melakhah*) je všetko, čo pôsobí na rovnováhu medzi človekom a prírodou. Tým, že sa človek zriekne práce a vzdá sa aktívneho podielu na procesoch fyzického sveta, učí sa rešpektovať ostatné bytosti a oslo-

bodzuje sa od reľazca materiálnych záujmov. (9) „Dávaj si pozor“, upozorňoval už Mojžiš:

„Keď ťa privedie Hospodin... do krajiny, ktorú prisahou tvojim otcom Abrahámovi, Izákovi a Jákobovi sľúbil dať tebe i veľké a pekné mestá, ktoré si ty nestaval a domy, plné všetkého dobrého, ktoré si ty nenaplnil... dávaj pozor, aby si nezabudol na Hospodina, ktorý ťa vyviedol z Egyptskej krajiny, z domu otroctva.“ (5 Moj 6,10-12)

Ak sa necháme pohltiť materiálnymi potrebami, zanedbáme naše potreby duchovné. Z toho vyplýva neoceniteľná hodnota času naplneného nie vlastníctvom, ale dávaním, nie vládnutím, ale zdieľaním, nie v podrobovaní, ale v ústretovosti. (10)

Periodický kolobeh soboty viac než akýkoľvek iný symbol pripomína, že sloboda závisí od rešpektovania určitých hraníc. Každých šesť dní odpočinkov preruší našu rozorvanosť alebo rutinu našich úloh. Mali sme či nemali čas na uzavretie obchodov, zber úrody či dodržanie termínu, jednoducho toto zastavenie na ceste nás zbavuje a oslobodzuje od všetkých závislostí. (5 Moj 5,15)

Viac než oddych

Z biblického zákona sa pravdepodobne najviac ujal každotýždenný deň odpočinku. Tento sedemdňový cyklus, ktorý nemožno zdôvodniť ani fázami mesiaca, ani iným podobným prírodným cyklom (11), je bezpochyby jedným z najpôvodnejších a až dodnes nezmeniteľných inštitúcií v dejinách ľudstva.

Žiadny iný národ staroveku nepoznal sedemdňový týždeň ani zvyk jeden celý deň v týždni odpočívať. Ani Rimania, ktorí mali veľmi pokrokový kalendár s mnohými sviatkami a „osudnými“ dňami, počas ktorých sa neodporúčali určité aktivity, si nevedeli predstaviť, že by zbavili práce svojich otrokov a zvieratá na jeden deň zo siedmich. Humánna hodnota soboty je nepopierateľná. Dôkazom toho je, že všetky národy sveta poznali a prijali toto nariadenie, hoci ho občas premiestnili na iný deň, najmä na piatok a nedeľu.

Je zaujímavé, že v Písme svätom nie je sobota výlučne židovským sviatkom, ale dňom, ktorý patrí celému ľudstvu. (1 Moj 2,1-3) Akoby rytmus šiestich dní činnosti a jedného dňa odpočinku bol neoddeliteľný od predpokladanej štruktúry života, ktorej nutnosti sa nikto nemôže zbaviť, ak chce pravidelne získavať stratenú energiu. (12)

Napriek tomu myšlienka „odpočinku“ – pre Židov *šabbat* – predstavuje viac než obyčajné prerušenie alebo zastavenie aktivít. Podobne aj biblický koncept „pokoja“ (*šalom*) je omnoho viac než len absencia vojny, pretože zahŕňa aj harmóniu a úplnosť. Prikázanie sa netýka len pracovného programu. Jeden voľný deň v týždni, v ktorom sa prerušia zvyčajné činnosti, má poskytnúť priestor pre vnútornú pohodu a prekračuje právny rámec.

Hebrejský kmeň *šbt*, ktorý znamená „oddychovať“ a „sobota“, znamená viac než len „zastaviť sa“, „nabrať dych“ a „nájsť si čas“ (na to, aby sa dialo niečo zvláštne alebo výnimočné). (13) Tie isté výrazy sú použité v súvislosti s Božou stvoriteľskou činnosťou: „Lebo Hospodin za šesť dní učinil nebesá i zem a v siedmy odpočíval (*šbt*) a oddychoval.“ (2 Moj 31,17) Táto predstava podporuje tvrdenie, že rovnako ako sa život obnovuje a udržuje cez dýchanie (1 Moj 2,7; 7,22), sobota obnovuje energiu a dovoľuje, aby život pokračoval bohatšie.

Počas *šabbat* nechá človek na jeden deň svoj boj o prežitie a to, aby „mal“ kvôli tomu, aby skutočne „bol“. (14)

Hlavný zámer biblickej soboty nie je pracovný alebo humánny, ale duchovný. (Ž 46,10) Ide o pamiatku – oslavu stvorenia a oslobodenia z Egypta. (2 Moj 20,8; 5 Moj 5,15)

Pripomínaním si Boha-Stvoriteľa sobota utužuje pocit súdržnosti s tým, čo je stvorené. Pripomínaním si Boha-Osloboditeľa sobota zbavuje pokušenia utláčať.

Čím viac sme ponorení do našich plánov, tým väčšie nebezpečenstvo podstupujeme, že zabudneme, aké miesto vo svete máme. Sobotný odpočinok nás vyvádza z otroctva práce do slobody odpočinku a pripomína nám, že za všetko vďačíme Bohu.

Ponúkaný odpočinok je úplný (5 Moj 5,14), fyzický, pracovný a duchovný. Táto periodická vsuvka v čase je tu preto, aby nám pomohla prežívať to, čo si nemôžeme tak veľmi dopriať cez týždne, pretože sme príliš zaneprázdnení. Deň, ktorý sa začína v piatok podvečer a trvá do sobotného západu slnka, bol „posvätený“, to znamená venovaný Bohu, aby sa nežilo ako v „bežnom“ čase. „Požehnaný“ znamená spojený so zvláštnymi privilégiami (1 Moj 2,3) a skúsenosťou plnosti. (15)

1. Je to osobný deň slobody:

„Zachovávaj sobotňajší deň, aby si ho zasvätil... Šesť dní budeš pracovať a robiť každú svoju prácu, ale siedmy deň je sobota, (to jest odpočinok) pre Pána, tvojho Boha... Pamätaj, že si bol otrokom v egyptskej krajine a že ťa Pán, tvoj Boh, vyviedol odtiaľ mocnou pravcou a zdvihnutým ramenom: preto ti Pán, tvoj Boh, prikázal zachovávať sobotňajší deň.“ (5 Moj 5,12-15)

2. Je to deň uctievania Boha v zhromaždení:

„Šesť dní budete konať svoju prácu, siedmy deň bude dňom úplného odpočinku so svätým zhromaždením. Vtedy nesmiete konať nijakú prácu, to je Pánova sobota, odpočinok vo všetkých vašich bydliskách.“ (3 Moj 23,3)

3. Je to deň prežívania duchovného šťastia:

„Raduj sa pred Hospodinom, svojím Bohom... na mieste, ktoré si vyvolí Hospodin, aby tam dal prebývať svojmu menu.“ (5 Moj 16,11)

„Ak zdržiš pre sobotu svoju nohu, aby si v môj svätý deň nerobil, čo sa ti zachce, a sobotu budeš volať rozkošou, svätý Pánov deň hodným úcty, tak sa budeš kochať v Pánovi a dám ti vznášať sa nad výšinami zeme, nasýtim ťa dedičstvom tvojho otca Jáкова.“ (Iz 58,13.14)

4. Tento deň je viditeľným znamením zmluvy medzi Bohom a jeho ľudom:

„Dal som im svoje soboty, aby boli znamením medzi mnou a medzi nimi.“ (2 Moj 31,16.17; Ez 20,12)

Prijat' Boží odpočinok znamená prijať ducha zmluvy. Jeho poslanie dobročinnosti závisí od toho, ako sa praktizuje. Aby sme mohli prijať duchovné hodnoty soboty, potrebujeme sa tiež otvoriť vo viere Božiemu plánu. Na ich prijatie je nevyhnutná osobná skúsenosť „sobotného odpočinku“. Tí, ktorí len raz vychutnali skutočný *šabbat*, poznajú uspokojenie, ktoré ho správa.

Pre nedostatok miesta je nemožné vymenovať množstvo teológov a mysliteľov, ktorí písali o tomto hlbokom zážitku. Obmedzím sa na citovanie niekoľkých myšlienok z vynikajúcej knihy Abrahama Joshua Heschela o význame soboty pre moderného človeka (16):

„V búrlivom oceáne nášho sveta ešte stále existujú ostrovy pokoja, kde sa môže človek uchýliť a znovu získať svoju dôstojnosť. Jedným z nich je sobota, deň oslobodenia. Oslobodenia od strojov a obchodov

preto, aby konal duch. Unavení každodenným bojom s banalitami, v sobotu sa nadychujeme ako ten, kto sa vracia do svojej vlasti, k svojim blízkym alebo do svojho prístavu. Oslobodení od nášho obvyklého zamestnania môžeme v sobotu žiť podľa našich najhlbších túžob... Sobota nás oslobodzuje od našich pracovných závislostí, či už sme chudobní alebo bohatí. Počas celého týždňa nám robí starosť naša realizácia, znepokojujú nás naše plány, trápime sa našimi cieľmi. Sobota je milosť, láska a pokoj... Deň bez napätia, úporného úsilia a smútkov. Nie je to deň sebaobviňovania, sebaľútosti a žiadania o to, čo nám robí starosti, alebo po čom túžime. Sobota je dňom chvály, nie prosby. Pôst a striedmosť k nej patria. Sobota prerušuje smútok, trápenie, únavu aj vyčerpanie zo služby Bohu.“

Chrám v čase

Siedmy deň so svojimi dvoma dimenziami spojenia s Bohom a s blížnym je viac než obyčajná prestávka v zamestnaní človeka. Sobota prekračuje prirodzený rytmus medzi prácou a oddychom, prekonáva beh času (1 Kor 10,31) a zapíše ho do perspektívy večnosti. (17) Sobota pozýva človeka týždenne hodnotiť svoje dielo, ponúknuť ho Bohu ako obeť. Tým mu pripomína jeho zodpovednosť voči celému stvorenstvu.

Tým, že ponecháme bokom každodenné úlohy, oslobodzujeme sa, aby sme mohli prijať iné úlohy a pokojnejší životný rytmus. Sobota je chvíľa, v ktorej sme znovu ladili našu duchovnú harmóniu a nachádzali súlad so Stvoriteľom v sekulárnom svete. Je to deň určený na spoločenstvo s rodinou a priateľmi, na venovanie sa jeden druhému bez náhlenia, na intenzívne a radosne prežívanie vzájomnej spolupatričnosti, rozprávanie, prechádzky, čítanie, počúvanie hudby, meditovanie, modlitbu, milovanie a na množstvo iných vecí. Jeho odpočinok nás oslobodzuje, aby sme znovu získali vnútornú silu, ktorá zakrnula nepoužívaním a napokon nám pomáha pochopiť, kto je pánom a kto otrokom nášho života. (18)

Svätiť sobotu znamená vyhradiť si určitý priestor v čase, rovnako, ako keď sa stavia chrám v priestore. Ako v chráme nie je dovolené robiť hocičo, v posvätnom čase to platí takisto. Sobota je chrámom v čase. (19) Posvätiť tento čas znamená zanechať zvyčajné starosti, rutinné záležitosti, a zbaviť sa stresu z posadnutosti výkonnosťou alebo dychtivého hľadania rozptýlenia. Znamená otvoriť sa tomu, čo je hlavné a dovoliť večnosti uzavretej v našom duchu, aby sa slobodne rozvíjala.

Sobotné cykly

Nielen týždenný rytmus je poznačený sobotou. Každých sedem rokov prichádza tzv. sobotný rok a po siedmich „ročných týždňoch“ (20) tzv. jubilejný rok. Všetky časové cykly majú v Tóre ako základ sobotu a kľúčové slovo sedem.

Jubilejná „supersobota“ mala vyjadrovať svoju osloboditeľskú úlohu vo všetkých sférach života, vrátane ekonomickej. Zahŕňala zrušenie dlhov, prerozdelenie zeme, výkup majetku, oslobodenie od úrokov a nakoniec vrátenie stratenej dôstojnosti každej ľudskej bytosti. (Pozri 3 Moj 25,8-55.)

Uvoľnením človeka a zeme z ich najväčších závislostí pripomínajú zákony sobotného a jubilejného roka veriacemu, kto je skutočný Pán všetkého:

„Zem sa nesmie natrvalo predávať, lebo zem je moja, a vy ste usadlíkmi a cudzincami u mňa.“ (3 Moj 25,23)

Texty jasne ukazujú, že dôvodom týchto cyklov bolo pomôcť človeku nájsť znovu samého seba v centre všetkých pocitov odcudzenia. Podobne sa príchodom sobotného roku pravidelne vykupujú vyvlastnená zem alebo dlžník, ktorý nemá peniaze, alebo utláčaný otrok. Ľudská dôstojnosť, podriadená najrôznejším a nepredvídateľným politickým, sociálnym a existenciálnym zmenám, znovu získava príchodom „roku milosti“ svoju stratenú slobodu. Pod neúprosným tlakom času tento zákon prikazuje oslobodiť sa z jeho vlastných pút a svojou neúprosnou logikou pripomína, že nad privilégiami a vlastníctvom je nevyčísliteľná hodnota človeka.

Keď sa moc a vlastníctvo považujú za právo a nie za zodpovednosť, objavajú sa bohatí a chudobní, triedy a triedne boje. Práca sa stáva závislosťou a snaha o zisk prebúda nespravodlivosť v tých, čo rozkazujú a nenávisť u potláčaných. Toto sobotné nariadenie sa snaží vyhnúť takýmto chybám. Podľa neho je zem darom od Boha pre všetky bytosti a žiadna z nich ju nemôže využívať na výhradný zisk. (21) Zem (ani zaslúbená) sa nikdy nepovažuje za vlastníctvo, ale za dar. Je to zem, ktorú dáva Boh. (Pozri 5 Moj 26,1; 27,2 atď.)

Tieto revolučné zákony sa zdajú zo sociálneho hľadiska také utopické, že veľa kritikov ich považuje za čisto neuskutočniteľné teologické konštrukcie. Pokračujúce protesty prorokov proti zhromažďovaniu majetku bohatými ukazujú, že ich napĺňanie bolo vždy len želaním a že tento ideál bol prítomný v celom biblickom období. (22)

Získaný čas

Soboty, sobotné a jubilejné roky slúžili človeku na rozvíjanie bratskej a duchovnej roviny života. Nebol to čas stratený, ale získaný. Ľuďom je ťažké vidieť to týmto spôsobom. Väčšina prijíma pracovný odpočinok ako niečo prirodzené, ale nevidí jeho prospech v duchovnej oblasti. Ak sa jeho zmysel vníma len v oblasti materiálnej a svetskej, stráca sa jeho skutočný obsah.

Hoci je zrejmé, že normy týkajúce sa sobotného aj jubilejného roku sú napísané tak, aby podporovali najmenej privilegovaných, v skutočnosti ich zámer prekračuje humánnu rovinu:

„Zachovávajúte ich a plňte, lebo to bude vašou múdrosťou a rozumnosťou v očiach národov, ktoré počujú všetky tieto ustanovenia a povedia: Naozaj múdry a rozumný ľud je tento národ... A ktorý veľký národ by mal také správne ustanovenia a právne predpisy, ako je celý tento zákon, ktorý vám dnes predkladám?“ (5 Moj 4,5-8)

Zákon mal za cieľ pomôcť poznať ostatným národom jedinečnú povahu Zákonodarcu.

Počas vyhnanstva v Babylone, ďaleko od Chrámu, mala sobota zvláštny význam „ako miesto stretnutia“. Židia si bezpochyby želali zachovať sobotný odpočinok, lenže postupne ho obklopili súborom pravidiel a zákazov a, paradoxne, dospeli uctievaním seba samých k modlárstvu.

Odvedením pozornosti od jeho obsahu milosti a zameraním sa na pojem previnenia alebo hriechu sa tieto cykly namiesto toho, aby učili maximálne využívať prednosť sobotného požehnania, stali zámienkou na vytvorenie splete nekonečných otázok vzťahujúcich sa na prekročenie zákona: aké bremeno sa môže v sobotu prenášať, do akej vzdialenosti sa môže ísť, čo je a čo nie je „hriešne“ robiť v ten deň atď.

V časoch Ježiša prítlač takéhoto dodržiavania soboty viedla k tomu, že mnohí zabudli na jej osloboditeľský zmysel. Ježiš bude musieť farizejom pripomínať, že cestou legalizmu sa odklňajú od pôvodného zámeru prikázania. Ježiš sa nepovažuje za pána soboty, ktorá zotročuje, trápi, trýzni a prežíva sa ako obeť. Jeho sobota človeka povznáša. Žiada na zdržanlivosť bez lásky, vykonávaná so strachom alebo z povinnosti, sa nemôže zmeniť na duchovný odpočinok a nezáleží na dni, kedy ju človek vykonáva. (23)

„Sobota bola ustanovená pre človeka a nie človek pre sobotu, preto Syn človeka je pánom aj nad sobotou.“ (Mar 2,27.28)

Toto vyhlásenie ukazuje, že bez soboty človeku niečo chýba. Preto Ježiš venuje špeciálne tento deň navráteniu zdravia telu a duši. (Mar 2,23-28; Ján 5,8.9) Jeho humánne správanie v sobotu zjavuje jej skutočný zámer.

Pripomínaním, že sobota nie je sama osebe cieľom, ale prostriedkom požehnania, jej Ježiš vracia stratenú radosť a s ňou možnosť vychutnať ju bez strachu, v plnej harmónii, ku ktorej nás pozýva Boh. Sobota je sviatok získanej slobody, a preto je to najdokonalejšie znamenie oslobodenia sa vierou. Je to prerušenie všetkého, aby sme nechali konať samotného Boha.

Ježiš zachovával sobotu a prví kresťania ho nasledovali dovtedy, kým ju pohanský nátlak a antižidovské politické dôvody nenahradili nedeľou, dňom slnka. (24) Od doby Konštantína sa kresťanstvo stalo štátnym náboženstvom a čistota pôvodnej viery bola obeťou neustálych sporov, ktoré ju nakoniec oslabili. Dnes, keď si uvedomujeme náš odklon, je potrebné vrátiť sa na začiatok a obnoviť stratené hodnoty. Znovuobjavenie duchovných predností nám vráti sobotné požehnanie, radosť a plnosť jej zabudnutých rozmerov. (25)

Poznámky:

1. *Traduction oecuménique de la Bible*, s. 204. Hebrejské slovo používané na označenie „svätosti“ pochádza z kmeňa *qdš*, ktorý znamená „prerušit“. Odtiaľ „svätý“ znamená na prvom mieste „oddelený“. (Pozri tiež *Diccionario enciclopédico de la Biblia*, Harder, Barcelona, 1993, s. 1370).
2. A. HESCHEL, *Les batisseurs du temps*, Éd. de Minuit, Paríž, 1957, s. 106.107.
3. „Hodiny určené na ranné a večerné obete sú považované za sväté a vykonávajú sa ako chvíle venované bohoslužbe celým národom.“ (E. G. WHITE, *Patriarcas y profetas*, Pacific Press, Mountain View (California), 1961, s. 367). Napriek tomu, všeobecným zvykom v Biblii sú modlitby nielen dvakrát, ale trikrát denne: ráno napoludnie a večer. (Ž 55,17.18; Dan 6,10.11)
4. Vo svetle Novej zmluvy každodenná obeť symbolizovala „denné obetovanie celého národa Bohu a jeho neustálu závislosť od zmierujúcej krvi Krista“. (E. G. WHITE, tamtiež, s. 365)
5. HESCHEL, tamtiež, s. 29.
6. Prísľ 18,9; 6,6; 20,4; 14,23; 28,19; 10,4; 12,24. Neudivuje, že Židia boli vyzdvihovaní ako pracovitý a tvorivý ľud a milovníci štúdia.
7. *Mekilta Šabbat* 20,9; *Genesis Rabbah* 16, 8.

8. Podľa Talmudu (*Šabbat* 118a) toto prikázanie okrem toho zakazuje dobrovoľnú závislosť od iných kvôli zabezpečeniu svojej existencie. „Ten kto pracuje, je lepší ako ten, kto sa len bojí Boha.“ (*Berakót* 8a).
9. Žiadny biblický text nešpecifikuje prácu, ktorej sa treba vyhnúť počas *šabbatu*. Talmud to neskôr upresňuje zoznamom 39 zakázaných činností (*Šabbat* 7,2).
10. HESCHEL, cit. dielo, s. 3.
11. W. EICHRODT, *Teología del Antiguo Testamento*, Cristiandad, Madrid, 1975, s. 119-121.
12. Pozri Ch. COUFARLONIERI, „Significado biblico del sábado“ v *Diez cardenales estudian los Diez Mandamientos*, Nouger y Caralt Editores, Barcelona, 1986.
13. Kráľ Ezeekiáš nabádal obyvateľov Jeruzalema, aby verne odovzdali zodpovedajúcu časť kňazom a levitom, „aby sa mohli pevne držať zákona Hospodinovho“. (2 Par 31,4) Hebrejské slovo preložené ako „pevne držať“ označuje, že čas nevyužitý na materiálne zamestnanie bude využitý v duchovnej oblasti.
14. E. FROMM, *Y seréis como dioses* (A budete ako bohovia), Paidós, Barcelona, 1992.
15. Bohoslužobný princíp soboty ešte zahŕňa symboly troch denných obetí, ktoré sa pália na oltári. V sobotu sa ponúka dvojité miera múky, oleja a vína. Po zničení chrámu stôl každej židovskej domácnosti pripomínal oltár chrámu, kde sa pokračovalo v pálení dvoch sviečok, požehnávali sa dva pecne chleba a dva poháre vína. (*Encyclopaedia judaica*, Keter, Jeruzalem, 1972, zv. 15, s. 563).
16. A. J. HESCHEL, *The Sabbath: Its Meaning for Modern Man*, Harper, New York, 1966, s. 103-114.
17. S. R. HIRSCH, *Commentaire du Pentateuque*, The Judaic Press, New York, 1986, s. 381. Podriadený vláde stvorenia, hoci by to bol jeden deň zo siedmich, si človek pripomína, že „príroda nie je prostredníkom medzi Bohom a ľuďmi, sú to ľudia, ktorí sú prostredníkmi medzi prírodou a Bohom“. Porovnaj E. LEVINAS, *Transcendence et intelligibilité*, Labor et Fides, Ženeva, 1984, s. 45.
18. „Ako keď sa svetlo objaví v tme, osvieti ju a dá jej život... rovnako siedmy deň sa odlišuje od šiestich pracovných dní, prestupuje svojim duchom zvyšok týždenných aktivít za jej hranice.“ (E. Fromm, tamtiež, s. 195-198).
19. A. J. HESCHEL, *The Sabbath ...*, cit. dielo, s. 29.
20. „Odpočítaj sedem rokov slávnostného odpočinku, sedemkrát sedem rokov... potom daj trúbiť na zvukom rohu... nech vám je to jubilejným rokom...“ (3 Moj 25,9-12)
21. Veľký rabín Kook snáď najlepšie zo všetkých vyjadril požehnanie tejto revolučnej inštitúcie: „Jubileum je kanálom duchovného života výnimočnej sily. Dovoľuje narovnať nerovnosti a opraviť škody, ktoré sa časom nazhromaždili a vracia do spoločného života jarnú sviežosť. Rok sa oznamuje slávnostným ozývaním sa rohu

vo veľký Deň zmierenia. Tak duch ospravedlnenia pochádzajúci z Najvyššieho, ktorý zostúpi na každého jedinca v deň *Kippúr*, dosahuje, vďaka svätosti jubilea, všeobecnú úroveň. Celá spoločnosť sa nasýti duchom odpustenia: návrat Boha napráva priestupky. Dobrotivosť, ktorú sobota vykonáva v každom človeku, a sobotný a jubilejný rok sa rozširia na celý svet... Tak ako tvrdosť srdca, ktorá nevyhnutne vzniká v určitých sociálnych podmienkach, znižuje duchovnú citlivosť a agresivitu a napätie produkované získavaním a obranou materiálneho majetku vzdďaľujú od človeka Božie svetlo, opakujúce sa zastavenie tohto vĺaku života umožňuje človeku plnú realizáciu. Celý jeden rok oddychu, každý siedmy, rok úplného pokoja a mieru, bez nátlaku a tyranov, je potrebou nielen pre zem, ale aj pre človeka. Inštinkt vlastniť ničí myslenie egoistickými požiadavkami a získané požehnanie dáva oslobodenie a vďačnosť. Vykonávanie tohto prikázania zvyšuje dôveru v Boha. Ten, kto ho verne dodržiava, nikdy viac nepadne do lakomstva, ani nezabudne na Boha, pretože tým, že sa vzdá svojich majetníckych práv na zem a jej produkty, poznáva, že všetko patrí najvyššiemu Pánovi, od ktorého štedrosti závisí život.“ (*Šabbat-Haarec*, citované J. GOLDSTAINOM, *Les valeurs de la Loi. La Thora, lumière sur la route*, Beauchesne, Paríž, 1980, s. 143.144).

22. Izrael interpretoval sedemdesiat rokov otroctva v Babylone ako naplnenie hrozby formulovanej v 3 Moj 26,24-35, pretože nerešpektoval sobotné roky počas 490 rokov obdobia kráľov. (2 Par 36,20.21)
23. C. GOLDSTEIN, *A Pause for Peace*, Pacific Press, Boise (Idaho), 1992, s. 16.
24. Pozri S. BACCHIOCCHI, *From Sabbath to Sunday*, Instituto Bíblico Pontificio, Rím, 1976; *Reposo divino para la inquietud humana*, Berrien Springs (Michigan), 1980.
25. „Netreba pochybovať – tvrdí katolícka teologička Maira Vidalová – že apoštoli a Ježišovi učeníci milovali a dodržiavali sobotu. Netreba pochybovať, že pôvodná cirkev ctíla sobotu, neskôr však niektoré sobotné pasáže evanjelia začali dostávať negatívnu príchut'. Písmo však malo úmysel predstaviť falošné praktizovanie soboty. Možno príde deň, keď cirkev pozná, že sa zmýlila a vezme do úvahy, že znehodnotením soboty znehodnotila Ježiša.“ *Le Juif Jésus et le shabbat*, Albin Michel, Paríž, 1997, s. 20.

13. Obrady a sviatky

„Boh je Duch a tí, čo sa mu klaňajú, musia sa klaňať Otcovi v Duchu a pravde.“ (Ján 4,24)

Časť Tóry je venovaná liturgii. Náboženské obrady majú v legislatíve zvláštne miesto, pretože sú v princípe určené na to, aby odčinili prestúpenia ostatných zákonov. V skutočnosti sa celá bohoslužba točí okolo zmierenia s Bohom a blíznym a vyzdvihuje pokoj odpustenia a harmonického prežívania.

Texty presne nevymedzujú, čo je náboženské a čo občianske, čo rituálne a čo etické. Úcta k Bohu a úcta k blížnemu majú ísť ruka v ruku. Zo zákazu falošnej prísahy (3 Moj 19,12) až k povinnosti nechať padnuté klasy na poli pre chudobných (3 Moj 19, 9.10) vyplýva, že „morálne“ a „ceremoniálne“ je neoddeliteľné.

Svätostánok

Najväčšia časť prikázaní sa týka stavby a fungovania svätostánku. Podrobný opis nariadení (2 Moj 25,1 až 40,38) už sám osebe hovorí o dôležitosti tohto jednoduchého a pritom takého podrobného ceremoniálu, ktorý je po stáročia spätý s duchovným pulzovaním národa.

Svätostánok je miesto konkrétnej Božej prítomnosti. Mojžiš stavia toto prvé miesto kultu presne podľa vzoru, ktorý mu bol zjavený na vrchu (2 Moj 25,40): „Nech mi postaví svätyňu a budem bývať uprostred nich.“ (2 Moj 25,8)

Svätyňa v púšti – prototyp budúceho chrámu v Jeruzaleme a model nebeského chrámu – bude hlavným centrom liturgie. Málo obradov sa koná mimo zhromaždenia a žiadny nie je iniciačný alebo tajný. Okrem kňazov sa na nich zúčastňujú muži, ženy a deti a slávia svetlo dňa.

Bohoslužobný rituál sa zrieka akéhokoľvek zobrazenia Boha. (2 Moj 20,4) V svätyni nie je žiadny obraz. Boh je „duch“ (porovnaj Ján 4,20-24), a preto ho nikto nemôže zobrazit' bez rizika, žeby ho nezmenil. Uctievanie neviditeľného Boha je poznaním Bytosti, ktorá presahuje hranice vysvetliteľného. Napriek tomu človek s ním môže vstúpiť do vzťahu, aj keď bol prerušovaný a nestály.

Aby sa predišlo zbožňovaniu „menších“ bohov, utvorených na obraz a podobu človeka, od začiatku sa od veriaceho požaduje uctievanie založené na viere.

Božia prítomnosť sa zjavuje prostredníctvom symbolov. Od teofánie na Sínaji musí stále pretrvávajúť spomienka na neviditeľnosť Boha: „Zvuk slov ste počuli, ale postavu ste neuzreli, len hlas zaznel.“ (5 Moj 4,12-15) Oblak, ktorý sprevádzal Izrael púšťou a zotrval nad svätostánkom, bude jediným viditeľným znakom prítomnosti Neviditeľného. (2 Moj 40,34; 5 Moj 9,15; 2 Moj 13,21; 14,20)

V modloslužobnom prostredí tej doby bola neviditeľnosť Boha ťažkou skúškou pre vieru Židov. Uctievanie zlatého teľaťa ukazuje na zjavnú neochotu zanechať pohanské zvyky. (2 Moj 32,1-6) Duchovné uctievanie ponúknuté Tórou, také jedinečné medzi národmi staroveku, bude mať dôležitú odozvu v osude Izraela. Okrem iného mu prinesie obmedzenie v sakrálnom figuratívnom umení, vo výzdobe svätostánku a v zhotovovaní liturgických ornamentov. (1) Náboženský umelci budú musieť vyjadrovať svoju inšpiráciu cestou hudby a literatúry. (2)

Prosby a modlitby

Skromnosť bohoslužobných prvkov je v porovnaní s ostatnými národmi tej doby pôsobivá a zarážajúca. Archa zmluvy (2 Moj 37,1-9), ktorá bola trónom Neviditeľného, sa tajomne stratila (3) a zanechala po sebe prázdne miesto.

Táto duchovná prítomnosť, vyvolávaná neprítomnosťou materiálneho hovorí, že Bohu môžeme slúžiť, ale je nemožné slúžiť si ním. Texty zakazujú používať jeho meno, aby nebolo zneužit. (2 Moj 20,7) Tak treba chápať zákaz obrazov, magického tetovania (3 Moj 19,28), posvätných stĺpov (5 Moj 16,22) atď. Uvedomenie si vlády transcendentného Boha prináša vylúčenie čarodejníctva, veštenia, mágie (5 Moj 18,10-12; 3 Moj 19,26-31), pretože predpokladajú využitie inej moci.

Božia prítomnosť evokovaná svätostánkom na púšti sa stáva sku-

točnou len vo vnútornom svätostánku duše. Jeho prostredníctvom sa uctievanie modlitbou a osobnou chválou stáva účinnejším ako prostredníctvom liturgie:

„Počuj Izrael! Hospodin, náš Boh je jediný Hospodin. Milovať budeš Hospodina, svojho Boha, celým srdcom, celou dušou a celou silou.“ (5 Moj 6,4.5)

Úcta k zákonom spojených s bohoslužbou prekračuje hranice právnej roviny, pretože duchovnosť, ako láska, sa nemôže uzákoniť. Obe tieto skutočnosti sú buď slobodné a spontánne, alebo neexistujú. Preto je láska k Bohu menej obsahom zákona a viac predpokladanou požiadavkou, nevyhnutnou pre skutočné uctievanie:

„Izrael, čo žiada teraz od teba Hospodin, tvoj Boh? Len to, aby si sa bál Hospodina, svojho Boha, aby si chodil len po jeho cestách, aby si ho miloval... aby si zachovával príkazy Hospodinove i jeho ustanovenia, ktoré ti dnes prikazujem, aby ti bolo dobre.“ (5 Moj 10,12.13)

Táto láska alebo „bázeň pre Bohom“, o ktorej Tóra toľko hovorí, je predovšetkým vyjadrením úcty a vážnosti. Biblia spája bázeň a lásku, pocity občas protichodné, pretože niet skutočnej lásky bez skutočnej úcty.

Je zaujímavé všimnúť si, že sa tam nenachádzajú texty prosieb. Jediná predpísaná modlitba je vyjadrenie vďaky za plody zeme. (5 Moj 8,10) Človek, konfrontovaný so svojimi najnutnejšími potrebami, si uvedomuje svoju závislosť od ostatných bytostí a súčasne tuší Najvyššiu bytosť, pôvodcu a nositeľa samotného života.

Modlitba je sprevádzaná obetnými darmi a obetami a nahrádza ich počas vyhnanstva. (Dan 3,37-40; Mal 1,6-14) Zdá sa, že všetko je pripravené na uctievanie „v Duchu a pravde“, o ktorom bude hovoriť Ježiš (Ján 4,24) o mnoho storočí neskôr.

Rituál obriezky

Obriezka je prvým zo všetkých rituálov. Jej vykonávanie (3 Moj 12,3; 5 Moj 30,6) je staršie než samotná Tóra. Rozšírila sa v časoch Abraháma (1 Moj 17,11; 2 Moj 4,25) a je spoločná všetkým Semitom. Vykonáva sa na každom mužovi ôsmy deň po narodení (4) na znamenie vstupu do spoločenstva Božieho národa. (5) Dôvodom tohto rituálu je označenie príslušnosti. Texty nikde nenaznačujú, ani nepriamo, hygienické dôvody, ochranu alebo zmenšenie citlivosti (6), hoci aj tie sa zdajú dôležité. Myšlienka znamenia na tele ako označenie zmluvy alebo príslušnosti k božstvu, národu alebo pánovi (v prípade otrokov) bola

v tej dobe častá. (7) Tóra, ktorá zakazuje označovanie sa (3 Moj 19,28; 5 Moj 14,1), ponecháva ako jediný prijateľný znak ten, ktorý vyjadruje príslušnosť k Bohu. (8)

Nech bol dôvod tejto praxe akýkoľvek (9), tento krvavý rituál symbolizuje „obriezku srdca“ a predchádza jej. (5 Moj 10,16-19) „Obriezka srdca“ je čin duchovného odovzdania sa Bohu – jediného dôvodu celého náboženského života.

Náboženské sviatky

Tóra obsahuje kalendár, ktorý vyznačuje čas prirodzeným rytmom roku, neskôr výročia veľkých historických udalostí, ktoré zakrývajú pôvodný úmysel. *Pesach* je pripomienkou oslobodenia z Egypta. Sviatok stánkov (3 Moj 23,39), aj keď prináša odovzdanie konečných desiatkov úrody (5 Moj 14, 22; 26,12), je predovšetkým oslavou a pripomienkou exodu. Len sviatok týždňov alebo prvotín (neskôr nazývaný *Pentekostes* alebo *Turíce*) uchováva rituál vďačnosti za plody zeme (3 Moj 23,17; 5 Moj 16,9), pričom jeho hlavným poslaním je pripomínať si zmluvu.

Tým, že boli sviatky zaradené do Tóry a pripomínali sa nimi Božie zásahy do dejín ľudstva, nezabudlo sa na to, že zmluva s Bohom je konkrétnou historickou udalosťou. Išlo o to, aby sa tento obsah nestratil v nad- časovosti mýtu. (10)

Tak rok čo rok, sviatok čo sviatok každý človek osobne prežíva svoje vlastné oslobodenie. (Pozri 5 Moj 6,20-24.) (11)

Paradoxné konanie, ktoré mení každý útlak a každú biedu na dočasné, prechádza v definitívne a eschatologické oslobodenie, keď bude ľudská dôstojnosť obnovená v celej svojej plnosti.

Keďže slovo „sviatok“ (*chag*) pôvodne znamená „zbor a tanec“, vyvodzuje sa, že radostné prežívanie biblických sviatkov bolo ich prvou charakteristikou. (12) Patril k nim pracovný oddych a návšteva svätostánku. (2 Moj 20,10; 5 Moj 12,5.18 atď.) Zákon prikazoval, aby sa každý muž (13) ukázal pred Bohom pri troch príležitostiach, konkrétne na sviatok *Pesach*, sviatok týždňov a sviatok stánkov. (2 Moj 22,14-17; 34,23; 5 Moj 16,16 atď.)

V tomto liturgickom kalendári je dôležitý význam číslanky sedem. Okrem soboty každého siedmeho dňa sú sobotné roky tiež každých sedem rokov, jubilejné roky v období každých 7x7 čiže 49 rokov a sviatkov v Tóre je tiež sedem: (14)

1. Pesach – pripomienka oslobodenia z egyptského otroctva. (2 Moj 12,21.41.42; 4 Moj 28,16)
2. Sviatok nekvasených chlebov (2 Moj 12,18; 3 Moj 23,6-8; 5 Moj 16,1-8), spomienka na odchod z Egypta.
3. Sviatok snopu prvotín. (3 Moj 23,9-14)
4. Sviatok týždňov alebo Turíce (3 Moj 23,15-22; 4 Moj 28,26-31; 5 Moj 16,9-12; porovnaj Sk 2,1), obnovenie zmluvy.
5. Sviatok trúbenia (3 Moj 23,23-25; 4 Moj 29,1-6), duchovná príprava na „Boží súd“.
6. Deň zmierenia (alebo *jom kippúr*), kolektívne očistenie sa od hriechu. (3 Moj 16; 23,26-32; 4 Moj 29,7-11)
7. Sviatok stánkov – spomienka na putovanie púšťou. (3 Moj 23,33-43; 4 Moj 29,12-38)

Ak tomu pripočítame, že novmesiac siedmeho mesiaca (*tišri*) sa oslavuje zvláštnym spôsobom (3 Moj 23,24.25; 4 Moj 29,1-6; porovnaj Neh 8,2-9) a že Turíce sa oslavujú sedem týždňov po Pesachu, že dni sviatkov nekvaseného chleba a stánkov je sedem a že oba najslávnejšie sviatky (Deň zmierenia a sviatok stánkov) pripadajú každé dva roky na siedmy mesiac, to skutočne potvrdzuje, že v hebrejčine má číslo sedem symbolický charakter. (15)

Úroda a obetné dary

Dar prvotín a všetkého prvorodeného (2 Moj 13,12; 34,19; 3 Moj 27,26) je obet'ou vďaka Stvoriteľovi za pokračovanie daru života. (5 Moj 26,1-11) (16) Prinesením prvého zrelého ovocia, prvej vlny, obilia, oleja a vína človek spoznáva Boha ako skutočného pána polí, dobytky a stád, ako aj správcu svojho majetku. (17) (Pozri 5 Moj 26,1-11.)

Je zaujímavé, že liturgia Tretej knihy Mojžišovej predpokladá rozdielne druhy obetí, podľa možností dávajúceho, od býka až po hrst múky. (3 Moj 5,7-13) Táto minimálna požiadavka pre chudobného – hrst múky alebo hrdlička – pripomína, že žiadna obeť nemôže dosiahnuť požadovanú milosť, ak ju Boh nepovažuje za dar. Človek musí určitým spôsobom odovzdať sám seba. Zdá sa, že jediné slovo, ktoré označuje a vystihuje všetky obete, je *korban*, ktorý vznikol z koreňa slova *karov* („priblížiť“) a poukazuje na to, že ide o priblíženie sa – človeka k Bohu

a Boha k človeku, teda o zmierenie.

Rastlinné obetné dary (múka, olej, ovocie, kadidlo) sú súčasťou pokrmových obetí. (3 Moj 2; 4 Moj 15,1-16; 3 Moj 6,7-16) Treba k nim vždy pridať soľ, ktorou sa zjednocujú tri ríše – minerálna, rastlinná a živočíšna – v jednom geste vyjadrená podstata a vďaka Bohu ako Pánovi všetkého stvoreného. Pozdvihovanie obete dopredu, dozadu, hore a dole štyrmi smermi v priestore (2 Moj 29,24; 3 Moj 8,27; 23,11-17; 4 Moj 8,15) pravdepodobne predstavuje želanie spojiť celú zem – alebo aspoň všetko okolo človeka – uctievaním a zmierením.

Zo všetkých liturgických obetí Izraela je obetovanie chlebov jedinou pravidelnou spoločnou obeťou ponúkanou celým národom, ktorá sa chápe ako „večný zmluvný záväzok“. (2 Moj 25,30; 3 Moj 24,5-9) Dvanásť chlebov, predstavujúcich 12 kmeňov, bolo položených v dvoch radoch na stole na svätom mieste a vymieňali sa každú sobotu. Po spálení kadidla umiestneného vedľa nich kňazi chleby zjedli. (3 Moj 24,5-9) (18) Chlieb „predstavoval skutočnosť, že človek svojimi telesnými i duchovnými potrebami je stále závislý od Boha“. (19)

Desiatky a dary

Zákon predpisuje, aby desiatá časť zisku bola daná do správy levitov, aby mohli vykonávať všetko potrebné v súvislosti s bohoslužbou. (Pozri 3 Moj 27,30-33; 5 Moj 26,12-15.) (20)

Systém odovzdávania desiatkov je starší ako Židia. Veriaci človek už od pradávnych čias vedel, že zdroj všetkého požehnania si zaslúži vďačnosť. Abrahám vrátil desiatok Melchisedekovi, kráľovi a kňazovi zo Sálemu. (1 Moj 14,20) Keď Jákob prechádzal ako vyhnanec a utečenec cez Bétel, sľúbil Bohu: „Zo všetkého, čo mi dáš, budem ti presne odvádzať desiatky.“ (1 Moj 28,22)

Desiatky, rovnako ako iné dary, sú hmatateľnou výzvou k bratskej solidarite a dôvere Bohu (21), čo potvrdzujú texty prorokov a učencov:

„Nieкто dáva priehrštím a ešte mu pribúda, nieкто šetrí viac, ako sa patrí, a má nedostatok. (Prísl 11,24)

„Prinášajte celé desiatky do pokladnice a bude požívať v mojom dome, a vyskúšajte ma týmto, vraví Hospodin mocností. Či vám neotvorím okná nebies a nevylejem na vás až nadbytok požehnania?“ (Mal 3,10)

Rovnaký princíp štedrosti v desiatkoch a daroch nachádzame aj v Novej zmluve:

Obete a obetovanie

Z celého rituálneho zákona sa najvýznamnejšia a najtajomnejšia časť nachádza v kapitole o obetiach.

Význam slova „obet“ sa od biblických čias veľmi rozšíril. Tento pojem dnes chápeme ako odmietnutie nejakej hodnoty z určitého konkrétneho dôvodu. Hovoríme, že niekto obetoval nejaký zisk na oltár svojej cti alebo svoju časť za podlý zisk. Myšlienka straty dáva v súčasnom zmysle obeti negatívne označenie, ktoré má len málo spoločné s jej pôvodným významom.

Na prvom mieste je obeť – z latinčiny *sacrificare* – jedným z mala liturgických termínov, ktorý nepochádza zo svetského jazyka, ale svoj pôvod má v náboženskom slovníku. Všetko to, čo je ponúknuté božstvu, či už je to pomník, pokrmová obeť alebo deň, bolo označované ako *sacer* (svätý). Proces prinášania obete sa definoval vetou *rem sacrum facere*, odtiaľ pochádza sloveso *sacrificare*. Obetovať znamená vyčleniť niečo zo svetského použitia (*pro-fanum* = mimo chrámu) na svätý účel.

Obete tvorili súčasť duchovného života biblických národov mnoho skôr, ako prijali zákon. (1 Moj 4,1-5; 15; 22; 2 Moj 3,17; 5,3; Jób 1,5) Jedno z najväčších prekvapení, ktoré nám uchovali levitské nariadenia, keď ich porovnáme s ostatnými zákonmi tej doby, je, že rituály, ktoré mali odlíšiť Izrael od modlárskeho kultu ich susedov, sčasti prijali rovnakú štruktúru. Netreba to chápať ako znamenie synkretizmu, ale ako pretrvávajúceho rituálu pripomínajúceho minulé zjavenie a ako výchovný prostriedok duchovnej cesty človeka.

Všeobecný rituál obetovania v Tóre má spoločné črty s inými stredozemnými orientálnymi a africkými civilizáciami. Všade človek ponúka obeť vďačnosti, prosby alebo žiadosť o odpustenie hriechu. (22) Vyjadruje to pocit vzdialenia, ktorý zapríčinili zmenené ľudské podmienky, ale najmä vážne omyly zo strany človeka voči Bohu. Zdá sa, že človek chcel obnoviť narušený vzťah nevratným darom – obeťou, ktorá vyjadruje jeho želanie znovu nadviazať spojenie s Bohom a získať si jeho priazeň. (23)

Všimnime si, že Tóra na rozdiel od iných náboženských tradícií nenahrádza poslušnosť Božej vôli za obeť. Boh neprijme žiadnu obeť, ak sa urobená chyba nenapraví. Dar na oltár sa môže priniesť až po pokání. (24)

Darovaním sa treba niečoho vzdať a ponukou niečo zanechať. Obeťovanie je preto v určitom zmysle premiestnením majetku, pretože „kde je náš poklad, tam bude aj naše srdce“. (Mat 6,21) Dať časť pokladu – akokoľvek skromnú – znamená dať kúsok srdca. Na druhej strane s darom súvisí aj vzájomné zblíženie, pretože prijať niečo od niekoho znamená prijať vzťah. Preto je obeť symbolom hlbšieho daru (napríklad spáliť niečo znamená nechať to vystúpiť až k Bohu). Hodnotu mu dáva pohnútko, ktorá je dôležitejšia ako obetný dar. Obeť ako symbol komunikácie a vďaky nie je schopná naplno vyjadriť svoj obsah.

Obete boli predovšetkým sviatočnými príležitosťami. Čím väčší a štedrejší bol dar, tým väčšia bola radosť a väčší sviatok. Keďže pre Boha nie je nič dost' krásne a hodnotné, môcť mu venovať aspoň niečo je pre zbožných veriacich najväčším privilegiom.

Prvé čítanie príkazov o obetných rituáloch (3 Moj 1-7) nás môže prekvapiť, pretože nenachádzame žiadne vysvetlenie ich zmyslu. Texty sa obmedzujú na minimálny opis príkazov a detailov rituálu. Podtextová teológia sa zjavuje cez ne. Napríklad kňaz i obeť musia byť zbavení viditeľných chýb (3 Moj 7,19.22.27), teda musia byť v čo najlepšej možnej miere hodní Boha a svojich predstaviteľov.

Jedinými vhodnými zvieratami na oltár sú hovädzí dobytok, ovce, kozy a holuby (domáce zvieratá, ktorých kvalita sa dá ľahko kontrolovať). Ktorokoľvek z týchto zvierat prestane byť vhodné ako obeť, ak mu chýba noha, ucho, oko, alebo má inú telesnú chybu. Zranené zviera musí byť nahradené celkom zdravým, a to preto, že Boh, ktorý chce pre nás to najlepšie, si od nás zaslúži to najlepšie.

Terminológia používaná na opis troch rôznych typov obetí poukazuje na ich hlavný zámer a základný obsah.

Zápalná obeť

Obeť, ktorej texty pripisujú najväčší význam, bola preložená ako „holokaust“, zápalná či spaľovaná obeť (z gréckeho slova *holokautoma*, ktoré znamená „úplne spálený“). Hebrejský termín *olah* znamená „že vystupuje“ (k Bohu), ale jeho druhá časť (*kaliil*) potvrdzuje význam „úplná obeť“. Ide o úplne spálenú obeť, ktorá symbolizuje úplné odovzdanie sa človeka Bohu. Preto sa prináša každý večer, každé ráno (4 Moj 28,3-8) a pri zvláštnych príležitostiach: potvrdenie zmluvy zo Sínaja (2 Moj 24,5); posvätenie chrámu v Jeruzaleme (1 Kráľ 8,64) atď.

Mnohí, ktorí túto tému študujú, sa nesprávne zameriavajú len na symbol spálenia obete a chápu ju ako zástupnú obeť. Zabúdajú na duchovné odovzdanie sa toho, kto ju obetuje. Obetujúci a obeť sa symbolicky spájajú na oltári, obklopení stúpajúcim dymom, znamením Božej svätosti.

Obete spoločenstva

Na rozdiel od zápalnej obete, v ktorej je celá obeť strávená ohňom, pri obeti spoločenstva (pokojnej obeti) kňaz a prinášajúci obeť sa stretávajú pri spoločnom jedle, ktoré upevňuje ich bratstvo. Oltár slúži ako stôl, na ktorom Boh a človekedia ten istý chlieb na znamenie zmluvy, spoločenstva a priateľstva. Hebrejský termín, ktorý opisuje túto obeť, pochádza z kmeňa *šalom*, ktorý znamená „pokoj“ a „úplnosť“.

Na rozdiel od pohanských kultov, žiadna z týchto obetí nemala za úlohu „živiť“ Boha. Naopak, texty hovoria, že je to Boh, kto živí človeka. (3 Moj 21,6-8; 22,25; 4 Moj 28,2) Všetko, spolu s predtým vyliatou krvou a vnútornými orgánmi vrátane srdca, sa spáli na oltári (3 Moj 3,3-4; 7,3-5; 28,34) ako výlučné vlastníctvo Darcu života. Bohom prijatú obeť označuje výraz „príjemná vôňa“ (3 Moj 1,9-13) a týka sa dymu stúpajúceho až do neba. Je symbolom priblíženia sa k Bohu v nekonečnej diaľke, ktorá ho oddeľuje od človeka.

Zmierne obete

Ak zápalná obeť vyjadruje poznanie Božieho milosrdenstva a obeť spoločenstva pokoj a spoločenstvo, zmierna obeť hovorí o následkoch hriechu. Prvé dve poukazujú na veľkosť a dobrotu Boha, tretia na biedu človeka.

Hoci v určitom zmysle všetky obete prinášajú očistenie, zmierna obeť explicitne zodpovedá potrebe napraviť vykonané priestupky a získať stratenú harmóniu. Skoro polovica liturgických zákonov Tretej knihy Mojžišovej je venovaná tomuto typu obetí. (3 Moj 4-5; 6,17-22; 7,1-6; 10,16-20) Rozlišujú sa dve skupiny týchto obetí: „obeť za hriech“ (*chatah*) a „obeť zadosťučinenia za vinu“ („obeť za podlžnosť“) (*asan*).

Na použitom symbole v tomto obrade je najprekvapujúcejšie, že krv – základnú jednotku – neponúka človek, ale Boh:

„Keďže život tela je v krvi, dal som vám ju na oltár na vykonanie obradu zmierenia za vaše životy, lebo krv mocou života pôsobí zmierenie.“ (3 Moj 17,11)

Na rozdiel od rozšíreného chápania text neredukuje úlohu obete

na náhradníka, ktorý preberá na seba hriech a trpí za toho, kto prestúpil. Zmierujúcu krv ponúka Boh a dôsledkom je nový život. Dôkazom toho je, že obeť nikdy nie je Bohu nepríjemná, ako to potvrdzuje aj jej názov „obeť príjemnej vône Pánovi“. (3 Moj 6,22) Chápe sa to tak, že je to Boh a nie obeť, kto zmieruje a nechá vytrieť hriech (porovnaj Žid 9,22; 2 Kor 5,21). Položenie rúk na hlavu obeť má vyjadriť želanie stotožniť sa s ňou v tomto „stúpaní k Bohu“ a s tým, čo ponúka vo svojom názve (porovnaj 3 Moj 4,4.15.24 atď).

Zmierna obeť sprevádza všetky sviatky liturgického roku: novmesia-
ce (4 Moj 28,15), Pesach (4 Moj 28,30), deň plesania (nový rok) (4 Moj 29,5), sviatok stánkov. (4 Moj 29,16-38) Existuje však jeden sviatok, ktorý je najvýznamnejší: *jom kippúr*, alebo Deň zmierenia, nazývaný neskôr ako „deň veľkého odpustenia“. (3 Moj 16)

Deň zmierenia

Ak každá obeť prináša človeku odpustenie jeho prestúpení, *jom kippúr* symbolizuje globálne oslobodenie sa od hriechu. (25) V tento deň, na konci každoročného liturgického cyklu (26), vyjadruje celý národ kolektívnym pokáním potrebu zmierenia a očistenia.

Napätie medzi ľudskou vôľou a Božími očakávaniami, ktoré nás stoja toľko námahy pri ich riešení v našom osobnom živote (pozri Rim 7,14-25), zostáva majstrovským spôsobom zobrazené v obradoch Dňa zmierenia.

Po obrade zmierenia „za seba a za svoj dom“ veľkňaz žrebovaním vyberie dvoch kozlov – kozla pre Hospodina a kozla pre Azázela. Prvý je obetovaný ako obeť za hriech ľudu. S jeho krvou vstupuje veľkňaz do svätyne svätých – je to jediný raz v roku – a kropí ňou vrchnák archy zmluvy. Tým vykonáva očistenie svätyne, čo symbolizuje, že oslobodenie od hriechu a zla je Božím činom. Význam rituálu je nepochybný. Človek nie je schopný vymazať svoje hriechy a svoju minulosť a skoncovať s hriechom. Odpustenie hriechu a zmierenie sú Božím dielom.

Druhý kozol po tom, čo naň boli položením rúk symbolicky prenesené všetky hriechy Izraela, je poslaný do púšte, kde ho očakáva istá smrť, na znak toho, že ďaleko od Boha život nie je možný. Obetovaný kozol „odnáša na seba všetky viny do odľahlého kraja“ a jeho osudom je smrť.

Ak hodnota odpykania nie je väčšia než smrť, jediná možnosť je úplne „zaplatiť“ životom. Platiť za iných pridáva k veľkosti tejto zástupnej

obete význam, ktorý znamená omnoho viac než obeť. (27) Tento zvláštny obrad bude v Novej zmluve predchodcom duchovnej skutočnosti, ktorá sa stane obeťou v pravom slova zmysle, pretože predstavuje, zhŕňa a oznamuje Boží zámer spasenia človeka. (Žid 9,1-28) (28)

V každom prípade najlepšie poukazuje na dva základné teologické pojmy. Po prvé, len Boh môže vyriešiť problém hriechu a oslobodiť nás od ťarchy našich hriechov. (Ján 1,29; 1 Pet 2,24) Vďaka jeho milosrdenstvu nemusí hriešnik nosiť celý život bremeno hriechu, ktorý nemôže napraviť. Po druhé, poukazuje na to, že zlo je odsúdené na zánik a že jeho dôsledky nakoniec dopadnú na tých, ktorí sú zaň zodpovední.

Od obradu k významu

V priebehu dejín sa bude dôležitosť obete v biblickom obetnom systéme zmenšovať. Posolstvo, že vernosť etickým princípom zmluvy s Bohom je viac ako obeť a že skutočná láska k Bohu a bližnému je cennejšia než všetky zápalné obete (1 Sam 15,22), ovládne zem v kázaniach prorokov.

V biblických dejinách pozorujeme progresívny postup od rituálu k duchu, od viditeľnej obete k neviditeľnej. Veriaci si zodpovedne uvedomí svoju situáciu a objaví, že nemôže dať nič hodnotnejšie, ako je jeho vlastné ja. Boh nepotrebuje obete, aby sa zmieril s človekom. Ľudská bytosť potrebuje konkrétny rituál, aby sa priblížila k Bohu. (29) Jemu stačí zmena ľudského srdca.

Obete, ktoré sa mohli prinášať len v chráme, len v určenom čase a iba kňazmi, sú pomaly a definitívne nahrádzané modlitbou spoločenstva medzi Bohom a človekom, ktorá nie je závislá od miesta, času a osoby.

Je zaujímavé, že biblická tradícia vysvetľuje ústup obetí vo chvíli, keď sa stali najzákladnejšími prvkami kultu. Treba sa pýtať, prečo im Tóra pripisuje takú hodnotu ak, v určitom zmysle, predstavujú ústup nekonečnej zhovievavosti pred ľudskou necitlivosťou. Na myšlienku, či by sa to nemohlo urobiť iným spôsobom (30), Ireneus z Lyonu argumentuje, že Boh trval na zriadení svätostánku, vybudovaní chrámu, voľbe levitov, obetiach, obetných daroch a ostatných nariadeniach zákona nie preto, žeby ich potreboval, ale aby vychovával a formoval národ a vyzýval ho tým uctievať ho a slúžiť mu. Tak ho previedol od druhotných vecí k veciam prvotným, od symbolov ku skutočnosti, od dočasných a materiálnych úkonov ku skutočnostiam večným a duchovným, od pozemského

k nebeskému. (31)

Písmo potvrdzuje, že obete sú symbolmi najhlbšej duchovnej skutočnosti. Žalm 51 to približuje takto:

„Lebo ty nemáš záľubu v zábitnej obete a keby som priniesol spaľovanú obeť, nepáčila by sa ti.“ (Ž 51,18.19; porovnaj Ám 5,21-24; Mich 6,6-8)

O niekoľko storočí bude prvým verejným skutkom Ježiša očistenie chrámu. (Ján 2,13-16)

Týmto činom Ježiš má ukázať, že tieto obete boli nedostatočné v porovnaní s Božím zámerom. Epištola Židom ukončí obetný systém tvrdiac, že „krv býkov a kozlov nemôže zahľadiť hriechy“. (Žid 10,4-7) Spasenie nebude sprostredkované a bude pochádzať priamo od Boha. (Žid 10,8-10)

Duchovné uctievanie

Môžeme zhrnúť, že obradné zákony Biblie boli prostriedkom teologického a duchovného posvätenia. Proroci odsudzujú čisto formálnu bohoslužbu a pripomínajú, že nádhera obradu nezakryje pred Božími očami obnaženú realitu tých, ktorí sa na nej zúčastňujú. (Iz 1,10-20)

Napriek tomu, že sa tieto obrady zdajú pohanské, slúžia Božím výchovným plánom, učia o milosti a približujú plán spasenia tak, aby človek pochopil transcendentnú dôležitosť Božieho zámeru.

Pádrom Jeruzalema roku 586 pr. Kr. sa chrámové obetné obrady na šesťdesiat rokov prerušili. Aj keď sa chrámová služba po návrate zo zajatia obnovila, obete stratili veľa zo svojej dôležitosti. No ideál, ku ktorému sa upínali – spoločenstvo s Bohom – pripravoval veriaceho na príchod Mesiáša. (Mal 1,11) (32)

Keď sa objavil Ježiš, myšlienka bohoslužby bez obetí už bola v synagogálnom bohoslužobnom systéme rozšírená. Ježiš sa okrem obetovania vlastného života zúčastnil iba na jedinom prinášaní obetí.

Vždy, keď Nová zmluva hovorí o ceremoniálnych zákonoch, je to preto, aby pripomenula, že ide o predobrazy definitívne naplnené v poslaní Mesiáša. Kristova obeť naplňa všetky rituály zákona a v konečnom dôsledku získava pre človeka všetko, čo mu predpovedali: odpustenie hriechu a sľúbené spasenie. (1 Kor 5,7; 1 Pet 1,17; Zj 5,6; 2,14; Žid 8,1-10.25)

Od tej doby by mal človek ako odpoveď na podobný dar ponúknuť Bohu sám seba:

„Prosím vás teda bratia... vydávajte svoje telá v živú, svätú, Bohu príjemnú obeť, vašu rozumnú to službu Bohu.“ (Rim 12,1; porovnaj Rim 15,16; Fil 2,17; 4,18; Žid 13,15; 1 Pet 2,5)

Veľkým prínosom Ježiša k výkladu tejto časti Tóry je, že spasenie nevyžaduje obeť. Tým Ježiš otvára nové horizonty nielen vo vzdialenej budúcnosti, ale tiež teraz a tu. Vo väčšine náboženstiev spasenie prechádza obradmi. Vždy je tu rituál, posvätné predmety, kňaz, ktorý svojou mocou oslobodzuje človeka od jeho hriechov a otvára mu vstup do Božích požehnaní. Revolúcia, ktorú predpovedali proroci a ktorú Ježiš uskutočnil, ukazuje priamu cestu k Bohu a nie je nevyhnutne závislá od liturgie.

Na argument samaritánskej ženy („naši otcovia sa klaňali Bohu na tomto vrchu, ale vy hovoríte, že v Jeruzaleme je miesto, kde sa mu treba klaňať“) Ježiš odpovedá, že „praví ctitelia budú sa klaňať Otcovi v Duchu a pravde“. (Ján 4,20-24)

Cesta, ktorú ukazuje Ježiš v súvisi so starou Tórou a zároveň v protiklade s ňou, je cestou osobného spoločenstva a cestou služby. Nepožaduje iných prostredníkov. (Pozri 1 Tim 2,5.6.)

Poznámky:

1. Meno prvého umeleckého remeselníka je príznačné: „Becalel“ znamená „tieň Boha“. (2 Moj 36,1)
2. Kniha Žalmov je bezpochyby najkrajšou zbierkou a súborom modlitieb a svätých hymnických piesní na oslavu Boha z celého staroveku.
3. Podľa Filóna sa archa stratila pri dobývaní Jeruzalema po r. 587 pr. Kr. (*De specialibus legibus* 7,71)
4. Ako tvrdí dr. McMillan, ôsmy deň (1 Moj 17,12) je najvhodnejší čas najmenšieho rizika krvácania, pretože vitamín K potrebný na hojenie má už normálne hodnoty a protombín má práve svoju najvyššiu hodnotu (110 %). Podľa René Davida oblasť má takú kvalitu lymfatických ciev, že zápalové komplikácie sú malé. (*L'hygiène religieuse dans les livres sacrés*, doktorantská práca, Facultad de Medicina París, 1926; porovnaj J. M. PRAT BOIX, *Tesis doctoral*, s. 12.13).
5. Pozri FILÓN, *De specialibus legibus* 1,4-11.
6. MAIMÓNIDES, *Guía de los descarriados*, III, 4a; porovnaj Tomáš AKVINSKÝ, *Summa theologica*, I-II q. 102a 5; q. 103a 1.
7. Van IMSCHOOT, *Teología del Antiuguo Testamento*, Fax, Madrid, 1969, s. 299.
8. V Novej zmluve krst nahrádza obriezku ako označenie (*sfraggis*) príslušnosti k Bohu. (2 Kor 1,22; Ef 1,13; 4,30; Zj 7,2.3)

9. „Konanie, ktoré predpisuje Boh, nemôže byť ani prijaté, ani odmietnuté rozumom. Podrobujeme sa Božej vôli ako chorý, ktorý počúva nariadenia lekára a riadi sa nimi. Obriezka sa tiež javí ako absurdná, nelogická, morálna či sociálne zbytočná. Abrahám ju však prijal z istých dôvodov, keď mal sto rokov, preniesol ju na svojich synov a zmenil ju na znamenie zmluvy medzi Bohom a svojimi potomkami navždy.“ (Y. HALEVI, *Ha-kuzari III*, 7; A. Neher, *Moïse et la vocation juive*, Seuil, Paríž, 1956, s. 170.171)
10. W. EICHRODT, *Teología del Antiguo Testamento*, Cristiandad, Madrid, 1975, zv. 1, s. 115-117.
11. „Ani môj otec, ani ja, ani moje deti by sme neboli slobodní: boli by sme stále otrokmi. Teraz sme slobodní večným oslobodením,“ hovorí ešte židovský rituál Pesach.
12. G. VOLLEBREGT a J. GOLDSTAIN, „Fiesta“, *Diccionario enciclopédico de la Biblia*, Herder, Barcelona, 1993, s. 623.
13. Od dospelosti náboženského veku, to znamená od dvanástich rokov. (Luk 2,42)
14. K týmto sviatkom sa o mnoho rokov neskôr pridala *Purim* (Est 9,26-32) pripomínajúci oslobodenie Židov v časoch kráľovnej Ester a *Chanuka* (Ján 10,22), ako spomienka na znovuzískanie chrámu v Makabejskej dobe.
15. Pozri X. LÉON-DUFOUR, *Dictionario de Nuevo Testamento*, Cristiandad, Madrid, 1977, s. 404.
16. Mária a Jozef mali vykúpiť Ježiša podľa tohto zákona. (Luk 2,7.23.24)
17. E. G. WHITE, *Patriarchs and Prophets*, Pacific Press, Mountain View (California), 1961, s. 565.566.
18. Dejiny Izraela zaznamenávajú, že raz, v prípade extrémnej nutnosti, sa Dávid a jeho muži odvážili jesť tieto chleby, hoci neboli kňazmi (1 Sam 21,7; porovnaj Mat 12,4) a že ich prestúpenie nebolo Bohom potrestané.
19. E. G. WHITE, *Patriarchs and Prophets*, s. 367.
20. Tento široký rozsah sa pravdepodobne vysvetľuje častou nepravdivosťou výnosov úrody. Desiatok každého roka sucha alebo kameňov mohol predstavovať tvrdrú hrozbu prežitia, kým úroda budúceho roka mohla situáciu napraviť.
21. Pozri zvlášť použitie pojmu „druhý desiatok“. (5 Moj 12,17-19; 22,29; 14,22-29; 26,12-15; 28,1-13)
22. J. GOLDSTAIN, *Les valeurs de la Loi, La Thora, lumière sur la route*, Beauchesne, Paríž, 1980, s. 153-181.
23. Augustín de Hipona definuje obeť ako „každé konanie realizované so zámerom vstúpiť do spoločenstva s Bohom“. (*Ciudad de Dios*, X, 6)
24. Pozri Mat 5,23-26.

25. Talmud venuje celú stať nazývanú *Joma* – „deň“ – vysvetleniu rituálu tohto sviatku.
26. W. EICHRODT, cit. dielo, zv. 1., s. 130.
27. Tak Nová zmluva vysvetľuje transcendentnú smrť Ježiša. (3 Moj 4,26; Žid 7,27; 9,12; 10,1)
28. Téma symboliky svätostánku je taká široká a bohatá na významy, že sa ňou treba zaoberať osobitne. Ako úvod pozri *The sanctuary and the Atonement: Biblical, Historical and Theological Studies*, Review & Herald, Washington, 1981.
29. Augustín povie, že to, čo voláme obeť, nie je viac než znamením skutočnej obete... Viditeľná obeť je svätým znamením (*sacramentum*) obete neviditeľnej... rovnako ako naše modlitby a chvály nie sú viac len slová, ktorými vyjadrujeme naše pocity, a tak sa obracia na ponúknutú viditeľnú obeť. (Ciudad de Dios, X, 5)
30. MAIMONIDÉS – a mnoho iných po ňom – vysvetľujú obetovanie a jeho zánik v historickej premenlivosti náboženskej citlivosti (porovnaj *Guía de los descarriados*, III, 32). A. Neher, *Histoire biblique de peuple d'Israel*, Éd. Maisonneuve, Paríž, 1962, zv. 3, s. 249.
31. I. de Lyón, *Adversus haereses* 4, 15, 3 (*Patrologia Gaeca* 7,1011).
32. Prevaha duchovného konania, práva a spravodlivosti nad obeťami sa objavuje aj v rabínskych textoch po zničení chrámu v roku 70. V *Deuteronomiu Rabbah* 5,3 je napísané: „Obete sa ponúkajú len vo vnútri svätostánku, ale právo a spravodlivosť sa požadujú vo vnútri i von. Obete získajú odpustenie len tých, ktorí hrešili nevedome, kým právo a spravodlivosť napraviajú omyly a chyby každého druhu. Obete sa dotýkajú len ľudských bytostí, kým právo a spravodlivosť sa dotýkajú tiež bytostí nebeských. Obete boli vodcami tohto života, kým právo a spravodlivosť budú kralovať aj v budúcom živote. Preto jediný, čo je sväté – buď požehnané – vyhlasuje, že právo a spravodlivosť sú nádhernejšie a potrebnéjšie než chrám.“

ČASŤ II.

HISTÓRIA A TRADÍCIA

Zákon v medzizmluvnom období

*„Tvoje svedectvá sú mi rozkošou, sú mojimi radcami“
(Ž 119,24)*

14. Okolnosti, ktoré predchádzali a dejinný vývoj

„Tí, čo milujú tvoj zákon, majú hojnosť pokoja, nemajú sa o čo potknúť.“ (Ž 119,165)

V jednom z basreliéfov Titovho oblúka v Ríme skupina vojakov ovenčených vavrínmi triumfálne prináša rôzne predmety ako trofeje dobytia Jeruzalema. Po zrovnaní mesta, vyplienení chrámu a jeho zapálenie si Rimania mysleli, že definitívne skoncovali s podstatou judaizmu. *Judaea deleta*, vytesali do kameňa.

Jeden z legionárov vyniesol na ramene podlhovastú schránku, ktorá určite obsahovala *sefer torah*, zvitok zákona. Nebol to jediný existujúci exemplár. V židovskom svete boli tucty identických kópií. Z nich sa urobili stovky a potom tisícky ďalších. Každý strom z tejto sadby obsahoval text Pentateuchu. Z jeho ovocia žijú milióny veriacich až dodnes.

Rozsah Tóry – 5845 veršov – robí z každého zvitku objemný, zložitý, nepohodlný a ťažký objekt na používanie. Napriek tomu by tento predmet uprednostnilo pred akýmkoľvek iným vlastníctvom a v prípade nebezpečenstva by ho hneď po osobách zachránilo veľa Židov. Ich vernosť Tóre sa zhmotňuje v svätej úcte, s akou pristupujú k tejto knihe. Tento ich obdiv je na prvý pohľad porovnateľný s tým, čo cítia k symbolom a relikviám iné skupiny ľudí. Predsa však je *sefer torah* pre tajomstvá, ktoré obsahuje hodný výnimočnej úcty.

Ak sa celá synagóga považuje za sväté miesto, *sefer torah*, umiestnený v posvätnnej arche, zavinutý v ťažkých látkach, zaujíma to najposvätejšie miesto, ku ktorému sa upínajú vrúčne city všetkých. Hoci liturgický poriadok dovoľuje veriacim, aby pri modlitbe sedeli, keď sa

objaví *sefer torah*, celé zhromaždenie vstane nadšené chvíľou pamätného dňa, keď Izrael pod Sínajom dostal Božie slovo.

Viac než Sínaj

Toto uctievanie, ktoré sa v niektorých prejavoch zdá naivné a poverčivé, je zvláštne. *Sefer torah* musí byť kopírovaná ručne na pergamen a s dokonalou zhodou – nielen čo sa týka textu, ale aj umiestnenia a formy písma a symbolov – podľa vzoru, ktorý tradícia identifikuje s tým, čo napísal Mojžiš na púšti pod Božím dohľadom. (1)

Dejiny Izraela sú dejinami národa so stálym odkazom na ich zákon. V priebehu zdĺhavého, často bolestného putovania, sa strážcovia tohto dedičstva bez oddychu pýtali na jeho základ, na interpretáciu jeho obsahu a tiež na autoritu jeho strážcov. V jeho mene vznikajú rozpory v neusporiadanom rade stúpcov teokracie, autokracie, oligarchie, demokracie a anarchie. Zákon prežil všetky zmeny: vojny, vyhnanstvá, tragédie, povstania a neočakávané vzkriesenia, tempá a pulzy života s ich krízami, úspechmi, neúspechmi a zmenami.

Pri vstupe do Kanaánu, do zaslúbenej zeme, Józue číta Izraelu celú Tóru (Józ 8,34.35; porovnaj 5 Moj 27,11-26) a vyrýva ju do skaly. (Józ 8,32) Po príchode do Sichému obnovuje zmluvu a znovu vytesáva Tóru do iného kameňa. (Józ 24,26) Jeho závet sa dá zhrnúť do nasledujúceho odporúčania:

„Tak buďte veľmi silní v zachovávaní a plnení všetkého, čo je napísané v knihe zákona Mojžišovho... pridržiaajte sa Hospodina, svojho Boha, ako ste to robili podnes.“ (Józ 23,6-8)

V búrlivom období sudcov, v čase sporadických napomenutí a kamenných pamätných oltárov Hospodinovi zabudol Izrael na svoje sľuby vernosti zmluve a padol do endemického modlárstva. (Sud 6,1; 10,6; 13,1 atď.) Len občas sa ho niektorý energický sudca odvážil napomenúť. (Sud 2,11-23) Všeobecná neistota tejto anarchickej doby je zrejmá z poznámky na konci knihy Sudcov: „V tom čase každý konal to, čo uznal za správne.“ (Sud 21,25)

Po málo úspešných pokusoch Gedeóna a Abimeleka (Sud 8, 22 a 9,6) sa za vlády Saula a Dávida rodí a upevňuje monarchia. (1 Sam 8,5-27; 9,1-16; 16,11) Napriek opakovaným a prísnyim varovaniam prorokov, aby sa príkazy zákona rešpektovali (5 Moj 17,18-20; 1 Kráľ 2,3; 1 Par 28,8 atď.), bolo ich zachovávanie veľmi zanedbávané.

Duch prorokov

Proroci – azda najväčší uvedomelí agitátori, akí existovali – vidia príčinu úpadku Izraela ako aj následný pád Samárie a Jeruzalema do asýrskeho a babylonského zajatia (721 a 587 pr. Kr.) v nevere Tóre. (Pozri 2 Kráľ 17,7-22; Iz 24,5; porovnaj Jer 26,4-6; Ez 5,7.)

Podľa prorokov sú dejiny Izraela neustálym porušovaním zmluvy zo strany národa, jednoducho neverného voči stále vernému Bohu. (Jer 33,20-26; Iz 49,14-16)

Najväčšou odvahou týchto reformátorov bolo permanentné bezvýsledné usvedčovanie zo zanedbávania etických princípov zmluvy. Ich smelé obžaloby – od kráľa po žobráka – všeobecne rozšírených a častých prestúpení (2 Par 24,19-22; Iz 21,17 atď.) mnohých z nich doviedlo k tragickému koncu. Ich heslom bolo: „Chcem milosrdenstvo, a nie obeť.“ (Hoz 6,6; 4,8-18, Mich 6,6; Iz 1,10-20; Jer 7,1-15) Boh sa nedá kúpiť zásluhami. Dar bez lásky je bezvýznamný pre toho, kto vidí do srdca darcu a tiež to, ako nakladá so zvyškom svojho majetku.

Hoci si zákon stále ponecháva svoj etický odkaz, proroci zdôrazňujú vyššie hodnoty, než je zákon. Úcta k iným je viac než akýkoľvek náboženský formalizmus. (Iz 40,12-26; 43,8-12 atď.) Na ich podnet sa zrodili ostatné časti Biblie. Ich ideály sú platné až do dnešných dní.

Vo filozofických reflexiách múdroslovej literatúry (2), venovanej človeku ponorenému do sveta dezorientovaného a zbaveného kritérií, sa zákon objavuje ako jediná istota schopná dať životu zmysel a celistvosť:

„Boha sa boj a jeho prikázania zachovávaj, lebo to je povinnosť každého človeka. Lebo Boh každé dielo privedie na súd i každú tajnú vec, či je dobrá, alebo zlá.“ (Kaz 12,13)

Napriek donucovacej sile je zákon vždy hodnotený pozitívne: „Zákon Hospodinov je dokonalý, občerstvuje dušu, múdrom robí prostého“ atď. (3) „Múdry“ žiada inteligenciu, aby mohli byť odkryté krásy zákona, ktorý riadi zároveň morálny život a celý svet (4), kým „blázon“ nepočuje v ňom Božiu múdrosť. (Prísl 1,20-33; 2,1-9; 3,1-10 atď.). „Spravodlivým“ bude ten, koho „život podľa Božích nariadení teší viac ako všetko bohatstvo, pre koho sú Božie svedectvá rozkošou, kto si ich zamiloval a rozjíma o nich vo svojom srdci“ a „bezbožníkom“ je ten, ktorý „ich porušuje a odmieta nasledovať“. (Ž 119,14.24.47.71; 37,31; 40,8 atď.) Tóra, rovnajúca sa múdrosti (5), je vyzdvihovaná nad všetko napísané ako nositeľka rozumnosti a šťastia. (Prísl 28,7; 29,18) (6) Preto povo-

laný Boží národ bude vždy na prvom mieste uchovávať pre svet taký nádherný odkaz. (7)

Znovuvybudovanie

Počas babylonského zajatia (8) si Izrael uvedomil sám seba ako národ Knihy. Centrum jeho náboženského spojenia s Bohom sa presunulo z chrámu do svätých Písiem. Zakladalo sa na požehnaní a kľatbe, ktorými sa končí Pentateuch. (5 Moj 28,30) Náboženská elita dedukuje, že spasenie záleží na vernom zachovávaní zákona. V záujme zachovania vernosti prijímanému zjaveniu a v obavách z nových národných tragédií, vykladači zákona a farizejovia venujú svoju pozornosť právnym aspektom spasenia. Od babylonského zajatia sa židovská religiozita sústreďovala na zachovávanie Tóry, ktorá je prenášaná ústnym podaním.

Po 70-tich rokoch zajatia došlo k zmene náboženského povedomia Izraela, keď sa nečakaný návrat stal skutočnosťou a národ našiel vo svojej zemi svoju politickú a náboženskú slobodu. Sviatok z roku 515 pr. Kr. bol historickým medzníkom. (Ezd 6,19) Misie Ezdráša a Nehemiáša organizovali znovuvybudovanie krajiny prísny uplatňovaním zákona a ochranou národnej identity. Pôsobivý obrad čítania Tóry Ezdrášom na sviatok stánkov znamenal začiatok novej epochy. Národ slávnostne prisahal, že „bude chodiť v Božom zákone a plniť všetky nariadenia a ustanovenia“. (Neh 10,29)

Starosti o zachovanie náboženskej čistoty (Neh 7,5-64; 13,15-22; Ezd 8,2), prevencia proti vplyvu okolitých pohanských národov, zákaz zmiešaných manželstiev (Ezd 9,12; 10,3) atď. upevňovali striktné dodržiavanie Tóry, považovanej za zmes občianskeho zákonníka a kanonického práva.

Podporovaním ducha geta v prostredí pohanského sveta a zvýrazňovaním svojej identity dodržiavaním zákona sa Izrael stáva skutočnou monokraciou. Kráľovský majestát sa definitívne vytratil, spoločnosť bola vedená Tórou a kňazstvom, ktoré na nej zakladalo svoju autoritu. (10)

Nové krízy

Po dobytí Alexandrom Veľkým, za vlády egyptského Ptolemaia a Seleukovcov, sa v Sýrii začína pomalý proces helenizácie. Lesk gréckej kultúry, vplyv helénskej civilizácie a príťažlivosť životného štýlu sústredeného tak na telo, ako i ducha, fascinoval najmä zámožné triedy.

Tí, ktorí sa venovali obchodu, vede, filozofii, umeniu alebo športu, boli vystavení riziku, že prijímú helenistické myslenie, čo však bolo len takmer nevyhnutnou osmózou.

Pre mladého Žida, ktorý si želá zúčastniť sa na bežnom dianí gréckeho života, sa úcta k „zákonu a zvykom otcov“ mení na príťaž. (11) Na druhej strane, vernosť zákonu podnieti v extrémne náboženských oblastiach pre pohanov nepochopiteľnú izoláciu a osamotenie.

Tí najotvorenejší sa rýchlo prispôsobili životnému štýlu zlučiteľnému s výhodami gréckej kultúry. V časoch najvyššieho kňaza Jásona sa Jeruzalem zmenil na skutočne helénske mesto (12), v ktorom levíti začali zanedbávať službu v chráme a zúčastňovali sa na hrách na štadióne. (13)

Keď Antiochus IV. Epifanés nariadil znesvätenie chrámu, najkonzervatívnejšie oblasti judaizmu začali naliehavo volať po návrate k Tóre. „Nech ide za mnou každý, kto horlí za zákon a chce zostať verný zmluve,“ kričal Matatías v povstaní v Modeine. (14) Zákon, taký vychvaľovaný jednými, ako zabudnutý druhými, sa zmenil na heslo makabejského povstania. (15) „Strážcovia zákona“ bojovali na smrť proti „neverným“. (16)

Keď 25. kisleva roku 165 verní oslávili svoje víťazstvo nad helénskou frakciou, znovu posvätili chrám a založili sviatok *Chanuka*. (17) Sviatok svetiel sa ujme ako spomienka na národnú epopeju a hrdinské vojenské činy. Bude predovšetkým pripomínať to, že chrám bol očistený vďaka „bezúhonným a Zákonu oddaným kňazom“. (18)

Vyvyšovanie zákona

Od tej doby „kult zákona, vyzdvihnutý bojom proti helenizmu, poznačí judaizmus nezmazateľnou stopou“. (19)

Zbožná tradícia si vyžaduje, aby každý Žid osobne urobil aspoň jednu kópiu Tóry. Táto zvláštna požiadavka, ktorá zaručuje prenášanie a rozširovanie získaného odkazu, bola takmer neuskutočniteľná pre zložitosť nárokov, ktoré túto tradíciu obklopovali a ktoré stále pretrvávajú. Väčšina zverí tento výkon zvláštnemu písařovi. Text nemôže byť vytlačený, musí to byť rukopis. Najmenšie porušenie pravidiel prepisu vylučuje kópiu z liturgického použitia. *Sefer torah*, v ktorej sa nájde chyba, aj keby bola akokoľvek malá, alebo v ktorej sa použitím rozmaže farba a slovo bude nečitateľné, hoci akokoľvek bezvýznamné, je nepoužiteľná. Odhladiť od aureoly úcty, ktorá obklopuje každý svätý objekt, nezostáva jej iná možnosť, len byť smutne pochovaná ako mŕtve dieťa. (20)

Od dávnych čias každý exemplár *sefer torah* uchováva svoju svedomitú autenticitu. Jeho život závisí od vernosti daného textu. Aj najliberálnejšie synagógy rešpektujú až dodnes tento zvyk zdedený po predkoch. Vo svätom dedičstve judaizmu *sefer torah* podáva svedectvo nezávislé od rozpadu hmoty alebo nevyhnutnej opotrebovanosti časom. Najväčšou hrozbou, ktorá sa vznáša nad zákonom, je nepresnosť jej strážcov. Keď nejaká *sefer torah* zomrie pre starobu alebo nehodu, jej slová za vznášajú – hovoria starší – a čakajú na to, aby ich uchopil nejaký pisár, ktorý im vráti život v celistvom texte.

Duša *sefer torah* (text zákona je tiež dušou judaizmu) vďaka ako živý organizmus za svoj život, plodnosť a originalitu životaschopnosti tohto starého textu. Tradične zdôrazňuje, že písmeno je nezrušiteľné, trvalé a jediné sídlo „ducha zákona“.

Tóra vládne izraelskému svetu spôsobom takým očividným, že nie je nič, čo by uniklo jej prítomnosti. Príbytok, základný a dôverný znak jej existencie, má vo svojich prikrývkach malý pergamen zvaný *mezuzá*, v ktorom sú napísané dve z jej hlavných častí. (5 Moj 6,4-8 a 11,13-21) Veriaci si oblieka na modlitbu filakteriu, ktorá na čele a na ľavom ramene uchováva výňatky zo zákona. (5 Moj 6,4-8; 11,13-21; 2 Moj 13,11-16) Liturgický deň sa začína recitáciou zo *Šema* (5 Moj 6,4-8) a ňou sa aj končí. Tento text ovplyvňuje nielen deň, ale i všetky závažné momenty života, od prvého slova, ktoré sa učí vysloviť spamäti dieťa, až po posledné, ktoré vyslovujú pery umierajúceho. Všetky tieto rituály sa dopĺňajú verejným čítaním. Narodenie, obriezka, *bar micva* (21), svadby a pohreby sú príležitosťami na vypočutie hlasu zákona s liturgickým čítaním ku každej príležitosti. (22)

Os liturgie, norma života, text Tóry ustanovujú s ničím neporovnateľný základ židovského myslenia. (23) Odtiaľ výnimočná hodnota, ktorá sa prisudzuje štúdiu, či už povahy intelektuálnej, právnej, ľudovej alebo mystickej. (24) Rôznymi cestami výkladu, v školách všetkých smerov, od tých najracionálnejších a najvedeckejších, až po tie najalegorickejšie, ovplyvňuje Tóra dušu, život, kultúru a duchovnosť tohto jedinečného národa.

Rabíni často diskutovali, čo je dôležitejšie, či štúdium zákona, alebo jeho napĺňanie. Od čias Rabího Akibu prevláda názor, že štúdium má väčšiu hodnotu, pretože ním je možné pokračovať v napĺňaní. (25) Synagógálna modlitba pripomína, že štúdium zákona patrí medzi úlohy,

ktoré nepoznajú hranice tak ako ponechávanie zvyškov úrody na poli pre chudobných (5 Moj 24,19) alebo rozhodovanie o počte obetí. (26) Preto sa hovorí, že „štúdium zákona je protilik voči zlu“. (27)

Tóra od svojich prvých formulácií prispela jedinečným spôsobom k obohateniu ľudského myslenia a k scitliveniu svedomia. Dnes by sme mohli povedať, že sme všetci jej dlžníkmi, a to z rôznych dôvodov – veriaci a agnostici, zákonodarcia a mystici, reformátori a revolucionári, všetci v ňom nachádzame inšpiráciu a výzvy. (28) História dala za pravdu tým, čo hovorili: „Zákon, ktorý nám bol zverený, sa nám prihovára, každej generácii svojím vlastným jazykom.“ (29)

Túto kapitolu môžeme ukončiť tvrdením, že Izrael v celej svojej pohnutej histórii bol viac chránený Božím zákonom, než on chránil zákon. Paradoxne, zákon bude tým katalyzátorom, ktorý vyskúša jeho vernosť a jeho chápanie zmluvy. Polemiky a zlomy, z ktorých vznikajú rôzne frakcie judaizmu v priebehu 1. storočia (saduceji, farizeji, zelóti a esejci), vyvolajú množstvo otázok vzťahujúcich sa na interpretáciu zákona. K chápaniu zákona sa tiež vysloví Ten, ktorý podnietil najväčšiu náboženskú revolúciu v histórii od čias, keď Mojžiš čítal Izraelu Desatoro na hore Sínaj. Bude vysvetľovať viac než literu zákona, ale to už bude iná história.

Poznámky:

1. A. NEHER, *Moisés y la vocación judía*, Aguilar, Madrid, 1963, s. 165.
2. Knihy eticko-filozofických a náboženských úvah o zmysle a hodnotách života, ktorým sa uzatvára kánon Starej zmluvy. Knihy Príslovia a Kazateľ sú prisudzované Šalamúnovi, k nim sa pričleňuje Jób a Žalmy.
3. Žalm 119 ukazuje, ako vysoko si učenci Izraela cenili božský zákon. Napísaný je v akrostickej forme, osem veršov každej z 22 strof sa začína rovnakým písmenom, počnúc prvým veršom s *alef*, druhým s *beth* atď., podľa abecedného poriadku. Každá je chválospevom na výnimočnosť zákona a používa osem synonym, ktoré sa môžu zamieňať (ustanovenie, prikázanie, cesta, nariadenie, svedectvo atď.).
4. Pozri Žalmy 19;119,27.34.125.135.144 atď.
5. Kaz 24,23.
6. Porovnaj Kaz 32,23.
7. Kniha múdrosti 18,4.
8. V roku 733 pr. Kr. Tiglat Pileasar, kráľ Asýrie, deportoval časť Izraela. V roku 722 pr. Kr. Salmanasar deportoval do Mezopotámie zvyšok kmeňov. Judsko trpelo tro-

- mi deportáciami v rokoch 605, 598-597 a 586 pr. Kr. Tri známe dekréty povoľujú Židom návrat do Palestíny: prvý bol vydaný Kýrom v r. 537, druhý Dáriom v r. 520 a tretí Artaxerxom v r. 457 pr. Kr. (*Encyclopaedia judaica*, Keter, Jeruzalem, 1972, zv. 9, s. 106; zv. 6, s. 1038; a zv. 15, 946; porovnaj *Comentario bíblico adventista*, Publicaciones Interamericanas, Boise (Idaho), 1985, zv. 4, s. 879).
9. Pozri Neh 8 a 9. Nie je ľahké určiť presný dátum tejto udalosti. Podľa odborníkov sa udiala okolo rokov 458, 428, 398 alebo 397 pr. Kr.
 10. Majstrovskú analýzu tejto dôležitej historickej zmeny pozri A. NEHER, *Histoire biblique du peuple d'Israel*, Éd. Maisonneuve, Paríž, 1962, zv. 2, s. 655.
 11. Treba uviesť najmä ťažkosti spojené so stravovaním v spoločenskom živote alebo s obriezku v športovom živote na cvičiskách.
 12. 1 Makabejcov 1,14; 2 Makabejcov 4, 8.
 13. 2 Mak 4,12-15.
 14. 1 Mak 2,27.
 15. 1 Mak 2,42.
 16. 1 Mak 2,67; porovnaj 2,26.54.58.64.
 17. 2 Mak 2,16; 1 Mak 4,36-60.
 18. 1 Mak 4,42.
 19. J. GOLDSTAIN, *Les valeurs de la Loi. La Thora, lumière sur la route*, Beauchesne, Paríž, 1980, s. 262.
 20. „Cintorín“ alebo miesto posledného odpočinku sa v týchto písmach nazýva *Geniza*.
 21. Obrad konaný v 13 rokoch znamenal plnoletosť mladíka s požiadavkou dodržiavania prikázaní (*bar micva* znamená „syn prikázaní“).
 22. Celý text zákona sa v synagógach číta v pravidelnom ročnom cykle.
 23. Ústny zákon zverený Mojžišovi a zhrnutý v Talmude stále predstavuje pre Židov živé jadro a moc Tóry.
 24. Aj židovská mystika zapustila korene v texte zákona a zakladá sa na analýze slov. *Zohar* nie je vo svojej podstate viac než komentár Tóry. Slovo k slovu, písmeno k písmenu, znak ku znaku, od toho najkonkrétnejšieho v texte až k najvyšším vrcholom mysticizmu.
 25. *Qiddušin* 40b.
 26. *Abot* 1,1.
 27. *Qiddušin* 30b; *Abodah zarah* 5b.
 28. A. NEHER, cit. dielo, s. 10.
 29. *Menahot* 53b.

15. Prijatie úprav

„Mojžiš vám dovolil prepúšťať manželky pre tvrdosť vášho srdca, ale od počiatku nebolo tak.“ (Mat 19,8)

Naše skôr orientačné štúdium zákonov Tóry nám dovolilo získať len niektoré informácie o jej platnosti. Je však zrejmé, že viaceré z nich by si vyžadovali nové formulácie či úpravy, prispôsobené aktuálnym potrebám. (4 Moj 14,27-35)

Už kniha proroka Ezechiela naznačuje, že existovali ustanovenia, ktoré neboli dobré a príkazy, ktoré neprinášali život. (Ez 20,25) Toto vyhlásenie sa objavuje v pasáži, v ktorej Boh vyčíta Izraelu jeho opakujúcu sa neveru: odpadlivosť v Egypte (Ez 20,25), vzbury na púšti (Ez 9-21), neviazanosť v Kanaáne (Ez 27-32) a nakoniec opustenie zákona, od postupného odklonu až po modlárstvo. (Ez 20,8.16.24.28.31) Ako však máme rozumieť veršu 25 po tom, čo Boh trikrát zopakoval Izraelu „ustanovenia a nariadenia, plnením ktorých má človek žiť“, keď sa nám zdá, že hovorí opak? Čoho sa týkajú tieto „nedobré ustanovenia, plnením ktorých nebudú žiť“? Obsah verša pútal pozornosť odborníkov a veľa z nich sa pokúšalo riešiť tento problém zmenou prekladu.

Nová španielska Biblia (1) navrhuje radikálnejšie riešenie a predkladá text nie ako tvrdenie, ale ako otázku: „Je možné, že im nedal dobré ustanovenia, ktoré by im nedali život?“ Takéto čítanie je teoreticky možné a prakticky rieši tento problém, hoci necháva bez vysvetlenia, prečo text nebol prijímaný touto opytovacou formou v priebehu celých dejín. Tieto pochybnosti nás nútia hľadať iné riešenia.

Jeden francúzsky preklad Biblie (2) navrhuje: „Dal im tiež niektoré pravidlá, ktoré im neprospievali a zákony, ktoré im nedovolili žiť.“

Takéto poňatie presúva problém zákonov na spôsob ich prežívania, čo však nespadá do Božích požiadaviek. Zdôvodňuje sa to tým, že Biblia Bohu často prisudzuje nielen to, čo robí, ale aj čo dovoľuje robiť. (3)

Jeruzalemská Biblia (4) vysvetľuje, že „pôvodná teológia prisudzuje Jahvem... chyby, za ktoré sú v skutočnosti zodpovední ľudia“. (Ez 22,28 a 29) „Nedobré nariadenia a ustanovenia, plnením ktorých nebudú žiť“ sú v skutočnosti cudzie Božiemu zákonu. (Ez 22,11) Boli ovplyvnené pohanstvom a do zákonného poriadku Izraela prijaté od susedných národov, ako napríklad ohavný rituál obetovania detí Molochovi (Ez 22,26), ktorým napodobňujú Kanaáncov napriek tomu, že Tóra zakazuje ľudské obete. (5)

Niektorí v tejto pasáži vidia náznak mnohých príkazov mozaikového zákona, ktoré by neboli bývali potrebné, ak by Izrael bol verne nasledoval Desatoro. (6) Z toho by však vyplývalo diskreditovanie celej časti biblických zákonov bez toho, aby sa uvažovalo nad ich pôvodom. (7) To, že predpisy, ktoré sa týkajú svätynových obradov, boli dočasné alebo provizórne, nič nemení na ich charaktere ani ich nerobí „nedobrymi“.

Iným smerom idú tvrdenia, ktoré predpokladajú, že „nedobré ustanovenia“ sa týkajú dekrétov, ktoré Boh dovolil nariadiť pohanským národom (Asýrčanom, Babylončanom) (8), aby „potrestal“ Izrael za jeho početné prestúpenia. (Iz 8,7; 10,5.6; 5,25.26; 9,11.12; Ám 6,4)

A nakoniec, niektorí si myslia, že tieto nariadenia mali byť akýmisi „protiprikazmi“, aby nemohli napríklad vstúpiť hneď do Kanaánu a museli blúdiť po púšti 40 rokov. Boh to považoval za nutné, aby dal Židom čas potrebný na konečnú nápravu ich odbočení. (4 Moj 14,27-35)

Zákon nestačí

Bez toho, aby sme popreli všetko, čo je platné v týchto vysvetleniach, dávame prednosť inej alternatíve, ktorá je v zhode so zámerom textu. Boh sa „sťažuje“ na nedostatok úcty k zákonom, z ktorých, napriek jeho snahe, mnohé nepredstavujú jeho ideál pre ľudstvo, napríklad prikázania v prípade krádeže, vraždy, sexuálneho zneužívania atď., s ich smutným sprievodom sankcií a trestov. Je zrejmé, že Boh by dal prednosť tomu, aby sa ľudia správali spôsobom, ktorý vymedzuje tieto zákony, a potom aby neboli potrebné. Nebolo by nám treba hovoriť, že nemáme zabíjať, kradnúť alebo klamať.

Zdá sa, že Ježiš Kristus potvrdil túto interpretáciu v Kázaní na vrchu a navrhol novú alternatívu: namiesto pomsty odpustenie, napriek tomu, že zákon odpłaty v Tóre existuje. (Mat 5,38-44; porovnaj Ez 21,24.25) Na inom mieste, keď hovorí o rozvode, pripomína opatrenia týkajúce sa rozvodu. Ježiš upresňuje, že boli dané „pre tvrdosť vášho srdca“ (Mat 19,8; Mar 10,9; porovnaj 5 Moj 24,1) a nie preto, že by rozvod alebo rozluka zodpovedali Božiemu zámeru pre partnerstvo.

Niektoré ustanovenia sú „nedobré“ len preto, že Boh si želal niečo lepšie a prikázania, „plnením ktorých nebudú žiť“ existujú vďaka tomu, že ich nadiktovala situácia ľudstva, neodrážajú však pôvodný Boží zámer. Znamená to, že napriek nespočetným dobrodeniam, zákon Starej zmluvy nie je posledným Božím slovom určeným človeku. So svojimi príkazmi, tvrdosťou, trestami, výnimkami a návrhmi nám pomáha žiť v skazenom svete, ale nemôže sám osebe zmeniť život. Na to, aby sme dosiahli ideál, ktorý má Boh pre nás v súčasnej situácii, zákon nestačí. V ňom je obsiahnutý návrh a očakávanie väčšieho pokroku, ktorý ho presahuje.

Napriek všetkým upozorneniam prorokov bol starý text Tóry uctievaný a vyzdvihovalý jeho uchovávatelmi tak, že získaval stále významnejšiu pozíciu. (9) Zároveň s jeho fragmentáciou na rôzne vykladateľské školy, uprednostňovala každá skupina iné hľadiská zákona.

Saduceji

V medzizmluvnom období sa náboženská moc sústredila do rúk vysokej jeruzalemskej kňazskej triedy. Najvyšší kňazi a ich verní sa snažili monopolizovať ochranu kultu a interpretáciu zákona. Ak oni boli udržiavateľmi Božieho zjavenia, „proroci boli zbytoční. Boh už povedal svoje posledné slovo, a to v zákone“. (10) Preto trvali predovšetkým na prísnom dodržiavaní bohoslužobných rituálov v chráme a ostatné Písma považovali za druhoradé. Tvrdiac, že Božia milosť závisí od napĺňania zákona, odmietli existenciu niečoho vyššieho (Luk 20,27-38) a do súvislosti s jeho dodržiavaním dávali získanie Božieho požehnania či nepriazeň trestov za jeho prestúpenia. (11) Tým teologicky ospravedlňovali, že boli privilegovanou triedou. Stali sa skôr strážcami nedobytnej chrámovej pokladnice než uchovávatelmi duchovného dedičstva. Členovia tejto vysokej kňazskej triedy vládli nevedomému národu tyranským absolutizmom, čo Ježiš prísne odsúdil a porovnával ich k „lotrovskej peleši“. (Mat 21,13)

Farizeji

Farizeji sa venovali podrobnému štúdiu napĺňania Tóry. Vo svojom entuziazme ju vyzdvihovali tak, že ju takmer povýšili na zosobnenie Boha, sprostredkovateľa stvorenia a vykúpenia, „základ vesmíru“ (12), „predchodkyňu všetkého stvoreného“. (13) „Splnomocnili ju na prostredníka medzi Bohom a človekom“ (14), tvrdili, že „svet bol stvorený ňou a pre ňu“. (15) Tóra je považovaná za „živú vodu“, „chlieb života“, „svetlo sveta“, „cestu“, „pravdu“, „život“ atď. (16)

Význam prisudzovaný zákonu je v rabínskych spisoch taký veľký, že „ak si dvaja sadnú a zaoberajú sa Tórou, bude medzi nimi (17) Božia šekinah“ (18), pretože „prvé tri hodiny dňa si sám Boh sadá a študuje Tóru“. (19)

Farizejské chápanie zákona možno zhrnúť do postulátu, že Boh zjavil celú svoju vôľu ľudstvu raz a navždy v Tóre. (20) Tóra je nevyhnutne sprostredkovateľom spasenia. Pretože je „Božím slovom“ v zmysle literárnom a celistvom, má Tóra večnú a nemeniteľnú hodnotu: „Proroci a spisy sa stratia, ale päť kníh Tóry sa nestratí nikdy.“ (21)

Vyvyšovanie Mojžiša

Vyzdvihovanie zákona priviedlo podobne extrémne vyvyšovanie zákonodarcu. Helénska židovská literatúra priznala Mojžišovi významný kultúrny podiel na vývoji civilizácie. Eupolemo ho považuje za objaviteľa písma (22), Jozef Flávius predpokladá, že inšpiroval Platóna a ostatných gréckych filozofov (23), Hekateos z Abdéry mu bez mihnutia oka prisudzuje vytvorenie izraelského štátu, dobytie Palestíny, založenie Jeruzalema a vybudovanie chrámu. (24)

Podľa jednej postbiblickej legendy bol Mojžiš svätý už od počatia, narodil sa obrezaný, začal hovoriť od svojho narodenia, prorokoval v troch mesiacoch a vo všetkom prevyšoval ostatných prorokov: „Všetci videli cez zahmlené zrkadlo, on videl cez zrkadlo dokonalé.“ (25) Rábí Samuel sa odvážil dať múdrosť Mojžiša na nadľudskú úroveň: „Päťdesiat dverí chápania (Božích vecí) sa otvorilo na svete; všetky, okrem jedných, boli dané Mojžišovi.“ (26)

Apokalyptická tradícia udelila Mojžišovi veľa vlastností a úloh, ktoré kresťania vidia v Ježišovi Kristovi. Od založenia sveta mal byť zvolený za prostredníka zmluvy. (27) Ako „dobrý pastier“ svojho národa, pre

milosrdenstvo, s akým sa staral o svoje stádo (28), nemohol byť pochovaný, pretože na svete nebolo žiadne vhodné miesto, ktoré by mohlo byť jeho hrobom (29) a len jeho nanebovzatie by mu dovolilo pokračovať v úlohe duchovného prostredníka svojho národa až do konca vekov. (30)

Od nomizmu k legalizmu

Neprimerané vyvyšovanie Mojžiša v období medzi návratom zo zajatia a Ježišovou epochou nám dovoľuje pochopiť určité reakcie Novej zmluvy. Ako plynul čas, ústne podanie sa pod vplyvom farizejov posvätilo a dalo legálnu silu pridaným prikázaniam, zhromaždeným klauzulám a výnimkám v kazuistike, ktorých komplikované dodržiavanie zahmlilo pojem spasenia s vážnymi dôsledkami v chápaní náboženstva.

Po prvé, Božie zjavenie sa začína považovať viac za zákonník než za etickú normu. Viac sa usiluje chrániť zákon ako „chodiť“ podľa neho. Farizeji bez toho, žeby to chceli, uskutočnili krok od nomizmu k legalizmu. (31) Aj tie najliberálnejšie normy sa stali prikázmi.

Po druhé, napĺňanie Tóry získavalo stále viac právnické zafarbenie. Farizejská teológia učila, že spasenie závisí od Božieho súdu. Boh ako Sudca má osobný register každého človeka, do ktorého zbiera všetky skutky a prestúpenia, eviduje obete a skutky milosrdenstva tak, aby sa kompenzovali a odčiniли chyby, alebo vytvorili doplnkové náhrady. (32)

Po tretie, objavuje sa pojem zásluhy, ktorá je založená na princípe, že Boh, pretože je spravodlivý, nutne potrebuje odmeniť všetky dobré skutky a potrestať zlé. Tóra bola zverená Izraelu, aby mu pomáhala dosahovať zásluhy. (33)

Táto koncepcia Božej spravodlivosti utvára, bez toho, žeby to chcela, náboženské zmýšľanie, ktoré takmer mechanicky (34) komercializuje vzťah človeka s Bohom až do tej miery, že samotné dodržiavanie zákona má väčšiu dôležitosť než motivácia, alebo konanie, ktoré ho prináša. (35)

Farizeji sú takto logicky presvedčení, že na to, aby sa zákon mohol dokonale dodržiavať, treba začať s jeho dokonalým poznaním, a tak „určiť medze“, aby sme si boli istí, že ho neprekročíme. Pretože toto je prakticky nemožné pre väčšinu, ktorá vie sotva čítať a nemá čas na nekonečné dodatky k prekladu, farizeji nakoniec považovali tých, čo nepoznajú zákon, za ľudí neodpustiteľne hriešnych.

Zelóti

Extrémne vyzdvihovanie zákona vyvrcholilo v zelótskom hnutí. Podnecovaní svojou nacionalistickou a revolučnou výchovou začali niektorí predpokladať, že ten, kto úplne prijme jarmo Tóry jej prísnyim dodržiavaním, ostane oslobodený od jarma pozemských autorít (rímskej vlády, daní, dlhov, služieb a okrem toho aj od povinností voči spoločnosti a štátu).

Integristickými snahami vedúcimi k vzbure proti impériu spôsobili zjednotení zelóti a farizeji roku 70 pád Izraela, zbúranie Jeruzalema a zničenie chrámu. „Zbožňovanie zákona zapríčinilo jeho vlastnú samovraždu.“ (36)

Esejci

Okrem tohto nacionalistického hnutia boli tu esejci, ktorí priviedli uctievanie zákona až k duchovnému asketizmu mníšstva. (37) Oddelili sa od farizejov a zelótov, hoci mali spoločné myšlienky a snažili sa byť „ostatkom“ svätých vyvolených Bohom, a to izoláciou a prísnyim dodržiavaním zákona. (38)

Sériou opakovaní a starostlivým rituálom umývania rúk sa pokúšali ustanoviť najprísnejšiu zákonnú čistotu. (39) Venovali sa štúdiu a vernému kopírovaniu Tóry, nepoznali legitímnejšieho a inšpirovanejšieho tlmočníka než bol ich „učiteľ spravodlivosti“, ani inú spoločnosť hodnú ustanoviť Božiu zmluvu než ich. (40)

Ak to zhrnieme, zákon, ktorý bol určený na oslobodenie ľudstva z mnohých jeho problémov, spútal svojich najvrúcnejších obdivovateľov. Namiesto toho, aby svietil, „ako svetlo na ceste“ (Ž 119,105), zmenil sa mnohým na ťažký kameň.

Potreba zbaviť sa následkov zlého chápania zákona sa zmenila na nevyhnutnosť. Nová zmluva musí rozhodnúť, či v centre ľudskej duchovnosti je text alebo Osoba, a či vzťah s Bohom, ktorý je živou komunikáciou, sa môže definovať zákonnými pojmami a zostať redukovaný na dodržiavanie zákona.

Ježišovo a Pavlovo posolstvo o zákone je potrebné chápať v tomto kontexte. Ich vyhlásenia sú ovplyvnené skutočnosťou, že kým veľa Židov nadhodnocovalo Boží zákon, pohanovia žili na jeho okraji a v jeho úplnej neznalosti. Niektorí boli otrokmi legalizmu, iní otrokmi morálnej anar-

chie; navzájom oddelení svätými textami, ktoré sa považovali výlučne za texty legislatívne.

Čo sa stalo s príslubmi oslobodenia obsiahnutými v týchto textoch? Väčšina z nich zostala nepovšimnutá, odsunutá na druhé miesto, zatieneaná právnymi otázkami alebo deformovaná apokalyptickými skupinami. Tieto prísluby však oznamovali, že Mesiáš oslobodí svet od jeho závislostí, ukáže mu cestu zodpovednejšej a hlbšej slobody, pochádzajúcej z toho istého zákona. (Jer 31,27-36; Iz 42,1-9)

Táto „dobrá“ správa je stredobodom evanjelia.

Poznámky:

1. *Nueva Biblia española*, Cristiandad, Madrid, 1977, s. 992.
2. *La Bible en français courant*, Alliance Biblique Universelle, Villiers-le-Bel, 1983, s. 679.
3. „V antropomorfickom biblickom jazyku sa prisudzuje Bohu veľa konaní nie preto, žeby ich urobil on, ale pretože napriek všemohúcnosti a všavedúcnosti nezabránil, aby sa stali. Ak sa zoberie do úvahy tento princíp, je možné vysvetliť veľa tvrdení, ktoré sa podobne ako toto, javia ako protirečiacie tomu, čo sa učí v Biblii o čistej a svätej povahe Boha.“ (Iz 63,17; 2 Tes 2,11.12); *Comentario bíblico adventista*, Publicaciones Interamericanas, Boise (Idaho), 1985, zv. 4., s. 676.
4. *Biblia de Jerusalém*, Desclées de Brouwer, Bilbao, 1969, s. 1169.
5. Ez 20,26-31. Pozri 3 Moj 18, 2.3; 1 Kráľ 11,7; 2 Kráľ 16,3; Ž 106,37; Iz 57,5; Jer 7,31.32.
6. E. G. WHITE *Joyas de los testimonios*, Publicaciones Interamericanas, Mountain View (California), 1971, zv. 2, s. 282.283.
7. Aj Pavel tvrdí, že tento zákon bol „slávny“. (2 Kor 3,7-11)
8. Dan 4,17; Iz 47,5.6; 60,10.15; Jer 1,11-16; 4,18; 5,15-19; *Comentario bíblico adventista*, zv. 4, s. 676.
9. Pripomeňme si, že v tom období slovo Tóra označovalo celé zákonodarstvo Penta-teuchu. Žiadna z oblasti judaizmu neobmedzovala zákon na Desatoro, hoci pre všetkých je základom zákona.
10. E. GALLEGO, „La Ley de Moisés“, *Nuevos Horizontes* 9, 1990 s. 53.
11. Ježišove blahoslavenstvá (Mat 5,1-12), podobenstvo o boháčovi a Lazarovi (Luk 16,19-31) atď. vyvracajú túto teóriu.
12. *Abot* 1,2.
13. *Midraš Berešit Rabbah* 1, 1-5.
14. *Sifre* 5 Moj 11,10.

15. *I Moj Rabbah* 1,1-5.
16. *Abot* 3,15 atď.
17. *Šekinah* je názov daný v judaizme na pomenovanie „viditeľnej“ Božej prítomnosti. (Encyclopaedia judaica, Keter, Jeruzalem, 1972, zv. 14, s. 1349-1354).
18. *Abot* 3,2.
19. *B 'Abodah zarah* 3b.
20. 1 Enoch 99,2; Bar 4,1; Jozef, *Adversus Apionem*, II.
21. *J. Megillah* 70 d, 60.
22. Eusébio, *Praeparatio Evangelica*, 9,27. To isté povie Artapanos, ktorý mu okrem toho pripíše skonštruovanie mnohých vojnových nástrojov a strojov. Podľa Aristobula sám Homér a Hésiodos mali písať pod vplyvom Mojžišových kníh. Filón z Alexandrie predpokladá, že Hérakleitos vybral z Mojžišových písiem svoju teóriu o protikladoch, že grécka legislatíva prebrala veľa zákonov z Tóry a že Platón vypracoval svoju teóriu prahmoty z mozaikového rozprávania o stvorení. (*Dictionnaire encyclopédique du judaïsme*, s. 766).
23. *Adversus Apionem*, 2,257-281.
24. Protižidovská literatúra, naopak, robí z Mojžiša podvodníka. Ako príklad možno uviesť obvinenie rozšírené Apoloniom Melónom a Posidónom. Keď Antiochus IV. Epifanés znesvätil chrám v Jeruzaleme a vnikol do svätyne svätých, našiel tam sochu starého bradatého muža s knihou v rukách ako nasadá na osla: „Bol to Mojžiš, ktorý dal Židom nenávidené zákony proti ľudskému druhu.“ (Diodoros 34,1-3)
25. *3 Moj Rabbah*, 1,14. Porovnaj MAIMONIDES, *Guía de los descarriados*, 2,35. Rabínska literatúra má k osobe Mojžiša ambivalentný vzťah. Na jednej strane v ňom poznáva najväčšieho z prorokov a učiteľov (volá ho Mošeh rabbenu – Mojžiš, náš učiteľ), väčšieho než Mohamed a Ježiš a na druhej strane mu odmieta prisúdiť akýkoľvek Boží prívlastok (*Tiferet Israel*, 64-67). To však nebráni, aby ho Jehoudeah LEOEW (*Maharal* z Prahy) opisoval ako nadmuža uprostred cesty medzi smrteľníkmi a nadprirodzenými bytosťami. *Zohar* vyzdvihuje jeho blízkosť Bohu až tak, že robí z Mojžiša manžela *Šekiny* (Y. 21b-22a).
26. *Nedarim* 38 a.
27. *Asunción de Moisés* (Nanebovzatie Mojžiša), 1,14; 3,12.
28. *Exodus Rabbah*, 2,12. Ba ešte viac, nebo a zem boli stvorené na základe zásluh a lásky, ktoré prejavoval svojmu ľudu (Leviticus Rabbah 36,4).
29. *Ta'anit* 11b.
30. Odtiaľ myšlienka, že „jeho meno má byť vzývané až do dňa, v ktorom Pán navštívi svojich na konci storočí“. (Nanebovzatie Mojžiša 1,18; porovnaj *Kniha výročí* 1,26 a 2 Ezdráš 14).

31. „Nomizmus“ je neologizmus, ktorý označuje náboženské systémy založené na zákone.
32. *Abot* 3,17.
33. *Abot* 6,11.
34. Váha dobrých činov má prekročiť váhu prestúpení, aby sa dosiahlo spasenie. Porovnaj R. SCHNACKENBURG, *Morale du Nouveau Testament*, Alba, Paoline, 1971, s. 58.
35. Ako príklad takéhoto extrémizmu uvádzame prvú stránku spisu Šabbat z Talmudu o tom, ako zachovávať sobotu: „V prípade, že chudobný stojí vonku a pán domu vo vnútri, ak chudobný natáhuje ruku k domu a dáva alebo berie niečo z rúk pána a vyberie to, chudobný je vinný a pán nevinný; ak pán vytiahne ruku až von a berie alebo dáva niečo do rúk chudobného, alebo berie niečo od neho a dáva to dovnútra, pán je vinný a chudobný nevinný; ak chudobný natiahne ruku až dovnútra a pán dá niečo do nej a chudobný to vytiahne, sú oslobodení od viny obaja“.
36. E. GALLEGO, cit. dielo, s. 59.
37. *Dictionnaire encyclopédique du judaïsme*, s. 366.367. Okrem esejského kláštora v Kumráne sa vie o existencii laických esejcov, najmä v Damašku.
38. Pravidlo spoločenstva vyžaduje integrálne vykonávanie Mojžišovho zákona a učenie prorokov (*I QS* 5,8). Vstúpiť do spoločenstva znamená definitívne sa obrátiť k zákonu (*CD* 16,2, dokument z Damašku), až tak, že prestúpenie čo len jedného prikázania prinesie vyhodenie zo sekty (*I QS* 8,22). V Kumráne nič nie je dôležitejšie než štúdium zákona a jeho nepretržité vykonávanie vo dne v noci (*I QS* 6,6,7; porovnaj Józ 1,6; *CD* 6,7).
39. Hľadanie dokonalosti vykonávaním zákona podľa interpretácie sekty (Himnos 4,10) robí z nej centrum svätosti. V morálnom boji proti hriechu a nevedomosti majú umývanie rúk a očistné rituály dominantnú funkciu. Považujúc sa za jedinu legítimnú baštu Boha na zemi po nahradení zhanobeného chrámu nehodným kňazstvom, musí sa člen spoločenstva vždy správať, akoby bol v chráme a ak je kňazom, akoby bol na Najsvätejšom mieste.
40. Od svojho vstupu do spoločenstva skladá adept prísahu vernosti prísnyim dodržiavaním nariadení, „aby sa oddelil od ostatných ľudí a pripravil na cestu k Pánovi a stále viac a viac sa ponáral do hĺbín zákona“. (*I QS* 8,13-15)

ČASŤ III.

TEOLÓGIA A KONTROVERZIA

Zákon v Novej zmluve

„Zákon totiž bol daný skrze Mojžiša, milosť a pravda prišli skrze Ježiša Krista.“ (Ján 1,17)

16. Ježiš a zákon

*„Nemyslite si, že som prišiel zrušiť zákon alebo prorokov.
Neprišiel som zrušiť, ale naplniť.“ (Mat 5,17)*

Ježišov postoj k Tóre rozladil mnohých jeho súčasníkov a podobne rozladuje mnohých aj dnes. Ako chápal Ježiš zákon? Podľa niektorých ako nepodstatnú skutočnosť, prekážku spasenia a duchovného života, ktorú navrhol odstrániť tvrdením, že „zákon a proroci sú až po Jána“. (Luk 16,16) Podľa iných ako skutočnosť pozitívnu, trvalý vzor správania, ktorý predstavil, keďže neprišiel zákon „zrušiť, ale naplniť“. (Mat 5,17) Aby sme mohli odpovedať na túto polemickú otázku a vyhli sa jej redukovaniu a zjednodušovaniu, treba sa na ňu pozrieť (ako na diamant) z rôznych uhlov pohľadu.

Evanjeliá vysvetľujú, že Ježiš od detstva so záujmom pozoroval zákony svojho národa. (Luk 2,22-29) Nosil predpísané oblečenie (Mat 9,20; 14,36), každú sobotu sa verne zúčastňoval na bohoslužbách v synagóge (Luk 4,16) a pozeral sa na zákon ako na výraz Božej vôle pre neho i pre ostatných: „Ak chceš vojsť do života, zachovávaj prikázania.“ (Mat 19,17) „Ak budete zachovávať moje prikázania, zostanete v mojej láske, ako aj ja som zachoval prikázania svojho Otca a zostávam v jeho láske.“ (Ján 15,10; porovnaj Mar 10,18-27; Luk 10,25-37 atď.)

Jeho konanie nenaznačuje, že by zľahčoval prestúpenia zákona, alebo ich sám bral na ľahkú váhu. Ospravedlneniu hriešnikov predchádza podľa Ježiša rozpoznanie prestúpení, a tým aj spoznanie hodnoty zákona ako kritéria správania. (Luk 15) Ak ponúkne svoje odpustenie tým, ktorí boli obvinení z najväčších prestúpení zákona, vždy ich pozýva späť k uctievaniu zákona. Žene pristihnutej pri cudzoložstve hovorí: „Ani ja ťa neodsudzujem,“ ale vzápätí dodáva: „Chod' a odteraz už nehreš.“ (Ján 8,11)

Ak si uvedomíme jeho vyhlásenia v celku, vidíme, že pre Ježiša je zákon hodnotným dedičstvom, ktoré treba uchovať a zároveň zle pochoopenou skutočnosťou, ktorú treba dôkladne zrevidovať.

Ježišov výklad zákona

Treba pripomenúť, že dodržiavanie zákona sa považovalo za prostriedok získania spasenia. Náboženstvo milosrdenstva sa pre mnohých zmenilo na náboženstvo požiadaviek. (1) Rabínska veta „Boh požehná cez nariadenia“, chápaná legalistickým spôsobom hovorila o tom, že svätosť záleží na ľudských činoch.

Ježiš venuje veľké úsilie interpretovaniu Tóry a naprávaní chýb. Veľa častí z evanjelií sa týka nápravy v chápaní Božieho zjavenia. Zákon treba vykladať. Praktické aplikácie, organická časť celého právneho usporiadania, dovoľujú prejsť od všeobecného ku konkrétnemu, od teoretického zákonníka ku konkrétnej skutočnosti života, od ideálov k činnom. Preto Ježiš zjavuje cez normy zákona princípy, na ktorých stoja.

Jeho prvá verejná kázeň obsahuje vyhlásenia, ktoré ukazujú na jeho postoje. Prvé tvrdenie hovorí:

„Amen, vravím vám: Pokiaľ nepominie nebo a zem, nepominie ani jediné písmenko, ani jedna čiarka zo zákona, kým sa všetko nestane. Kto by teda zrušil čo len jedno z týchto najmenších prikázaní a učil by tak ľudí, bude označený za najmenšieho v nebeskom kráľovstve. Kto ich však bude zachovávať a učiť, bude označený za veľkého v nebeskom kráľovstve.“ (Mat 5,18.19)

V tomto neodvolateľnom vyhlásení Ježiš zdieľa vieru svojho národa v nemennosť zákona. (2) Grécke slovo *pleroó*, tu preložené ako „naplniť“, znamená „zdokonaľovať, doplniť, realizovať, naplniť, priviesť k dokonalosti, posilniť, dať skutočný zmysel tomu, čo bolo povedané“. Ježiš prejavuje svoj úmysel priviesť zákon k dokonalosti tak, že sa naplňa určitý jeho zámer. (3)

Popri kazuistickej a právnej vízii zákona navrhuje Ježiš etickú víziu na duchovnom základe. Jeho úmyslom je zdôrazniť jeho vysoké ideály. Ježiš vie, že zanedbanie duchovného života vždy podporuje moralizmus. Etika lásky pomaly stráca pružnosť, svoju povahu živej odpovede na potreby iného a stáva sa strnulou normou, tradíciou a konaním, ktoré ohrozuje slobodu, potrebnú na osobný rozvoj.

Hillel, pokúšajúci sa nájsť hlavný princíp zákona, povedal: „Všetko, čo sa javí ako zlé, nerob nikomu. Toto je celá Tóra, ostatné je komentár.“

(4) Ježiš dal tejto vete pozitívny náboj: „Všetko, čo chcete, aby ľudia robili vám, robte aj vy im. V tom je celý zákon a proroci.“ (Mat 7,12) Tam, kde vidí Hillel radu, aby sa predišlo škodám, Ježiš vidí výzvu konať dobro. (5)

Spôsob, akým Ježiš hovorí o zákone, ukazuje, že ho nepovažuje za zastaranú skutočnosť, ani za nemenný zákonník. Jeho opakované „počuli ste, že bolo povedané, ale ja vám hovorím“ (Mat 5,21.22 atď.) ukazuje, že preňho je zákon zároveň vecou absolútnou vo svojich požiadavkách a relatívnou vo formuláciách. Nezabiť nikoho neznamená len doslovné „nezabiješ“, pretože aj určité správanie sa voči našim blízkym je zločinné. Sú vraždiace slová a zabíjajúce tichá. Nestačí vzdať sa extrémneho konania. Rozhodujúca je kvalita nášho zvyčajného správania. (Mat 5,21-26)

Ježiš prináša etiku, ktorá nespočíva v jednoduchom vypočítavaní „dobrých skutkov“ alebo „nevykonaných zlých skutkov“. Apoštol Peter verí, že urobil veľký objav v duchovnom živote, keď hovorí: „Rabíni nás učili odpustiť našim bratom trikrát. Ja som pochopil, že im musíme odpustiť aj viac než trikrát. Ako by sa ti páčil môj návrh odpustiť im sedemkrát?“ Ježiš však odpovedá: „Nie sedem, ale sedemdesiatkrát sedem ráz“, to znamená nespočetne. Kto skutočne odpustí, nepočíta svoje „hrdinské“ zásluhy. (Mat 18,21.22)

Ježiš bojuje proti teológii spasenia hromadením zásluh v rôznych podobenstvách. Jedno z nich – o kozloch a ovciach – odкрýva veľké prekvapenie. (Mat 25,31-46) Tí, čo sa nachádzajú naľavo, hovoria: „Pane, nikdy sme ti nezabudli dať jesť, navštíviť ťa vo väzení, ani ťa ošatiť,“ ale on odpovedá: „Čokoľvek ste neurobili jednému z týchto najmenších, mne ste neurobili.“ Spasenie je konanie dobrých skutkov nie preto, aby sme boli spasení, ale aby sme pomohli iným ku spásu, neuvedomujúc si, že robíme dobre.

Duch zákona

Pre mnohé dodatky – občianske i náboženské – ktoré sa v priebehu dejín Izraela pridali k biblickým zákonom, bolo vždy ťažšie objaviť pôvodný zámer zákona.

Formulácie, ktoré boli pridávané na základe určitých tradícií, nakoniec pozmenili pôvodný zmysel zmluvy. Litera zákona nakoniec zabila jeho ducha. A tak paradoxne zákon, daný na to, aby ponúkol lepšiu kvalitu života, zväzuje človeka slučkou úzkostlivého napĺňania. Ústna tradícia

obohatila zákon súborom interpretácií, ktoré sa stali sudcami a dali identickú právnu hodnotu – ak nie najvyššiu – príkazom. (6) Väčším prehreškom pre pisárov bolo búriť sa proti slovám učiteľov, ako proti slovám samotnej Tóry. (7)

Božie zámery sa utopili v malicherných nariadeniach. Ježiš neprestal napomínať zákonníkov a farizejov, že „sa posadili na Mojžišovu stolicu... zväzujú ťažké bremená a kladú ich ľuďom na plecía“ (Mat 23,3.4), ani opakovať, že základom zákona je láska. (Mat 22,39.40)

V jeho časoch sa napríklad diskutovalo, či klauzula, ktorá umožňuje rozvod, sa limituje na prípady *porneia* (8), alebo aj na ostatné dôvody. Hillelova liberálna škola uznáva veľa dôvodov na zavrhnutie ženy (napríklad, keď nevie variť), kým konzervatívnejšia škola Šamai, hovorí, že jediný prijateľný dôvod je nevera. Ježiš pripomína, že v pôvodnom Božom pláne žiadna klauzula o rozvode nebola („ale od počiatku nebolo tak“, Mat 1,9). Očakávalo sa, že muž aj žena budú dostatočne zodpovední a vyrovnaní, aby mohli prevziať za seba zodpovednosť. Ježiš súhlasí, že najlepšie by bolo tento ideál zachovať. Ale na druhej strane predpokladá, že sme stále zraniteľnejší, ovplyvňovaní množstvom problémov a schopní trápiť sa až do bodu, keď je, v krajnom prípade, rozvod alternatívou najmenej zlou. Dynamický charakter biblického zjavenia požaduje objaviť nemenné princípy cez prikázania.

Ježiš sa snaží rovnakým spôsobom napraviť pomýlené interpretácie, ktoré sa týkajú dňa odpočinku. „Sobota bola ustanovená pre človeka a nie človek pre sobotu.“ (Mar 2,27) Upresňuje, že sobota nie je sama osebe cieľom, ale je určená pre človeka. Vyzdvihuje dôležitosť jej dodržiavania pripomínaním, že tento deň bol určený pre naše dobro. (9)

Kristus nikdy nehovoril, aby bola sobota nahradená nedeľou alebo iným dňom. (10) Jeho rozhovory s farizejmi sa netýkali otázky, či zachovávať, alebo nezachovávať sobotu, ale ako ju zachovávať. Všetky uzdravenia realizované v tento deň sa týkali chronicky chorých. Žiadne z nich nebolo urgentné. Mohol ich urobiť v iný deň, ale robil ich vo vhodnom čase. Uzdravoval v sobotu, pretože nebol vhodnejší deň na to, aby sa hovorilo o slobode. Pre neho solidarita nebola len pasívnou spoluúčasťou, preto konať pre dobro iného je viac, ako nechať konať iných. Ježiš vracia sobote jej hlboký zámer konať viac než je formálny obsah príkazu a vyniesť na svetlo princíp, pre ktorý vznikla.

Ježiš Kristus sa tiež považuje za Pána soboty. (Mar 2,27.28) Nikto si nedovolil tvrdiť, že Ježiš rešpektoval sobotu len preto, že bol Žid. Rešpektoval ju rovnako ako ostatné prikázania, pretože bol presvedčený o ich užitočnosti. Ak potrebujeme jej pokoj, jej cieľ sa naplňa, keď ním žijeme. Sobota je totiž radostná oslava nového života, ktorý nám dal. Tí, ktorí vstupujú do duchovnej podstaty odpočinku (Žid 4) uctievať Boha, a nie sobotu. Prežívajú s ním v tento deň jeho spoločenstvo namiesto toho, aby sa ňou umŕtvovali. Tešia sa z jej dobrodenia ako z predobrazu neskoršieho plného šťastia.

Keď sa ho jeho súčasníci pýtali, čo je podľa neho v Tóre základné, vyjadruje Ježiš zmysel všetkých prikázaní jedinou vetou: „Milovať budeš Pána, svojho Boha, celým svojím srdcom, celou dušou, celou myslou, celou silou a svojho blížneho ako seba samého.“ (Mar 12,28-31; porovnaj Mat 22,15-46; Luk 20,20-47) Je dôležité si všimnúť, že táto odpoveď je citovaná z 5 Moj 6,4, to znamená z vyznania viery Izraela. Kristus odpovedá na otázku o zákone vyznaním viery. Tak potvrdzuje, že jeho chápanie základu celého Božieho zjavenia, vrátane zákonov, vychádza z viery a lásky: „Na týchto dvoch prikázaniach spočíva celý Zákon a proroci.“ (Mat 22,40)

Jeho chápanie naplňania zákona prekračuje hranice etiky a dotýka sa oblasti viery, kde vernosť Bohu a láska k blížnemu sú výrazom duchovnej dohody, ktorá je dôležitejšia ako úcta k zákonníku. Možno povedať, že Ježiš „absolutizuje“ morálne požiadavky zákona (požiadavku lásky) a zároveň tak vyzdvihuje Písmo a objasňuje jeho zámer.

Ak duchom zákona je láska (Mat 22,34-40), nikdy nemôže byť zastaraný. Preto Kristus vyzýva k tomu, aby sme sa ním nechali viesť na ceste neustáleho sebazaprenia, ale plnej slobody. Preto povie bohatému mláďencovi: „Ak však chceš vojsť do života, zachovávaj prikázania... ak chceš byť dokonalý... nasleduj ma.“ (Mat 19,17-21)

Postoj Ježiša k zákonu nepredstavuje, ako niektorí predpokladajú, „humanizáciu“ zákonov Starej zmluvy. V skutočnosti je radikálny, pretože láska je vždy žiadaná viac než akýkoľvek zákon. V časti ako napríklad Mat 23,23 sa ukazuje úžasná hĺbka Ježišovej argumentácie:

„Beda vám, zákonníci a farizeji, pokrytci! Dávate desiatky z mäty, kôpru a rasce, ale zanedbali ste to, čo je závažnejšie v zákone: spravodlivosť, milosrdenstvo a vernosť. Toto bolo treba robiť, ale tamto nezanedbávať.“

Ježiš nevyčíta svojim spolubesedníkom dodržiavanie toho nepodstatného, ale to, že zabúdajú na to podstatné. (Mat 23,23; Mar 7,8-13) (10) Vyčíta im, že sa pridriavajú litery zákona, ale prestupujú jeho ducha. Podľa neho prjatie evanjelia mení človeka a orientuje ho svojou cestou, nevzdáľuje ho od zákona, len mu pomáha prežívať ho. Zacheus prestane kradnúť a všetko ukradnuté vráti. (Luk 19,8-10) Publikáni zanechajú svoje nečisté obchody a zmenia sa na apoštolov. (Mat 9,9-13) Prostitútka sa stane misionárkou. (Luk 7,36-50) Hodnoty, ktoré prevládali v ich minulom živote, sa zmenia. Teraz sú skromní, namiesto toho, aby sa presadzovali. Snažia sa dávať, a nie dostávať. Vedia sa rozdeliť s bohatstvom, aby mohli pomôcť iným. Ak majú nejakú schopnosť, použijú ju, aby poslúžili. Nasledujú Ježiša a sú schopní milovať bez toho, aby sa im to vrátilo, odpustiť svojim nepriateľom a aj za nich zomrieť. (11)

V Mat 5 cesta viery inšpiruje veriaceho k vysokým ideálom, ktoré vrcholia v požiadavke byť „dokonalý“. (Mat 5,48) Grécke sloveso v origináli nie je v rozkazovacom spôsobe, ale v budúcom čase: „Bude te dokonalí,“ čo znamená, že dosiahnete rozvinutie vašich schopností a charakteru. Nehovorí kedy, ani nepožaduje, aby sme to urobili dnes. Boh to sľubuje, a s ním je možné všetko. (Fil 4,13)

Zákon a tradícia

Ježiš vysvetľuje, že pre neho židovské mimobiblické dodržiavanie rôznych nariadení nemá hodnotu zákona. Evanjeliá zachycujú jeho názor na rituálne umývania rúk. (Mar 7,1-23) (12) Farizejom, ktorí kritizovali niektorých jeho učeníkov, pretože si pred jedlom obradne neumývali ruky a jedli chlieb „špinavými rukami“ (Mar 7,3), Ježiš odpovedal, že čo najviac znečisťuje človeka nie je to, čo prichádza zvonku, ale to, čo pochádza zvnútra, pretože to poškvŕňuje nielen toho, kto tým trpí, ale tiež jeho obeť:

„Tak aj vy ste nechápaví? Nerozumiete, že človeka nemôže poškvŕniť, čo vchádza doňho zvonku? Veď to mu nepreniká do srdca, ale vchádza do žalúdka a stade vychádza do stoky.“ (Mar 7,18)

Sú verzie prekladov, ktoré ukončujú túto vetu tvrdením, že „tým vyhlásil všetky pokrmy za čisté“. Ale preklad najbližší originálu hovorí, že je to „stoka, ktorá očisťuje všetky pokrmy“. V gréckom texte je participium prezentu (*katharizón*), ktorého podmetom by malo byť slovo *afedróna* (toaleta, konečný bod tráviaceho reťazca), a nie slovo

Ježiš. Argument používaný niektorými na potvrdenie, že Kristus nerobí rozdiel medzi čistými a nečistými pokrmami, je založený na alternatívnom preklade.

Ježiš Kristus učí, že znečistenie pokrmami nie je ohraničené fyziologickými dôsledkami a končí sa prirodzeným rozkladom. (14) Znečisťujúca záťaž môže otráviť život vlastný i cudzi nenapraviteľným spôsobom.

Zrejme je, že Ježiš nenachádza nijakú normatívnu hodnotu v rituáloch očistenia. Ide o ľudské „nariadenia“ a „tradície“, ktoré boli pridané a ktoré stavia do opozície „s Božími prikázaniami“. (Mar 7,7.8) (16) Pre neho znečistenie vonkajším kontaktom nemá duchovný význam. Preto prijíma vodu od Samaritánky z jej vlastného džbánu. (Ján 4,7.11) Stretnutím a rozhovorom s „nečistou ženou“ (podľa oficiálneho náboženstva) prekonáva Ježiš predsudok znečisťujúceho kontaktu. Správa sa k nej ako k niekomu, kto je hodný pozornosti. Odstraňuje bariéry, ktoré oddeľujú, a mení ich na putá, ktoré spájajú. Samaritánka je prvou cudzinkou, ktorá sa stala kresťankou.

A práve túto slobodu v otázke dodržiavania po predkoch zdedených ustanovení a odmytologizovanie týchto tradícií, považujú kňazi, stráčovia Písma a farizeji za najväčšiu opovážlivosť, pre ktorú bude odsúdený.

Podľa rabínskych rozprávání nemôže jeden prorok zaviesť novoty. (17) Tým, že sa Ježiš odvážil vziať na pretras určité tradície predkov (Mat 15,2; Mar 7,13), poskytol svojim odporcom rozhodujúci argument proti svojej osobe. Talmud to vyjadrí týmito slovami: „V predvečer Pesach bol ukrižovaný Ježiš... pretože vykonával mágiu, zvädzal Izrael a priviedol národ k odpadlícstvu. (18)

Zákon nespasí

Ježiš Kristus chcel priniesť tým, ktorí žili pod otroctvom zákona, posolstvo, že spasenie nie je otázkou dodržiavania, ale vzťahov. Ten, kto spasí, nie je zákon, ale jeho autor.

Ak vypracujeme zoznam všetkých pasáží, v ktorých Ježiš hovorí o zákone, objavíme, že podľa neho:

1. Zákon vyjadruje Božiu vôľu pre človeka: „Nemyslite si, že som prišiel zrušiť zákon alebo prorokov. Neprišiel som zrušiť, ale naplniť. Amen, vravím vám: Pokiaľ nepominie nebo a zem, nepominie ani jediné písmenko, ani jedna čiarka zo zákona, kým sa všetko nestane.“ (Mat 5,17.18; Luk 16,17)

2. Zákon, ako aj Božie zjavenie, zachováva autoritu toho, kto ho formuloval: „Ako hovoria zákon a proroci.“ (Mat 11,13; 12,5)
3. Hlavným cieľom zákona je chrániť život vo všetkých rovinách: „Ak chceš vojsť do života, zachovávaj prikázania.“ (Mat 19,17; Mar 10,19; Luk 18,20)
4. Aby sme pochopili zákon pozmenený výkladmi a pridanými ľudskými tradíciami, musí človek hľadať jeho pôvodný zámer: „Na počiatku to nebolo tak.“ (Mar 19,8)
5. Vo svojom znovuformulovaní zákona sa Ježiš neobmedzuje na jeho požiadavky, ale preniká do hĺbky jeho zámerov. Namiesto toho, aby sa zastavil na jeho formách, smeruje rovno k pohnútkam: „Počuli ste, že otcom bolo povedané: Nezabiješ, ale ja vám hovorím, aby ste neubližovali ani slovom.“ (Pozri Mat 5,21-48.)
6. Zákon je zhrnutý v láske, ona je jeho základom. (Mat 22,35-40) Kto miluje Boha, zachováva jeho prikázania. (Pozri Ján 14,15-21; 15,10.)
7. Ježiš ako jeho najlepší vykladač nám zjavuje jeho zmysel (Luk 24,44) a pomáha nám ho uplatňovať v živote: „Bezo mňa nemôžete nič konať.“ (Ján 15,5)

Dva spôsoby chápania zákona

Z týchto tvrdení je zrejmé, Ježiš chápal úlohu zákona inak ako jeho odporcovia – farizeji. Porovnanie dvoch uhlov pohľadu umožňuje porozumieť predovšetkým Ježišovmu poslaniu, ale tiež určitým tvrdeniam z Pavlových epištol.

Farizeji trvali na tom, že spasenie závisí od množstva dobrých skutkov. Na ich kvantitatívny pohľad na zákon Ježiš odpovedá víziou kvalitatívnou, založenou na motivácii a zámeroch. To, čo má hodnotu, je kvalita konania a vzťah k iným. (Mat 5,21-26)

Farizejská vízia zákona bola záslužnícka, orientovaná na dosiahnutie spasenia prostredníctvom skutkov. Podľa Ježiša je poslanie zákona funkčné (Mar 2,27) a jeho bezprostrednou úlohou nie je spasiť nás alebo poskytovať príležitosti na získanie zásluh, ale orientovať nás v našom vzťahu k Bohu a blíždym.

Farizejská formulácia Tóry bola považovaná za absolútnu, definitívnu a nemeniteľnú, takmer nad Bohom. (19) Pre Ježiša je formulácia zákona v určitom zmysle relatívna. „Počuli ste, čo bolo povedané, ale

ja vám hovorím.“ (Mat 5,21.27.32.34 atď.) Prikázania sú medzníkmi, ktoré určujú cestu k dobru, nie sú samoučelné. Ich text treba vidieť na pozadí pôvodného zámeru.

Farizeji považovali zákon za nadčasovú skutočnosť. Pre Ježiša však majú zákony historickú dimenziu v tom zmysle, že niektoré prikázania si vyžiadala konkrétna situácia. Napríklad, ak Mojžiš dal zákon o rozvode, bolo to „pre tvrdosť vášho srdca“, ale „na počiatku to tak nebolo“. (Mat 19,8) Určité zákony Pentateuchu nie sú v súlade s pôvodným Božím plánom, ale sú vyjadrením jeho vôle z pohľadu reality, v akej sa nachádza človek.

Farizeizmus očakával spasenie cez dodržiavanie zákona. Učil, že zámerom Tóry bolo, aby ľudia poslušnosťou zákonu získali Božiu priazeň, ospravedlnenie a budúci život. Ježiš úplne odmietol myšlienku, že dodržiavanie zákona spasí. Vyzdvihuje jeho výchovnú funkciu (porovnaj Gal 3,24) a trvá na tom, aby sme si pripomínali Boží ideál. Preto cudzoložníci hovoria: „Ani ja ťa neodsudzujem. Choď a odteraz už nehreš.“ (Ján 8,11) Znamená to: „Lutuješ a rozhodla si sa zmeniť smer. Teraz môžeš žiť život, ktorý je v harmónii s Božím zámerom pre teba.“

Ježišova interpretácia zákona prekračuje to, čo je morálne, je v opozícii voči legalizmu i moralizmu. Dynamika jeho etiky spočíva v stálom volaní svedomia, ktoré vedie k ustavičnému zdokonaľovaniu v láske. (Mat 5,43-48) Slová zákona, zhrnuté do dvojitého „budeš milovať“, nie sú pre neho rozkazy alebo zákazy, bariéry križujúce našu cestu, aby sme boli nútení ísť priamou cestou alebo postavená ochrana, aby zabránila pádom a nehodám, ale sú zjavením Božej milosti.

Ježiš Kristus vo svojom Kázaní na vrchu dal slovám zákona nové vyznenie. Nové slová, ktoré sú pokračovaním starých textov („počuli ste, čo bolo povedané, ale ja vám hovorím“) sú určené tým, ktorí sú ochotní učiť sa i odnaučiť sa (20) a každý deň nasledovať jeho kroky.

Ježiš je pre kresťanov tým, čím bol zákon pre jeho súčasníkov. Nasledovať Ježiša (Ján 14,6-23; Gal 2,20) znamená vstúpiť do obnovennej zmluvy. (Jer 31,31) Jeho „zákon“ nie je zákonníkom, ktorý svojimi zákazmi a hrozbami paralyzuje, ale ideálom, ktorý podnecuje k službe v každodennom živote, stále užitočnejšom a plnšom. (Ján 10,10)

Poznámky

1. Pozri D. BANON, „La Tora est-elle une loi?“ in *Loi et liberté*, Cerf, Paríž, 1993, s. 25.
2. Nezmeniteľnosť zákona je v judaizme zakorenenou myšlienkou: „Pevne verím, že Tóra, ktorá sa nachádza v našich rukách, je vo svojej úplnosti tá istá, ktorú dal Mojžiš, náš učiteľ. Pevne verím, že Tóra nebude nikdy pozmenená a že žiadny iný zákon nebude zjavený Stvoriteľom. Nech je požehnaný.“ (Začiatky 8 a 9 židovskej viery, tak ako boli formulované Maimonidesom 1135 a 1204.)
3. Slovo *pleroó* v Mat 5,17 sa používa aj v Mat 23,32, na vyjadrenie „aby sa prekročila miera“. Naplniť zákon teda predpokladá, že „miera“ ešte nedosiahla svoj definitívny bod, že bola len skicou alebo plánom určeným na dokončenie.
4. *Šabbat Rabbah* 31a.
5. J. RADEMARKERS, *Lettura pastorale del Vangelo de Matteo*, Dehominare, Bolonia, 1974, s. 291.
6. „Mojžiš získal Tóru na Sínaji. On ju odovzdal Józuovi a Józue predkom, predkovia prorokom a proroci mužom z veľkej synagógy.“ (*Abot* 1,1)
7. *Sanhedrin* 11,3.
8. V gréčtine je nevera *moijeia* (manželská nevera) – *porneia* zahŕňa ostatné nelegitímne sexuálne praktiky a úchylky.
9. K tejto zaujímavej téme pozri diela S. BACCHIOCCHIO: *From Sabbath to Sunday*, Universidad Pontificia de Roma, 1977; a *Reposo divino para la inquietud humana*, Berrien Springs (Michigan) 1980, vydané autorom.
10. Povedali sme, že sobota bola viditeľným znamením starej zmluvy (2 Moj 31,13-17), kým znamením novej je viera. Napriek tomu zákon vo svojej ľudskej hĺbke tiež tvorí časť viery, ktorú veriaci prežíva. Veriť, že Boh nás miluje znamená zdieľať to, čo sa týka intímneho presvedčenia, že naša poslušná láska je jedinou vhodnou odpoveďou na jeho lásku. Viera prináša veriacemu želanie venovať viac, a nie menej času spojeniu s Bohom.
11. Služba Bohu celým srdcom bez počítania náhrad bola vyzdvihovaná už Antigonom zo Socho. (*Abot* 1,3)
12. Pozri tiež paralelnú pasáž z Mat 15,1-20.
13. Pozri verziu Reina - Valera revidovanú v roku 1977.
14. Podľa biblickej tradície rozložená stoka, ako aj živočíšne výkaly sa po skončení procesu fermentácie môžu zozbierať a použiť znovu, aby zúrodnili polia a vstúpili do nového cyklu života bez znečistenia (porovnaj Mišna, Ohalot, 5 Moj 23,12-14).
15. Zákony z Tretej knihy Mojžišovej predpisujú, aby osoba, ktorá zje niečo nečisté, bola považovaná za nečistú až do večera (porovnaj 3 Moj 14,40); jej znečistenie

nebude trvať viac než jeden deň.

16. Už na svadbe v Káne premenou vody na víno v nádobách – určených na očistné rituály – ukazuje svoju vôľu zbaviť života to, čo sa zmenilo na prázdny rituál. (Ján 2,6-10)
17. *Šabbat* 10HA.
18. *Sanhedrin* 43A.
19. „Prvé tri hodiny dňa si Boh sadá a zaoberá sa štúdiom Tóry.“ (*B 'Abodah zarah* 3b) Myšlienku, že Boh je tiež podriadený Tóre, pozri tiež Midraš *Berešit Rabbah* 1,1-5.
20. E. G. WHITE, *Mensajes selectos*, Publicaciones Interamericanas, Mountain View (Kalifornia), zv. 1, s. 42.

17. Zákon v prvotnej cirkvi

„V tomto je trpezlivosť svätých, ktorí zachovávajú Božie prikázania a majú vieru v Ježiša.“ (Z 14,12)

Najstarším „historickým“ záznamom o živote prvých kresťanských spoločenstiev je kniha Skutky apoštolov, napísaná lekárom Lukášom na začiatku šesťdesiatych rokov 1. storočia. (1) Kniha sa začína tým, ako Ježiš prikazuje svojim učeníkom, aby čakali v Jeruzaleme, kým ich Duch nepoverí mocou a neurčí im vhodný čas na apoštolát. Ako privilegovaným svedkom Mesiáša im patrí úloha byť šíriteľmi nasledujúceho poslania: „Teraz však na vás zostúpi Duch Svätý, vy dostanete jeho moc a budete mi svedkami v Jeruzaleme, v celom Judsku i Samárii, až do posledných končín zeme.“ (Sk 1,8) Počas očakávania tejto veľkej udalosti sa učeníci zjednotili a zvolili Mateja, aby doplnil číslo dvanástich „patriarchov“ nového Izraela. (Sk 1,15-26)

Turíce – začiatok novej zmluvy

Sľúbené znamenie prichádza na Turíce, keď sú všetci zhromaždení v dome. Tento sviatok, ktorý sa slávil päťdesiat dní po Veľkej noci, sústreďoval v Jeruzaleme každý rok tisíce pútnikov, ktorí prichádzali z celého sveta a pripomínali si najmä zmluvu zo Sínaja a dar zákona. (Ž 50 a 81; 5 Moj 9,10; 10,14; 18,16) (2) Hebrejský názov sviatku pripomína tiež „týždne“ (*Šabuót*) a „prísahy“ (*Šebuóth*) a týka sa zároveň siedmich týždňov, ktoré prešli od Pesachu k sľubu vernosti Bohu, opakovanému každý rok v obrade obnovenia zmluvy. (3) Pripomínajú sa ním, okrem iného, príležitosti, pri ktorých Boh uzatvoril zmluvu s človekom: najskôr s Nóachom, potom s Abrahámom a nakoniec s Izraelom. (4)

Skutky rozprávajú o tom, čím sa zaoberali apoštoli na Turíce. (Sk 2,1-11) Poukazujú na veľa základných charakteristík tohto sviatku (5) bezpochyby so zámerom podčiarknuť rozdielne body medzi predobrazom a novou skutočnosťou Božieho národa.

Na prvom mieste text hovorí, že sa učeníci stretli v noci. Zvykom tohto sviatku bolo stráviť noc na modlitbách (6), pretože sa považovala za noc „zjavenia“. (7) Zvuk ako hrom a následný výbuch „plameňov ohňa“ pripomínajú teofánny zážitok Mojžiša na Sínaji (2 Moj 19,16) tak, ako si ho pripomínal Izrael: „Ohnivé slová vyšli z úst Všemocného a zostali vyryté na doskách kameňa. (8) Tradícia spájala tieto ohnivé jazyky so zákonom prehovárajúcim v cudzích jazykoch: „Každé slovo (plameň ohňa) vychádzajúci z úst jediného Boha, nech je požehnané jeho meno, sa zmenilo na sedemdesiat jazykov, aby mohli byť počuté vo všetkých národoch zeme.“ (9)

Ohnivé jazyky nad hlavami zhromaždených učeníkov sú pripomienkou prijatého Božieho požehnania na Sínaji pri príležitosti odovzdania daru zákona, ktoré sa prejavovalo žiarou nad hlavami prítomných. (10) Aj pomazanie apoštolov Duchom Svätým pripomína to, čo sa stalo šesťdesiatim starším, ktorí pomáhali Mojžišovi. (11)

Udalosti, ktoré približuje kniha Skutkov, sa vo svetle historicko-náboženského kontextu javia ako teofánne očakávanie novej zmluvy. Cirkev zhromaždená v dome je zakladajúcim zhromaždením nového duchovného Izraela, v ktorom sa uskutočnia Božie zaslúbenia. (12) Táto pôsobivá udalosť bola pre apoštolov naplnením jedného z najočakávaných prorociev Biblie:

„Lebo toto je zmluva, ktorú uzavriem s domom Izraela po tých dňoch, hovorí Pán. Svoje zákony vložím do ich mysle a napíšem ich na ich srdcia. Budem ich Bohom a oni budú mojim ľudom.“ (Žid 8,8-10; porovnaj Jer 31,31-34)

Zázrak, že všetky národy z rôznych krajín v Jeruzaleme počúvajú Petrovo kázanie vo svojom materskom jazyku (Médi, Elamci, Egyptania, Ázijci, Líbyjčania, Židia, Arabi atď., Sk 2,5-13) učí rodiacu sa cirkev, že celé ľudstvo je pozvané začleniť sa do nového spoločenstva cirkvi, ktorej misijným poslaním je pokračovať v diele začatom Ježišom v prospech všetkých ľudských bytostí bez ohľadu na náboženstvo, národnosť alebo rasu. (Mat 28,18-20) Pri tejto udalosti sa obrátení začali počítať na tisíce. (Sk 2,41) Apoštoli sa aj napriek tomu neodvážili celkom otvoriť dvere do cirkvi veriacim nežidovského pôvodu, až do Petrovho videnia, ktoré mal v Jope.

Petrovo videnie

Veľa ľudí si myslí, že Petrovo videnie (Sk 10,1-48) so známou vetou: „Bi a jedz“ (Sk 10,13-15) otvára cirkev pohanom (13) a anuluje starú Tóru s jej zastaranými nariadeniami. Pozorné čítanie videnia však jasne poukazuje, že jeho zámerom v tomto kontexte nie je znehodnotiť zákon, ale pomôcť Petrovi a kresťanskému spoločenstvu zvíťaziť nad nerozhodnosťou a rozpakmi pri šírení evanjelia medzi pohanmi. Ak by si v skutočnosti Peter myslel, že zákon už neplatí, nebol by sa dovoľával nariadení Tretej knihy Mojžišovej 11, ale bol by zjedol všetko a vízia Skutkov 10 o otvorení dverí pohanom do cirkvi by stratila zmysel. Je zrejmé, že posolstvo bolo iné. Videnie malo za cieľ presvedčiť apoštola, aby vstúpil do domu Rimana Kornélia.

Treba chápať, že hoci jeho Majster a učiteľ mal veľa vzťahov s ľuďmi z pohanského prostredia a dával jasne najavo, že preňho neexistujú rasové a náboženské rozdiely, Petrovi ako zbožnému Židovi bolo ťažké prijať rímskeho centúria, reprezentanta okupačných síl. (14)

Boh musel Petra prostredníctvom videnia zbaviť predsudkov. Zoslal svojho Ducha na neho a jeho ešte nepokrstených spoluveriacich, aby presvedčil rodiacu sa cirkev, že treba prijímať všetkých rovnako. Po tomto videní neochvejný Peter začne prijímať myšlienku rozšíriť evanjelium do celého sveta bez diskriminácie a privilégií.

Pre novoutvárajúcu sa cirkev je dôležitá nasledujúca otázka: Je staré rozdelenie medzi Židmi a pohanmi trvalé alebo závisí od okolností, to znamená, zodpovedá ontologickej skutočnosti, alebo je dané iba historickými dôvodmi?

Z tejto otázky vyplývali ďalšie: Je cirkev založená Ježišom, ramenom judaizmu, sektou v starom náboženstve, alebo novým zoskupením, od základu nezávislým od obmedzení Izraela? Akú hodnotu majú zákony Pentateuchu pre kresťanov? Aby si mohli zodpovedať tieto otázky, stretli sa prví kresťania na prvom jeruzalemskom „koncile“. (15)

Apoštolský snem v Jeruzaleme

Pavlove a Barnabášove misijné cesty majú veľký úspech medzi obyvateľmi helénskeho sveta, ktorí vo veľkom počte vstupujú do cirkvi. Ale v tejto novozrodenej cirkvi, väčšinou stále ešte tvorenej Židmi, vyvstáva problém: Majú sa pohania najskôr stať Židmi, aby sa potom mohli stať kresťanmi, alebo môžu vstúpiť do cirkvi priamo krstom?

Ťažkosti nevznikali ani tak pri prechode z judaizmu ku kresťanstvu, teda z národného náboženstva sústredeného na Tóru (Sk 15,1.5) k viere predstavovanej Mesiášom. (Sk 15,9-11) Stačilo prijať, že Ježiš je Kristus a pokrstiť sa v jeho mene (Sk 2,37-49), bez odtrhnutia sa od Izraela. Počas prvých rokov sa noví kresťania zúčastňovali na bohoslužbách v chráme (Sk 2,46.47) a boli naplno pohltení svojím náboženstvom. Apoštoli a diakoni, ako napríklad Peter (Sk 10, 9.14) a Štefan (Sk 6,13) si ponechávajú svoje predošlé zvyky, vykonávajú obriezku a zachovávajú zákon. (Sk 15,5; 21,20.21) Rovnako aj Pavel vyznáva miestodržiteľovi Félixovi, že aj keď nasleduje novú cestu kresťanstva, zostáva verný viere svojich otcov. (Sk 26,22) Obe cesty sa v tej chvíli nezdvajú nezlučiteľné.

Problém vzniká najmä pre pohanov, ktorí si želajú stať sa kresťanmi. Musí sa od nich vyžadovať prijatie judaizmu, alebo sa môžu stať kresťanmi bez toho, aby najskôr prijali vieru Izraelcov?

Spravidla sa však veľké diskusie nad zásadnými otázkami zablokujú na nepodstatných detailoch. Pretože obriezka je špecifickým znakom príslušnosti k judaizmu, diskusia sa polarizuje na tomto rituáli.

Pretože Duch Svätý zostúpil na neobrezaných, ako je stotník Kornélius, jeho vojaci a rodina, mladá cirkev sa pýta, či je obriezka stále rozlišujúcim znakom. Či obrátený pohan, ktorý prijal Krista, sa môže včleniť do cirkvi bez obriezky a od čoho teda závisí príslušnosť k Božiemu národu. Od zachovávaní Tóry alebo od viery v Ježiša?

Jeruzalemský snem to objasnil. Príslušnosť ku kresťanskej cirkvi nie je privilegiom určitej etnickej skupiny a spasenie sa nemôže zamieňať s príslušnosťou k vyvolenému národu. Je to dar milosti a môže sa získať len vierou. (Sk 15,7-11) Krstom, bez nutnosti podrobiť sa obriezke, sa veriaci pohanského pôvodu stávajú plnoprávnymi členmi cirkvi (16) a sú rovnako vyvolení, pretože „medzi nami a nimi nie je vôbec nijaký rozdiel“. (Sk 15,9) Tak sa po dlhých úvahách od nových kresťanov, pochádzajúcich z pohanstva, žiada splnenie štyroch požiadaviek na to, aby boli prijatí do cirkvi:

„Zdržiavanie sa poškvrneného modlami, smilstva, zaduseného a krvi.“
(Sk 15,20.29)

Dosah a zmysel týchto štyroch výnimiek je predmetom rôznych interpretácií.

Hádanka štyroch odriekaní

1. Zrieknutie sa „poškvrneného modlami“

Je ľahké pochopiť, že prvé, čo sa očakáva od nových kresťanov, je rozlúčenie sa s ich modláorskými zvykmi. Ak prijali jediného Boha, mali by sa, prirodzene, vzdať svojich pohanských zvykov. Nikto sa nemôže považovať za kresťana, ak neprestane uctievať iných bohov, alebo sa zúčastňuje na iných kultoch.

Pre pohana to predstavuje radikálnu zmenu životného štýlu, pretože zoznam modláorských prvkov v bežnom živote Rimana bol nekonečný, od kalendára (sviatkov, priaznivých a nepriaznivých dní atď.) a účasti na kulte cisára alebo na ich oficiálnych obetách až po uchovávanie obrazov v domoch (domácich bôžikov, mánov, penátov) atď. Očakáva sa, že kresťania prijmu nový štýl života, odlišný od pohanského.

2. Zrieknutie sa „smilstva“

Tiež sa predpokladá, že ak sa rozhodli nasledovať Krista, zaviazu sa opustiť každé smilné správanie. Slovo *porneia* používané v gréckom texte zahŕňa všetky nelegitímne sexuálne vzťahy, vrátane incestu a pokrvných manželstiev. V správaní kresťana nemôžu pretrvávajúť nečisté praktiky, vzdialené od vysokého ideálu.

3. Zrieknutie sa „mäsa zo zaduseného“

Je pochopiteľné, že kresťania židovského pôvodu sa zrieknu nečistého mäsa, aby zachovali Mojžišov zákon. Prekvapením je, že sa aj od pohanov žiada, aby sa zriekli mäsa zo „zaduseného“, keďže táto výhrada, založená na biblických normách o spôsobe odkrvenia dobytku ukazuje, že kritériá stravovania prvých kresťanov boli stále pod vplyvom zákonov Tóry. Podľa nej bolo za nečistý pokrm považované mäso z nečistých, ako aj zo zle odkrvených zvierat. Z toho možno vyvodiť, že prvoapoštolská cirkev tiež považovala za nepožiteľné neodkrvené mäso a považovala za neprijateľné mäsa, ktoré boli nečisté podľa zákonov Tretej knihy Mojžišovej. (17)

4. Zrieknutie sa „krvi“

Štvrtá požiadavka vyvoláva problémy. Komentátori sa nevedia dohodnúť na význame tohto zákazu. Pre mnohých „zadusené“ a „krv“

sa týkajú rovnakého stravovacieho obmedzenia, ktoré sa vzťahuje na prítomnosť krvi v mäse. Ak neprítomnosť krvi už bola explicitne vyjadrená v minulom zákaze, ktorý sa týkal mäsa zo zaduseného, nie je jasné, prečo sa zákaz opakuje.

Ini predpokladajú, že v židovskom kontexte zriecť sa „zaduseného“ a „krvi“ môže na jednej strane znamenať zrieknutie sa mäsa rituálne neočisteného a na druhej strane mäsa nejedlého „podľa krvi“, teda vo svojej prirodzenosti. Ani táto hypotéza nevysvetľuje prečo snem venuje polovicu noriem (dve zo štyroch) dietetickým otázkam.

Vysvetlenie, podľa mňa oveľa prijateľnejšie, ktoré zdôvodňuje odmietnutie krvi, je v odmietaní násilia. (18) Od nového veriaceho sa žiada, aby neprelial alebo nenechal preliať krv. Je to aj reakcia na typické obyčaje rímskeho impéria (hry v aréne, zaobchádzanie s otrokmi atď.).

Čo sa týka významu týchto štyroch požiadaviek, niektorí ho chápu ako zmierujúci, zostavený viac-menej náhodne. Malo ísť o to, aby sa kresťania pohanského pôvodu vyhli vo svojom správaní tomu, čo bolo pre veriacich židovského pôvodu citlivé. Ak ich budú dodržiavať, zlepšia sa vzťahy v cirkvi medzi veriacimi pochádzajúcimi z oboch kultúr.

Je zrejmé, že s týmito štyrmi normami, napísanými v jazyku tej doby, predkladá jeruzalemský snem novým kresťanom pohanského pôvodu štýl života, ktorý je v harmónii s Tórou. Prvá norma (zrieknutie sa modlárstva) zhrňa štyri prvé prikázania z Desatora. Odmietnutie modiel predpokladá zrieknutie sa pohanstva a prijatie jediného Boha. Druhá (zrieknutie sa *porneia*) vyzýva k ideálnemu morálnemu správaniu, ktoré od začiatku navrhuje zákon. Tretie (zrieknutie sa udusených zvierat) pripomína Božie odporúčania týkajúce sa čistého stravovania. A štvrtá (zrieknutie sa krvi) vyzýva k úcte k životu a odmietnutiu násilia.

Viac než obmedzenia

Bezpochyby však ide o niečo viac. Treba si všimnúť, že tieto štyri obmedzenia týkajúce sa modlárstva (3 Moj 17,8.9), nečistého stravovania (3 Moj 17,13), prelievania krvi (3 Moj 17,10-12) a nelegitímnych sexuálnych vzťahov (3 Moj 18,6-26), platia podľa Mojžišovho zákona aj pre cudzincov, ktorí žili v Izraeli. (19) Tieto štyri pravidlá sa považujú za základ prirodzených noriem platných pre celé ľudstvo. Texty Prvej knihy Mojžišovej ich predstavujú ako princípy správania, ktoré navrhol Boh všetkým ľudským bytostiam už od čias potopy, niekoľko storočí pred

sformovaním židovského národa. (20) Je preto veľmi pravdepodobné, že tieto normy sa netýkajú len Izraela, ale počiatkovej zmluvy, ustanovenej Bohom s celým ľudstvom cez Nóacha, symbolizovanej dúhou a založenej na jednote s celým stvorením. (1 Moj 9,1-17) Hlavnými klauzulami sú úcta k Stvoriteľovi (1 Moj 9,8-17), úcta k životu – odmietaním násilia (1 Moj 9,4-6), úcta k prírode – rozlišovaním medzi zvieratami požívateľnými a nepožívateľnými (1 Moj 7,1-9) a úcta k citovej a sexuálnej intimite všetkých. (1 Moj 9,20-27) (21)

Kľúč na pochopenie týchto štyroch obmedzení jeruzalemského snemu môžeme azda nájsť vo vysvetlení, ktoré predkladá apoštol Jakub:

„Lebo Mojžiš, ktorého každú sobotu čítajú v synagogách, má od dávnych pokolení po mestách tých, čo ho ohlasujú.“ (Sk 15,21)

Toto upresnenie chce povedať asi toto: „Od novoobrátených žiadame minimum, ktoré Boh vždy žiadal od každého človeka a časom sa naučia rozpoznať Božiu vôľu vyjadrenú zákonom aj vo zvyšku napísaného zjavenia.“ (22)

Či to bolo tak, alebo inak, je jasné, že hoci príslušnosť k Mesiášovmu spoločenstvu sa nezískava narodením, ale novým narodením (Sk 11,18), a že hoci symbol pričlenenia sa zmenil z obriezky na krst (Kol 2,11.12), Boh si stále želá, aby sa jeho verní odlišovali spôsobom života.

Rozdielom už nie je znamenie obriezky, svätý rituál vykonávajúci sa 8 dní po narodení, ale to, že Boh bude uctievaný v každej chvíli, vo všetkých aspektoch života, v tom najsúkromnejšom a najosobnejšom prežívaní, ako aj v jeho jedinečnom uctievaní i v tom, čo sa zdá najbanálnejšie, teda i v stravovaní.

Na záver treba dodať, že ani prvá cirkev neopustila zákony Starej zmluvy. Naopak, počas mnohých rokov bola verná konaniu v duchu jej princípov a zároveň prijala novú zmluvu.

Zdá sa, že Pavlove texty nás nútia nad tým uvažovať.

Poznámky:

1. Presný dátum sa nedá určiť. Zdá sa, že text bol napísaný asi dva roky po príchode Pavla do Ríma (Sk 28,30), to znamená medzi rokmi 62-63.
2. Pozri F. JOSEFUS, *Antigüedades* 3,252.
3. F. JOSEFUS, *Guerras* 2,43; *Antigüedades* 17,254; FILÓN, *De vita contemplativa*, 65.
4. *Libro de los Jubileos* 6,17-21; 14,20.

5. Ešte dnes sa v liturgii sviatku týždňov číta 613 prikázaní z Tóry rozdelených podľa Desatora.
6. FILÓN, *De vita contemplativa*, 65.
7. F. JOSEFUS, (*Antigüedades* 6,229) zaznamenáva, že v roku 66 v predvečer Turíc, tesne pred vojnou, ktorá zničila jeruzalemský chrám, kňazi počuli v noci hlas z neba, ktorý im hovoril: „Musíte odísť.“ Porovnaj TACITUS, *Historia* 5,13.
8. Ž 29,7; 5 Moj 33,2; *Mekilta* Rabího Izmaela, spis *Ba-Hodeš*, 9, edícia Horowitza a Rabina, s. 235; porovnaj FILÓN, *De Decalogo*, 46; Targum del pseudo-Jonatán, *Targum Neofiti I*; J. Potim, *La fête juive de la Pentécote: étude des textes liturgiques*, Cerf, Paríž, 1971, zv. 1, 2, s. 37. Sviatok týždňov bol oslavovaný aj v esejskej spoločnosti z Kumránu (1 QS.1,16-17; Rollo de Templo 19,9).
9. *T. Šabbat* 88b; Midraš *Tehillim* 92,3.
10. *b. Berakót* 17a.
11. Porovnaj 4 Moj 11,16.17.24-29; t. *Sanhedrin* 8,1b; *Sanhedrin* 17a.
12. Jer 31,31-34; Ez 37,26-28. Pozri: „Pentecost as a Festival of the Law“, *Immanuel* 8 (1978), s. 15.
13. „Pohania“, názov pochádza z latinčiny, *gentes* znamená „národy“. Toto pomenovanie bolo dané Židmi nežidom a neskôr kresťanmi nekresťanom. Názov, dnes zastaraný, identifikuje národnosti s pohanmi (X. LÉON-DUFOUR, *Diccionario del Nuevo Testamento*, Cristiandad, Madrid, 1977, s. 230).
14. Nesmieme zabudnúť na fakt, že stotník viedol Krista na križ. (Mat 27,54; Mar 15,39; Luk 23,47)
15. Názov „koncil“ sa bude neskôr používať ako terminus technicus pre zvláštne stretnutia katolickej hierarchie, a preto niektorí uprednostňujú názov „snem“.
16. Eschatologický Boží národ je ten, ktorému vládne Mesiáš. (Rim 9-11)
17. „V období Novej zmluvy sa interpretovali a striktné držovali predpisy o stravovaní... Niektoré grécke cirkvi ho dodržiavali až do 9. storočia.“ (Paul van IMSCHOOT a J. ARGAUD, „Prescripciones alimenticias“, *Diccionario enciclopédico de la Biblia*, Herder, Barcelona, 1993, s. 1242.
18. V biblických textoch slovo „krv“ je často metonymiou na označenie zabitia. Napríklad čítame, že „krv Ábela kriči zo zeme“ (1 Moj 4,10) atď. Porovnaj *Doctionnaire encyclopédique de judaïsme*, Cerf, Paríž, 1993, s. 1022.
19. Porovnaj M. GOURGUES, *El evangelio de los paganos* (Cuadernos Bíblicos 64), Verbo Divino, Estella (Navarra), 1990, 38.
20. Pozri „Le chapitre XV du livre des Actes a la lumière de la littérature ancienne“, *Melanges Lucien Cerfaux*, Lovaina, 1954, II, 106.
21. Podrobnejšie pozri Talmud *B. Šabbat* 31a, *Sanhedrin* 56ab; A. FINKEL, „L'autre

et l'étranger dans la tradition biblique et rabbinique“, SIDIC, 15, 3 (1992), s. 6.7.

22. Židia učili nových prívržencov podľa *Genesis Rabbah* 16,6 uctievať Tóru začínajúc „minimom“ pozostávajúcim z takzvaných „noetických zákonov“ (dané Nóa-chovi). Podľa Talmudu (*Sanhedrin* 56a) ich je šesť: povinnosť podriaďiť sa zákonom, zákaz urážok, modlárstva, nevery, zabitia, krádeže a zlého správania k zvieratám. Pozri M. VIDAL, *Un judío llamado Jesús*, Ega, Bilbao, 1997. Jeruzalemský snem len udelil kresťanom prichádzajúcim z pohanstva štatút nových členov.

18. Apoštol Pavel a zákon

„Či azda vierou pozbavujeme zákon platnosti? Vôbec nie. Naopak, potvrdzujeme ho.“ Rim 3, 31

Ako zosúladiť hodnotenie zákona, ktoré sa nachádza v epištolách, apoštolských listoch a evanjeliách s niektorými negatívnymi vyhláseniami v listoch apoštola Pavla? (Rim 4,15; 5,20; 7,1-6; Gal 3,19-25 atď.) Najťažšie je bezpochyby pochopenie jeho teológie zákona. Na jednej strane je formulovaná pozitívnymi vyhláseniami o zákone („zákon je svätý, prikázanie sväte, spravodlivé a dobré“, Rim 7,12) vzťahujúcimi sa na Starú zmluvu, na druhej odmieta zákon ako niečo menej podstatné („už nie sme pod zákonom, ale pod milosťou“, Rim 6,14; „teraz sme oslobodení od zákona“, Rim 7,16 atď.). Pavel na jednej strane tvrdí, že kresťanská viera „potvrdzuje zákon“ (Rim 3,31) a na druhej hodnotí zákon ako „službu odsúdenia a smrti“ (2 Kor 3,7-9), z ktorej „prekliatia“ nás Kristus oslobodil. (Gal 3,13) Sú to na prvý pohľad ťažko zosúladiťné tvrdenia. Nie je jednoduché integrovať ich do jednotného teologického systému, sú vysvetľované rôznymi spôsobmi a od svojho vzniku robia kresťanom starosti. (Porovnaj Sk 15,1; Gal 2,15.16; Jak 2,14-26 atď.).

Pre tieto rozdielne pohľady odmietajú niektorí teológovia zaoberať sa Pavlovými postojmi k zákonu a uzatvárajú to tak, že si protirečí. (1) Iní si na základe jeho negatívnych vyhlásení myslia, že Pavel oddelil kresťanstvo od zákona, zmenil ho na slobodné učenie bez noriem, s etikou založenou na iných predpokladoch. (2)

Vzrastajúci počet teológov chápe, že Pavel neustále oponuje zákonu evanjeliom a starej zmluve novou nie preto, že by to boli protichodné a nezlučiteľné skutočnosti, ale preto, že zákon sa zmenil na nástroj útlaku.

Treba povedať, že toto vysvetlenie sa dá z historického pohľadu ťažko vyvrátiť. Človek je vo svojej neschopnosti odpovedať na Božiu vôľu zahnaný zákonom do beznádejných situácií. Božie návrhy, pôvodne určené „dať život“, sa namiesto toho, aby pokračovali vo svojom započatí osloboditeľskom diele, pomaly zmenili na legálny donucovací systém, stále nezávislejší od duchovného života. Osloboditeľský zákon sa zmenil na otrokársky a úcta, ktorá bola voči nemu požadovaná vernosťou zmluvy, sa degenerovala na legalizmus.

Kedy, ako a prečo sa to stalo? Tu nie sú teológovia jednotní. Podľa jedných tento veľký odklon vznikol už počas babylonského zajatia. Iní hovoria, že sa začal v období Ezdrášovej a Nehemiášovej reformy a zhoršoval sa kazuistickými vysvetleniami farizejov. Jediná vec, v ktorej si môžeme byť istí, je, že Nová zmluva potvrdzuje túto zmenu. Najskôr Ježiš a potom Pavel reagujú na tento vývoj a kritizujú legalistické a formálne napĺňanie zákona.

Stále je viac tých, ktorí sa pýtajú, či druhotná úloha, ktorú Nová zmluva prisudzuje zákonu, vychádza z reálnych alebo predpokladaných odchýlení judaizmu, alebo je daná významom Ježišovej osoby v teológii rodiacej sa cirkvi. Z tohto pohľadu Nová zmluva všeobecne a Pavel zvlášť nekritizujú zákon, ktorý sa stal zotročujúcim, ale skôr sa mu snažia prisúdiť druhotnú úlohu, ktorú má v pláne spasenia, vo vzťahu k Mesiášovi. Pretože keď Pavel hovorí proti zákonu, nehovorí o spôsobe jeho dodržiavania. Jeho argumenty sa netýkajú etiky (správne napĺňanie oproti legalistickému konaniu), ale jeho argumentácia je teologická: zákon nemôže ospravedlniť, ani spasiť nikoho (Gal 3,19-22), nie je to v jeho kompetencii.

Aby sme mohli pochopiť Pavlov vzťah k zákonu, je dôležité uviesť si dve základné skutočnosti: osobnú skúsenosť apoštola a dvojznačnosť zákona.

Pavlova skúsenosť

Nikto sa nemôže zriecť toho, čo prežil. Saul z Tarzu bol žiakom Gamaliela (Sk 23,3), nasledovníkom Hillela a najväčším učiteľom slobodného farizeizmu prvého storočia. Ako dobrý farizej sa Saul považoval za bezchybného dodržiavateľa zákona, ktorý rešpektoval tak, že sa stal prenasledovateľom jeho domnelých a predpokladaných priestupníkov. Keď disponoval oficiálnym povolením na útok proti kresťanom v meste

Damask, situovanom mimo správy Palestíny, osobné stretnutie s Ježišom v ňom vzbudilo úžas: „Saul, Saul, prečo ma prenasleduješ?“

Saul hneď spoznal, že Ježiš, zakladateľ kresťanstva, predpokladaný narušiteľ zákona a iniciátor jeho prestupovania, je Mesiáš, ktorý napriek tomu, že bol ukrižovaný, vstal z mŕtvych. Toto zjavenie ho postavilo pred voľbu: ísť po vlastnej ceste (Sk 9,1-19), alebo prijať Božiu cestu. „Pane, čo chceš, aby som urobil?“ pýta sa a odpoveď znela: „Chod' do Damasku a kresťania ti povedia, čo máš robiť. Vezmú ťa do mojej služby bez podmienok. Mám pre teba zvláštne poslanie.“

Toto stretnutie Pavla úplne mení a on sa zrieka svojho presvedčenia. Boh prijíma Saula-prenasledovateľa takého, aký je. Jeho náboženské presvedčenie, podľa ktorého sa Božia milosť získava dôslednosťou dodržiavania zákona, sa zrútilo. Pavel, ktorý „šiel hlavou proti múru“, bol prijatý Bohom nie pre svoje dobré činy, ale napriek svojim chybám. Toto celkom zmenilo jeho zmýšľanie a chápanie zákona.

Listy nového apoštola nie sú všeobecnými teologickými spismi, nezávislými od reality ani od svojich príjemcov. Sú to listy určené konkrétnym cirkevným zborom, ktoré boli vytvorené veriacimi židovského pôvodu a stále početnejšou skupinou veriacich pochádzajúcich z po-hanského prostredia.

Pavel sa stretáva so zbormi, ktoré boli založené na legalistických tendenciách a minulosti tých, ktorí sa k cirkvi pripojili masovo ako noví členovia rôzneho pôvodu. Boli to ľudia, ktorí – okrem niektorých stoických filozofov s veľmi vysokými ideálmi – sa sotva držali nejakého etického základu a ktorých oficiálne náboženstvo (grécke i rímske) nemalo žiadnu špecifickú morálku. Noví veriaci boli zvyknutí žiť bez kritérií v prakticky amorálnom svete. (3)

Pavel musí vyložiť svoje chápanie zákona vo vzťahu k legalizmu jedných a anarchii druhých. Povedané jeho vlastnými slovami, stojí medzi „zákonnosťou“ jedných a „bezzákonnosťou“ iných. (1 Kor 9,20.21) Vychádzajúc zo svojej osobnej skúsenosti sa apoštol pokúsi zvládnuť ťažkú úlohu – vysvetliť zmysel zákona cirkvi, zloženej z ľudí deformovaných moralizmom alebo ľahostajných voči morálnosti.

Pripomenieme niektoré základné teologické predstavy, ktoré predchádzali jeho novému chápaniu skutočnosti.

Farizejská teológia, ktorá Pavla formovala, definovala hriech ako „prestúpenie zákona“. (1 Ján 3,4) Pavel však vidí ďalej. Ak je základom

zákona láska, hriech nie je len prestúpením zákona, ale aj narušenie vzťahu úcty, vôle, to znamená vzťahu lásky. V tejto situácii sa nachádzajú všetky ľudské bytosti, nielen pohanovia, ktorí nepoznajú Božiu vôľu (Rim 1,18-32), ale aj Židia, ktorí zákon poznajú a tiež ho prestupujú. (Rim 2,17-29)

Ak je hriech *hamartia* (4), to znamená pomýlenie sa, zlyhanie, „minutie cieľa“, tak väčšina našich slabostí, vedomých i nevedomých, sú predovšetkým chyby závislé od našej nerozumnosti a našich zanedbaní, no niekedy je to oveľa závažnejšie. Prestúpenia (*parábasis*) a výsledok prestúpenia (*paraptoma*) (5) môžu byť plánované. Odtiaľ prichádza stav *adikia* („nespravodlivosť“, „nečistota“, „zloba“ alebo „bezprávie“) a týka sa života vo vzbure proti Bohu. Tento termín kvalifikuje hriech ako negatívne a autodeštruktívne konanie, ktoré nie je človek sám od seba schopný opustiť. (Rim 7,7-25) Hrešiť teda znamená, okrem prestupovania zákona a protivenia sa mu, aj konanie bez ohľadu na potreby iných a nevšimavé „prechádzanie“ pomimo. To znamená „vedieť robiť dobro, ale nerobiť ho“. (Jak 4,17) Zanedbanie a ľahostajnosť môžu byť rovnako skazené ako niektoré konanie. Hriechom je aj to, „čo nie je z viery“ (Rim 14,23) a poznanie toho, čo nepochádza zo vzťahu dôvery k Bohu, z presvedčenia, alebo nie je v úplnej harmónii so svedomím.

Toto všetko je pre Pavla hriech, preto sa to týka celého ľudstva. Na základe toho uzatvára, že ľudia „nemajú ospravedlnenia“ (Rim 1,20; 2,1), „všetci sú pod hriechom“ (Rim 3,9), „niet nikoho, kto by robil dobro, niet ani jedného“. (Rim 3,12) Okrem priestupníka je hriešnik aj ten, kto je v biede, z ktorej nie je schopný sám vyjsť.

Pavlova antropológia sa v tomto bode líši od farizejskej, ktorá udeľuje ľudskej prirodzenosti – nasmerovanej k dobru alebo zlu (6) – schopnosť nechať vyhrať dobro a vzdať sa života v hriechu len silou svojej vlastnej vôle. Pavel bráni menej optimistický koncept, ktorý vychádza z jeho pozorovania obyčajných mužov a žien z mäsa a kostí. Všetci, ktorých pozná v pohanskom či židovskom prostredí, sú hriešni, vrátane zdanlivo najlepších. Napriek ich najväčšiemu úsiliu nerobia dobro, keď chcú, hoci ich svedomie a inteligencia ich poháňajú týmto smerom. Nie sú schopní to dosiahnuť. (7)

Pre tieto rozdielne teologické predpoklady má Pavel aj na spasenie iný názor než farizeji, ktorí veria v spasenie (alebo ospravedlnenie) (8) prostredníctvom dodržiavania zákona. Pavel od svojej skúsenosti s Je-

ži-šom vie, že nijaký hriešnik sa nemôže ospravedlniť svojím konaním. Spasenie je Božia milosť, ktorú je možné získať len vierou ako dar.

Pre Pavla, tak ako pre ostatných biblických autorov (9), je viera viac než len intelektuálny súhlas alebo presvedčenie, pretože aj démoni „veria“, že Boh existuje (Jak 2,19), a predsa sú dokonalým príkladom „antivier“. Viera tiež požaduje, okrem emocionálneho rozmeru, ktorý môžeme preložiť ako dôveru alebo vieru, aj duchovný rozmer, ktorý vyvoláva hlboké spojenie jedného života s iným. Viera, o ktorej hovorí Pavel, predpokladá, okrem súhlasu s Niekým, úplné prilnutie k jeho bytosti, v ktorom sa spája presvedčenie, dôvera a spoločenstvo. Mohli by sme to definovať ako identifikáciu, podriadenie aj poslušnosť. Viera sa často prirovnávala k „presvedčeniu“ a skutky k „boju“. Ale to nie je to, čo Pavel nazýva „vera činná skrze lásku“. Viera pre neho nevyhnutne prináša túžbu konať Božiu vôľu.

Vo svojom výklade o nevyhnutnosti prejsť zo sféry zákona do oblasti viery Pavel prekračuje myslenie tej doby a vysvetľuje, čo znamená žiť vo viere. Bezpochyby najkrajšia časť Talmudu (10) k tomuto dopovedá:

Rabí Simlai vysvetľuje, že 613 prikázaní bolo formulovaných Mojžišom: 365 negatívnych, ako je dní v roku, a 248 pozitívnych, ako je častí ľudského tela.

Dávid ich v žalmoch redukoval na jedenásť. (Pozri Žalm 15.)

Potom ich Izaiáš zhrnul na šesť. (Pozri Iz 33,14-16.)

Micheáš ich zredukoval na tri. (Pozri Mich 6,8.)

Izaiáš ich znovu redukoval na dve. (Pozri Iz 56,1.)

Habakuk ich napokon zhrnul do jedného jediného: „Spravodlivý zo svojej viery bude žiť.“ (Hab 2,4)

Je to pôsobivý pohľad na to, ako sa z množstva nariadení zákona postupne vyzdvihli základné princípy – spravodlivosť, dobrota a vernosť – a tie, vyjadrujúc podstatu zmluvy, boli nakoniec zhrnuté do jediného: do viery (*emuna*), čo znamená prilnutie k Bohu.

Podľa Pavla sa všetky prikázania, vykonávania, predpisy a normy zhŕňajú a spájajú do jediného duchovného konania, základu celej hlbokej náboženskej skúsenosti: do hľadania Božej vôle. (Rim 1,16.17)

Ambivalentnosť zákona

Nemôžeme hovoriť o téme zákona bez toho, aby sme sa nevenovali problému ambivalencie. (11) Úlohou poukázať na dobro a zlo sa zákon stáva miestom stretnutia dvoch protichodných entít, ideálu a skutočnosti,

nátlaku a slobody, práva a povinnosti, a preto aj neustálym objektom odkazov, rozdielov a sporov.

V snahe objasňovať tieto veci musíme vziať do úvahy napätie medzi požiadavkami povahy etickej, objektívnej – pochádzajúcej z Božieho zjavenia, teda požiadavkami rozumu – a požiadavkami povahy osobnej, ktoré sú poznačené okolnosťami a duchovnými skúsenosťami každého jednotlivca.

Na jednej strane zákon ako výraz najvyššej vôle povstáva proti zneužívaniu svojvôle, vášne a nespravodlivosti. Na druhej strane to-muto vyzdvihovaniu zákona protirečia faktory, ktoré vyvolávajú jeho odmietnutie: zákon obmedzuje slobodu, uplatňuje autoritu a je ľahko použiteľný ako nástroj vlády. A konečne, zákon je zbraňou, ktorá chráni alebo škodí, podľa toho, ako sa používa.

Napätie, ktoré vzniká v súvislosti s Božím zákonom v prostredí morálnej citlivosti, neopísal nikto lepšie ako Pavel: zákon trestá chamtivosť a zároveň je spoluvinníkom chamtivosti, ktorú definovaním aktivizuje a zároveň napomína. (Pozri Rim 7,7-11.)

Zákon na jednej strane osvieti svedomie a na druhej je neschopný ho očistiť. Božie zjavenie je „dobré“ a „sväté“, ale aj „hrozné“ a „beznádejné“ pre tvrdosť svojich požiadaviek a frustráciu, ktorú vyvolávajú jeho prestúpenia. Zákon privádza svoju protikladnosť až do bodu, keď núti, aby ho milovali ako ideál správania a zároveň neznášali pre ťažkosti, ktoré vznikajú pri dosahovaní tohto ideálu.

Pavlove vysvetlenia sú zložité, pretože musí naraz vysvetliť oba extrémne postoje svojich súčasníkov voči zákonu: nomizmus a anomizmus (zákonníctvo a bezzákonnosť).

Nomizmus bol založený na absolútnom prvenstve napísaného zákona, čo vyvolávalo farizejské správanie. Jeho ideálom bol človek vzdelaný v zákone, schopný oceniť dobrotu zákona a použiť ju vo svojom správaní ako dokonalú cestu. Tóra podľa hla rizikám nomizmu. Prijatie formy zákonníka umožnilo vybrať ju z kontextu zmluvy a používať ju ako iné zákonníky s obvyklou štruktúrou (príkazy, kazuistika a právna veda). Tým, že sa všetko podriaďovalo úcte k svätému zákonu, jeho strážcovia časom nakoniec vebili svoje vlastné interpretácie. (12)

Anomizmus pohanov sa nachádzal v extrémnom protiklade k tomuto konaniu. „Anómus“ je anarchista, ktorý žije mimo zákona. Neberie do úvahy zákon s povinnosťami a zákazmi, pretože je vzdialený od jeho

kultúry a vopred ho odmieta. Jeho slobodný duch sa búri bez toho, aby venoval pozornosť výhodám jeho príkazov a prisľubov.

Biblickí pisatelia varovali svojich čitateľov pred nástrahami oboch extrémov, pokrytectvom legalizmu a egoizmom maskovaným ako anarchia.

Pavel takto zaznamenal svoj osobný vzťah k zákonu:

„Lebo hoci som aj slobodný voči všetkým, dal som sa do služieb všetkým, aby som získal čím viacerých. Pre Židov som sa stal akoby Židom, aby som získal Židov. Pre tých, čo sú pod zákonom (*hypo nomon*), akoby som bol pod zákonom – i keď nie som pod zákonom, aby som získal tých, čo sú pod zákonom. Pre tých, čo sú bez zákona (*anomos*), stal som sa akoby bez zákona – i keď nie som bez zákona Božieho, ale som pod zákonom Kristovým (*ennomos*), aby som získal tých, čo sú bez zákona.“ (1 Kor 9,19-21)

Tri výrazy „pod zákonom“ (*hypo nomon*), „bez zákona“ (*anomos*) a „pod zákonom Kristovým“ (v zákone Kristovom) (*ennomos*) vhodne poukazujú na tri situácie. V prvej epištole Korint'anom (kapitoly 5 – 10) objasňuje svoju víziu kresťanskej etiky a oponuje farizejskému legalizmu a anarchistickému konaniu pohanov svojou osobnou podmienkou *ennomos Christou*. Apoštol dokonale pril'nul k zákonu, ale cez Krista. Vedel, že každé prikázanie obsahuje príkaz a zasl'ubenie, ktorého uskutočnenie je možné vďaka jeho pomoci.

Všimnime si, že Pavel upresňuje, že nie je „bez zákona Božieho“, pretože jeho spojením so zákonom Krista nastáva skutočné duchovné prežívanie tohto zákona. Tento nový vzťah „v Kristovi“ medzi veriacim a zákonom prekračuje legalistickú prísnosť ako i svojvoľnú anarchiu, pretože vychádza z vnútorného podnetu ducha. (Rim 8,2; porovnaj Jer 31,31-34; Žid 8,8-12)

Podľa Pavla je chápanie úlohy zákona spojené s prijatím jeho protichodnosti, ktorá vyplýva z dvoch protikladných pohľadov: z pohľadu človeka a z pohľadu Boha.

Z pohľadu človeka nemôžeme ignorovať vzdialenosť medzi normou a želaním. Nevyhnutný posun medzi požiadavkami Božieho zákona a slabosťou ľudskej vôle je prameňom neustáleho napätia. Zo všetkých Pavlových pasáží, ktoré poukazujú na tento základný konflikt medzi Božím zákonom a ľudskou vôľou, je bezpochyby najvýraznejšia tá, ktorá je zaznamenaná v liste Rimanom 7,14-25 (13):

„Vôľa robiť dobré je vo mne, ale nemám silu uskutočniť to... A tak nachádzam zákon, že keď chcem robiť dobré, hneď je pri mne zlé... vo svojich údoch

vidím iný zákon, ktorý bojuje proti zákonu môjho rozumu a drží ma v zajatí zákona hriechu... kto ma vytrhne z tohto tela smrti? Ale vďaka Bohu skrze Ježiša Krista, nášho Pána..."

Zákon funguje ako Božie spojenie, ktoré má za úlohu usmerňovať a viesť túžbu človeka k najlepším rozhodnutiam. Ako vzor, ktorý sa predkladá, alebo ako zákon, ktorý priťahuje, v oboch prípadoch zákon potvrdzuje svoju autoritu príkazmi, ktoré má vôľa snahu odmietnuť. Pavel má veľkú zásluhu v tom, že vo svojej analýze dospel k poznaniu, že napriek добрôte zákona, môže byť pranie človeka naplňať prikázanie vo vlastnej sile kontraproduktívne. „Prikázanie, ktoré má viesť k životu, mi prinieslo smrť.“ (Rim 7,10) Ale nie je to vlastne prípad človeka citlivého, zodpovedného a čestného, uvedomujúceho si nevyhnutnú vzdialenosť medzi ideálom, ktorý obdivuje, a skutočnosťou, v ktorej žije? (14) V prípade veriaceho vedeného Duchom všetko smeruje k zákonu ako k projektu života spôsobom, ktorým sa vôľa snaží prekonať napätie – spásenosné a bolestné – medzi príľnutím a odmietnutím. Vie, že s Božou pomocou, ktorá je nad všetkými konfliktmi, môže kladne odpovedať na vysoké požiadavky zákona.

Z Božieho pohľadu zákon zjavuje, čo Boh očakáva od človeka. A nutne konfrontuje Božiu vôľu s ľudskou pri prežívaní každej konkrétnej situácie. Jeho požiadavky sa nachádzajú v ľudskej slobode, jeho najlepšom spojencovi a najhoršom nepriateľovi.

Podľa toho, z akého zorného uhla sa naň pozeráme, je zákon vládnucci, alebo v úlohe služobníka, osloboditeľ, alebo zotročovateľ. (15) Zákon je ako výraz Božej vôle vládcom, a tak sa nemôže redukovať na úlohu nositeľa informácií. Zároveň je ale služobníkom, pretože jeho pole pôsobnosti je podrobené milosti, v službách ktorej sa nachádza.

Táto ambivalentnosť zákona vysvetľuje prekvapujúce vyhlásenia Pavla o jeho hodnotách a hraniciach. Zákon môže byť zároveň darcom života i literou, ktorá zabíja (Rim 2,28.29; 7,6; 2 Kor 3,5-7), duchovným, a zároveň môže vyvolávať hriech (Rim 7,7-13), byť potvrdený evanjeliom (Rim 3,31) a prekonaný vierou. (Gal 3,25) Nevšímanie si tejto dvojznačnosti spôsobuje mnohé nepochopenia. Na základe viery v Písmo treba uchovať napätie medzi protichodnými skutočnosťami, ktoré sa zároveň dopĺňajú, netreba ich odmietať ani zjednodušovať ich vysvetlenia. Pretože vyjadrenie Božej vôle nemôže byť zrušené v prospech evanjelia, ani nemôže stratiť časť svojej etickej autority. Ale len čin

Ducha je schopný rešpektovať ľudskú slobodu a zároveň viesť k ideálu, ktorý predkladá zákon. (16)

Úlohy zákona

Vo farizejskej teológii činy umožňovali získavať zásluhy. Skutky uskutočňované povinne, v snahe dodržiavať prikázania, vedú k odklonu od pozitívneho smeru spasenia. Pavel vie, že len Boh môže z hĺbky zmeniť naše konanie a dať mu spontánnosť, motivovanú láskou.

Niektoré smery judaizmu urobili z Tóry božské spredmetnenie vesmírnych dimenzií, majiteľa všetkých atribútov Poznania a Mesiáša, nástroj stvorenia sveta, ktorý je zároveň plánom, výstavbou a završením. Súčasne existuje vnútorná vízia *micva*, ktorá udeľuje zákonu úlohu spolutvorcu, opravovateľa a dopĺňať stvorenie. V koexistencii týchto dvoch perspektív sa toto ponímanie zásadne odlišuje od kresťanského, ktoré prisudzuje obe vykupiteľské funkcie Ježišovi. Kým Izrael tvrdí, že Boh zveril napĺňanie Tóry len vyvolenému národu, Pavel chápe, že toto je dosiahnuteľné každému človeku vďaka Kristovi.

Podľa tohto teologického základu môžeme rozdeliť Pavlove vyhlásenia o zákone a jeho úlohách do štyroch nasledujúcich bodov:

1. Zákon je predovšetkým výrazom Božej vôle (Rim 7,22.25; 8,7), preto je duchovný (Rim 7,14), svätý, spravodlivý a dobrý. (Rim 7,12) Jeho zámerom je chrániť kvalitu života (Rim 7,10), hoci tomu bráni ľudské správanie. Pavel ako dobrý Žid ho považuje za jednu z hlavných predností Izraela ako národa a zaraďuje ho medzi najväčšie dary Boha svojmu ľudu spolu s presvedčením, že „im patrí synovstvo aj sláva, aj zmluvy, im bol daný zákon aj bohoslužba, aj zaslúbenia. Ich sú otcovia a z nich pochádza podľa tela Kristus...“ (Rim 9,4) Jeho pozitívna vízia zákona sa prejavuje v jeho neustálych odkazoch na Starú zmluvu ako na prameň autority.
2. Prostredníctvom zákona Boh zjavuje na jednej strane veľkosť svojho ideálu pre nás a na druhej strane ukazuje, ako sme ďaleko od jeho dosahovania. Porovnávajúc sa s ním si uvedomujeme náš stav: „Veď zo zákona pochádza poznanie hriechu“ (Rim 3,20), to znamená vďaka zákonu človek objavuje svoje priestupky. (Gal 3,19) „Lebo bez zákona je hriech mŕtvý,“ tvrdí Pavel (Rim 7,8), aby povedal, že ten, kto si nevšíma zákon, neuvedomuje si, že ho

prestupuje. Zákon sa dá porovnať so zrkadlom, ktoré odráža stav toho, kto sa doň pozerá, zjavuje mu potrebu zmeniť sa a očistiť sa. (Jak 1,22-25) Táto úloha „radara“ alebo „skenera“ zaznamenávajúceho hriech je veľmi užitočná, pretože nám dovoľuje hľadať pomoc a napredovať.

3. Vyhlásenie zákona a jeho publikovanie v zákonníku spôsobuje, že akákoľvek prestúpenie sa prejaví v celej svojej tvrdosti. (Rim 5,13) Existencia zákona má na svedomí, že hriechy tých, ktorí ho poznajú, sú vážnejšie ako tých, ktorí ho nepoznajú. Tí, ktorí sa chvália jeho plnením, sú porovnateľní s pohanmi. Pavel povie: „Oni ignorujú zákon, ale vy nemáte ospravedlnenie, pretože viete, čo žiada.“ (17) Jeho zámerom nie je obraňovať pohanov, ale ukázať ich spoluveriacim, že poznanie zákona nestačí, aby sa stali lepšími.
4. Jedny z najtvrdších Pavlových slov proti zákonu sa týkajú psychologickej frustrácie, ktorú vyvoláva v súvislosti s ťažkosťami pri jeho dodržiavaní. Nachádzajú sa v Rim 7,11, kde používajúc takmer hovorový jazyk hovorí: „Zákon ma usmrtil.“ Je to akoby povedal: „Keď vidím v zákone, čo odo mňa Boh očakáva, umieram hanbou a neschopnosťou, pretože sa mi to nedarí.“ V Rim 7,9 hovorí, že „keď prišlo prikázanie, hriech ožil“ a naráža na tvrdú psychologickú skutočnosť, že keď sa ustanovuje norma, zvyčajne narastá túžba prestupovať ju.

Pavlovým veľkým prínosom k tejto téme je to, že preklenul most medzi teológiou a praktickým životom, medzi teóriou a každodennou skutočnosťou a pripomenul nám, že jedna z hlavných úloh zákona je negatívna: ukázať naše prestúpenia a učiť nás, že nemôžeme žiť bez milosti. Zákon nás tak núti, že ak chceme nájsť pokoj, potrebujeme absolútne odpustenie, aby sme znovu obnovili naše rozbité vzťahy. Ako povedal Luther, zákon aj s jeho najnegatívnejšou úlohou je vždy pozitívny, pretože nám prináša Božiu milosť, ktorá odpúšťa.

Od odsúdenia po zmierenie

Pavlove negatívne vyhlásenia o zákone sa netýkajú jeho obsahu, ale určitého spôsobu jeho dodržiavania. Problém nie je v samotnom zákone, ale v našej perspektíve. Keď Pavel trvá na tom, že „zo skutkov zákona nebude nikto ospravedlnený“ (Gal 2,16), nenapadá zákon, ale legaliz-

mus, to znamená, snahu získať spasenie zo zákona. Pavel sa vyjadruje kategorickým a prísnyim jazykom, pretože sa dotýka polemickej oblasti. Ak využíva jazykové prostriedky polemiky so sériou citovo zafarbených otázok a odpovedí („Máme zotrvať v hriechu, aby sa rozmnožila milosť?“ „Či azda vierou pozbavujeme zákon platnosti?“ „Vôbec nie“ atď.), je to preto, aby preskúmal hĺbku argumentov svojich oponentov a jasne vymedzil svoje názory a postoje.

Pavel trvá na tom, že to, čo prináša spásu, nie je ľudské úsilie, ale Božia milosť a vyzdvihuje tie aspekty zákona, ktoré odsudzujú, pretože celý zákon má rub a líce, jasný návrh a eventuality trest. Trest nie je pridelený ako dodatočný podprodukt, je to obrátená strana tej istej mince.

Je zrejmé, že zákon nebol daný na to, aby trestal, ale ak ho zmeníme na jediné kritérium nášho vzťahu, budeme sa vždy cítiť pod jeho odsúdením, pretože my sami ho nikdy dokonale nenaplníme. Zaoberať sa posudzovaním činov – vlastných alebo cudzích – podľa zákona ako trestného zákonníka znamená „odsudzovať“. Pavel vyzýva veriacich k opaku, k bratstvu (2 Kor 5,18-20), to znamená k harmónii so sebou samým (čo nie je málo), jedných s druhými a s Bohom.

Byť v zhode so sebou samým nás vedie k tomu, aby sme prevzali za seba zodpovednosť a vďačne prijali to, že sme neopakovateľné jedinečné bytosti, výsledok činu stvorenia lásky v priebehu histórie, že Stvoriteľ nám dal nielen tento život, ale pozýva nás žiť vo večnosti. Ak chápeme, že Boh nás miluje takých, akí sme a že naše skutočné ja obsahuje to, čím by sme mohli byť s jeho pomocou, náš život sa začína meniť týmto smerom. Ak prijmem seba, môžeme začať chápať lásku s absolútnou úctou k tomuto Bohu, ktorý „oživuje mŕtvych“ alebo duchovne necitlivých „a povoláva k jestvovaniu to, čoho niet“. (Rim 4,17)

Pavel objasňuje, že svojím spasiteľným poslaním nás Kristus oslobodil od prekliatia zákona (Gal 3,13), ale nie od jeho požiadaviek. Rovnako ako napĺňanie zákona ponúka množstvo požehnaní, jeho prestúpenie zahŕňa nespočetné riziká. Pretože zákon je láska, zavrhnutie zákona človekom možno definovať ako neschopnosť milovať úplne.

Po množstve stroskotaní sme my, ľudské bytosti, také oslabené a egoistické, že nie sme schopné odpovedať vhodným spôsobom na ideál lásky, ktorý potrebujeme, aby sme mohli žiť podľa Božieho plánu. Tým, že nás Kristus vykúpil z „prekliatia“ zákona, nahradil veľa z toho, čo chýba našej schopnosti milovať.

Pavlova teológia zákona teda nemôže byť pochopená bez jeho riešenia, alebo tejto protichodnosti zákona. Pretože centrom jeho teológie nie je zákon, ale Kristus. Jemu patrí hlavné miesto. On je motorom duchovného života. Úcta k zákonu bude výsledkom takého vzťahu ku Kristovi, že Pavel môže povedať: „Už nežijem ja, ale žije vo mne Kristus.“ (Gal 2,20; porovnaj 1 Tes 3,13; 5,23; Fil 2,15; Rim 6,2; 8,4-13) To je ideál, ktorý zjavne prekračuje akúkoľvek legálnu požiadavku zákona a ktorý nás definitívne vedie ďalej, než je zákon.

Poznámky:

1. Porovnaj H. RÄISÄNEN, *Paul and the Law*, Fortress, Filadelfia, 1986.
2. O rôznych teologických názoroch k tomuto bodu pozri H. HUEBNER, *Law in Paul's Thought*, T. T. Clark, Edinburg, 1984.
3. Pozri napríklad 1 Kor 5,1.
4. V textoch o olympijských hrách alebo gréckych športoch je zaznamenané, že ak atlét nedosiahne cieľ, diváci kričia: Hamartía, hamartía! To znamená „zlyhal“. Hriech je, predovšetkým, a okrem iného zlyhanie.
5. Grécka prípona *-sis* znamená činnosť, *-ma* výsledok.
6. O židovskej doktríne dvoch pohnútok, k dobru (*jecer tob*) a k zlu (*jecer hara*) pozri *Berakót* 61a, b; *Nedarim* 32b; *Kaz. Rabbah* 4,13.
7. Pozri osobnú skúsenosť apoštola Pavla (Rim 7).
8. Slovo *dikaiošyne* prekladá do gréčtiny hebrejský pojem *cedeq*, ktorý vyjadruje právne koncepty a koncepty ospravedlnenia.
9. Biblický pojem viery je ťažké preložiť. André Chouraqui sa pokúsil vrátiť mu náboj, ktorý mal v hebrejčine a pripomína, že „viera“ a „verit“ pochádzajú sémanticky z koreňa *emuna* (ten istý pre termín „amen“), ktorý znamená „súhlasit“, „zosúladiť“, ale tiež „zaviazať sa“ a „prilnúť“. Preto sa viera prekladá ako „prilnutie“. *La Bible*, trad. pre A. CHOURAQUI, Desclée de Brouwer, Brusel, 1986.
10. *Makkót* 24a.
11. Porovnaj J. M. DÍAZ-RODELAS, *Pablo y la ley. La novedad de Romanos 7,7 - 8,4 en le conjunto de la reflexión paulina sobre la ley*, Verbo Divino, Estella (Navarra), 1994.
12. Kult zákona sa dá ľahko zneužiť na zamaskovanie teokratických totalitných režimov.
13. *Una paráfrasis del Nuevo Testamento*, Logoi, Miami, 1973, s. 349.350.
14. J. L. TIAR, „Sans foi, ni loi, ni raison? Prejugés en suspens sur les mitsvot“, *Loi et liberté*, Cerf, Paríž, 1993, s. 15.16.

15. Porovnaj G. SIEGWALT, *La Loi, chemin du salut*, Ginebra et Fides, 1971.
16. L. ÁLVAREZ VERDES, *El imperativo cristiano en San Pablo*, Institución San Jerónimo, Valencia, 1980, s. 213-236.
17. Pozri Rim 2,1-16.
18. Táto „odsudzujúca“ úloha sa v teologických kruhoch nazýva *usus elencticus*.
19. Pozri Moj 28,1.2 (porovnaj 3-14).

19. Koniec zákona

„Koniec zákona je totiž Kristus.“ (Rim 10,4)

Bez ohľadu na to, čo sme povedali v predošlej kapitole, treba vedieť, že určité Pavlove výroky o zákone, ak sa berú oddelene, slúžia ako teologické argumenty proti nemu. (1) Najčastejší je ten, ktorý hovorí, že Ježiš zrušil Tóru: „Koniec zákona je totiž Kristus.“ (Rim 10,4) Keďže som sa o túto tému zaujímal a chcel som využiť pri výklade Biblie aj moje štúdium filológie, rozhodol som sa napísať doktorantskú prácu (2) o tomto enigmatickom tvrdení. Preklad verša budil vo mne pozornosť svojou dvojznačnosťou skôr, než som začal svoje bádanie.

Podstatou štúdia bola veľmi krátka veta: *Telos gar nomou Christos*. Ak by to znamenalo, že Kristus ukončil alebo zrušil zákon, slovo preložené ako „koniec“ (*telos*) by malo jednoznačne vyjadrovať ukončenie. Takému výkladu by som sa osobne nebránil, pretože centrom mojej teológie nebol zákon, ale milosť. Čo ma však ako filológa prekvapilo, bolo, že aj keď slovo *telos* je viacvýznamové, tento význam zvyčajne nemá. Treba si overiť, či v Rim 10,4 slovo *telos* môže byť preložené v zmysle, že Kristus ukončil zákon, alebo či si toto slovo zachováva zvyčajný grécky zmysel. Pri mojom štúdiu o pojme vedomia (3) v 1. storočí som si všimol, že helenistickí filozofi tej doby, nespokojní s bádáním o *arjé* alebo pôvode vecí, dospeli k chápaniu *telos* (4) vo význame konečnosť alebo cieľ.

Svoju prácu som rozdelil do troch častí. Prvá historicky rekonštruuje výklad pasáže, druhá hľadá zmysel viet s *telos* v genitíve (koniec niečoho) v gréckej a židovskej literatúre sledovaného obdobia, tretia overuje výklad Rim 10,4 v jeho teologickom a literárnom kontexte.

Dejiny výkladu Rim 10,4

Analýza komentárov epištoly Rimanom, od 1. storočia až po súčasnosť, mi ukázala, ako ľahko sa môže stať, že sa chyby zmenia na tradíciu a aké je ťažké potom sa ich zbaviť. Počas obdobia, v ktorom sa cirkev vyjadruje po grécky a v oblastiach, ktoré zachovávajú používanie tohto jazyka, sa *telos* chápe ako konečnosť, cieľ, zámer alebo vyvrcholenie, rovnako ako v prácach *peri-teloús* helenistických filozofov. Rim 10,4 sa vysvetľuje tak, že Stará zmluva smeruje ku Kristovi, v ktorom sa naplnia jej zaslúbenia, proroctvá a predobrazy. (5)

Augustín, bezpochyby jeden z najvplyvnejších cirkevných otcov, sa k tejto otázke vracia často a vždy vysvetľuje *telos* (*finis* v latinčine) vo filozofickom zmysle *summum bonum*, čo znamená najvyššie dobro, vyvrcholenie a podstata, latinsky vyjadrená ako *perfectio*, *plenitudo* alebo *completio*. Podľa neho Rim 10,4 hovorí, že „Kristus je dokonalosť zákona, jeho najvyššie dobro, jeho plnosť a jeho naplnenie“. (6) Väčšina cirkevných otcov pred i po Augustínovi vysvetľuje túto vetu rovnakými pojmami. Keď citujú spamäti, namiesto *telos* občas píšú *pleroma* alebo *skopos*, to znamená „plnosť“ alebo „cieľ“. (7) V stredoveku bolo zaužívané výkladové kritérium, ktoré rozlišuje štyri významové úrovne biblického textu. (8) Rim 10,4 sa zvykne prekladať štyrmi rôznymi významami podľa štyroch zvyčajných významov slova *telos*. (9)

Reformácia so svojím návratom k pôvodným textom opúšťa alegorický výklad, ekleziastické učenie a tradíciu ako odkazy na pochopenie Písma. Martin Luther, len na základe vlastného textu a napriek jeho rezervovanosti k zákonu v iných častiach Písma, vidí v Rim 10,4 vyjadrenie kontinuity medzi Kristom a minulým zjavením. Vysvetľuje ho v zmysle, že „celá Stará zmluva sa orientovala na Ježiša Krista“. (10)

Kresťanský svet, ako aj reformovaná katolícka tradícia (11), zachovávajú viac-menej toto vysvetlenie až do devätnásteho storočia. Keď do všetkých oblastí poznania, vrátane teológie, vstupujú historicko-evolucionistické myšlienky, začína sa táto pasáž vysvetľovať v zmysle „dispenzacionalistickom“ (12), to znamená, že Kristovým príchodom na svet sa končí éra zákona a začína sa éra milosti (13), v ktorej ani zákon, ani Stará zmluva už nie sú platné.

Hoci sú antinomistické výklady Rim 10,4 pomerne nové, v súčasnosti sa mnohé komentáre vzdávajú od interpretácie cirkevných otcov a reformátorov a prekladajú túto časť v zmysle konečnom a dočasnom.

Použitie „telos“ v súdobej literatúre

Druhá časť môjho výskumu si kládla za cieľ sledovať používanie *telos* v Pavlovej dobe, aby som zistil, či slovo vyjadruje aj vedľajší význam „zrušenie“. Bolo treba vykonať vyčerpávajúcu prácu, ktorá zahŕňa štúdium (diachronické) významu pojmu *telos* v konkrétnom období a štúdium (synchronické) židovských textov Pavlovej doby napísaných v gréčtine, aby som preskúmal, aký zmysel má *telos* v nábožen-ských súvislostiach.

Čo sa týka významu výrazov, ktoré obsahujú *telos* v genitíve („koniec niečoho“), bolo treba pozorne študovať celú klasickú literatúru. Bola to úloha dlhá a ťažká, pretože málo autorov vypracovalo glosáre, ktoré by zhŕňali celý ich slovník. Našťastie počítačové spracovanie gréckej literatúry mi ukázalo zoznam všetkých citátov, v ktorých sa hľadaný výraz vyskytoval.

Okrem iného mi tento poklad informatiky dovolil zistiť, že *telos* etymologicky znamená vrchol, špicu, a že získal časom mnoho významov, napr. zámerný bod, rozhodujúci bod, maximálny bod, cieľ, konečnosť, vyvrcholenie alebo meta.

Výskum objasnil dve veci:

1. slovo *telos* neznamená „koniec“ v negatívnom význame „ukončenie“, pretože výraz „tí, ktorí sú v *telos*“, v bežnej gréčtine neoznačuje posledných v zmysle sociálnej škály, ale vodcov. (14)

2. toto slovo nemá samo osebe význam dočasnosti. Ak by malo význam konečnosti, *telos* manželstva by logicky znamenal jeho koniec v zmysle jeho rozpadnutia. Naopak, všetky odkazy sa zhodujú v tom, že *telos* manželstva je plodenie a šťastie. (15) Rovnako *telos* rozprávania (*mithou telos*) nie je jeho koniec, ale jeho mravné poučenie, jeho posolstvo. (16) Rovnako *telos* želania neznamená jeho koniec, ale zámer. (17) *Telos* života (*telos biou*) nie je smrť, ale jeho cieľ alebo zmysel (18), rovnako ako *telos* človeka (*telos andros*) neznamená koniec jeho existencie, ale plnoletosť (19) a že *telos* bohov (*telos theon*) sa netýka ich neexistencie, ale ich najvyššej autority a moci. (20)

Podobne vo vetách, takmer rovnakých ako tá, ktorá nás zaujíma, *telos* zákonov neoznačuje ich zrušenie, ale zámer, to znamená dobro občanov, dobré fungovanie *polis* (obce, mesta) (21), alebo vo vete veľmi podobnej tej z Rim 10,4 „*telos* zákona je spravodlivosť“. (22)

Štúdium klasickej literatúry ma doviedlo k záveru, že slovo *telos* má

teologický význam. (23) Významové zafarbenie konca má len v kontextoch dočasnosti, ako napríklad koniec určitého ohraničeného obdobia (tehotenstvo, sedenie na vajciach atď.), pretože vyvrcholenie tohto obdobia sa spája s jeho vlastným cieľom. Uplatnením týchto skutočností vo vete „*telos* zákona je Kristus“ je výsledok zrejmý. Aby bol v zhode so sémantickým obsahom celého výrazu, umožňuje len jeden preklad: „Kristus je vyvrcholením zákona“ (alebo Božieho zjavenia).

Zostáva len potvrdiť, či v biblickej a medzizmluvnej literatúre (u Jozefa Flávia alebo u Filóna) je nejaký rozdiel v používaní tohto výrazu oproti spomínanému významu. Nenašiel som žiadny, s výnimkou, že sa výraz *telos* s predložkami občas objavuje v Biblii v dočasnom zmysle „až do konca“. (Žid 3,14; 6,11; Zj 2,26 atď.) Ešte aj v tom prípade dočasnosť nie je vždy prvoradá. U Jána 13,1 napríklad čítame:

„Keďže miloval svojich, ktorí boli na svete, preukázal im dokonalú lásku (*telos*).“

Je zrejmé, že to neznamená, že ich miloval len do určitej doby a potom ich prestal milovať. Miloval ich dokonale, pretože „milovať do konca“ znamená umyť im nohy a poutierať ich, prejavíť im dokonalú lásku na najvyššej úrovni. (24) Tento text ukazuje, že významové zafarbenie znamenajúce dočasnosť je diskutabilné.

V 1 Tim 1,5 je gramatická štruktúra vety rovnaká ako v Rim 10,4. Hovorí, že „*telos* tohto prikázania je láska“ (*telos parangelias agapé*). Žiadny preklad nechápe túto vetu v zmysle „láska ruší prikázanie“. Všetky preklady sa zhodujú v tom, že „cieľom prikázania je autentická láska“, alebo že „tento príkaz má za cieľ vzájomnú lásku“. (25) Rovnako v 1,9 čítame: „*telos* viery je spasenie“ (*telos de pisteos sotería*). Žiadna z verzií textu sa neprekladá „spasenie ruší vieru“. Všetky vyjadrujú, že „cieľ“ alebo „výsledok vašej viery“ (26) je „spasenie“.

Po tejto analýze nám zostáva len odpovedať na otázku: Keďže Pavel píše čitateľom zvyknutým rozumieť slovu *telos* v zmysle, o ktorom sme práve hovorili, a v iných vetách rovnakej štruktúry, napísaných tým istým autorom alebo jeho súčasníkmi, znamená slovo *telos* cieľ alebo zámer, prečo by zrazu v Rim 10,4 malo znamenať ukončenie alebo zrušenie?

V prípade, ak by kontext Rim 10,4 nútil preložiť *telos* v zmysle dočasnom – aby povedal, že Kristus zrušil zákon – bolo by to treba prijať, hoci by to bol jediný prípad, kde by mal *telos* výnimočne tento význam.

Výklad textu: bezprostredný obsah

Problém výkladu je v tom, či Rim 10,4 hovorí o zákone (*nomos*) v negatívnom alebo pozitívnom zmysle, to znamená, či príchod Krista predpokladá jeho zrušenie, alebo vyvrcholenie, splnenie zámeru.

Rim 10,4 patrí k zvlášť ťažkým častiam listu. Všetci komentátori sa zhodujú, že kapitoly 9 – 11 tvoria tematickú jednotku nezávislú od problému vyvolaného skutočnosťou, že väčšina izraelského ľudu odmietla Mesiáša. Ako sa teda môžu naplniť prísľuby dané Bohom svojmu národu? Zlyhalo azda jeho slovo? Pavel vysvetľuje, že zaslúbenia sa realizujú v duchovnom Izraeli, ktorý predstavuje „ostatok“ (27) jeho národa utvorený okolo Mesiáša a obrátení veriaci z iných náboženstiev. Písmo oznamuje príchod Mesiáša ako vyvrcholenie Božieho zjavenia a oznámeného plánu.

V kontexte sa slovo *nomos* objavuje len trikrát:

Prvýkrát v Rim 9,4 Pavel menuje dar zákona v zozname veľkých privilégií udelených Izraelu spolu s Božou prítomnosťou, zmluvou, bohoslužbou, zaslúbeniami, patriarchami a Mesiášom. Pavel zahŕňa do rovnakej skupiny všetky dary ako najvyššie dobro Boha. Niet pochýb, že tak dáva zákonu pozitívnu hodnotu.

Druhá zmienka sa nachádza v Rim 9,30. Nadväzuje na predchádzajúci text, kde metaforou z oblasti športu Pavel vysvetľuje, že byť vyvolený Bohom pre poslanie „nezáleží na tom, kto chce, ani na tom, kto beží, ale na Bohu, ktorý sa zmilúva“ (v. 16). Výraz „na tom, kto beží“ bude vysvetlený neskôr vo verši 30, aby vyvrcholil termínom *telos*, ktorý je gréckym pojmom na označenie méty. Prostredníctvom dynamického zafarbenia športového jazyka text ukazuje, že pohanovia, ktorí bežia bez cieľa, aby sa stretli s Kristom a prijali ho, dobehnú do cieľa bez toho, žeby si ho vytýčili. Napriek tomu Izrael, ktorý vždy bežal za zákonom, nedobehol do tohto cieľa. Vidíme, že v texte je zákon tiež chápaný pozitívne, pretože označuje cieľ, ktorý Izrael nedosahuje. (28) Pavel v ďalšej metafore vyjadruje svoj zármutok nad tým, že jeho súkmeňovci sú pozadu na pomyslenej trati ich vlastných činov, zanedbávajú vieru podkývajú sa o nepredvídateľné prekážky oznamované prorokmi. (Rim 9,30-33) Stále však bežia za zákonom bez toho, aby si uvedomili, že sa vlastne odklonili od svojho cieľa. Proroctvá to predpovedali. Na svojej ceste sa potkli o kameň, o ktorom prorok Izaiáš povedal: „Hľa, kladiem na Sione skalu úrazu a kameň pohoršenia, ale kto verí v neho, nebude

zahanbený.“ (29)

A ešte k tretej zmienke o zákone, ktorá sa týka nášho textu. Pavel píše, že jeho národ „horlí za Boha“, ale „nie podľa poznania“. (Rim 10,1.2) Zabúda teda, že Boh je ten, kto udeľuje spravodlivosť a snaží sa získať spasenie vlastnými prostriedkami. Neprijíma Boží plán (30), pretože cieľom zákona bolo, aby Mesiáš priniesol spasenie každému, kto verí. V ňom vrcholí Božie zjavenie. Takéto je moje chápanie Rim 10,4. (31) Ak zákon predstavuje veľký Boží projekt pre ľudstvo, Ježiš predstavuje realizáciu tohto plánu.

Pokračovanie textu si vyžaduje pozorné čítanie:

„Mojžiš totiž píše o spravodlivosti zo zákona: Človek, ktorý koná tieto veci, bude z nich žiť. Avšak spravodlivosť z viery hovorí takto: Nehovor vo svojom srdci: Kto vystúpi do neba? – totiž priviesť Krista dolu. Alebo: Kto zostúpi do priepasti? Totiž vyvieť Krista spomedzi mŕtvych. Čo teda hovorí? Blízko teba je Slovo, v твоjich ústach a v tvojom srdci.“ (verše 5-8)

Táto pasáž je pravdepodobne jednou z najnejasnejších zo Starej zmluvy. Niektorí ju vysvetľujú v tom zmysle, že Biblia učí dva typy ospravedlnenia: jedno cez skutky („Mojžiš totiž píše o spravodlivosti zo zákona...“) a druhé vierou („Ale spravodlivosť z viery učí...“). Bol by to však jediný prípad, v ktorom sa Biblia sama cituje, aby si protirečila, pretože v tomto prípade by podporila ospravedlnenie dodržiavaním zákona (3 Moj 18,5) a súčasne ospravedlnenie vierou. (5 Moj 30,11-14) Ako máme pochopiť túto časť textu?

Verš 6 sa začína odporovacou časticou „avšak“, ktorá je prekladom gréckej neutrálnej častice *de* (32), ktorá môže mať zlučovací i odporovací význam, alebo označuje zmenu vety. Aké kritérium sa má použiť, aby sme videli, či tu má grécke *de* význam odporovací alebo nie?

Ak analyzujeme používanie *de* v rovnakom kontexte, vidíme, že verše 9 a 10 sú tiež spojené touto časticou: „Ak svojimi ústami vyznávaš Pána Ježiša a (*de*) vo svojom srdci uveríš, že ho Boh vzkriesil z mŕtvych, budeš spasený.“ Priradovacia spojka „a“ presne prekladá grécke *de*, pretože „veriť srdcom“ a „vyznávať ústami“ nie je v rozpore, obe činnosti sa dopĺňajú.

Ak použijeme rovnaké kritérium na verše 5 a 6 a preložíme *de* tiež ako „a“, text nepredstavuje žiadne protirečenie: Pavel cituje dve pasáže zo Starej zmluvy, ktoré sú nasmerované rovnako. (33) Aby vysvetlil, že spasenie je dar milosti, parafrázuje významné vyhlásenie Pentateuchu (5

Moj 30,12.13) o bezplatnej povahe spasenia, ktoré sa nezískava ľudským úsilím. Boh od teba nežiada nemožné: ani vystúpiť do neba, ani zostúpiť do priepasti. Slovo Pána je už v tvojom srdci, nemusíš vynakladať nadľudské úsilie, aby si ho našiel. Nemusíš dobývať nebo, aby si bol spasený, pretože Kristus to už za teba urobil. Nemusíš padať do priepasti, aby si získal zásluhy, pretože Kristus zostúpil do priepasti za teba. Spasenie, ktoré získavame v Kristovi, je na dosah, a je tak blízko ako srdce a ústa.

Text si neprotirečí. Pavel hovorí, že ten, kto prijíma Bohom ponúkanú spravodlivosť, bude ňou žiť. Túto spravodlivosť nemusí získať každý človek osobitne, pretože Mesiáš ju už získal pre všetkých.

Verše 8 a 9 myšlienku opakujú. Slovo sa stáva zákonom srdca. (Jer 31,31-34) Je to jediný spôsob realizovania Božieho zámeru, jediný spôsob dosiahnutia spravodlivosti nie vlastnej, ale Božej. To, čo človek nebude môcť nikdy dosiahnuť vlastnými prostriedkami – naplniť dokonale zákon a dosiahnuť tak večný život (10,5) – Boh robí možným. Výrazy „vystúpiť do neba“ a „zostúpiť do priepasti“ z 5 Moj 30,12.13 používa, aby poukázal na to, čo je nemožné. (34) Napriek tomu tak Deuteronomium, ako aj Pavel potvrdzujú, že milovať Boha a byť spravodlivý je možné (5 Moj 10,6.7; 30,12.13), ak ide o Boží dar. (5 Moj 10,8.9.13; 30,14) To, čo nikdy nebude môcť zákon urobiť sám osebe, dosahuje Kristus, ak sa jeho slovo prijíma vierou (10,17). Pasáž z 5 Moj 30,12-14 čítaná v kontexte učí, že naplnenie zákona s jeho požiadavkou lásky (5 Moj 30,2.6.10.16.20) je človeku na dosah, ak dovolí, aby Boh konal v jeho srdci. (5 Moj 30,6.14) Zmenený Božou milosťou môže človek nakoniec realizovať Božie zámery a žiť plný život. (5 Moj 30,15-20)

Treba zhrnúť, že Pavel sotva mohol tvrdiť, že Tóra je zrušená, pretože všetky svoje argumenty zakladá na Starej zmluve, s citátmi pochádzajúcimi najmä z jej kanonického súboru. (35) Bolo by neudržateľné, keby Pavel tvrdil v Rim 10,4, že zákon (Tóra) je zrušený a podporoval by túto argumentáciu autoritou, ktorá vychádza zo samotnej Tóry.

V kontexte je teda dostatok dôkazov, aby sme pochopili Pavlovo vyhlásenie „koniec zákona je totiž Kristus“ nie v zmysle, že bol zákon zrušený, ale v zmysle všeobecnom, že v dobe Krista vrcholí Božie zjavenie. Je to on, kto zavŕšil veľký Boží plán, inými slovami „vyvrcholením Tóry je Mesiáš“. (36)

Poznámky:

1. Vid' vynikajúcu biblickú štúdiu Francesc X. GELABERT, *El permanente valor de la Ley*.
2. Detaily a bibliografické odkazy pozri: R. BADENAS, *The Meaning of telos in Romans 10,4*, Universidad Andrews (Michigan), 1983, a R. BADENAS, *Christ the End of the Law: Romans 10,4 in Pauline Perspective*, JSOT Press, Sheffield, 1985, s. 38-80.
3. R. BADENAS, *El use de sineidesis en los escritos de Pablo*; Facultad de Filología, Valencia, 1979.
4. Zaznamenali sme asi štyridsať spisov z tej doby, spoločne nazývaných *peri-teloús* (to znamená „okolo, ohľadne telos“). Cicero vo svojom spise *De finibus* prekladá *telos* ako *summum bonum*, „najvyššie dobro, jediný cieľ“ (1,43; 3,26); Seneca v *De vita beata* definuje *telos* života pojmami „hľadať cnosť“ (4.2), „nasledovať Boha a poslúchať ho“ (15,6.7).
5. TERTULIAN vysvetľuje toto *finis legis* ako *plenitudo a consumatio legis* (*Adversum Marcionem*, 5,14.17.20). V *De pudicitia* 4,1 tvrdí, že „Kristus nezrušil úlohu zákona, ale ju rozšíril“. Ireneius hovorí, že príchod Krista prináša zákonu „rozšírenie a vyvýšenie, nie zrušenie“ (*Adversus haereses*, 4,13,1) a že „len židovské prídavky k zákonu boli eliminované“ (tamtiež, 4,16). Rovnako sa vyjadrujú Klement Alexandrijský, Origenes, Theodor z Mopsuestie, Ján Chryzostomos atď.
6. *Enarrationes in Psalmos*, 2,9; 12,111; 13,1.2; 34,14 atď. Z tridsiatich dvoch prípadov, v ktorých Augustín cituje Rim 10,4, je len jeden, do ktorého zaraďuje v koncepte *telos* pojem *terminatio* (*Questiones en Heptatheuco*, 7,28). Je to prvé vysvetlenie tejto pasáže v dočasnom význame.
7. HIPOLIT vo svojom komentári k Mat 3,15 (*Fragmento* 3), Origenes vo svojom komentári o Rim 10,4 (*Patrologia Graeca* 14.1160B atď.).
8. Tieto úrovne dostali názvy doslovný, alegorický, morálny a prorocký. Pozri H. de LUBAC, *Exegèse médiévale: le quatre sens de l'écriture*, Aubier-Montaigne, Paríž, 1961, zv. 1, s. 110-169.
9. Na doplnenie: *consumatio, intentio, completio a perfectio*. Pozri napríklad *Magna glosatura* (prisudzovaná P. Lombardovi) v Rim 10,4 (*Collectanea in Epistolam Pauli ad Romanos*, Patrologia Latina 191-1473).
10. M. LUTERO, *Comentario a la epístola a los Romanos*, v WA 56, 99; 57,89.
11. Napríklad Kalvín vysvetľuje Rim 10,4 tak, že „každá doktrína zákona, každé prikázanie a každé zasľúbenie vždy mieria na Krista“ (*ad hunc scopum collimet, Commentaire de l'épître aux Romains*; porovnaj *Institución de la religión cristiana*, 1.6.2).

12. V teológii sa „dispenzacionalizmom“ nazýva smer, ktorý delí spasiteľský čin Boha do dvoch oblastí, jednej založenej na zákone, určenej len Židom a druhej založenej na milosti, určenej zvyšku ľudstva (pozri A. RICHARDSON – ed. –, *A Dictionary of Christian Theology*, Westminster, Filadelfia, 1969, s. 97).
13. Adolf von HARNACK tvrdí, že „Kristus potvrdí dočasnú platnosť zákona a odmietnutie náboženstva Starej zmluvy“ (*History of the Dogmas*, London, William & Noga-te, 1894, zv. 1, s. 87).
14. Tamže, s. 40.
15. ESTOBIUS z Macedónie, *Ecloge*, 2.54.
16. HOMÉR, *Ilias*, 14.83.
17. „Cieľom želania je šťastie“ (PLUTARCHOS, *Ars amatoria*, 750 E).
18. PLATÓN, *Symposion*, 192 A; ARISTÓTELES, *De generatione animalium*, 776 A.
19. PLATÓN, *Menexenus*, 249 A; Leges, 717 E; 810 E.
20. HOMÉR, *Odyseia*, 10.412.
21. PLATÓN, *Leges*, 625 D. Porovnaj La carta de Aristeas, kde sa tiež hovorí o konečnosti a o cieľoch zákonov Tóry.
22. PLUTARCHOS, *Moralia*, 780 E.
23. Teleologicky: vzťahujúci sa na cieľ, podľa *Diccionario de la lengua española*, Real Academia, Espasa Calpe, Madrid, 1992, (21. vydanie).
24. La Nueva Biblia española, vydaná L. Alonsom Schökelom a J. Mateosom, Cristi-nadad, Madrid, 1975, 4. vydanie, marec 1990, s. 1678, prekladá Ján 13,1 takto: „Bolo to pred Pesachom a Ježiš vedel, že prišla hodina, aby prešiel zo sveta k Otcovi; miloval svojich, ktorí žili na svete a miloval ich do krajnosti.“
25. Tamže, s. 1845.
26. Tamže, s. 1881.
27. V biblickom jazyku výraz „ostatok“ (v gréčtine *leimma*), označuje „to, čo zastupu-je všetko“ a týka sa spoločenstva spasených (eschatologický ostatok), porovnaj Iz 4,3; 10,22; Jer 23,3; Mich 5,6-8; Sof 3,13) alebo časti verných vyvoleného náro-da. (Rim 11,3-5) Výraz používaný v zmysle „nedosiahnuť zákon“ (*ouk efhassen*) je tiež pojmom z oblasti športu, ktorý označuje, že nedosiahol métu.
28. Sloveso použité na vyjadrenie výrazu „nedosahovať zákon“ (*ouk efhassen*) je tým istým športovým termínom, ktorý označuje nedosiahnutie méty.
29. Iz 28,16. „Byť zahanbeným“ (*kataisjúnomai*) je výraz, ktorý sa týka vypískania tých, ktorí prehrali preteky.
30. Nepoznali v Kristovi Mesiáša a stratili zo zreteľa hlavný cieľ zákona.
31. A. Chouraqui prekladá Rim 10,4 takto: „La finalité de la Torá c'est le Messie.“ To znamená, „konečným Božím zjavením je Mesiáš“.

32. V gréčtine existuje odporovacia častica (*allá*: ale), ktorú Pavel používa vždy, keď chce vyzdvihnúť kontrasty. Robí to napríklad v Rim 10,2 a 8.
33. Pavel tu len používa biblický princíp „dvoch svedkov“. (5 Moj 19,15)
34. Pozri Iz 10,7.
35. 1 Moj 21,12; 18,10-14; 23; 2 Moj 33,19; 9,16; 3 Moj 18,5; 5 Moj 9,4; 30,12-14; 32,21 atď.; zaradené kvôli rôznym citátom prorokov.
36. Tento preklad navrhuje aj N. T. WRIGHT, *The Climax of the Covenant, Christ and the Law in Pauline Theology*, Fortress, Minneapolis, 1992, s. 231-246.

20. Zákon a zmluva

„Lebo toto bude zmluva, ktorú uzavriem s domom Izraela po oných dňoch – znie výrok Hospodinov – svoj zákon vložím de ich vnútra a vpišem im ho do srdca.“ (Jer 31,33)

Pojem zmluvy (1) má veľmi významné miesto v biblickom myslení. Týka sa dohody medzi dvoma ľuďmi, dohody medzi národmi alebo zmluvného vzťahu medzi Bohom a jeho národom, označuje vzťah spolupráce a čo najväčšej harmónie medzi oboma stranami.

Patriarchovia uzatvárali spojenectvá so susednými kmeňmi, králi Izraela podpisovali zmluvy s inými kráľmi, Dávid urobil priateľskú zmluvu s Jonatánom a Boh uzavrel zmluvu s ľuďom Izraela. Táto zmluva obsahuje dva záväzky: „Budem vaším Bohom a vy budete mojím ľuďom.“ (Jer 7,23; porovnaj 2 Moj 6,7; 3 Moj 26,12; Jer 11,3.4; 30,22; 32,38) Boh sa zaväzuje človeku a ten sa zaväzuje Bohu. Ľudský súhlas a Božia vôľa utvárajú dvojitú povahu zmluvy – duchovnú i viditeľnú, trvalú i zraniteľnú.

Proroci porovnávajú túto dohodu s manželskou zmluvou. Boh ako zamilovaný a šľachetný snúbenec sa snaží sľubmi a činmi získať srdce milovanej devy, ktorú si chce vziať za ženu. (2)

Zmluva za zmluvou

Pri zmluve s Nóachom (1 Moj 6,18) Boh uisťuje, s dosahom na všetky živé bytosti, že zem nepostihne nová potopa. (1 Moj 9,9.10) Biblia registruje veľa zmlúv medzi Bohom a človekom. Azda najprekvapujúcejšia je tá, ktorú Boh ustanovuje (3) s Abrahámom, bezdetným mužom: „Urobím ťa veľkým národom, požehnám ťa... a v tebe budú požehnané všetky

čeláde zeme.“ (1 Moj 12,2.3) Táto zmluva bude obnovená s Izákom (1 Moj 26,1-5), Jákobom (1 Moj 32,12; 35,12) a Dávidom (2 Sam 7,12; Ž 89,3.4) v postupnosti zasľúbení, ktoré oznamujú príchod Mesiáša.

To, čo treba najviac vyzdvihnúť zo zmluvy s Abrahámom, je jej nepodmienený charakter. Boh ho nechá vyjsť z Mezopotámie a zasľubuje zem Kanaán jeho potomkom (1 Moj 15,1-5), a to jedine na základe vzájomnej dôvery. Abrahám sa obmedzil na prijatie návrhu: „I uveril Hospodinu a on mu to počítal za spravodlivosť.“ (1 Moj 15,6) Po obnovení a rozšírení zmluvy pri rôznych príležitostiach ju nakoniec potvrdí a prijme aj vonkajším znamením – zmenou mena a obriezku. (1 Moj 17,1-11)

Nejde len o bežnú dohodu medzi dvoma stranami (*suntheke*), ktorá sa zruší, ak je jednou stranou porušená. Táto zmluva je darom, nezmeniteľným dedičstvom (*diatheke*), zabezpečeným proti každému riziku jej nedodržania alebo nevďačnosti dediča. Pretože vernosť Boha je nemenná. Naplnenie jeho záväzkov nie je závislé od naplňovania našich. Aj napriek našej nevernosti Boh zostáva verným. Kto ako Abrahám chápe veľkosť tohto návrhu, nepociťuje zmluvu ako reštriktívnu. Veľkosť prijatého záväzku ho podnecuje k vďačnosti.

Zmluva zo Sínaja

Obsah zmluvy od Abraháma po Mojžiša ostáva ten istý, je to výzva k vzťahu priateľstva:

„Ak ma budete teraz skutočne poslúchať a zachovávať moju zmluvu, budete mi vlastníctvom medzi všetkými národmi.“ (2 Moj 19,5)

Boh na Sínaji potvrdil a prijal zmluvu s Abrahámom a jeho potomkami. (Gal 3,17) Zvláštnosťou zmluvy je, že Boh zjavuje svoju vôľu konkrétnejšie, prostredníctvom pokynov týkajúcich sa života a bohoslužby, ktoré predchádzajú budúcnosť a predpokladajú naplnenie priateľstva.

Bolo by protirečivé predpokladať, že Boh sa zjavil na Sínaji, aby dal ľudu, ktorý práve oslobodil, zmluvu založenú na skutkoch. Znamenalo by to, že ho oslobodil z otroctva, aby naň uvalil ešte ťažšie morálne otroctvo. (4)

Je isté, že Izrael precenil svoje možnosti pri preberaní záväzkov svojej časti zmluvy. Jeho odpoveď je plná dobrej vôle: „Budeme plniť všetky slová, ktoré vyslovil Hospodin.“ (5) Prejavuje veľkú dôveru vo vlastné sily, ako aj neznalosť v dosahovaní Božej spravodlivosti. Jeho

obmedzená skúsenosť s Bohom, nedostatok reálneho pohľadu na slabosti ľudskej prirodzenosti ho priviedli k viere v ospravedlnenie zo skutkov. Nechápal, že ľudská bytosť zbavená pomoci nie je schopná zaistiť splnenie záväzku bez Božieho zásahu.

Pretože vôľa človeka je slabá, dejiny zmluvy sú dejinami nevernosti a porušovania vzťahu, sú poznačené prostriedkami ľudskej snahy po záruke vernosti a zachovávaní poslušnosti pod „dekrétom-zákonom“. Pôvodný Boží projekt tak nachádza najväčšie prekážky vo vlastných adresátoch.

Bolo by chybou sa nazdávať, že zákon navrhnutý na nápravu života v zmluvnom vzťahu je predpokladaným prostriedkom na dosiahnutie Božej láskavosti. Prológ z Desatora pripomína, že zákony sú určené oslobodenému národu (2 Moj 20,2) a navrhujú taký štýl života, ktorý sa očakáva od slobodných bytostí. (5 Moj 7,9.12), nie sú však prostriedkom spasenia. Zmluva je znamením nezaslúženej milosti. Spasenie závisí na skutkoch milosrdného Boha, nezávisí od nedokonalých činov človeka. Zákon je sprievodcom uprostred pohyblivých pieskov existencie (6), ale nie je sám osebe cieľom.

Nezlučiteľné zmluvy?

Sú aj takí, ktorí zhrnuli zmysel Biblie do dvoch veľkých zmlúv – starej (označovanej ako Stará zmluva) a novej (označovanej ako Nová zmluva). Prvá mala byť určená len židovskému národu, druhá zvyšku ľudstva. Obidve zmluvy alebo udelenia milosti majú podľa týchto tvrdení rôzne predpoklady a nezameniteľné požiadavky. Jedna je zmluvou o zákone, druhá zmluvou o milosti. V prvej sa spasenie malo získať skutkami a v druhej vierou. Stará zmluva mala ako viditeľné znamenie zachovávanie soboty, nová nedele.

O čo sa opierajú rôzni vykladači, aby obmedzili dosah starej zmluvy na Izrael a novej na kresťanov? Sú stará a nová zmluva také nezlučiteľné?

Najčastejšie uvádzaným argumentom na rozdelenie zmlúv je, že texty Tóry týkajúce sa prvej zmluvy sa obracajú na Izrael. Úvod do Dekalógu hovorí: „Ja som Hospodin, tvoj Boh, ktorý ťa vyviedol z Egypta.“ (2 Moj 20,2) Pretože Boh oslobodil z Egypta Židov, zákon je teda len pre Židov. Typickým citovaným príkladom je sobota: „Preto Izraeliti zachovávajú sobotu a nech ju svätia z pokolenia na pokolenie... Nech je ona na večné znamenie medzi mnou a Izraelitmi.“ (2 Moj 31,16.17)

Toto vysvetlenie, ktorému nechýba určitá logika, sa potýka v sa-mot-

ných textoch s dvoma druhmi námietok. Prvá je, že zaslúbenie novej zmluvy sa tiež týka Izraela: „Prichádzajú dni, keď uzavriem novú zmluvu s domom Izraela...“ (Jer 31,31-34) To znamená, že stará a nová zmluva sa nemôžu rozdeľovať na základe adresáta, pretože ten sa nemení. V skutočnosti nielen zákon, ale celá Stará zmluva má ako adresáta Izrael.

Druhá námietka vychádza z textu, že „jeden zákon a jeden právny predpis bude pre vás i pre cudzinca, ktorý sa zdržuje medzi vami“. (4 Moj 15,16) To je v rozpore s tvrdením tých, ktorí predpokladajú že zákon je len pre Izrael. Ak ostaneme pri predchádzajúcom príklade, Biblia nikde nehovorí, že sobota bola určená len Izraelu, ale jasne učí opak. (Pozri Iz 56,2-7.)

„Blahoslavený je muž, čo toto koná... Eunuchovia, čo zachovávajú moje soboty, volia si to, v čom mám záľubu... Ved' môj dom sa bude volať domom modlitby pre všetky národy.“ (Iz 56,2-7)

Prijat' tento záväzok ako znamenie zmluvy s Bohom – ktorej symbolom je sobota – nie je privilegiom určeným Izraelu, ale pozvánkou všetkým národom.

Tak to chápe tiež Pavel, keď sa obracia na Korint'anov (Grékov) a vyzýva ich ctiť Desatoro: „Nebud'te modlári, ako boli niektorí z nich“ (v. 7), „nesmilnime, ako niektorí z nich smilnili“ (v. 8) atď., a tvrdí, že „toto sa im stalo ako predobraz, a nám... to bolo napísané ako napomenutie“. (1 Kor 10,11) Podľa Pavla obsah zákona teda nie je určený len pre Židov, ale týka sa aj pokrstených kresťanov z pohanov, a to až do konca vekov.

Podľa Biblie princípy, ktoré Boh predkladá ľudstvu, sú rovnaké pre všetky ľudské bytosti bez rozdielu (Rim 2,14-16), vrátane soboty, rozdielov v stravovaní a odovzdávania desiatku, čo mnohí považujú za typicky židovské. Sobota bola daná pri stvorení tisíce rokov pred Sínajom (1 Moj 2,2.3); rozdiel medzi zvieratami čistými a nečistými bol oznámený Nóachovi niekoľko storočí pred narodením Mojžiša (1 Moj 7,2); a oddelenie desiatku bolo známe už Abrahámovi (1 Moj 14,20), štyristo rokov pred pobytom v Egypte. Záver, že tieto body (7) zmluvy sa týkajú len židovského národa, je z biblického pohľadu pomýlený.

Oznámenie novej zmluvy

V dramatických chvíľach dejín, neverný svojmu Bohu a zamotaný do siete svojich politických spojení, je Izrael na pokraji vyhladenia

cudzími vojskami. Po páde severného kráľovstva pod moc Asýrie, sa Judsko dostáva do rúk Babylonskej ríše. Medzi oboma útokmi prorok Jeremiáš oznamuje príchod Mesiáša a nádej na ustanovenie novej definitívnej zmluvy v budúcnosti.

„Lebo toto bude zmluva, ktorú uzavriem s domom Izraela po oných dňoch – znie výrok Hospodinov – svoj zákon vložím do ich vnútra a vpišem im ho do srdca...“ (Jer 31,31-34)

Ak pozorne analyzujeme túto pasáž, zistíme, že napriek rozdielom je obsah novej zmluvy podobný so zmluvami predchádzajúcimi:

1. Autor je vždy ten istý. Je to Boh, kto navrhuje: „Uzavriem novú zmluvu...“ (v. 31-33)
2. Adresáti sú v oboch prípadoch tiež tí istí – „dom Izraela a dom Júdu“. (v. 31)
3. Hlavnou klauzulou je ten istý prísľub vzájomného spoločenstva: „Ja budem ich Bohom a oni budú mojim ľuďom.“ (v. 33)
4. Vzorom, ktorý upravuje vzťahy v zmluve, je tiež Boží zákon: „Svoj zákon vložím do ich vnútra.“ V novej zmluve nikto neoznamuje nový zákon a už vôbec nie zrušenie starého. Ten je stále platný, pretože sa hovorí „vpišem im ho do srdca“. (v. 33)
5. Hlavným spoločným cieľom je to, aby sa poznanie Boha rozšírilo po celom svete a nastalo konečné oslobodenie človeka: „Lebo im odpustím ich viny a na ich hriech si už nespomeniem.“ (v. 34)

Prečo sa teda nová zmluva, ak neprináša nové podmienky, nazýva „novou“?

Žid 8,13 a citovaný Jer 31,31-34 dobre vysvetľujú vzťah medzi starou a novou zmluvou. „Obnoviť“ zmluvu je potrebné, pretože bola prestúpená. V priebehu histórie Boh zostával verný uzavretej zmluve, ale jeho národ nie. Napriek tomu, že Izrael využíval dobrodenia zmluvy, padol opakovane do odpadlícva. Veľá jeho detí deformovalo zákon nesprávnym pochopením spasenia cez skutky zákona a oveľa viac z nich podľahlo pohanstvu alebo sekularizácii. Epištola Židom poukazuje na rozdiely medzi oboma zmluvami: v základnom zmysle a zámere sú obe rovnaké, Boh ich nemení. (Jak 1,17) To čo je nové, sú okolnosti:

1. V osobe Mesiáša sa Boh sám stretáva s človekom. Jeho učenie, život, smrť na kríži, slávne zmŕtvychvstanie, jeho dielo pokračujúce v činnosti Ducha Svätého otvára človeku novú cestu k zmiereniu a k večnému spoločenstvu s Bohom.

2. Bohoslužobný ceremoniál svätostánku (centrum sínajskej zmluvy) (Žid 9,1) oznamuje svoju dočasnú povahu (Žid 8,13) aj tým, že definitívne riešenie problému hriechu musí prísť od Boha (Žid 9,15), ktorý je jediný schopný vyriešiť ho.
3. Nová zmluva nebola zverená nijakému konkrétnemu národu. Ktorákoľvek ľudská bytosť môže uzavrieť zmluvu s Bohom osobne: „A ak ste Kristovi, ste Abrahámovo potomstvo a podľa zasľúbenia dedičia.“ (Gal 3,29)
4. Nová zmluva sa predstavuje ako vzťah lásky duchovnej povahy. Zvnútornenie zákona tvorí časť predpokladanej obnovy.
 Proroctvo určené Jeremiášovi zasľubuje, že nová zmluva bude definitívna. V tom spočíva jej novota. Ide skôr o „obnovenú“, ako o „novú“ zmluvu.

Stará zmluva	Nová zmluva
Jej nariadenia sú dočasne zverené levískemu kňazstvu v dedičnej línii Árona.	Bola schválená Kristom, kňazom naveky v línii Melchisedeka bez predchodcov. (Žid 7,11-17)
Jej rituálne príkazy boli zrušené, pretože neboli dostatočné vo vzťahu k zmiereniu človeka s Bohom a jeho zmene.	Ježiš prináša novú, priamu cestu spoločenstva s Bohom, ktorá je schopná zmeniť náš život. (7,18-21)
Garantmi boli levíti, smrteľné bytosti, ktoré prinášali obete za svoje vlastné hriechy každý deň.	Garantom je Kristus, ktorý žil bez hriechu a žije večne, ponúkol sám seba ako obeť za nás, raz a navždy. (7,22-28)
Liturgia sa konala v pozemskom dočasnom svätostánku, v náčrte a tieni nebeského.	Ježiš slúži vo svätostánku v nebi, duchovnom a večnom. (8,1-6)
Ľud Izraela porušil zmluvu prestupovaním Božích zákonov.	Boh sľubuje dať svoje zákony do srdca svojich verných navždy. (8,7-13)
Bola potvrdená krvou zvierat a potrebovala predpísané očistné rituály, ktoré symbolizovali zmierenie a očistenie od hriechov.	Bola spečatená Kristovou krvou, ktorého obeť zmieruje, očisťuje a definitívne oslobodzuje od hriechu. (9,1-28)

Ježiš, prostredník Novej zmluvy

Pri Poslednej večeri sám Ježiš potvrdil, že ustanovuje novú zmluvu:

„Potom vzal kalich, poďakoval a dal im ho so slovami: Vezmite, jedzte, toto je moje telo. Potom vzal kalich, poďakoval, a dal im ho so slovami: Pite z neho všetci! Lebo toto je moja krv zmluvy, ktorá sa vylieva za mnohých na odpustenie hriechov.“ (Mat 26,27.28; Luk 22,20; porovnaj 1 Kor 11,25)

Táto pasáž prvýkrát ukazuje, že sa obnovila zaslúbená zmluva s Izraelom na základe viery. Zárodok nového Božieho ľudu je teraz predstavovaný apoštolmi.

Spájaním svojej krvi s novou zmluvou Ježiš evokuje obrad obnovy zmluvy na Sínaji, ktorej prostredníkom bol Mojžiš. Tento slávnostný rituál sprevádzali dva konkrétne činy: pokropenie obetnou krvou (2 Moj 24,1-6) a čítanie záväzku medzi Bohom a jeho ľuďom. (Pozri v. 7.8.)

Ak bola stará zmluva potvrdená krvou obetí, nová je spečatená krvou Ježišovej obete. Vždy, keď sa veriaci zúčastňuje na Pánovej večeri s podávaním chleba, ktorý bude nakrájaný alebo nalámaný na kúsky, (symbol rozkrájaných obetí) a kalicha (symbol preliatej krvi), obnovuje zmluvu. Namiesto vonkajšieho pokropenia je symbolom pitie a jedenie, pretože nová zmluva smeruje dovnútra, do svedomia tých, ktorí sa spájajú s Bohom a sú ochotní mu slúžiť. (Žid 9,14)

Kristus, dokonalý prostredník medzi Bohom a človekom (1 Tim 2,5) pozýva svojich učeníkov do zmluvného vzťahu, aby sa, ako nový Izrael, ujali plnenia svojej časti zmluvy, a prijali službu „kráľovského kňazstva“ (1 Pet 2,9.10), čím získajú všetky požehnania.

Žid 8,13 hovorí, že starú zmluvu je potrebné obnoviť na nových základoch. Ježiš prináša nové základy do nášho vzťahu s Bohom (Iz 59, 20) tak, ako to bolo predpovedané.

(Porovnaj Iz 42,6.7 a Žid 8,6.7.13.)

Nová zmluva spočíva na novom vzťahu s Bohom, ktorý je zmenený prostredníctvom Krista.

Z tieňa na svetlo

Epistola Židom vysvetľuje ako rituál starej zmluvy predpovedal novú skutočnosť (8), pretože zákon bol tieňom, náznakom. „Zákon je len tieňom každého dobra v budúcnosti, a nie vlastným obrazom vecí“ (Žid 10,1), preto nemohol byť sám od seba definitívnou sľúbenou zmenou.

Obete pomáhali chápať ospravedlnenie. Svojimi príkazmi a rituálmi symbolickým spôsobom predpovedali skutočnosť, ktorá príde. (Pozri Žid 10,19-25.)

Zákon mohol ozrejmiť potrebu pomoci, ale nemohol spasiť. (Gal 3,24-26) Zákon priestupníka trestá, ale nemôže ho zmeniť, Kristus áno. Zákon nemôže oslobodiť od hriechu, Kristus ponúka perspektívy slobody bez konca. (2 Kor 3,6-11)

Od tútora k učiteľovi

Vo svojej epištole Galaťanom Pavel ukazuje rozdiely medzi dvomi situáciami v dejinách spasenia, ktoré sa opakujú v procese duchovného dozrievania. Prvá prináša druhú a až v nej sa nachádza plnosť bytia. Prechod z jednej situácie do druhej predstavujú štyri kontrasty.

1. Zákon a viera (3,1-14): Od náboženstva sústredeného na činy (úsilím naplniť normy), nás nová zmluva privádza k životu v Kristovi, k vzťahu viery.
2. Zákon a zaslúbenie (3,15-29): Od stavu poručníctva, v ktorom morálne prežívanie závisí vo veľkej miere od donucovania a disciplíny voči zákonu ako starému vychovávateľovi. Nová zmluva nás pozýva vojsť do duchovného spoločenstva s Kristom – mladým učiteľom, ktorý dokonale naplňa Boží zámer.
3. Otroctvo a synovstvo (4,1-5.12): Od situácie závislosti od zákona nás nová zmluva vedie k slobode Božieho dieťaťa.
4. Telo a duch (5,13-25): Pred neschopnosťou ľudského úsilia nová zmluva dáva do našej služby neobmedzenú silu ducha.

V helénskom svete bol vychovávateľ (*paidagogos*) zvyčajne otrok, ktorý mal na starosti výchovu detí. Staral sa o ne a viedl ich do školy, kým boli malé. Keď dosiahli plnoletosť, nepotrebovali poručníctvo vychovávateľa. Podobne zákon mal poslať formovať a chrániť, kým nepríde definitívny učiteľ: „A tak zákon bol naším vychovávateľom po Krista.“ (Gal 3,24.25)

Zákon slúži ako výchovný prostriedok sprevádzajúci duchovný rast, kým vzťah k Bohu nie je taký, že už nepotrebuje pomoc. Sú to dve za sebou nasledujúce fázy dopĺňajúce rovnaký projekt. Je zřejmé, že nadradenosť druhej prechádza cez prvú bez toho, aby ju nutne zrušila.

Od otroctva k slobode

Pavel používa zvláštnu alegóriu založenú na dejinách patriarchov, aby poukázal na stav, keď „Kristus bude stvárnený vo vás“. (Gal 4,19) (Pozri Gal 4,21-5,1.) (9)

Sme dedičmi Abraháma a tým aj dedičmi Božích zaslúbení. Nebeský Jeruzalem je našou vlasťou, pretože k nej definitívne smerujú všetky Božie plány pre všetky národy (porovnaj Iz 2,2-4; Zj 21,24-26). Kristovo dielo dovoľuje povedať Pavlovi, že v určitom zmysle:

„sme oslobodení od zákona, pretože sme zomreli tomu, čo nás zväzovalo, takže teraz slúžime novým spôsobom ducha, a nie starým spôsobom litery“.
(Rim 7,6) (10)

V našej novej situácii nie je naším sprievodcom zákonník, ale Duch, ktorý spája úlohu zákona s premáhaním hriechu (Ján 16,8) a zároveň jeho osloboditeľskú úlohu: „Ale ak vás vedie Duch, nie ste pod zákonom“ (Gal 5,18, porovnaj 1 Ján 4,13, Rim 8,2), pretože tento prestane byť vynucovateľom a mení sa na slobodné rozhodnutie.

Príchod Mesiáša začína novú éru: „Zákon a proroci sú až (11) po Jána.“ (Luk 16,16) Mesiáš už prišiel. Táto nová skutočnosť osvieti všetko predošlé. (Rim 5,14) Zákon a proroci (to znamená stará zmluva) nestrácajú na svojej hodnote v porovnaní s kresťanstvom, ale majú význam z hľadiska novej perspektívy, ktorú im dáva príchod Krista.

Vstup do novej zmluvy spočíva v prechode zo vzťahu založeného na zákone (*en nomo*, Gal 2,15-19), prežívaného na odkazoch niektorých noriem, do vzťahu s Kristom (*en Christos*, 2,20).

Galatania sústredovali svoje úsilie na to, čo by mali robiť, alebo čoho by sa mali zrieknuť, aby boli spasení, namiesto toho, aby v Bohu hľadali svoju vnútornú premenu. Padli do pasce uprednostňovania noriem nad vzťahmi a do legalizmu. Pavlova odpoveď je jasná. Potrebujeme účinnejší duchovný motor než je zákon. Bez milosti nás zákon robí „nešťastnými“ („vy, čo chcete byť ospravedlnení zo zákona, vypadli ste z milosti“, Gal 5,4). Zákon nie je pre veriaceho poslednou inštanciou. Ukazuje nám cestu, ale nemôže nás po nej viesť. Neprestáva trestať naše vybočenia a neúspechy. Zákon je smer, prehľad, minimálna norma. Len Kristus je zároveň cestou i cieľom (Rim 10,4) a je schopný priviesť nás až k ideálu. Medzi minimom zákona a Božím ideálom je priestor bez hraníc pre duchovný pokrok.

Rozdielne požiadavky?

Potvrdilo sa, že stará a nová zmluva sa odlišujú v tom, že sa požiadavky Boha voči človeku zmenili. Stará požadovala od Izraela všetky prikázania, kým nová žiada len jedno, lásku.

„Nové prikázanie vám dávam, aby ste sa navzájom milovali. (Ján 13,34.35)

V čom spočíva podstata nového prikázania? Nežiadala aj Tóra lásku k nepriateľom? (12) Je zrejmé, že ani nové prikázanie nepredpokladá zrušenie zákona. Novinkou nie je ani tak požiadavka milovať, ktorá tvorí základ zákona, ale odpoveď na otázku, ako milovať. Ak predtým bol mierou lásky človek („ako seba samého“), teraz je mierou lásky milovať bezpodmienečne („ako som vás miloval ja“), s absolútnym odovzdaním sa. Ježiš mal pravdu. Jeho prikázanie je nové, pretože nikto nemiloval tak, ako on.

Ježišovo vyhlásenie nijako neznižuje platnosť biblického zákona pre kresťanov. Na jednej strane, Boh by bol nespravodlivý, ak by mal iné morálne požiadavky pre jeden národ a iné pre druhý. (Rim 2,11-16) Na druhej strane, Ježiš nielenže kategoricky potvrdil nemennosť zákona (Mat 5,17-19), ktorý sám rešpektoval a dodržiaval bez toho, aby mu niekto mohol vyčítať čo len najmenšiu neúctu k Božím požiadavkám (13), ale povedal, že jeho učeníci sa poznajú podľa úcty k prikázaniam:

„Ak ma milujete, budete zachovávať moje prikázania.“ (Ján 14,15)

„Kto má moje prikázania a zachováva ich, ten ma miluje.“ (Ján 14,21)

„Ak budete zachovávať moje prikázania, zostanete v mojej láske, ako aj ja som zachoval prikázania svojho Otca a zostávam v jeho láske.“ (Ján 15,10)

Nemožno súhlasiť s názorom, že Ježišove prikázania nie sú tie isté, ako Božie, najmä ak berieme vážne jeho vyhlásenie o dokonalej identite s Otcou: „Ja a Otec jedno sme.“ (Ján 10,30; porovnaj Ján 14,10) Názor, že nová zmluva ruší zákon, je preto protibiblický. Texty jasne hovoria o tom, že zákon bude vpísaný do srdca. (Jer 31,34) Pozrime sa, ako rieši nová zmluva princíp odovzdávania desiatkov a darov.

Prejaviť vďačnosť za to, čo sme dostali, by malo byť niečím úplne prirodzeným. Kto vstúpil do úzkeho vzťahu s Bohom, je šťastný, že s ním môže slobodne spolupracovať a to ovplyvňuje jeho konanie. Prejaví sa to aj štedrosťou v dávaní. Prirodzeným výrazom novozmluvnej vďačnosti a nášho odovzdania je dobrovoľné vrátenie desiatku Bohu. (Mat 23, 23) Deliť sa je prejavom lásky. Dať možno aj bez lásky, ale nemožno milovať bez darovania. Podľa novej zmluvy sa štedrosť neuspokojí len

s percentami, ale prekračuje akékoľvek predpísané hranice. Kto má túžbu deliť sa, nedáva len to, čo sa od neho žiada. Je šťastný, keď môže urobiť všetko, čo je v jeho silách.

Nová zmluva nás nemôže urobiť menej štedrými alebo egoistickejšími ako stará. Boh v nej neočakáva oproti starej zmluve menší záväzok alebo menšiu lásku. Ide o to, aby sme dali peniaze tam, kde je náš záujem, namiesto toho, aby sme zamerali naše záujmy tam, kde sú peniaze:

„Veď kde je tvoj poklad, tam bude aj tvoje srdce.“ (Mat 6,21)

Zmluva srdca

Zasľúbená nová zmluva je nový spôsob chápania náboženstva. Nie náboženstva zákona, ale srdca. (Jer 31,31-34) V Biblii srdce symbolizuje centrum života, ktoré ožaruje celú bytosť. V ňom sa človek rozhoduje, je sídlom jeho inteligencie a vôle, a tým sa stáva synonymom niečoho hlbokého, autentického, čo je v protiklade s povrchným a nepodstatným. V srdci človek cíti, či toho druhého prijíma, či miluje, alebo nemiluje. Stačí pohľad do nášho vnútra, aby sme vedeli, či naše srdce prijíma a ospravedlňuje, alebo ostáva zatvrdilým. Preto Boh oznamuje podmienky novej zmluvy založenej nie na vonkajších prejavoch, ale predovšetkým na vnútornom postoji. Je to povolanie k bezvýhradnému odovzdaniu a konaniu Božej vôle. (Žid 13,20.21)

Stretnutie s Bohom sa odohráva na tej najintímnejšej rovine nášho bytia. Boh chce naše srdce. Tam chce zapísať novú zmluvu: „Svoj zákon vložím do ich vnútra a vpišem im ho do srdca.“ (Jer 31,33) Na živé, citlivé dosky. Ako vrub, tetovanie, nezmazateľnú spomienku na veľkú lásku. Možno lepšie vyjadriť intimitu takéhoto vzťahu a to, že Boh nám pri rozhodovaní ponecháva úplnú slobodu? Láska nikdy nechápala, a nikdy nebude chápať rozkazy a predpisy.

Poznámky:

1. Hebrejský termín *berith* pre „zmluvu“ je použitý v Starej zmluve 267-krát, grécky termín *diatheke*, je použitý v Novej zmluve 33-krát.
2. „Oni zrušili moju zmluvu, hoci ja som bol ich Pánom.“ (Jer 31,32); porovnaj Jer 2,2; Hoz 2,14.19.20.
3. V hebrejčine sa zmluvy „uskutočňujú“ alebo „rušia“ (pozri 1 Moj 15). To ukazuje na zámer založiť niečo nemeniteľné a definitívne.

4. E. HEPPENSTALL, „*The Law and the Covenant at Sinai*“, Adventist University Seminary Studies 2 (1964), s. 20.
5. Pozri 2 Moj 24,1-8, zvlášť verše 3 a 7.
6. Použitie metaforu cesty, keď sa hovorí o „chodení v zákone“ je v Starej zmluve bežné. Pozri Ž 23,3; 119,35.172; Iz 48,18; 57,20.21.
7. „Slová zmluvy“ (2 Moj 34,28) započítavajú Desatoro (5 Moj 9,9; Žid 9,9) do základu zákona.
8. Pozri Žid 9,14.15 a Žid 7 a 8.
9. Na vysvetlenie tejto alegórie pozri E. COTHENET, *La carta a los gálatas* (Cuadernos Bíblicos 34), Verbo Divino, Estella (Navarra), 1985, s. 50.51.
10. To isté sa stane s obriezku v novej zmluve. Bude to „obriezka srdca v duchu, a nie podľa litery“. (Rim 2,28.29)
11. V gréčtine predložka *majri* označuje postup, ale nie nevyhnutne koniec. Povedať, že niektoré písma prišli až k nám neznamená, že prestali existovať.
12. Pozri napríklad 2 Moj 23,4; 3 Moj 19,17.18; 2 Kráľ 6,22.
13. Jeho vlastní nepriatelia, kňazi a pisári, čo pozorovali všetky jeho skutky, nemali iné východisko len verejne priznať jeho priamosť: „Učiteľ, vieme, že správne hovoríš a správne učíš... podľa pravdy učíš ceste Božej.“ (Luk 20,21)

21. Platnosť zákona

*„Dávno viem z tvojich nariadení, že si ich ustanovil naveky.“
(Ž 119,152)*

Videli sme, že tak pre Ježiša, ako aj pre apoštola Pavla si zákon zachoval svoju platnosť. Napriek tomu, ak si všimneme „ceremoniálnu časť“ Starej zmluvy týkajúcu sa obradov v svätostánku, vidíme, že prestáva byť aktuálna. Platí to aj pre ostatné zákony? Sú platné, alebo boli zrušené či zmenené?

Ako sa ukázalo, táto otázka takmer rozdelila prvotnú cirkev a podnecuje protirečivé vyhlásenia medzi kresťanmi aj dnes. Odpovede sa rozdelili v princípe do dvoch extrémov.

Podľa niektorých treba všetky zákony Starej zmluvy považovať za vyjadrenie konečnej Božej vôle, preto ostávajú stále platné a musia sa prísne dodržiavať. Toto stanovisko zastávali židokresťania, súčasníci apoštolov, voči konvertovaným pohanom. „Treba ich obrezať (1) – hovorievali – a prikázať im, aby zachovávali Mojžišov zákon.“ (Sk 15,5)

Pavel vystupoval proti týmto skupinám v cirkvi, ktoré verili, že spasenie možno dosiahnuť naplňaním zákona (porovnaj Rim 13,8-10). Aby čelil ich učeniu, ktoré označil ako „iné evanjelium“, napísal svoju epištolu Galaťanom. (Gal 1,6; porovnaj 2,4) „Človek nie je ospravedlnený zo skutkov podľa zákona,“ povie im. (Gal 2,16) Ospravedlnenie z viery zostáva zahmlené, ak zákon berie na seba úlohu Spasiteľa. „Vy, čo chcete byť ospravedlnení zo zákona, ste úplne odlúčení od Krista, vypadli ste z milosti.“ (Gal 5,4)

V opačnom extréme sa nachádzajú tí, ktorí predpokladajú, že zákon, ako aj celá Stará zmluva, bol Kristom zrušený (2), preto kresťan „nie je pod zákonom, ale pod milosťou“, oslobodený od každej normy. (3) Podľa

nich zákon, vrátane Desatora, bol len dočasným prídavkom k zmluve (Gal 3,19), negatívnym dodatkom v činnosti Boha, Pána milosti. A citujú, že „zákon nie je určený pre spravodlivého, ale pre priestupníkov zákona“. (1 Tim 1,9.10) (4) V Novej zmluve viera nahrádza poslušnosť zákonu (Gal 4,24-26), pretože viera a skutky sú nezmieriteľné.

Nie všetci, ktorí zastávajú tento názor, obhajujú priestor bez zákona. Niektorí poznávajú, že nová zmluva stále predkladá kresťanovi požiadavky. Novým zákonom, „zákonom Krista“ (Gal 6,2) nahrádza požiadavky starej zmluvy novými. (5)

Kto má pravdu? Zastávam názor, že ak sa Nová zmluva, hoci má vyhlásenia, ktoré by mohli podporiť oba názory, číta ako celok, neobhajuje v skutočnosti žiadnu z týchto dvoch alternatív.

Ako sme videli, pre Ježiša a jeho učeníkov bol zákon stále platný. Ježišovým vzťahom k zákonu sa však niečo významne zmenilo. Čo bolo odstránené, čo bolo zachované a čo sa zmenilo? Ako rozlíšiť to, čo je dočasné a relatívne od základného a trvalého?

Trvalé princípy

Ježiš strávil svoj krátky život vyučovaním. Byť jeho učeníkom znamenalo nasledovať ho, prijať jeho posolstvo a nechať sa ním meniť. Jedno z jeho najpriamejších vyhlásení bolo: „Ak ma milujete, budete zachovávať moje prikázania.“ (Ján 14,15-27) (6) Ak Kristus je jedno so svojím Otcom (Ján 10,30; 12,45 atď.), jeho požiadavky nemôžu byť odlišné od Božích. A ak Boh nemení zákony (Ž 148,6), Ježiš tiež „je ten istý včera, dnes i naveky“. (Žid 13,8) „Nepominie sa ani jediné písmenko, ani jedna čiaračka zo zákona,“ povedal. (7)

Ako sme sa presvedčili, Ježiš nielenže nikdy nenapádal zákon, ale za svoj cieľ vyhlásil naplniť ho a priviesť k dokonalosti. Ak hovoríme o poslaní Mesiáša, už prorok Izaiáš oznámil, že „Pánovi sa pre jeho vernosť zapáčilo zvelebiť zákon a osláviť“. (Iz 42,21) Keď Ježiš hovorí, že neprišiel zrušiť zákon ani ho zmeniť, ale naplniť, osláviť ho, nie je ťažké zistiť, ktorého zákona sa to týka, pretože pokračuje citovaním šiesteho, siedmeho a tretieho prikázania Desatora. (Mat 5,21.27.33) A keď hovorí bohatému mládencovi: „Ak chceš vojsť do života, zachovávaj prikázania,“ znovu cituje Desatora (Mat 19,16.17) ako normu, ktorá stále platí.

Ak životný štýl navrhovaný Ježišom obsahuje úctu k prikázaniam, musíme potvrdiť, že jeho poslaním nebolo zmeniť zákon, ale vzťah ve-

riaceho k zákonu. Spôsob jeho zachovávaní spočíva na troch trvalých princípoch: hľadanie ducha zákona, priority lásky a potrebe pomoci pri dodržiavaní prikázaní.

Hľadanie ducha

Ježiš učí hľadať duchovný zmysel zákona, neuspokojuje sa s formálnym používaním Pisma: „Počuli ste, že otcom bolo povedané... ale ja vám hovorím.“ (Mat 5,21-48) Jeho požiadavky nie sú menšie, ale väčšie ako tie z Tóry. Tak napríklad namiesto zákona odplaty, daného na obmedzenie pomsty, ktorý však mohol spôsobiť zabitie, navrhuje odpustenie (Mat 5,38.39) čiže úplné odmietnutie pomsty. Ježiš vedel, že „oko za oko“ prináša len väčšiu slepotu.

V centre duchovného života kresťana je jeho vzťah s Osobou, nie dodržiavanie neosobného zoznamu prikázaní. Osou tohto života nie je sústredenosť na skutky, ale na Kristovo konanie, ktoré má premieňajúcu moc. Miesto, ktoré bolo predčasom dané zákonu, v novej zmluve patrí Ježišovi Kristovi. Jeho prijatím za Spasiteľa a Pána sa jeho vôľa (jeho zákon) nestráca, ale nachádza svoje skutočné miesto (Ž 37,31; porovnaj Ž 119,11) v srdci. Tak sa uskutoční najvyšší zámer Boha s človekom: „Syn môj, daj mi svoje srdce a nech si tvoje oči obľúbia moje cesty.“ (Prís 23,26)

Znamená to hľadať Božiu vôľu a nie našu, jeho cesty, normy a kritériá, a nie naše. Keď Ježiš hovorí svojim učeníkom: „Bezo mňa nemôžete nič konať“ (Ján 15,5), ukazuje im tiež, že nie je možné zachovávať zákon bez jeho pomoci. My, ktorí žijeme na tejto strane kríža, vidíme zákon cez Ježišov filter. (8)

Naplnenie lásky

Tým, že Ježiš povedal: „Ak ma milujete, budete zachovávať moje prikázania“ (Ján 14,15), potvrdzuje, že základom zákona je láska a že láska prekračuje jeho právnu rovinu. (9)

„Naplnením zákona je teda láska.“ (Rim 13,9.10; porovnaj Jak 2,8; 1 Ján 2,10; Gal 5,14) (10)

Nová zmluva dovoľuje žiť v harmónii so zákonom a láskou inšpirovanou Duchom. (Gal 5,22.23) Je ťažké formálne naplniť Mojžišov zákon bez lásky, ale je nemožné naplniť Kristov zákon inak, ako láskou.

Transcendentná formulácia

Na základe nášho čítania biblického textu môžeme povedať, že podstata (duch) zákona je taká nemeniteľná ako Zákonodarca: jeho zámer sa spája a realizuje v láske, pretože Boh je láska. (1 Ján 4,8.16) Čo sa týka formy (alebo jazyka) zákona, prispôsobuje sa človeku a jeho prostrediu. (11) Tak ako ho poznáme, bol vypracovaný pre človeka. (5 Moj 5,12-15)

Biblická formulácia, ako napríklad „tvojho býka, somára, sluhu, viniča, obilia“ atď. sa týka formy života, ktorá sa mení so spoločenskými a kultúrnymi rozdielmi. Ježiš nás opakovaním frazémy „počuli ste, že otcom bolo povedané... ale ja vám hovorím“ (Mat 5,21 atď.) učí, že formulácia každého prikázania sa môže meniť, ale princípy zostávajú platné. (12) Zákon sa nutne zapisuje do ľudských dejín. To, čo sa týka základu, nemôže byť zrušené, pretože sa to týka Božej vôle. Pokiaľ ide o formu, závisí od historických podmienok, môže sa meniť a byť prekonaná v novom zmluvnom vzťahu.

Ježišovo učenie nám pomáha pochopiť zákon. Vďaka nemu nám jeho zámery, snahy a princípy dávajú úplný zmysel. Tým, ktorí ešte stále neobjavili tento kľúč „až do dnešného dňa ostáva ten istý závoj pri čítaní Starej zmluvy“. (2 Kor 3,14-16)

Ak sa vrátíme k našej hlavnej otázke, či zákon bol zrušený úplne alebo čiastočne, či bol zmenený, alebo je stále platný, vidíme, že nemožno dať zovšeobecňujúcu odpoveď a že musíme odpovedať veľmi uvážene.

Treba povedať, že Nová zmluva neobsahuje žiadne vyhlásenie, ktoré by potvrdzovalo, že zákon bol zrušený („Neprišiel som zrušiť, ale naplniť“, Mat 5,17), ani neučí opustiť alebo prestúpiť zákon Starej zmluvy („Či azda vierou pozbavujeme zákon platnosti? Vôbec nie. Naopak, potvrdzujeme ho“, Rim 3,31). Je jasné, že jeho funkcie nemajú nič spoločné s ospravedlnením veriaceho, to je dielo Ježiša Krista (Rim 3,21-31), ani s jeho posvätením, dielom Svätého Ducha. (1 Tes 5,23.24) Jeho úlohou je ukazovať na etické požiadavky kresťanského života.

Zastarané zákony

Rôzne dokumenty ukazujú, že prvotná cirkev nepovažovala za smerodajné aspoň tri typy nariadení, ktoré synagóga stále považovala za platné. Aby sme to zjednodušili, zhrnuli sme ich do skupín podľa základ-

ného obsahu. Tieto normy, upravené alebo opustené prvotnou cirkvou, sa týkajú chrámových bohoslužieb, vzťahov medzi Židmi a pohanmi a praktík vzdialených od textu Starej zmluvy.

Obriezka

Rôzne pasáže Novej zmluvy (Sk 15,1-29; Gal 5,2; 1 Kor 7,19; a predovšetkým Kol 2,11.12) ukazujú že prvotná cirkev prijala krst ako obrad pripojenia sa k Božieho ľudu, a obriezku ako vstup do zmluvného vzťahu zanechala. Krvavý rituál, určený len mužom, sa zmenil na všeobecný nekrvavý rituál. V Novej zmluve „nie je ani Žid, ani Grék, nie je ani otrok, ani slobodný, nie je muž a žena...“ (Gal 3,28) Jeho hlavný zmysel je v odlúčení sa od sveta a oddelení pre Boha. Krst znamená pochovanie minulosti a vzkriesenie k novému životu s Kristom. Krst nahrádza obriezku a rozširuje jej význam.

Zákony týkajúce sa svätostánku

Z historického pohľadu vieme, že nariadenia súvisiace s bohoslužobným ceremoniálom svätostánku, liturgickým rokom, kňazstvom, obeťami, teda „obradné“ zákony prestali byť vykonávané, pretože po zničení chrámu v Jeruzaleme (rok 70) prestal existovať levitský systém.

Na druhej strane, z teologického pohľadu Nová zmluva (pozri Žid 7-9) vysvetľuje, že tzv. ceremoniálne zákony, ktoré často predstavovali mesiášske predobrazy a symboly, našli svoje duchovné naplnenie v službe Ježiša Krista. „To sú tieň budúcich vecí, ale telo je Kristovo.“ (Kol 2,16.17; Žid 7,12) Zaslúbenia a predobrazy neboli zničené, ale naplnené. (13)

Nová zmluva zjavuje podstatu niektorých symbolov týkajúcich sa Ježiša Krista, ktorý je skutočným chrámom, viditeľným symbolom Boha, skutočným najvyšším kňazom (Žid 4,14; 7,28) a dokonalou obeťou. (Žid 9,23-28) Veriaci napĺňa zámer týchto zákonov, keď berie do úvahy, že jeho vlastné telo je chrámom Svätého Ducha (1 Kor 6,19), že je súčasťou všeobecného „kráľovského kňazstva“ (1 Pet 2,9) a že zasvätenie jeho vlastnej existencie Bohu je mu najmilšou obeťou. (Rim 12,1) (14)

Zákony v teokratickom štáte

Veľa zákonov stratilo svoju platnosť, keď izraelský národ prestal tvoriť jediný Boží ľud. Cez cirkev sa otvoril celému ľudstvu a stará občianska legislatíva prestala prirodzene platiť.

Jej základné princípy spravodlivosti a rovnosti však nemôžu nikdy stratiť svoju hodnotu. Duch týchto zákonov je stále platný v našej každodennej realite v našich občianskych zákonníkoch. Pavel, domnelý obhajca zrušenia zákona, potvrdzuje, že zákony krajiny, v ktorej žijeme, vyžadujú rešpekt vždy, keď nie sú v rozpore s Božími ustanoveniami a vzťahom k nemu. (Rim 13,1-10) Kresťanstvo musí byť solidárne a nemá odmietať spoluprácu na úrovni verejnej správy. Sám Ježiš povedal: „Čo je cisárovo, dajte cisárovi, a čo je Božie Bohu“ (Mar 12,13-17), aj keď nie je vždy ľahké rozlíšiť, čo ktorému z nich patrí.

Do tejto kategórie patria zákony, ktoré chránili Izrael pred pohanskými vplyvmi okolitých národov. Napríklad príkaz: „Nestrihajte si hlavu dookola popri sluchách, ani okraj brady si nepokaz. Kvôli mŕtvym si nerobte na tele zárezy ani tetované znaky“ mieri na egyptské smútočné prejavy. (15) Dnes sa už tieto praktiky v našej spoločnosti nevyskytujú, no existuje nebezpečenstvo pohanských praktík inej povahy, keď nasledujeme niektoré zvyky, ktoré majú nebiblický základ. V každom prípade obsah týchto noriem nás oslobodzuje od nezmyselných návykov a poverčivosti nášho okolia a hovorí v prospech inteligentného náboženstva. (Ž 119,104)

Platné zákony

Je presne určený rozdiel medzi detailnými zákonmi v mozaikovom kódexe a inými, ešte staršími, ktoré tvoria časť Božieho plánu pre celé ľudstvo. Treba pripomenúť, že keď sa Ježiš odvoláva na Boží ideál pre človeka, neapeluje na Tóru, ale ako sme videli, na koncept stvorenia.

Zákony patriace ku konceptu stvorenia

V tomto usporiadaní je prvým prikázaním „plodte a množte sa“. (1 Moj 1,28) Týka sa inštitúcie manželstva a vzájomnej zodpovednosti k všetkým aspektom spoločného života. Vyzýva uplatniť najintímnejšiu zo svojich schopností v pokračovaní života, založení rodiny a naplnení zeme (posledné prikázanie je azda jediné, ktoré ľudstvo splnilo mnohonásobne).

Nasledujú nariadenia o ochrane prírody, životného prostredia a živých bytostí. (1 Moj 1,28; 2,15) Kto môže odmietnuť príkazy, ktoré majú stálu platnosť? Kto by sa odvážil tvrdiť, že Kristov príchod zbavil ľudstvo zodpovednosti? Je čoraz aktuálnejšie vrátiť sa k duchu týchto noriem.

Povinnosť chrániť prírodu inteligentným a úctivým správaním sa dotýka človeka v každej dobe. Aj tí najmenej nábožní súhlasia s tým, že sme tieto zákony prestúpili a že by sme mali urobiť všetko, čo je v našich silách, aby sme naše chyby napravili.

Zákony o zdraví a hygiene

Text o stvorení navrhuje pre zdravie človeka výživu na báze ovocia, zeleniny a semien. (1 Moj 1,29) V čase, keď sa redukovávajú svetové zdroje obživy, ponúka Boh celému ľudstvu iné možnosti a určuje normy výživy, obsiahnuté v tzv. mozaikovom zákonníku.

Iné normy Tóry, vzťahujúce sa na zdravie a hygienu (znečistenie sa dotykcom s chorým, karantény v prípade lepry atď.) môžu byť prekonané spôsobom, ako ich chápe súčasné zdravotníctvo. Tieto normy (3 Moj 11 a iné) sa naplňajú hygienou a zodpovedným správaním. Zakladajú sa na ľudskej prirodzenosti a nemajú nič spoločné s pôsobením Krista, ani s tým, že Izrael stratil poslanie teokratického národa. Princípy pre uchovanie zdravia sú stále tie isté. Preto sa kresťan zodpovedne stará o svoje telo (1 Kor 3,16.17; 6,19.20) a snaží sa žiť (jesť, piť a robiť iné veci) na Božiu slávu (9,27; 10,31) (16), to znamená dosahovať ideál. Pri stvorení bolo tiež dané prikázanie, ktoré reguluje prácu a oddych. (1 Moj 2,2.3) Táto regulácia môže byť ťažko považovaná za ceremoniálnu, ako ju niektorí chápu, pretože vo vzťahu k sobote nepredpisuje žiadnu liturgiu. (17) Netreba pripomínať, že tento príkaz v hebrejskom obradnom zákonníku nemá nič spoločné s obradom. Jeho zámer, ako ho vidíme v kapitole 12, je omnoho hlbší a prekračuje každú právnu rovinu.

Predpisy, týkajúce sa obrátených pohanov (18) potvrdzujú, že v prvokresťanskej cirkvi princípy, staršie než Mojžiš (ktoré tvoria súčasť prvého plánu pre ľudstvo, vo svojom pôvodnom pláne), ostávajú stále platné. Náš svet potrebuje dnes viac ako kedykoľvek predtým úctu k prírode, ekologickú zodpovednosť, ochranu zdravia, partnerskú vernosť, rodinnú lásku a vyrovnaný rytmus medzi prácou a oddychom.

Morálny zákon

Takzvaný „morálny zákon“ – platný zákonník správania pre všetkých ľudí v každej dobe – tvorí časť zmluvy a je zhrnutý v Desatore. Ako sme videli, žiadne proroctvo, ani biblické zasľúbenie nezaznamenávajú jeho

neplatnosť v novej zmluve. (Pozri Jer 31,31-34; porovnaj Žid 8,8-13; 10,16.17.)

Ježiš neruší Desatoro, ale ho zvnútorňuje. Nepotláča morálny zákon, ale ho prekračuje, rozširuje a dopĺňa. Jeho princípy sú také nemeniteľné, ako je Boh sám. (Mar 5,17.18; Rim 3,31)

Ak máme určiť, ktoré zákony sú stále platné, najdôležitejšie je hľadať Božiu vôľu. Na to znovu otvorene ukazuje Nová zmluva. Aby sme sa vyhli riziku vnímať zákon ako niečo vnútené, nová zmluva je založená doslova na implantácii ducha zákona do srdca ako vnútornej sily. (Jer 31,33 citované v Žid 8,10 a 10,16) Hľadanie Božej vôle sa stáva súčasťou kresťanského života.

Všetky Božie zákony sa konkretizujú v láske *agapé*, to znamená v úplnom rešpektovaní a hľadaní najvyššieho dobra pre iných, či už je to Boh, blížny, príroda, alebo človek sám. Možno teda uzavrieť, že v Novej zmluve sa zákon nestráca, ale naopak, stále je prítomný a úplne spojený s myslou a so srdcom. (Žid 8,10)

1. Jeho obradné aspekty sa naplnili v kňazskej službe Ježiša Krista.
2. Jeho etické požiadavky boli dokonale naplnené v Kristovom živote (19) a stále predstavujú Boží ideál.
3. Vo svojej podstate je zákon stále platný a v našom živote sa naplňuje prostredníctvom diela Ducha Svätého (porovnaj Mat 22,36-40; Rim 13,8-10; Ján 15,12).

Keď sa nechám viesť Duchom, zákon ako vyjadrenie Božej vôle (ako ideál) ma priťahuje až k tomuto ideálu. Búrim sa však a som sklúčený, keď sa nechávam viesť svojimi vlastnými predstavami alebo duševnými stavmi. Kristus môže napraviť moje nesprávne rozhodnutia a udeliť mi spravodlivosť požadovanú zákonom.

Zákon ako etický kódex – ako sudca alebo zrkadlo – ukazuje priestupok, súdi a odsudzuje. Len Kristus môže ospravedlniť moje potknutia, udeliť mi amnestiu a dať potrebnú silu, aby ma od nich oslobodil.

Ako osobná a sociálna norma správania – ako pedagóg – ma zákon ochraňuje – mňa aj ostatných – pred mojimi chybami, vedie ma a orientuje v rozhodnutiach môjho života. (Rim 7,10) Privádza ma ku Kristovi, aby som získal jeho pomoc, keď ho chcem zachovávať. Keď som ho prestúpil, Kristus mi dáva ospravedlnenie a odpustenie. Len on, dokonalý učiteľ a vzor je schopný zmeniť môj život v smere ideálu, ktorý mi navrhuje aj tak, že ho žije vo mne. (Gal 2,20)

V každom prípade aj podľa Novej zmluvy má zákon stále úlohu sprievodcu. (Rim 7,10) Pretože sme stále hriešnici a až do času, keď sa uskutoční naše oslávenie, ho potrebujeme v jeho troch úlohách: výchovnej, trestajúcej a normatívnej (20), aby nám pripomínal Božie ideály a ukazoval smer nasledovania na zložitých križovatkách nášho života.

Poznámky:

1. Obriezka sa vyzdvihuje, pretože bola symbolom zmluvy medzi Bohom a jeho ľudom.
2. F. F. BRUCE, *Paul, Apostol of the Heart Set Free*, Eardmans, Grand Rapids (Michigan), 1977, s. 182.
3. Pozri Gal 5,2-6; Ef 2, 8-15 atď.
4. Je zaujímavé, že v tejto pasáži sa stále považuje prestúpenie prikázaní Desatora (vražda, smilstvo, krádež, klamstvo, krivá prisaha atď.) za niečo, čo je „v protiklade k zdravému učeniu“.
5. Hovorí sa o *nova lex Christi*. Základné texty sú Mat 5,21-48; Gal 6,2 a 1 Kor 9,20.21.
6. Porovnaj 1 Ján 2,3.4. „Kto zachováva prikázania, zostáva v Bohu.“ (1 Ján 3,24)
7. Porovnaj Mat 5,17.19. Výhrada, ktorú zvyknú mať niektorí k tomu, či Ježiš tiež rešpektoval 4. prikázanie, nemá zmysel, pretože Desatoro je celok. „Veď keby niekto zachoval celý zákon, ale poklesol by v jednom prikázaní, previnil sa proti všetkým.“ (Jak 2,10.11)
8. D. J. MOO, *Dictionary of Jesus and the Gospels*, Inter-Varsity Press, Downers Grove (Illinois), 1992, s. 450.
9. R. CHAUVIN, *Dieu des fourmies, Dieu des étoiles*, Belford, Paríž, 1988, s. 242. Boh žiada lásku, ale najskôr s láskou dáva. Preto vznikla slávna modlitba Augustína z Hipony: „Pane, daj mi, čo žiadaš a žiadaj odo mňa to, čo chceš.“
10. Pozri Mat 7,12; Mat 22,37-40; porovnaj Luk 10,25-28; Gal 5,14; porovnaj 1 Ján 4,12.
11. To sa tiež týka Desatora. V 5 Moj 5,12-15 nie je dôvodom soboty spoločenstvo so Stvoriteľom (2 Moj 20,8-11), ale ľudská solidarita v súvislosti s Bohom Spasiteľom.
12. Podľa najnovšej tézy biblický zákon by mal byť viac knihou príkladov (casebook), ako zákonníkom (codebook), pretože je postavený na jedinom princípe, ktorým je láska. Zákon by mal byť ako pyramída, ktorej vrchol (láska) smeruje nadol a utrieduje prikázania: prvé dve (miluj Boha a blížneho), potom desať (Desatoro) a potom ostatné. (A. THOMPSON, *Inspiration: Hard Questions, Honest Answers*, Review and Herald, Hagerstown, 1991, s. 98-136.) Pozri tiež odpoveď G. F. Hasella „Reflections on Alden Thompson's Law Pyramide, within a Casebook/Code-

- book Dichotomy“ v *Issues on Relevation and Inspiration* (ed. F. Holbrook – L. V. Dolson), ATS Occasional Papers, t.1. (1992), s. 137-171; a zvlášť G. R. KNIGHT, *The Pharisees Guide to Perfect Holiness*, Pacific Press, Boise (Idaho), 1992, s. 59-72.
13. E. G. WHITE, *Patriarcas y profetas* Pacific Press, Mountain View (California), 1961, s. 370-372.
 14. Ak v starej zmluve hriešnik obetoval baránka, aby získal odpustenie, v novej vždy, keď žiada o odpustenie Boha, drží sa Baránka, ktorý bol obetovaný, a tak naplňa ducha tohto zákona. Rovnaký princíp platí aj vo všetkých ostatných rituálnych obradoch.
 15. Niektorí, ktorí dodržiavajú 3 Moj 19,27.28, sa neholia. Pokračovanie textu jasne označuje kontext zákazu: „Neholíš svoju bradu... pre mŕtveho, ani neostriháš... pre mŕtveho.“
 16. Tieto zákony sa nemajú zamieňať s normami týkajúcimi sa znečistenia kontaktom, ktoré nie sú zaznamenané v Starej zmluve, ale platia v židovskej tradícii. (Mar 7; Gal 2,11.12)
 17. „Odborníci prichádzajú na to, že nie je správne považovať sobotu za rituálny zákon.“ E. P. SANDERS, „When a Law is Law? The case of Jesus and Paul“ v *Religion and Law*, Eisenbrauns, Winona, s. 143.
 18. Pozri Sk 15,17.
 19. Pavel vysvetľuje vo svojom liste Rimanom, že sme spasení nasledovaním Krista, druhého Adama. (Rim 5,19)
 20. Protestantská tradícia dala trom úlohám zákona pomenovania *usus civilis*, *usus elencticus* a *usus normativus*.

ČASŤ IV.
ÚVAHA

Zákon v praxi

*„Rád plním tvoju vôľu, môj Bože, tvoj zákon vo svojom vnútri
nosím.“ (Ž 40,8)*

22. Výchovná úloha zákona

*„Hospodinovo svedectvo je spoľahlivé, neskúseného robí múdrom.“
(Ž 19,8)*

Ak sú princípy zákona vryté v hĺbke vedomia (Rim 2,14.15), potom nájsť ich znamená objaviť základnú štruktúru nášho etického fungovania. (1) Všetci však máme tendenciu vnímať zákon ako vonkajšiu prekážku našej osobnej realizácie.

Naša prirodzenosť v čase, keď sa zoznamuje s užitočnosťou poriadku, odmieta akékoľvek obmedzovanie. Chceme, aby ostatní rešpektovali zákon v náš prospech, ale vzpierame sa mať ho v osobnej úcte.

Zákon je teda nevyhnutný na učenie. Rozpoltenosť ľudskej bytosti zapríčinená konfliktom prianí a vlastných slabostí, vyvoláva potrebu výchovnej a vzdelávacej funkcie zákona, ktorá vysvetľuje a upravuje vzťahy k iným. Dieťa objavuje svoju slobodu priamo vo vzťahu k tomu, čo je povinné a čo zakázané: „Umy si ruky“, „Nebi psa“. Predtým, než pochopí, čo je hygiena alebo utrpenie zvierat, a naučí sa význam slova „nie“. Predtým, než pochopí zmysel toho, čo sa od neho žiada, musí sa naučiť rešpektovať pravidlá hry.

Od čias našich prvých rodičov v Edene sa všetci vzpierame zákonu. Rozum nás vyzýva prijímať jeho vzory. Logika požiadavky „nebudeš klamať“ je teoreticky jasná, ale prakticky ju zvykneme ignorovať, keďže máme strach, že ak ju budeme nasledovať, poškodí nás. Ten, kto sotva pozná Božie zjavenie, rovnako ako dieťa, ktoré ešte nevie, na čo sú normy, vidí „zákon“ tam, kde je predovšetkým „milosť“. Ako pripomína Pavel: „Keď som bol dieťa, hovoril som ako dieťa, zmýšľal som ako dieťa, usudzoval som ako dieťa.“ (1 Kor 13,11) Pre toho, kto sa stavia proti zákonu a ešte nechápe jeho zámer, je takmer nemožné obísť ob-

dobie rebélie, netolerance alebo agresie – predovšetkým voči konaniu ostatných. (2) Dvojročnému dieťaťu môžeme zakázať trhať kvety bez zdôvodnenia. Neskôr bude treba vysvetľovať, prečo je potrebné chrániť rastliny, až kým to bude rešpektovať z vlastnej iniciatívy, pretože pochopí, že zriecť sa toho kvetu, ktorý mal chuť odtrhnúť a ktorý môže rásť len v lese, znamená ohroziť rovnováhu ekosystému. Vychovávať tiež znamená učiť chápať, že stojí za to vzdať sa momentálnej a bezvýznamnej radosti v prospech obývateľnejšieho sveta a bohatšej existencie.

Toto je pedagogické pôsobenie Božieho zákona. Čo ako sa prísne zdajú všetky jeho nariadenia, slúžia na vymedzenie ideálneho prostredia osobnej realizácie. Jeho rozhodný tón je len vyjadrením lásky. Ako by mohol jeho autor zostať ľahostajný voči neprijateľnému správaniu a nechať trpieť jeho deti?

Morálna orientácia

Pavel prirovnáva biblický zákon k vychovávateľovi: „Ale keď prišla viera, už nepodliehame vychovávateľovi.“ (Gal 3,24) Jeho úlohou je učiť nás vybrať si medzi dobrom a zlom (3), násilím a úctou, spravodlivosťou a nespravodlivosťou. Spomedzi ostatného priestoru zákon vymedzuje priestor istoty a ochrany, aby zaručil bezpečnosť a vzájomnosť vo svete, ktorý by bol bez hraníc chaotický.

Ak život neustále núti človeka vybrať si, zákon mu pomáha urobiť to dobre, pretože ho učí, že už nevybrať si je nebezpečnou voľbou (4) a že vybrať si podľa Božej vôle a nechať sa ňou viesť znamená vybrať si slobodne. (5 Moj 30,19) V tomto zmysle hovoria slová Ježiša: „Ak vás teda Syn vyslobodí, budete skutočne slobodní“ (Ján 8,36) a slová Pavla: „Kde je Duch Pánov, tam je sloboda.“ (2 Kor 3,17) Zákon tiež učí človeka, kde sa nachádzajú hlavné hodnoty. Každý zákaz a každý príkaz potvrdzuje hodnotu: zákaz falošného svedectva upozorňuje na hodnotu pravdy, zákaz nevery na hodnotu lásky, zákaz násilia na hodnotu života atď. (5) Poslanie Božieho zákona je viac zjavujúce než zákonodarné, viac výchovné než vyžadujúce.

Všimnime si, že v Biblii zákony postupujú v určitom slede, napríklad prikázanie „nezabiješ“ predchádza uvažovaniu o láske k blížnemu a úcte k iným. Dôvodom je to, že človek by nemohol objaviť hodnotu života, ak by ho nejaký predchádzajúci zákaz nevedel k ovládaniu svojich násilných vášní. Zákaz zabiť zadrží jeho pohnútky a prinúti ho zamyslieť

sa nad následkami jeho hnevu a vážiť si nenahraditeľnú hodnotu iného. Úcta k zraniteľnej dôstojnosti núti podriaadiť sa zákazu skôr než zabitiu (porovnaj 1 Moj 4,7) a dovoľí mu dobrovoľne potlačiť vlastnú agresivitu. Ak človek objaví výnimočnú etiku zákona, nebude ho považovať za prekážku svojej slobody (ktorú by chcel preskočiť, odstrániť, alebo obísť) a začína ho vidieť ako sprievodcu na ceste k zrelej zodpovednej bytosti.

Ochrana a hranice

Videli sme, že zákon má svoj plný zmysel v rámci zmluvy, to znamená zjednotenia a spoločenstva so zákonodarcom. Netreba veľa rokov v úlohe vychovávateľa na to, aby sme poznali, aké ťažké je prikazovať bez toho, žeby nevznikla opozícia. Ak sa vo výchove syna vyčerpajú všetky prostriedky, nastupuje jasný príkaz vyslovený zvýšeným hlasom: „Nepi alkohol.“ Potom nie je prekvapujúce, že príde deň, keď sa stane nezávislý a skúsi piť. Ak sa mu, naopak, vysvetlia následky pitia alkoholu, je možné, že chlapec aj tak neposlúchne, ale vezme si ponaučenie z vlastnej zlej skúsenosti. Keď však zistí, že napomenutie ho chce uchrániť pred rizikami pochybného potešenia, pochopí, sám od seba, ochranný zmysel zákazu.

Zákon nás chráni, pretože nám pripomína niektoré základné skutočnosti, s ktorými sa neustále stretávame.

Limity, ktorým sa nedá vyhnúť

Zákon pomáha brať do úvahy nespočetné obmedzenia ľudskej prirodzenosti počnúc vlastnou smrteľnosťou a obmedzenosťou našej telesnosti. Čas aj priestor, ktoré máme k dispozícii, sú limitované. Prijatť toto poznanie a okrem toho byť zdravo pokorný nám dovoľuje viac sa tešiť z dielu šťastia, ktorý máme k dispozícii. Poznanie životnosti našich „batérií“ a spotreby energie v čase najvyššieho zaťaženia, nám umožní žiť kvalitnejšie.

Ak vieme, že sme stvorení, aby sme fungovali určitým spôsobom a nie inak, môžeme významne pomôcť našim deťom zaujať správny postoj, napríklad, k problému toxikománie. Kto dostane nové auto, pýta sa, koľko paliva spotrebuje, aké rýchlostné limity treba rešpektovať, a čo robiť, aby auto dlho vydržalo. Ak v zábehu skúša jazdiť rýchlosťou dvesto kilometrov za hodinu len preto, že sa cíti neobmedzene slobodný, riskuje zničenie motora alebo nehodu a nešťastie, ktorým by sa dalo vyhnúť.

Mladý človek potrebuje čo najskôr pochopiť, že on sám je zázrakom a jemným mechanizmom. To, že vezme slobodne do úvahy svoje hranice, je lepšie, ako zadrieť či zničiť motor.

Prahy a hranice

Na druhom mieste zákon poukazuje na „prahy“ a zóny najvyššej intenzity, od ktorých sa odvíja všetko, smer aj kvalita života. Existuje bod – u každého iný – od ktorého sa radosť mení na bolesť. Na všetkých úrovniach sú prahy, ktoré dovoľujú maximálne uspokojenie v rámci hraníc každého typu. (6) Formovať sa k slobode znamená učiť sa poznávať hranice a neprekračovať ich, ak to nestojí za riziko.

V určitom zmysle je Boží zákon viac než určenie týchto hraníc. Mnohé z jeho prikázaní sú orientované najmä na to, aby nám pomohli rešpektovať tieto základné prahy. Napríklad, ak by neexistoval žiadny vzor týždenného odpočinku, možno by bola tendencia niektorých oddychovať viac a iní by možno neoddychovali vôbec. Všetci sme vystavení nebezpečenstvu „predávkovania sa“. Poznať minimálne a maximálne hranice našich možností nám pomáha prežívať ich s najväčšou intenzitou.

V mene iného

Na treťom mieste existujú hranice, ktoré je dobré rešpektovať nielen pre vlastný prospech, ale aj v prospech ostatných. Keď sa človek riadi najvyššími kritériami správania dobrovoľne, jeho správanie je etickejšie, ako keď si určí svoje vlastné normy, alebo keď sa zníži na úroveň, v ktorej sa riadi len egoistickými záujmami. Rešpektovanie zákona *per se* môže byť dobré. Je však niečo lepšie, ako napríklad nezabiť len zo zbabelosti, slabosti alebo z odporu. Prijatť „nezabiješ“ v mene niečoho vyššieho, ako je vlastná obrana, pomsta, žiarlivosť alebo hlad – „len“ z úcty k životu – nám dovoľí poznať nevyčísľiteľnú hodnotu ľudskej dôstojnosti. Absolútna úcta k inému nám môže priniesť, okrem duchovnej lásky k nepriateľovi (7), aj objavenie jeho i svojej nekonečnej hodnoty ako osoby.

Sociálna harmónia

Okrem už zmieneného napätia pomáha zákon človeku prekonávať a riešiť konflikty vo vzťahu k spoločnosti. Na tejto jeho druhej inštancii

autority, teda v jeho sociálnej perspektíve, má zákon úlohu usporiadať život spoločnosti, a to prostredníctvom určených pravidiel týkajúcich sa osobnej aktivity v prospech všeobecného dobra. Táto sociálna úloha zákona nežiada iba súcit, ale aj spoluprácu. Prijatá spoločne ako základ právneho poriadku (alebo základného práva) (8) do služieb spravodlivosti a spolužitia pomáha človeku vyriešiť nevyhnutné napätie medzi kolektívnym dobrom a obranou svojich vlastných záujmov tým, že limituje vybočenia z vôle a slobody jedincov.

Teda, starostlivosťou o detaily bytia s prihliadnutím aj na mimoriadne situácie, rozširovaním požiadaviek, prikazov a zákazov, celý zákon reflektuje na možné spôsoby správania, ktoré sa pokúša usmerniť. Uplatňovanie zákona, vrátane najuľachtlejších požiadaviek, si vždy uchováva charakter voľby. Berie do úvahy tvrdosť ľudského srdca a súčasne sa snaží získať jeho súhlas.

Úloha viery

Pavel spája výchovný cieľ biblických noriem s pojmom viera. (Gal 3,24) Podobne ako sa dieťa učí plniť príkazy skôr, než chápe dôvody a poslúcha – z donútenia alebo zo zvyku – pretože verí tomu, kto mu to prikazuje, tak ten, kto sa rozhodne rešpektovať Božie zákony, aj keď ich význam ešte celkom nechápe, vykonáva akt viery. Keď sa Abrahám rozhodol poslúchnuť hlas, ktorý ho vyzýval vyjsť zo zeme do neznámeho sveta (1 Moj 12,1-9), urobil niečo, čomu celkom nerozumel. Vzdal sa svojich bezprostredných záujmov a úplne zmenil svoje plány. Jeho dôvera v dobro Božieho zámeru mu umožnila poslúchnuť aj to, čo sa mu zdalo nepochopiteľné a výsledkom bolo neočakávané požehnanie.

Rovnako platí, že prijatie vzorov načrtnutých Bohom a dôvera v neho (9) sú aktom viery, ktorá ich pomáha pochopiť. Dieťa, ktoré nechápe, prečo ho nenechajú vykláňať sa z balkóna, to pochopí len tak, že to vyskúša. Ak neposlúchne a spadne, nemusí prežiť svoj pád. Potom už, prirodzene, nikdy nepochopí zmysel príkazu. Božie zákony si zaslúžia našu dôveru, pretože sú vždy v prospech života. Rešpektovanie zákona ide ruka v ruku s jeho prijímaním. Zákon oslobodzuje len vtedy, ak ho človek prijíma, vykonáva, chápe a miluje.

Svojím poslaním viesť človeka je zákon v konečnom dôsledku cestou k duchovnosti. (Ž 119,105) Je cestou spasenia, ktorá smeruje k večnému životu. (Mat 19,17) Aby sme postupovali týmto smerom, ponúka nám

Boh pomoc svojho Ducha. Učí nás modliť sa pri hľadaní prameňov najvyššej sily pre rozvoj našich vlastností, schopností a darov. Ak sa odvolávame na Božiu moc, i nedosiahnuteľné ciele sa stávajú realistickými, nemožné sa stáva možným, pretože Boh nám dáva k dispozícii potrebné prostriedky na prekonanie našich ťažkostí. (Fil 4,13.19; 1 Tes 5,23.24; Ján 15,5)

Rozhodnutie pre priestupok

Byť zodpovedný znamená byť schopný rešpektovať hranice zákona alebo ich prekročiť, keď je to potrebné. (10) Prestúpenie a podriadenie sa sú voľby samy osebe neutrálne. Podriadenie môže niekedy priniesť horšie dôsledky než niektoré prestúpenie. V tomto smere môžeme s Pavlom povedať, že hoci „všetko je dovolené“ (1 Kor 10,23.24; 6,12), prípustnosť nie je eticky dostačujúcim kritériom. Pred každým konkrétnym rozhodnutím vyvstáva otázka, či okrem toho, že je povolený, je vhodný, alebo nie.

Mohli by sme povedať, že rozhodnutie prekročiť zákon je na jednej strane najľahším činom slobody, na strane druhej najťažším, pretože existujú výnimočné prípady, v ktorých prestúpenie normy môže byť etickejšie, než jej naplnenie na úkor iného. Zrelosť znamená vedieť použiť škálu správnych hodnôt, vrátane tých, ktoré pôjdu nad vlastné normy a v prípade konfliktu záujmov rozoznať, či je lepšie prestúpiť, alebo rešpektovať za každú cenu.

Ježiš učí riešiť problémy svedomia prijatím princípov schopných rešpektovať slobodu i etickú zodpovednosť. Jeho uzdravovania v sobotu učia prekračovať spoločenský poriadok, predsudky a náboženské tabu, ak je v hre ľudský život. Na prípade ženy, obvinenej z nevery, Ježiš ukazuje, že bezohľadné vykonávanie zákona môže skrývať hanebné želanie pomsty a že víťazstvo nad morálnym prehreškom sa nedosiahne rozsudkom smrti (Ján 8,1-10), ale ospravedlnením obžalovaného.

Ježiš sa vo všeobecnosti podriaďuje zákonu, a pritom len ťažko môžeme nájsť slobodnejšiu bytosť. Každým zo svojich zdanlivých prestúpení Ježiš v skutočnosti ukazuje na hlbokú úctu k zámerom zákona. Prijatie ducha, ktorý je ďalej než litera, a jeho rozhodnutie pre priestupok poukazujú na jeho vôľu držať sa Božieho ideálu.

Z jeho príkladu vidíme, že zákon je výrazom Božej vôle pre nás a tým, že sa budeme učiť nasledovať ju ako Ježiš, môžeme i prekročením

zákona ukázať našu slobodu a v jeho rešpektovaní nájsť najhlbší motív uspokojenia.

Poznámky:

1. B. PAPERON potvrdzuje, že „zákon je dôvod byť a žiť“ („Emergence de la conscience morale“ v *Loi et liberté*, Cerf, Paríž, 1993, s. 27.28). Niečo podobné povedal J. J. ROUSSEAU: „Nasledujúc moju metódu [princípy etiky] neodvážam ich od vznešených vedeckých koncepcií, ale nachádzam ich v hĺbke môjho bytia, spísané prírodou a povahou v nezmazateľných charakteristikách.“ *Profession de foi d'un vicar-saboyard* [Profesión de fe del vicario saboyano].
2. Čítal som názory niektorých veľmi ostrých aktivistov proti potratu, ktorí žiadali trest smrti pre všetkých, ktorí ho vykonávajú!
3. Je zrejme, že hovoríme o relatívnych pojmoch. Podľa Biblie, nesebecký čin a absolútne dobro sú absolútne mimo úsilia našej krehkej ľudskosti. Pozri Rim 3,10-18, Luk 18,19, porovnaj Fil 2,13.
4. Pozri J. P. SARTRE, *El existencialismo es un humanismo*, Santillana, Madrid, 1996.
5. L. LAVALLE, *Traité des Valeurs*, PUF, Paríž, 1951, zv. 1, s. 656.
6. Jeden lekársky časopis potvrdil, že nadmerné podávanie liekov v niektorých krajinách tvorí až 12 % hospitalizácií. Existuje prah, od ktorého užívanie liekov nezlepšuje, ale zhoršuje stav pacienta. Porovnaj J. ELLUL, *Les combats de la liberté: Ethique de la liberté*, Labor et Fides, Ženeva, 1984, zv. 3, s. 70-85.
7. Pozri Mat 5,43-48. Druh lásky, na ktorý sa odvoláva Ježiš (*agapé*), nie je pocit, ale rozhodnutie. Znamená úctu a želanie dobra inému. K biblickej definícii lásky *agapé* pozri 1 Kor 13,1-13.
8. Desatoro v Biblii, ako všeobecná zmluva, plní podobnú úlohu.
9. Možno ich nechápeme, pretože sa nad nimi dosť nezamýšľame. (Ž 1,2)
10. Ak nie sú hranice, je nemožné ich prekročiť, a tak nie je sloboda (J. ELLUL, cit. dielo, s. 70-85).
11. Preto bude Ježiš pripomínať, že „sobota bola stvorená pre človeka“. (Mar 2,27) Liečiť bolesti tela a ducha v ten deň je uskutočňovaním osloboditeľského cieľa.

23. Zákon a sloboda

„Ale kto sa zahľadel do dokonalého zákona slobody... ten bude blahoslavený vo svojom konaní.“ (Jak 1,25)

Biblickému zákonu sa vyčíta, že dáva málo priestoru osobnej slobode. V našej dobe, presýtenej totalitnými režimami, v neustálom boji za ľudské práva a za slobodu svedomia, si táto výčitka zaslúži byť vypočutá, pretože paradoxne práve tento zákon bol vydaný ako nástroj slobody.

Na začiatok musíme pripomenúť, že akýkoľvek zákon sa môže na prvý pohľad javiť ako prekážka ľudskej iniciatívy. Zákon zakazuje alebo prikazuje, rozkazuje, nariaďuje, obmedzuje. Už od čias Adama a Evy sa ľudská túžba (1) po nezávislosti búri voči akýmkoľvek predpisom.

Navyše, všetky zákony môžu zotročovať. Obsiahle deklarácie práv údajne oslobodzujú. Ich klauzuly, šikovne zmanipulované, sa však v praxi často naplňajú tak, že utláčajú slabých, namiesto toho, aby obhajovali ich práva. Právo je síce aplikovateľné pre všetkých, ale žiaľ, nie rovnakým spôsobom. (2)

Aby sme dali odpoveď na otázku, či Boží zákon obmedzuje, alebo neobmedzuje ľudskú slobodu, či zotročuje, alebo oslobodzuje, musíme najskôr vysvetliť, čo rozumieme pod pojmom sloboda. Podľa Platóna je sloboda, ak ňou rozumieme vnútornú kapacitu človeka „disponovať sebou samým“, jav veľmi zložitý.

Na jednej strane je ľudská sloboda autodetermináciou vôle alebo schopností. Nech je akokoľvek obmedzená alebo porušená, robí z osobnosti vybavenej inteligenciou zodpovednú osobu. Preto nemôže byť chápaná vo výlučne autonómnych termínoch. V skutočnosti nie je nikto úplne autonómny. K osobnostnému stupňu komplexných sociálnych a rodinných podmienok sa pripájajú faktory často ignorované (dedičnosť,

povaha, výchova), ktoré vplývajú na našu vôľu, obmedzujú ju, alebo ju orientujú určitým smerom.

Na druhej strane, každodenná skúsenosť ukazuje, že naše rozhodnutia pochádzajú z nás samých. Mohli by sme konať iným spôsobom a ak robíme toto namiesto niečoho iného, je to preto, že to chceme. To, že sme slobodní, nás núti rozhodovať sa. V tom spočíva veľkosť a dráma človeka. V skutočnosti je zákon možný a zároveň potrebný len preto, že existuje sloboda, to znamená možnosť voľby.

Osobná sloboda, tvorená želaniami a túžbami, je vo vzťahu k zákonu ako rozhodca, ktorý kontroluje pravidlá hry. Je to podobné ako pri športe, kde tým podstatným nie sú pravidlá, ale hra, ktorú umožňujú. Základom morálnych noriem je čistá (fér) hra, ktorú povoľujú. Bez pravidiel šport byť nemôže, ale všetky pravidlá slúžia pre pôžitok z hry. (3) Ich sprostredkovateľská funkcia sa stáva nevyhnutnou vo chvíli, keď sa záujmy protivníkov nedajú vyriešiť v rámci vyššieho súladu, v našom prípade napríklad, keď civilizácia ničí prírodu, spoločnosť utláča jednotlivca alebo nerešpektuje jeho práva.

Zákon a sloboda sú dve paralelné reality ľudskej existencie. Život, podobne ako srdce, funguje medzi dvomi protikladnými, ale rovnako potrebnými impulzmi: zodpovednosťou a autonómiou. Zákon je dos-tredivou silou, ktorá má všetko spevňovať, kým sloboda je odstredivou silou, ktorá má rozbiť všetko spevnené. Kyvadlo dejín, tak osobných, ako aj kolektívnych, osciluje vždy medzi oboma pólmi a málokedy nachádza rovnováhu.

Toto napätie medzi zákonom a životom je nevyhnutné. Zákon je prísny, neoblomný, kým život plynie nepredvídateľne. Zákon prichádza z minulosti, je vzdialený, kým život je súčasnosť, prítomnosť. Zákon sa presadzuje zvonku, kým život vychádza z najhlbšieho vnútra. Napätie medzi Božím zákonom a ľudskou slobodou je nutné pochopiť v rámci života.

Neúprosné zákony

Ako ľudia sa všetci nachádzame ponorení v trojitej existenčnej realite – priestorovej, vitálnej a duchovnej – ktoré fungujú pod troma druhmi zákonov: priestorovými, biologickými a duchovnými. (4)

Zákony priestoru pôsobia v nesmiernom silovom poli, ktoré voláme univerzum. Hviezdy, atómy, hmota, energia sa riadia nemennými fyzikál-

nymi zákonmi. Všetky vymoženosti civilizácie, objavy vedy, technický pokrok sú založené na poznaní týchto zákonov. Ak ich rešpektujeme, môžeme ich zapojiť do našich služieb. Ak ich porušujeme, zasahujeme do samotnej štruktúry prírody, ktorú vytvárajú, čím môžeme spustiť nezvratiteľné deštrukčné procesy, ktoré nemôžu ostať bez trestu.

Zákony života sú záhadné a takisto nemenné ako zákony priestoru. Regulujú narodenie, rast, reprodukciu všetkých živých organizmov, od základnej rastlinnej bunky až po človeka. Porušenie biologických zákonov prináša utrpenie, degeneráciu, choroby a smrť.

Duchovné zákony sú tesne späté so životom, riadia najvyššiu sféru ľudskej reality: náš pocit dobra, pravdy a krásy, naše myslenie, túžbu, milovanie a tvorivosť. Ten, kto nám dal genetický kód ako záruku trvalosti našich biologických štruktúr, dal nám tiež etický kód, aby nám pomohol istým spôsobom vybudovať hodnoty nášho svedomia. Tieto vnútorné zákony ľudskej prirodzenosti, počas dlhej histórie postupne odkrývané Bohom, riadia našu osobnú realizáciu ako bytostí zodpovedných a inteligentných v duchovnej a morálnej oblasti. Na rozdiel od predchádzajúcich zákonov sa nepresadzujú a nenapĺňajú automaticky. Treba ich vnímať ako rady, pre ktoré sa človek slobodne rozhoduje. Táto sloboda je zároveň najvyššou prekážkou ich plnenia.

V protiklade s ľudskými zákonmi, ktoré môžu byť ľubovoľne vydávané a rušené, Božie zákony vyjadrujú trvalú skutočnosť, a nie je možné ich ignorovať. Sú odhalením vôle, ktorá nás pozýva slobodne ich prijať. Sú to pravidlá hry vlastnej existencie. Porušovať ich znamená dostať sa do konfliktu s vlastnou podstatou života. Z toho vyplýva ich, v istom zmysle, neúprosný charakter.

Boh, najväčšia múdrosť a láska, sformuloval zákony aplikovateľné na svet hviezd, ako aj na svet srdc, schopné zachovať harmóniu v slobode lásky. Ako Stvoriteľ dal poriadok svetu prostredníctvom prírodných zákonov, ako Pán ukázal svoju vôľu prostredníctvom zákona a ako Spasiteľ preukázal svoju vôľu prostredníctvom zásahov do ľudského diania uneseného svojimi dejinami. Tento človek prežíva svoju slobodu v nevyhnutnom odvolávaní sa na poriadok prírody – alebo na poriadok stvorenia –, na poriadok zákona –, na poriadok zjavenia a na poriadok milosti – alebo spasenia.

Prikázané a zakázané

Podľa Biblie a psychológie je prvotnou skúsenosťou človeka počiatočné šťastie – záhrada Eden alebo dotyk matkinho tela. Napriek tomu, prvé skúsenosti, ktoré ovplyvňujú človeka pri zostavovaní svojej stupnice hodnôt, musia súvisieť s obmedzením jeho slobody. Prvé základy jeho morálneho vedomia sa všeobecne stotožňujú so zákazmi. (5)

Zdá sa, že človek sa stavia na odpor voči prijatiu štrukturálnej hodnoty zákazu. Ako v správe z 1. knihy Mojžišovej, tak aj v živote. Zdá sa, že Adam je viac priťahovaný zlom, o ktorom zatiaľ nevie, ako dobrom, ktoré užíva. Závažnosť svojho priestupku pochopí až po tom, keď začne znášať jeho dôsledky. (1 Moj 3,1-24) Je ako dieťa, ktoré samo pochopí zákaz hrať sa s ohňom až vtedy, keď sa popáli. Obaja – Adam aj Eva – objavia hodnotu slobody, keď prvýkrát počujú slovo zákazu: „Človek, keď ho zarazí jedno Božie nie, objaví v tomto váhaní os svojej slobody. Cez citlivé svedomie si začína uvedomovať svoju zodpovednosť, keď mu niečo presahujúce určí limit, ktorý zabrzdí hnaciu silu jeho túžby, usmerňuje ho a zároveň obmedzuje jeho činnosť na svete.“ (6) Zákaz odhalí človeku, že je možné neposlúchnuť a taktiež, že sloboda tvorí súčasť ľudského bytia.

Prvý zákaz, s ktorým sa stretáva Adam pri svojej morálnej výchove („zo všetkých stromov záhrady smieš jesť, ale zo stromu poznania dobra a zla nesmieš jesť“, 1 Moj 2,16.17), mu ukazuje hranice jeho možností. Jeho šťastie ako smrteľného človeka je ohrozené smrťou. Na základe tejto reality objaví, že existuje nežiaduce správanie, ktoré smeruje proti životu. Jeho túžby sú neobmedzené, ale nie všetky sú realizovateľné. Nemôže a ani mu nevyhovuje robiť všetko, čo by chcel. So slobodou je úzko spojené vedomie zodpovednosti, rizika a nutnosti rozlišovať. Jeho vyrovnanosť a šťastie spočívajú v schopnosti akceptovať optimálne medze pre realizáciu svojich túžob. Tieto obmedzenia mu pomáhajú objaviť nielen hranice jeho možností, ale tiež pochopiť, že hadov sľub „budete ako Boh“ je preňho diabolským preludom. V skutočnosti mu navrhnuté medze dovoľujú dosiahnuť vlastnú úplnosť v rámci konečnosti svojej bytosti. Sloboda, ku ktorej má prístup, nie je utopistická všemohúcnosť, ale úcta k harmónii medzi bytosťami.

V tomto zmysle zákon neodporuje slobode, ale práve nedorozumeniu a nebezpečenstvu ignorancie, keďže usmerňuje konanie a pomáha prevziať zodpovednosť. (1 Moj 2,17) „Zákaz nepredpokladá oslabenie

alebo potlačenie túžby, ale naopak, oslobodenie alebo voľbu túžby, ktorá bude dokonalejšou... Zákaz neblokuje slobodu, ale určuje jej bezpečný smer. Ak jednotlivca na okamih zdrží, aby uvažoval o realite, je to preto, aby mu pomohol jej čeliť.“ (7)

1 Moj 3 vysvetľuje ako zvodca všetko prekrúca tým, že porušenie zákona vydáva za slobodu. Zatajuje a popiera nezvratné dôsledky priestupku a Božiu výstrahu zatieňuje falošnými sľubmi. Priestupok však prináša predpovedané dôsledky. (8) Človek tragicky objavuje, že zákaz, ktorý ho dráždi, ho v skutočnosti ochraňuje, že prestúpenie zákona je ľahšie ako jeho uposlúchnutie a že dôsledky hriechu sú neodvratné. (9)

Všetko spočíva v jemnom cvičení vôle. „Nie“ zákona pripomína, že všetky voľby nie sú rovnaké: niektoré sú zaručené a niektoré nezaručené. Náš život by nebol možný bez zákazov, ktoré, ako keď semaforey na križovatke ukážu červenú, nám po naskočení zelenej umožňujú napredovať s väčšou istotou. V skutočnosti sa etické hodnoty objavujú vďaka zákazom na križovatke, na ktorej je rozhodujúci inštinkt. „Morálny život je koniec-koncov prijatie kritérií schopných čeliť ľubovôli povolenia, neporiadku podnetov a naliehavosti túžob. Morálny život je súhrn, prijatie zákona v biblickom zmysle... Je to súhlas s absolútnou normou, ktorou je Boh a ktorá je zároveň absolútnym poznaním a absolútnou láskou. (10)

Zákony, ktoré oslobodzujú

Konflikt medzi zákonom a slobodou sa vyskytuje vo všetkých sférach života: rodinnej, politickej, pracovnej, v oblasti finančných vzťahov atď. Všeobecne povedané, medzi teóriou, ktorú prijímame a praxou, ktorú vykonávame, je nevyhnutná snaha, v ktorej vstupuje do hry predovšetkým vôľa. Zákon a sloboda vstupujú do konfliktu, keď sa jedno z nich vnucuje druhému. Keď sa uctieva zákon a potláča sloboda. Ale nie je správne chápať Boží zákon a slobodu ako nezlučiteľné celky – ak sa rozumie pod pojmom sloboda nielen možnosť voľby, ale voľby toho najlepšieho – pretože úlohou tohto zákona je dôkladne nás naučiť voliť vyššie hodnoty.

Tí, ktorí argumentujú, že uctievanie zákona znamená stratu slobody, zabúdajú, že nie je slobodný ten, kto robí, čo chce, ale ten, kto si zvolí to, čo považuje za najsprávnejšie a najlepšie pre seba. Otrokom je ten, kto robí to, čo sa mu protiví, kto závisí od toho, čo mu ubližuje, kto nie je schopný ovládnuť negatívne sily, ktoré ho utláčajú. (11)

Človek sa cíti odcudzený vtedy, keď je nútený robiť to, čo nechce. Naopak, cíti sa slobodný, keď robí to, čo si želá. Rozpätie nášho otroctva je dané vzdialenosťou medzi našou túžbou a našou povinnosťou. A našou najväčšou etickou výzvou je to, ako dosiahnuť, aby sme si želali to najlepšie (12), ako sa zlepšiť v prekonávaní nášho odporu. Je nemožné zlepšovať sa bez prekonávania odporu. Sloboda je právom, výsadou, ale tiež výdobytkom. (13) V skutočnosti je „človek viac slobodomyselný ako slobodný“. (14)

V prvej fáze naše chápanie slobody spočíva v uctievaní zákona zo strachu pred dôsledkami jeho porušenia a až neskôr ho slobodne prijímate ako prejav našej zrelosti. Je to to isté, ako keď dospelý úplne prijme to, čo ako dieťa prijal so zaťatými zubami. Preto je namieste hovoriť o „počiatočnej slobode“ a o „konečnej slobode“.

Počiatočná sloboda nie je viac než možnosť realizácie. Konečná sloboda je vnútorné oslobodenie, ktorému sa podriadujeme prostredníctvom duchovnej prirodzenosti, cestou zmeny a presvedčovania. Je to „sloboda byť slobodný“ (15), pretože je možné byť otrokom svojej vlastnej slobody. Dokonca by sme mohli povedať, že človek, aby bol slobodný, potrebuje oslobodiť svoju slobodu.

V tomto zmysle byť slobodný znamená stotožniť sa s Božou vôľou. Čím viac sa človek priblíži k Bohu, tým je slobodnejší. (16) Sledovať svoje indikácie nepredpokladá obmedzenie slobody, ale akt rozumnosti a realizmu. Pavel v jednej zo svojich najznámejších pasáží na túto tému píše: „Teraz však, oslobodení od hriechu, stali ste sa otrokmi Boha...“ (Rim 6,22) Paradoxne skutočná sloboda, vnútorná, spočíva vo voľbe medzi našou vôľou, ktorú vždy sprevádzajú omyly a Božou vôľou, ktorá je najlepšia. (17)

Ak sa človek vnútorne neoslobodí, nerozumie zámeru zákona. Keď sa identifikuje s Božím zámerom, rozpozná, že zákon vôbec nie je prekážkou jeho osobnej slobody, ale nástrojom progresívneho oslobodenia. (Rim 7,12) Preto sa môže označiť za „zákon slobody“. (Jak 1,25) V akejkoľvek etape na svojej ceste k slobode, ktorú má človek v moci, ale ktorú musí ešte získavať, je jeho rešpektovanie zákona zároveň školou slobody. (18)

Sloboda a viera

Prijatie Božieho zákona je záležitosťou viery a duchovnej zrelosti, pretože ony nevyhnutne podporujú rešpektovanie vôle toho, ktorého

voláme „Pán“. Pred jeho slovom ako pred absolútnou pravdou sa ľudská bytosť cíti nedokonalá a obmedzená, ale súčasne oslobodená (19), keďže pravda „nás zaväzuje“ ju prijať a zároveň „nás oslobodzuje“. (Ján 8,32)

Byť slobodný ide ruka v ruke s vierou a s poznaním. (Ján 14,5-11) Podobne ako poznanie rôznych dopravných značiek neobmedzuje slobodu šoféra, ale usmerňuje ho, čím je väčšie poznanie, tým je väčšia sloboda a tak platí, že čím viac sa priblížime k pravde, tým budeme bližšie k skutočnej slobode.

Pretože v tomto poznaní môžeme vždy rásť, je nutné ho ustavične preverovať. Písmo nie vždy rozlišuje medzi vieroučnými a pastorálnymi princípmi a prikázaniami, oznamami a rozkazmi, nariadeniami a návrhmi, príkazmi a radami. Jeho návrhy nie vždy ukazujú, ako prejsť od všeobecných zákonov ku špecifickej aplikácii, od absolútneho k relatívnemu, od teoretického k praktickému. A tak, hoci je jeho odkaz duchovný, jeho pochopenie je podmienené napríklad spoločenským a kultúrnym záze-
mím čitateľa. Keďže ktorákoľvek pasáž môže byť pochopená presnejším a jasnejším spôsobom (20), hľadanie jej zámeru vyžaduje sústavné štúdium a odmietnutie dogmatizmu. (21)

Hoci je Boží zákon dokonalý vo svojom zámere (Ž 19,7), jeho aplikácia je vždy závislá od konkrétnej situácie. Ak vo svojej podstate je z Božej strany bezchybná a môže byť kategorický, neosobný a objektívny, jeho interpretácia ľudskou bytosťou je nevyhnutne premenlivá, osobná a subjektívna. Sú v nej obsiahnuté alternatívy, váhanie a chyby.

Preto je potrebné pôsobenie svedomia.

Svedomie a láska

Čo robiť, keď sa zdá, že nariadenie zákona odporuje tomu, čo nám diktuje svedomie? Na akých kritériách je založený tento vnútorný hlas, tento súd porozumenia morálnej kvality našich skutkov, ktorý súdi, oslobodzuje alebo nás núti, aby sme sa cítili zodpovední za naše správanie a zámery?

Skúsenosť poukazuje na to, že svedomie závisí od vyššej autority, ktorú voľakedy nazývali „večnosť v človeku“. Svedomie, ktoré často kolíše medzi Božím hlasom a hlasom väčšiny, nie je však ani autonómne, ani zvrchované, môže byť formované i deformované, nie je ani jednoznačné ani neomylné. Môže sa zmýliť a často sa mylí. Preto sa potrebuje odvolávať na vyššie kritériá. Tým najvyšším je Božie zjave-

nie, ktoré pomáha aplikovať všeobecný, objektívny a absolútny zákon („nezabiješ“) na zvláštny, osobný a konkrétny prípad („interrupcia, áno, alebo nie?“ „vezmem zbraň do rúk, alebo sa označím za pacifistu?“).

V prípadoch zápasu o slobodu svedomia sa človek stretáva, okrem iného, s dvoma extrémnymi rizikami: vyzdvihnúť individuálne svedomie nad zákon alebo vyzdvihnúť zákon nad svedomie. V každom prípade sú menej závažné problémy, ktoré vznikajú z reflexie a hľadania, ako tie, ktoré pochádzajú z duchovného útlmu alebo zrieknutia sa, ktoré obetujú slobodu strachu z rizík a uchylujú sa k zdanlivo posilňujúcej istote katalógu nemenných pravidiel aplikovaných nerozlišujúcim spôsobom. (22) Božie normy preto pomáhajú vyslobodiť ľudskú bytosť zo zovretia svojej subjektivity a učia ju rozlišovať medzi hlasom svedomia a prostým záujmom alebo nevedomým egoizmom.

Ak „skutočná sloboda je konanie dobra z vlastného presvedčenia“ (23) a najväčším vyjadrením slobody je láska, môžeme z toho vyvodiť, že Boží zákon a ľudská sloboda sú komplementárne a zjednocujú sa v láske. V nej človek nachádza celú svoju veľkosť. Pre svoju kvalitu odovzdávania druhým je každá čistá láska slobodná. Len prostredníctvom tejto lásky človek môže prijať Boží zákon do svojho srdca, tam kde sa spájajú sloboda a poslušnosť v zvrchovanom akte osobného rozhodnutia. Láska, táto najvyššia ľudská sloboda, je práve zhrnutie a koniec zákona: „Milovať budeš Pána, svojho Boha, celým svojím srdcom... a svojho blížneho ako seba samého.“ (Mat 22,37.39; 5 Moj 6,5) Evanjelium, tak ako ho Ježiš učil, spája lásku a slobodu. Preto pre toho, kto miluje, sú zákony predmetom mnohonásobnej úcty. V tomto zmysle sa chápe prvenstvo lásky, ako o nej hovorí Pavel (1 Kor 13,13) a na ktorú sa odvoláva Augustín v slávnom výroku „miluj a rob, čo chceš“. (24) Taká je tiež paradoxná situácia veriaceho, ako ju charakterizoval Luther: „Kresťan je najslobodnejší pán, ktorý existuje, lebo nie je nikomu sluhom. Napriek tomu je zároveň najpoddanejším otrokom, aký existuje, pretože je sluhom všetkých.“

Kto hľadá Božiu vôľu, pociťuje napätie medzi zákonom a slobodou, ktoré ho oslobodzuje tak od legalizmu (falošné uctievanie zákona), ako aj od libertinizmu (zneužívanie slobody). Vo svojej hlbokjej intimite, ktorú žiaden zákon nemôže postihnúť, v tomto voľnom priestore pre osobný rast a vlastnú iniciatívu, sa jeho vnímanie osvetľuje v hľadaní Božej vôle.

Preto osloboditeľskú úlohu zákona môže zakúsiť len ten, kto našiel vo svojom zákonodarcovi Vysloboditeľa (25) a objavil, že v konečnom dôsledku sú len dve možnosti – postupovať s ním cestou slobody, alebo vybočiť z nej.

Poznámky:

1. Táto túžba po nezávislosti je výstižne vyjadrená s celou paradoxnou iróniou známym sloganom mája 68: „Zakázané zakazovať“.
2. E. GALLEGO, „*La Ley de Moisés*“, v „La Biblia“ (séria článkov), *Nuevos Horizontes* 9 (1990), s. 4.5.
3. Pozri D. WINTER, „Motivations in Christian Behaviour“, v *Law, Morality and the Bible*, Inter-Varsity Press, Downers Grove (Illinois), 1978, s. 214.
4. Pozri J. BOMMER, *Ley y libertad*, Herder, Barcelona, 1967, s. 14-16.
5. E. A. LEVY-VALENSI, La racine et la source, Zikarone, Paríž, 1968, s. 361; v *Las dos fuentes de la moral y de la religión*, filozof H. Bergson potvrdzuje, že „najstaršia dohoda ľudstva je o tom, čo je zakázané“.
6. E. A. LEVY-VALENSI, *Le temps dans la vie morale*, Vrin, Paríž, 1968, s. 104.105.
7. Tamtiež, s. 92.93; 102.
8. Pozri 1 Moj 3,1-19: „Istotne nezmôžete... budete ako bohovia.“
9. K analýze etickej hodnoty zákazu, ktorá spája židovskú tradíciu a psychoanalýzu, pozri E. A. Levy-Valensi, *Le temps ...*, cit. dielo, s. 103.
10. Tamtiež, s. 103.
11. „Skutočne je slobodný - hovorí Rabí Jozue - ten, kto robí z Božieho zákona svoje hlavné zamestnanie. Učiac sa dosahovať zisk zo svojej slobody, čím viac študuje, tým viac sa vzdeláva.“ (A. M. LEHMANN, *Comentaire du Pirke-Avoth*, Brooklyn, 1968, diel 2, s. 225.226.)
12. E. Le ROY, *Essai d'une philosophie première*, PUF, Paríž, 1958, diel 2, s. 552.553.
13. Sloboda sa môže chápať ako dar Boha a ako zisk človeka. Rovnako ako Kanaán, zasľúbená zem, bol darom Boha svojmu ľudu bez vlasti (5 Moj 8,7-10; 9,6; 5 Moj 9,3).
14. J. GOLDSTAIN, *Les valeurs de la Loi. La Thora, lumière sur la route*, Beauchesne, Paríž, 1980, s. 54.
15. „Zmena negatívnych pravidiel na pozitívne je možná len vtedy, keď sa srdce zmení láskou“ (tamtiež, s. 430).
16. Tomáš AKVINSKÝ, *De veritate*, q. 24, a.2; Ia., q. 83, čl. 1.
17. J. MARITAIN, „Philosophie de la liberté“, *Du régime temporel ou de la liberté*, Desclée de Brouwer, Paríž, 1933, s. 35.36.

18. Spätosť zákona a slobody je v rabínskych písmach hlboko zakorenená. Aby sa vysvetlila 2 Moj 24,12 („Ja ti dám bloky kameňa, ktoré som napísal, aby som ťa viedol“), rozdielna vokalizácia jedného slova dovoľuje v rabínskej tradícii čítať „pre tvoju slobodu“. Rovnako pri čítaní 2 Moj 32,16 menovaná tradícia zaznamenáva: „Nečítaj vyrytá (*charut*), ale sloboda (*cherut*)“ (porovnaj ‘Erubin 54a).
19. Jacques ELLUL výstižne tvrdí, že sloboda, ktorú nám opatril Kristus, nemá viac hranice, bariéry a povinnosti, má len lásku. Napriek tomu nám Boh nenechal oceán našej slobody bez značenia. (*Éthique de la liberté*, Labor et Fides, Ginebra, 1973, t. 1, s. 214 - 228).
20. Čestnosť núti počúvať aj iné kritériá, hoci oponujú našim. Súhlasím s názorom katolíka J. BROMMERA v zaujímavej štúdii na túto tému, keď hovorí, že „občas oddelené cirkvi vysvetľujú určité pravdy dokonalejšou a jasnejšou formou ako rímskokatolícka cirkev [...] a v tomto zmysle sa máme od nich čo učiť“ (*Ley y libertad*, Herder, Barcelona, 1967, s. 37).
21. Tak sú teologické diskusie prijateľnejšie ako jednomyseľnosť bez diskusie, pozri E. G. WHITE, *El otro poder*, ACES, Buenos Aires, 1996, s. 39.40).
22. Augustín múdro navrhol: „V podstatnom jednota, v nepodstatnom sloboda a vo všetkom láska.“ (*In necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus caritas*).
23. J. GOLDSTAIN, cit. dielo, s. 54.
24. *Ama et fac quod vis*.
25. R. J. RUSHDOONY, *Law and Liberty*, Ross House Books, Vallecito, 1990, s. 3.

24. Zákon bez legalizmu

„Lebo pred Bohom sú spravodliví nie poslucháči zákona, ale ospravedlnení budú tí, čo plnia zákon.“ (Rim 2,13)

Ak hovoríme o zákone, je nevyhnutné položiť si otázku týkajúcu sa legalizmu. Odsúdenie zákonníckych postojov v náboženstve je také bežné, že niektorí veriaci nemajú odvahu prejavit' dostatok rešpektu k Božím zákonom zo strachu, že budú považovaní za legalistov.

Čo je v skutočnosti legalizmus a akým spôsobom sa prejavuje? Zač-neme tým, že sa pokúsime o jeho definíciu. „Legalizmom“ (alebo zákonníctvom) sa nazýva každé správanie, ktoré sa sústreďuje na striktné dodržiavanie zákona, alebo sa obmedzuje na vykonávanie noriem v situáciách, ktoré si vyžadujú iný spôsob riešenia. Zteologického pohľadu legalizmus je také prežívanie náboženstva, ktoré zamieňa horlivosť s vernosťou, stotožňuje duchovný život s prísnyim dodržiavaním pravidiel a príkazov a verí v spasenie skutkami.

Treba poznamenať, že náboženský legalizmus ako určitý druh patologického vzťahu k zákonu, sa dotýka jedincov aj skupín. Jeho nebezpečenstvo nespočíva len v zdôrazňovaní úlohy zákona, ale aj v prekračovaní jeho etického základu so stratou súcitu a v konečnom dôsledku aj spasenia z milosti. Na legalizme je najhoršie to, že znehodnocuje všetko, čo sa nachádza mimo jeho legálneho rámca a diskredituje iný postoj (ak Ježiš stoluje s hriešnikmi, dostáva sa na ich pozíciu, ak netrestá cudzoložnicu, toleruje neveru atď.).

Všeobecné riziko

V akejkoľvek sfére je, aj napriek najlepším úmyslom, ľahké dôjsť k legalizmu, pretože v skutočnosti nikto v sebe nepoznáva legalistu. Je

„farizejom“ len v očiach iných. Legalista považuje sám seba za úprimného veriaceho. Obvinenie z legalizmu časťou jeho „liberálnych“ protivníkov považuje za nespravodlivú kritiku od tých, ktorí nemajú úctu k zákonu.

V určitom zmysle je legalizmus výsledkom erózie princípov v náboženskom živote. Zákonodarca by chcel nielen vzbudzovať želanie poslúchať, ale aj láskou motivovať k poslušnosti. V skutočnosti sa však ľudská slabosť prejavuje pred zákonom dvoma protichodnými reakciami: legalistickým vnucovaním autority alebo jej úplným odmietaním.

Medzi faktormi podporujúcimi náboženský legalizmus sa zdôrazňuje etická neistota, ktorá podnecuje jedinca alebo spoločnosť zriecť sa rizika slobody a mení ho na istotu, ktorá predstavuje slepé podriadenie sa zákonu (alebo vodcovi). Akákoľvek autorita, ktorá si vynucuje „sväté právo“, má tým viac možností vládnuť, čím silnejšia a „náboženskejšia“ sa zdá. Na osobnej úrovni jedinec, destabilizovaný svojimi pocitmi nemohúcnosti a viny, hľadá v jasných príkazoch večnej autority zakročenie a podporu, aby napokon nahradili jeho vieru a dali mu zabudnúť na potrebu milosti.

Legalizmus možno tiež charakterizovať ako zmätok v základných hodnotách. Legalista robí určité veci, pretože sú povinné a nerobí iné, pretože sú zakázané, nerozlišuje však, že veci nie sú „zlé“, pretože sú zakázané, ale zákon ich odsudzuje preto, lebo nevyhovujú, a že prikázania sú v tomto zákone preto, že sú potrebné a nie naopak. Čím menej si je istý svojimi vlastnými hodnotami, tým väčší je jeho sklon odvolávať sa na autority, aby ich obhajoval. Nemožno to prisúdiť len osobnostnej typológii alebo teologickým vybočeniam spoločenstva, ale predovšetkým nedostatku slobodného vnútorného presvedčenia.

Problém legalizmu sa vyhróti vtedy, keď sa identita komunity cíti ohrozená a potrebuje sa upevniť. Nech by boli náboženské návrhy vodcov akékoľvek, tendencia použiť normy ako nástroj moci alebo zaistenia si silnej pozície sa objaví vždy, keď je skúšaná jednota viery alebo keď je autorita braná na zodpovednosť. Cirkevný legalizmus sa zvykne opierať o dogmatizmus. Pod zámienkou brániť ortodoxiu vylučuje všetko, čo nepochádza z uznávanej autority. Toto posilňuje buď klerikalizmus (1) alebo sektárstvo. V oboch prípadoch si skupina prisvojuje monopol na pochopenie pravdy.

Zo sociologického pohľadu spôsobuje legalizmus nedostatok duchovnej pevnosti a hĺbky. Tá istá neistota veriacich napomáha hypertrofiu moci, hierarchie a autority v skupine, čo posilňuje detinskú závislosť členov, v bludnom kruhu, z ktorého je ťažké vyjsť.

Z etického pohľadu predstavuje legalizmus víťazstvo noriem a príkazov nad duchovným prežívaním, ktoré prináša slobodu a kreativitu. Náboženské praktiky sa menia na povinnosť namiesto uctievania, ktoré by malo byť, vychádzajúc z jeho podstaty, slobodné a chcené.

Z teologického pohľadu je legalizmus pokrútenou víziou spasenia, ktorá smeruje k posväteniu prostredníctvom cirkevných praktík. Dôležité poslanie predstaviteľov Boha dáva do rúk vodcom viac-menej neomylnú autoritu, ktorá hneď zo začiatku vylučuje akékoľvek otázky časti kresťanov. Namiesto toho, aby boli povzbudzovaní vziať na seba riziká svojej zodpovednosti, veriaci sú vyzývaní konzultovať so svojim duchovným vodcom všetko, čo sa môže robiť alebo myslieť. Vodcovia odvolávajúci sa na dokument alebo zákon ich zbavujú konania na základe vlastných rozhodnutí. Každý prípad je teoreticky vyriešený dopredu, s cieľom určiť bez akýchkoľvek pochyb, čo je z teologického hľadiska etické a ako sa treba správať. Ako príklad takéhoto riadenia treba označiť veľkú časť rabínskych zákonov a kanonického práva. Výsledkom bude viac-menej systém nariadení rozpracovaných do detailov, v ktorom prakticky všetko, čo nie je povinné, je zakázané.

Nie div, že proti takejto religiozite, plnej zákazov a nátlaku, mnohí rebelujú. Náboženské dedičstvo stráca svoj zmysel, ak nedá priechod osobnej viere založenej na slobodnom odovzdaní sa Bohu.

Duchovný problém

Problém vzniká z toho, že zákon je potrebné vyložiť, pretože nepočuť priamu odpoveď na všetko, ani v oblasti náboženskej, ani v iných sférach života. „Legalizmus vzniká, keď poslušnosť prikázaniu nemá priamy vzťah k viere.“ (2) Žiadne vedomé správanie sa nemôže limitovať na doslovné napĺňanie toho, čo hovorí text, aj keby to boli Božie slová, pretože ten nikdy nemôže predvídať všetky prípady zo života (porovnaj 5 Moj 17,8-13). Žiadny zodpovedný právny systém, a ešte menej ten, ktorý je založený na Božom slove, sa nemôže zužovať na mechanické konanie a bez znakov práva. Vždy bude treba aktualizovať ducha zákona. (3) V živote sa stále objavujú nepredvídané prípady, na ktoré sa

môžu použiť rôzne riešenia a ktoré musia byť vyriešené kritériami, ktoré prekračujú prísne právnu rovinu (porovnaj Ján 8).

Štýl života veriaceho je stále ohrozovaný pascou legalizmu (4), keď namiesto toho, aby sa pýtal – napríklad – či určité správanie je v súlade s Božími predstavami, alebo či by to Kristus urobil rovnako, keby bol na našom mieste, snaží sa obhajovať osobné pozície argumentmi typu: „Biblia nezakazuje vojnu“, „Ježiš Kristus tiež pil víno“, „Vždy existoval trest smrti“ atď.

Každý právnik vie, že aj keď je zákon veľmi dobre rozpracovaný vo svojich predpisoch, stále existuje nevyhnutný posun medzi zákonom – nutne zjednodušujúcim – a skutočnosťou. Duch zákona bude vždy ďalej, než jeho napísaná forma a úlohou právnika je hľadať zámer zákona (*mens legis*), alebo ešte lepšie zákonodarcu (*mens legislatoris*). (5) Preto pri každom prípade vyvstávajú dve otázky: Aký všeobecný princíp obsahuje tento zákon? Ako ho najlepšie aplikovať na určitú situáciu?

Hľadať hlavný zámer biblických zákonov bez toho, aby to bolo „legalistické“ konanie je otázkou duchovnosti a ide o hľadanie Božej vôle. Normy, inštrukcie, doktríny, liturgia sú dôležitými prostriedkami v hľadaní spoločenstva s Bohom, pretože duchovný život potrebuje tiež vzory a ťažko sa môže rozvíjať bez disciplíny.

Ako vidíme, prikázania sú vzory správania dané láskou (Ez 20,11-13.19.20; porovnaj 11,17-20; 18,6-9.30.31; 36,24-28 atď.) a v tomto zmysle môžu mať v podstate úlohu „posväčujúcu“. (6) Všetko úsilie na zachovávanie zákona z tohto pohľadu môže vyvolať následne duchovný čin, ktorý je v protiklade k legalizmu a smeruje priamo k posväteniu (3 Moj 19,3.6; 16,1-21; 21,1-9; 4 Moj 15,39.40), čo znamená radosť z prijímania Božích návrhov celým srdcom. (Iz 58,13.14)

Farizeizmus hľadal „posvätenie skutkami“ a úporným cvičením vôle (7) sa snažil o to, čo Nová zmluva pripisuje výsledku diela Ducha Svätého. Rozdiel je v tom, či sa dáva dôraz na ľudskú vôľu alebo na Božie konanie. Pretože všetko môže existovať buď v legalistickej forme, alebo duchovným spôsobom. (8) Vlastná modlitba vďaka za jedlo sa môže zmeniť na prázdnu rutinnú vec, ktorá je obyčajnou tradíciou, alebo naopak, môže zmeniť stôl na oltár a jedlo na akt úcty. (9) Aj Ježišovo „milovať budeš“ sa môže naplniť legalistickým spôsobom ako neuskutočniteľná povinnosť, alebo oslobodzujúcim spôsobom ako prisľub víťazstva Božej milosti nad ľudskou neschopnosťou.

Výzva cirkvi

Zdá sa, že boj proti legalizmu bol už problémom v apoštolskej cirkvi. (10) Nie je ľahké kázať etiku evanjelia v prostredí, ktoré je zároveň židovské i pohanské. V prostredí, v ktorom členovia podliehajú riziku delenia na spravodlivých, učencých, silných na jednej strane a hriešnikov, nevzdelaných a slabých na strane druhej, samotná znalosť zákona a vykonávanie jeho požiadaviek sa môžu zmeniť na platformu diskriminácie a vychvaľovania. Ako odpoveď na tento zápas Nová zmluva navrhuje nový štýl života, v ktorom osobná sloboda a spoločná viera nachádzajú miesto, ktoré im patrí.

Boží zákon vo svojej univerzálnosti nemôže zabudnúť na jedinečnú povahu individualít ponorených v nespočetných a meniacich sa situáciách života. Ich správanie vyplýva nielen z presvedčenia, ale tiež z výchovy, kultúry a predovšetkým zo sociálneho a náboženského prostredia, v ktorom žijú. Preto vzniká nevyhnutné napätie. Hoci evanjelium spája rôznorodosť, umožňuje uplatniť širokú škálu schopností a duchovných darov a prejavuje sa spontánnosťou, kreativitou, slobodným naplnením Písma a všeobecnou obetavosťou veriacich, skupina dáva prednosť uniformite, volá po rešpektovaní určitých zvykov a obáva sa rôznych druhov sporov a nových myšlienok.

Cirkevné spoločenstvo, azda viac než iné, je pri svojej vlastnej vernosti Božiemu zjaveniu ustavične vystavené nebezpečenstvu kontaminácie legalizmom. Aby sa tomuto riziku predišlo, najlepšou alternatívou je dôraz na vernosť Ježišovi, ktorá mení veriacich v subjekty o toľko autonómnejšie, o koľko viac sú teonómne (porovnaj 1 Kor 9,21). „Ostatok“ (11) veriacich času konca je charakterizovaný spojením rešpektovania zákona s vierou v Ježiša. (Zj 14,12) Ich vernosť a pevnosť sú ich spoľahlivými vodcami v neistom svete.

Kým ľudské bytosti podliehajú omylom, cirkev sa nemôže vzdať pozície byť sprostredkovateľom zákona a vzorom správania. Nič však nie je nebezpečnejšie ako zamieňanie si teologickej sféry so strohým právnym prostredím. Skupiny a inštitúcie s teokratickými požiadavkami (mesiánskymi, totalitárnymi, mystickými alebo charizmatickými) sa ľahko zmenia na tyranu, a sú tým nebezpečnejšie, čím viac sa usilujú vykonávať svoje príkazy v mene Božieho zákona.

Tendencia uzákoňovania vo sférach, ktoré v skutočnosti patria Duchu, prináša riešenie otázok práv a povinností, priestupkov a sankcií

v záležitostiach, v ktorých by bolo lepšie uplatňovať duchovnú orientáciu alebo liečenie duší. Preto je nevyhnutné, aby šírenie zákona bolo vždy sprevádzané duchovným zamýšľaním sa.

Ježiš trval na tom, že je dôležité klásť vzťahy nad správanie. Ochráni nás to pred dvoma chúlостivými tendenciami, ktoré môžu zničiť akékoľvek morálne úsilie. Na jednej strane tá, ktorá situuje zákony nad človeka, namiesto toho, aby mu slúžili, na druhej tá, ktorá povoľuje, aby ľudský faktor zatemnil úsilie zákona a jeho skutočné požiadavky. Úcta k prikázaniam tvorí časť požiadaviek lásky (*agapé*), ktoré sú možné len v prostredí zodpovednej slobody.

Cirkev bude musieť bojovať až do konca, aby si zachovala neľahkú rovnováhu medzi jednotou veriacich a slobodou Ducha (pozri 1 Kor 12,5 a 14, 37), alebo medzi univerzálnosťou noriem a individuálnosťou prípadov. Pri ochrane zvereného svätého pokladu nesmie zabúdať, že jej úloha je predovšetkým prorocká, to znamená otvorená budúcnosti a inšpirovaná vzormi, ktoré majú byť prispôsobené novej situácii.

Prekonanie legalizmu si vyžaduje vziať do úvahy, podobne ako to urobil Pavel, paradoxný objav, že chcieť šíriť zákon nepružným spôsobom znamená dať podnet pre vznik opozície voči jeho duchu. Pavlove listy nás chránia pred rizikom použiť zákon na vlastné ospravedlnenie a ukazujú, že riešenie legalizmu nie je v antinomizme, ale v duchovnom raste, pretože čistý a neľútostný antilegalizmus je legalizmu bližšie, než by sa zdalo.

V skutočnosti sa prekonanie legalizmu dá dosiahnuť len konaním otvoreným Duchu, založeným na evanjeliu a so slobodným svedomím. Vyhnúť sa mu neznamená distancovať sa od zákona, ale uvedomiť si, že zákon nežiada, aby sme ho dodržiavali svojou vlastnou silou. Boh nám vždy ponúkol pomoc pri uskutočňovaní toho, čo žiada. Jeho zákon je darom neoddeliteľným od jeho zaslúbení. Ony sú konečnou zárukou jeho účinnosti.

Poznámky:

1. Historická forma diskriminácie, zakorenená v niektorých spoločnostiach, v ktorej klérus alebo jeho časť si prisvojuje privilégium kontrolovať výkon rozhodnutí a na škodu vecí sa zúčastňuje od základu na riadení spoločnosti.
2. E. F. KEVAN, *La Ley y el Evangelio*, Ediciones Evangélicas Europeas, Barcelona, 1967, s. 56.

3. B. S. JACKSON, „Legalism and spirituality“, v E. B. FIRMAGE a J. W. WEISS (eds.), *Religion and Law: Biblical-Judaic and Islamic Perspectives*, Eisenbrawns, Winona Lake, 1990, s. 243-261.
4. Jedna z najzávažnejších vlastností legalizmu je citlivosť na chyby iných. Legalista, aby ospravedlnil svoju neschopnosť rešpektovať zákon, potrebuje nájsť niekoho, kto ho prekračuje ešte viac. Poukázanie na hriech ho „ospravedlní“ od nariadenia a v konečnom dôsledku od uplatňovania lásky v praktickom živote.
5. Tomáš AKVINSKÝ, *Summa Theologica*, I, 2 q.104: 2; porovnaj B. S. JACKSON, „The ceremonial and the Judicial: Biblical Law as Sign and Symbol“, *JSOT* 30 (1984): s. 25-50.
6. Už MAIMONIDES povedal, že „zamýšľať sa a meditovať nad príkazmi, učením a Božími činmi až k ich pochopeniu a úplnému prežitiu ich pochopenia, v tom je podstata lásky k Bohu“. (*Sefer ha-Micvot*, Tretie prikázanie)
7. *Berakót* 6-9. Úsilie bolo podmienkou *sine qua non*, aby sa naplnenie zákona stalo záslužným; porovnaj *Hullin* 31ab.
8. Duchovnosť prináša neoddeliteľné hľadanie Božej vôle. Proroci kritizujú plnenie zákona bez duchovnosti, s prázdnotou, pokrytectvom a legalizmom. Na druhej strane povzbudzujú každé úprimné úsilie rešpektovať zmluvu a vzájomné spoločenstvo s Bohom (pozri Iz 55,1 až 56,7).
9. E. G. WHITE, *El Deseado de todas las gentes*, Publicaciones Interamericanas, Mountain View (California), 1971, s. 615.
10. Pozri zvlášť kontraverzné rozprávania v evanjeliách (Mar 2,1-6; 7,1-23; 12,28-40 a paralelné) a v Pavlových listoch. (1 Kor 8-10; Rim 14 atď.)
11. Tento výraz pochádza z gréckeho *leimma*, „to, čo nahradí všetko“, v Biblii sa používa na pomenovanie časti Božieho národa, ktorý zostáva verný zmluve. (X. Léon DUFOUR, *Diccionario del Nuevo Testamento*, Cristiandad, Madrid, 1977, s. 379.380)

25. Zákon a milosť

„Nie ste pod zákonom, ale pod milosťou.“ (Rim 6,14)

Na to, aby si človek zachoval duchovnú rovnováhu, potrebuje zákon i milosť. To znamená normy, ktoré ho vedú a umožňujú mu nájsť cestu, keď sa stratí. Nikto výstižnejšie neopísal tieto dve túžby, ako Franz Kafka vo svojom románe *Proces*.

Tento záhadný príbeh rozpráva o zápase človeka, ktorý v podmienkach obmedzenej slobody hľadá až do svojho posledného dychu v úbohom, nespravodlivom a skazenom svete najvyššiu inštanciu, spravodlivú a ušľachtilú, ktorá rozrieši jeho prípad. Hlavný hrdina Jozef K. sa spravodlivosti nedovolá ani na súdoch. Vo svete bez hodnôt, povrchnom a nešťastnom, v ktorom žije, nikto nie je nikomu ochotný pomôcť. Zbožnosť jeho matky, ovocie jej staroby, v ňom vyvoláva „pocit blízky odmietnutiu“. (1) Jediné, čo mu dáva silu bojovať, je jeho naliehavá túžba po spravodlivosti. K. tuší existenciu najvyššieho súdu, ku ktorému sa však nevie dostať, ale ktorého spravodlivosť potrebuje.

Náhodná návšteva katedrály ho privádza do ešte väčšej sklúčenosti. Hoci dobrá snaha väzenského kaplána bola zrejmá, K. márne očakáva, že mu kňaz ukáže východisko z hroziaceho procesu. (2) Jeho kázanie neposkytlo žiadne riešenie, ako sa mu vyhnúť.

Kafkovo podobenstvo o váhajúcom vidiečanovi pred tajomnými otvorenými dverami zákona zobrazuje ťažkosti, ktoré má človek, ak má sám nájsť riešenie svojich problémov, hoci to od neho nikto nežiada. Zdá sa mu, že stráž zakázala vstúpiť, ale v skutočnosti zastal v obave pred dverami, ktoré boli, ako vždy, otvorené. (3) Ak sa človek nepokúša vstúpiť, nemôže to vyčítať nikomu. Prekážky, ktoré mu zabráňujú vojsť do tajomnej oblasti zákona, sú v jeho vlastnej predstavivosti a v jeho

strachu. Hoci mu je vstup umožnený, jeho želanie priblížiť sa k tomu fascinujúcemu miestu je sprevádzané nerozhodnosťou, ktorá nahloďava jeho radosť. Paradoxne, oba podnety sa navzájom umocňujú. Človek sa však neodvažuje stretnúť sa so zákonom, ani so svetlom, ktoré spoza neho vyžaruje. (4)

K. si tiež želá prísť na súd, ale pretože nevie, či ho súd oslobodí, alebo odsúdi, stále odkladá svoj príchod s obavami a zámienkami, ktoré nemajú opodstatnenie a ktoré ho uzatvárajú do tunela bez východiska, plného zmätku a pochyb, zároveň falošného i pravdivého, skutočného i vymysleného.

Zákon je takto hľadaný i odmietaný až do smrti v rozpoltenosti, ktorá ukazuje na jednej strane potrebu ospravedlnenia, na druhej strach z odsúdenia. Pre K. jeho väzenie predstavuje uvedomenie si dvojakej skutočnosti vo svojom svedomí: že je zároveň vinníkom i obeťou. Zaťažený týmto protichodným zistením, presvedčený od začiatku o svojej nevine, prijme nakoniec svoje odsúdenie v situácii, keď cíti stále silnejšiu túžbu byť oslobodený. (5)

Štruktúra rozprávania je v postupnom vylučovaní všetkých riešení, ktoré by mohli uľahčiť utrpený život K. Uvedomuje si, že niet východiska. Riešenie ľudskej drámy človeka presahuje a je zahalené tajomstvom.

Nádej pre K. predstavuje posledný súd, ktorý bol donekonečna odkladaný pre neznalosť, ako mu čeliť. Za aké činy, chyby a hriechy bude súdený? Rozpaky nad nepoznaním vlastných chýb sú súčasťou jeho utrpenia, pretože K. tuší, že je zodpovedný za skutky a zanedbania, ktoré si úplne neuvedomuje. (6)

Život znamená proces. Človek – ako ukazuje Kafka – o sebe vie, že je vinníkom až do základu svojej neviny. Jeho vlastná prirodzenosť zostala neprirodzená a nosí v sebe potrebu vziať na seba vinu a získať odpustenie. Aby sa od tejto trýzne oslobodil, bolo by treba poznať závery Najvyššieho sudcu. Vinník by tak vedel, kam kráča a ktorou cestou má ísť. Naopak, pre neznalosť toho, čo je preň rozhodujúce, žije život na úteku. Rozsudok – oslobodenie alebo odsúdenie – by ho oslobodil od trápenia. Ale keďže sa nemôže vyhnúť strachu zo súdu, s tisíckami úskokov a ospravedlnení, pokúša sa ujsť a pritom vie, že bez súdu niet pokoja. Zostáva len úzkosť a sužovanie túžbou po milosti.

Všetci rozpoznali v posadnutosti K. vlastnú drámu Kafku, jeho problém prijať samého seba, oslobodiť sa, jeho existenciálnu potrebu očistiť sa. „Proces“ je tajomným tragickým príbehom života, ktorý samotná ľudská bytosť zmenila na otvorené väzenie, z ktorého neexistuje žiadna možnosť ujsť pred samým sebou. Jeho nespochybniteľnou zásluhou je bolestné jasnozrivé vyrozprávanie vlastnej drámy zoči-voči všetkým otázkam bytia s poctivosťou, takou veľkolepou a zároveň beznádejnou. Chorý, osamelý, odtrhnutý od svojich a svojej tradície, stratený v bludiskách krutého sveta, vie Kafka svojím umením vybrať zo svojich osobných problémov živý príklad ľudskej existencie. Jeho dráma je drámou celého ľudstva. (7) Rozprávajúc o svojom vlastnom osude, hovorí zároveň o osudoch nevyliciteľne chorého vojnového vyhnanca, nevinne obvineného kriminálnika na úteku, o každej ľudskej bytosti, ktorá hľadá spravodlivosť a odpustenie a kričí v zúfalstve bez toho, žeby poznala, že potrebuje Božiu milosť.

Sporný protiklad

V biblickom kontexte je vzťah medzi zákonom a milosťou komplexnou otázkou, ktorá sa na prvý pohľad zdá antagonistická, pretože dáva do protikladu Božie požiadavky na človeka a samotné dielo Boha v prospech ľudského spasenia.

Navyše, je to otázka tradične polemická, pretože tieto pojmy nechápu všetci rovnako. Tento vzťah budú inak vnímať tí, ktorí chápu zákon v kontexte zjavenia ako celku (v tomto prípade zákon a milosť sú zlučiteľné), a tí, ktorí stotožňujú mozaikový zákonník s legalizmom (v tomto prípade je zákon s milosťou v rozpore).

Nechajúc bokom kontroverzné teórie na tému dejín cirkvi, obmedzíme sa na vzťah zákona a milosti v Biblii, aby sme sa napokon vrátili ku každodennému životu.

Tým, kto sa najviac venoval konfliktu medzi zákonom a milosťou, je bez akýchkoľvek pochyb apoštol Pavel, ktorý proti sebe postavil tieto dve skutočnosti, aby poukázal na ich rôzne úlohy v kresťanskej „ekonómii“. Pre mnohých z jeho súčasníkov sa centrum náboženského života prenieslo zo vzťahu s Bohom osloboditeľom na starosti o napĺňanie zákona. Na základe Tóry vypracovali veľký okruh ďalších prikázaní a predpisov, ktoré sa pokúšali všetko nariadiť a stali sa tak ťažkým bremenom. Zo zákona, ktorý bol služobníkom zmluvy, urobili cieľ.

Hoci sa Stará zmluva nesie v znamení zákona, jej pozorné čítanie ukazuje, že zákon už tvorí časť zjavenia milosti (8), pretože jeho úlohou je pomôcť nám žiť dlhšie a šťastnejšie. Ako múdry vychovávateľ mal viesť ľudstvo rokmi duchovnej nezrelosti až k slobode obnovennej zmluvy. (Gal 3,24-29)

Ak detailne analyzujeme obsah a úlohu zákona v rámci Biblie, viďme, že v jej centre je milosť, to znamená Božia vôľa spasť ľudstvo, a prostriedky na dosiahnutie spasenia. (9) Písma hovoria predovšetkým o znameniach, ktoré Boh dal, dáva a dá, aby človeka znovu získal. Jeho početné znamenia, normy a zákony vyjadrujú to, čo Boh ponúka človeku pre bytie, nie preto, aby sa vzdaloval, ale preto, aby žil „bližšie“ ku každodennosti.

Biblické texty jasne hovoria, že spasenie je Božím zámerom: „Lebo milosťou ste spasení skrze vieru. A to nie je z vás, je to Boží dar. Nie zo skutkov, aby sa nikto nechválil.“ (Ef 2,8.9) Vierou spasenie „nezískame“, ale naopak, vierou ukazujeme, že prijímame spasenie, ktoré sa nám ponúka bez toho, žeby sme si ho zaslúžili. Boh príde na stretnutie s nami bez toho, aby žiadal „dobré správanie“. Najskôr nás prijme a potom nám ukáže, ako máme žiť. Táto základná pravda sa teologicky nazýva „ospravedlnenie vierou“.

Prví kresťania veľmi dobre pochopili otázku úlohy zákona v teológii milosti. Polemika medzi žido-kresťanmi v Jeruzaleme a pohano-kresťanmi v Antiochii o potrebe obriezky sa sústreďuje okolo základnej otázky, ako získať spasenie: zachovávaním zákona, alebo prijatím milosti?

Veľká roztržka medzi cirkvou a synagógou, iniciovaná Ježišom, sa završuje v tomto bode Pavlom. Diskusia medzi zákonom a vierou by nikdy nevyprovokovala tento rozkol, ak by nešlo jednoducho o voľbu medzi legalizmom a duchovnosťou. Ale tam nastal problém. Ortodoxný judaizmus vždy tvrdil, že zákon je viac než litera a že jeho duchovný obsah si vyžaduje zvnútornenie, bez ktorého riskuje, že sa zmení na grotesknú paródiu Božej vôle. Učenie Ježiša a Pavla bolo predvojom autentickejšieho židovstva.

Farizeizmus nachádza ospravedlnenie človeka „uprostred štyroch bodov naplňania Tóry“. (10) Pre kresťanov je spasenie dielom Mesiáša a nepredchádza mu naplňanie spasiteľského zákona, ale milosť Spasiteľa.

Trojité oslobodenie

List Galat'anom vznikol v ovzduší tejto prvej zapálenej diskusie, ktorá rozdelila cirkev. (Gal 2,11-14) Pavel svojou mocnou teologickou argumentáciou ukazoval na osloboditeľskú silu Ježišovho evanjelia proti vládnuceму – hoci neželateľnému – otroctvu zákona. (Gal 4,1-25) Neskôr v liste Rimanom nastolí problém s väčším pokojom a zmierlivejším spôsobom. V oboch listoch Pavel vysvetľuje, že dielo Krista prináša trojité oslobodenie: od hriechu, od zákona, od smrti.

1. Bezprostredným činom Krista je oslobodenie veriacich z otroctva hriechu. Človek je vrhnutý do takých problémov, z ktorých sám nevie nájsť východisko, a existuje len jedno riešenie – milosť, to znamená cesta amnestie. (11)
2. Toto prináša oslobodenie od odsúdenia. Zákon neschvaľuje hriech, ale nedáva potrebnú silu na to, aby sa mu človek vyhol. Táto situácia vyvoláva skleslosť, alebo vzburu. (Rim 7,2-25) Kristus nás oslobodzuje súčasne od zákona i od poznania nášho zlyhania a predstierania vlastnej spravodlivosti a svojou milosťou nám ukazuje východisko.
3. A napokon, Kristus nám ponúka oslobodenie od smrti, dôsledku hriechu, a otvára nám prístup k večnému životu (Rim 6,8-11.13; 1 Kor 15,20-22.55-57) prostredníctvom znovuzrodenia a definitívnej obnovy.

Trojité oslobodenie sa realizuje v troch fázach:

1. V prvej fáze, ktorú môžeme nazvať *historická*, berie Kristus na seba ľudskú prirodzenosť až za hranice smrti a zázračne tak otvára cestu vykúpenia. (12) Naša sloboda je definitívne poznačená znamením jeho kríža.
2. V druhej fáze, nazvime ju *osobnostná* alebo *existenciálna*, veriaci prijíma za svoje Kristovo víťazstvo a vierou prežíva skúsenosť autentického nového narodenia symbolizovaného krstom.
3. V tretej fáze, ktorú môžeme pomenovať *duchovná*, a ktorá trvá po zvyšok života, moc Ducha (Gal 5,16-25, porovnaj Fil 4,13) prináša ovocie postupného oslobodzovania od hriechu, a tým aj od zákona, ktorý odsudzuje. (13)

Proces oslobodenia prekračuje hranice tohto života. Naša sloboda je vždy hriešna a relatívna a je v očakávaní definitívnej slobody. Ak si Boh želá už teraz oslobodenie a poslušnosť, zasľubuje predovšetkým

ešte väčšie oslobodenie a ešte väčšiu poslušnosť v budúcnosti. Zákon ustanovuje to, čo žiada dnes, a zároveň oznamuje to, čo sľubuje pre zajtrajšok. Odkazuje nás na moc milosti a Božie ponuky, ktoré účinkujú už samy ako prostriedky milosti. Rešpektovanie zákona je len výsledkom prijatia spasenia so všetkými dôsledkami.

Zákon a milosť, tak ako litera a duch, forma a obsah, si neodporujú, ani sa ontologicky nevylučujú, ale sa dopĺňajú a utvárajú organicky neoddeliteľný celok. Tí, čo vidia medzi zákonom a milosťou protirečenie, zabúdajú, že výrazy „litera zabíja“ a „Duch oživuje“ (2 Kor 3,6) sa týkajú toho istého zákona. Prvé svojím právnickým chladom, druhé svojou duchovnou úrovňou. Vidieť zákon v opozícii voči milosti je teologicky absurdné, pretože aj zákon aj milosť pochádzajú od Boha. On dáva zákon svojmu oslobodenému národu, aby mu pomohol slobodne pokračovať na ceste do zaslúbenej zeme a vedie ho stále bližšie k svojmu ideálu, nie preto, aby mu sťažoval život, alebo aby ho uvrhol do nového otroctva. Milosť je vzdialená tomu, aby protirečila zákonu a „vychováva nás, aby sme sa odriekli bezbožnosti a svetských žiadostí, a aby sme v tomto veku žili spravodlivo a pobožne“. (Tít 2,11-14) Ako povedal Augustín: „Zákon je vydaný, aby sa hľadala milosť a milosť je poskytnutá, aby sa naplnil zákon.“ (14)

Láska a zákon

Protiklad medzi láskou a zákonom, akoby išlo o dva nezmieriteľné póly, nemá biblický základ. Odmietat' napĺňanie prikázaní a tešiť sa, že dôležitá je len láska, nemá zmysel.

V konečnom dôsledku ten, kto miluje z celého svojho srdca, z celej svojej duše a zo všetkých svojich síl, nežije pod zákonom, ale pod milosťou, pretože ten, kto koná s láskou, je slobodný. Ale milovať Boha predpokladá prijať jeho vôľu. Biblia trvá na tom, že prikázania si stále zachovávajú svoju platnosť (Mat 5,18-21), pretože bez skutočného, konkrétneho konania sú sľuby lásky len slová. (15) V hebrejskej tradícii sa tvrdí, že „napĺňanie *micva* (prikázania) je nevyhnutné na jeho pochopenie“. (16)

V skutočnosti každé prikázanie, aby mohlo byť splnené, vyžaduje veľkú dávku lásky. Vonkajšiemu pozorovateľovi (ako niekomu, kto vidí v diaľke len pohyby hrajúceho na hudobný nástroj, ale nepočuje hudbu) sa môže zdať, že ide iba o gestá, ktorých mechanické vykonávanie stráca

zmysel. Kto to však prežíva skutočne, zažíva skúsenosť, v ktorej pojmy „litera“ a „duch“ spolupracujú. Konanie s láskou presahuje vnímanie rozdielu medzi zákonom a milosťou. V tejto snahe o zjednotenie stráca zákon tvrdosť rozkazovacieho spôsobu v prospech prítomného a budúceho času.

Božím úmyslom je zmeniť človeka víťazstvom lásky použijúc jazyk Starej zmluvy – dosiahnuť „obriezku srdca“. (5 Moj 10,14; 3 Moj 26,41) Lakomých srdca bohatých, dotknutých srdca chudobných, krutých srdca utlačovateľov, kamenných srdca ľahostajných, nepriateľských srdca toľkých bytostí. (17) Keď v Kázaní na vrchu Ježiš uzatvára svoje učenie o kresťanskom živote, vyzdvihuje hodnotu pohnútok, ktoré sú nad správaním, ducha zákona, ktorý je nad literou, milosť, ktorá je nad zákonom. To, že „Zákon bol daný skrze Mojžiša, milosť a pravda prišla skrze Ježiša“ (Ján 1,17) znamená, že Kristus prostredníctvom Ducha vedie veriaceho ku konaniu, ktoré nielen napĺňa, ale aj prekračuje požiadavky príkazov. (18)

V podobenstve o milosrdnom Samaritánovi (Luk 10,30-37) Ježiš ukazuje, ako v mene zákona kňaz a levita pokračujú v ceste okolo raneného umierajúceho v priekope a bránia sa tým, že nariadenie im zakazuje dotýkať sa krvi alebo ľudskej mŕtvol. V mene milosrdenstva sa však Samaritán ujme raneného, priväža ho na miesto najbližšej pomoci a teší sa, že prišiel včas, aby zachránil život.

Prestúpenie a milosť

Podstatou Božieho zákona je, že predchádza našim prestúpeniam. Boh, berúc do úvahy krehkosť ľudskej prirodzenosti, egoizmus a zbabelosť, ktoré zapríčiňujú opakované zlyhanie našich dobrých predsavzatí, sa neobmedzil len na vyznačenie cesty k slobode prostredníctvom svojich zákonov. Ako vidíme, obradmi svätostánku, predobrazom oznámeného spasenia, nám okrem toho ukázal, ako je možné napriek našim neúspechom premôcť slabosť, ktorá nás ovláda.

Božie zjavenie neustále opakuje, že zmierenie a odpustenie sú stále možné. Napraviť chyby neznamená odmietnuť ich alebo ich potlačiť do hĺbky podvedomia, ani sa donekonečna obviňovať a pokúšať sa zbaviť sa ich obeťami, potlačením výčitiek svedomia či samovraždou. Znamená to vyznať svoje chyby a nedostatky a zbaviť sa tak príťaže vlastných pádov, brať vážne oslobodzujúcu moc Ducha a prijať s odpustením novú budúcnosť.

Nejde o to, aby som sa existenciálne oslobodil od minulosti, ani žeby sa táto stratila. Znamená to len, že aj stratený čas sa môže zmeniť na čas spasenia, ak to Boh zväží. Všetko negatívne z mojej minulosti je v jeho odpúšťajúcich rukách, a nie v pekle môjho podvedomia, ostáva to definitívne mimo môjho dosahu. Chápem, že potrebujem oľutovať svoje hriechy, ale bez potreby neurčitého trápenia sa. Mal by som prijať svoje ospravedlnenie ľahko, pamätajúc na nekonečný dosah milosti. Ak ma Boh oslobodil od ťaživého bremena minulosti, môže ma tiež oslobodiť od jej následkov. Vďaka novej slobode môžem pokračovať vo svojej ceste s novými silami a vedieť, že môj život môže znovu začať na lepších základoch.

Božia milosť – jeho láska – sa prejavuje nielen ospravedlnením našich minulých omylov, ale tiež v poskytnutí pomoci pri ich náprave. Ak je zákon textom zmluvy s oslobodeným národom a je založený na absolútnej milosti Boha, ktorý si berie na starosť národ otrokov, aby ho zmenil na ochrancu a šíriteľa svojho zjavenia, tak Spasiteľ by sa chcel zmeniť na Pána oslobodených. Mohli by sme povedať, že svojím zákonom a milosťou delí ľudské dejiny na dve fázy s dvoma možnosťami: „Predtým, než zasiahnem do tvojho života, si otrokom; ak nezasiahnem, budeš ním naďalej. Ak, naopak, prijmeš moje plány, v jeden deň budeš napokon skutočne slobodný.“

Pre prijatie evanjelia milosti nie je potrebné opustiť zákon, ale naše chybné názory naň. Jeho starý text môžeme vnímať ako trestný zákoník, alebo prepúšťací list a list nádeje, ako nemožnú povinnosť, alebo povzbudzujúci príslub, ako predpísané obmedzenia, alebo nádherný dar.

Dôležitá je perspektíva a tá závisí od toho, či sme pochopili, že ten, kto nás oslobodil z Egypta, je jediný schopný oslobodiť nás od ostatného otroctva. Nevyžaduje nič, čo nedal. Naopak, text doslovne hovorí, že „bezo mňa nemôžete nič konať“ (Ján 15,5) Kto je schopný umrieť pre nás na kríži, nikdy nemôže chcieť, aby sme sa od neho vzdialili.

Preto viac než svojím zákonom –, ktorý je raz ohradou, raz cestou – nás svojou milosťou, ktorá ja darom aj príslubom – náš sudca, ale tiež náš žiarlivý otec a milujúci ženich – pozýva k večnému spoločnému životu. (Ján 3,16) (19)

Poznámky:

1. F. KAFKA, Proces, SVLK Bratislava 1964. (Pozri najmä 9. kapitolu.)
2. Tamtiež.

3. Tamtiež.
4. Tamtiež.
5. J. M. GLIKSOHN, *Le procès de Kafka*, Hatier, Paríž, 1972, s. 44.45
6. B. GROETHYSEN, *Introduction à Le procès*, Gallimard, Paríž, 1933, s. 26.
7. Spolu s M. Brodom, ktorý videl v Procese nekonečný Jóbov problém, Paul Claudel tuší v ňom vyjadrenie židovského Kafku, ktorý „na prahu kresťanstva zakopáva a padá, zostávajúc slepý bez toho, aby chápal, čo hľadá“, *Figaro littéraire*, 78, 18. október 1971, s. 12.
8. Žalm 119,29 hovorí: „Z milosti daruj mi svoj zákon“ (porovnaj 119,127). Zákon a milosť identifikuje ako výrazy Božej lásky, ktorý nám chce prostredníctvom svojich prikázaní pomôcť žiť dlhšie a lepšie, tu, i večne.
9. Ako úvodné čítanie k téme pozri: E. F. KEVAN, *La Ley y el Evangelio*, Ediciones Evangélicas Europeas, Barcelona, 1967.
10. Obsiahla antológia by nestačila na pripomenutie všetkých literárnych talmudských a mystických textov, ktoré hovoria o spasiteľskej moci Tóry.
11. Zvlášť pozri Rim 1,18; 6,1-4.14,20-23.
12. Pozri Gal 5,1. Myšlienka, že len jediný čin jediného človeka by mohol zmeniť osud ľudstva, je hlboko zakorenená v biblickej tradícii. Rim 5,12-21. Porovnaj HESCHEL, *Les batisseurs du temps*, Éd. de Minuit, Paríž, 1957, s. 13.
13. Tento čin sa v Biblii nazýva „posvätenie“. (Gal 2,19)
14. AUGUSTÍN z Hipony, *De spiritu et littera*, 19,34; Porovnaj G. SÖHNGEN, *La Ley y el Evangelio*, Herder, Barcelona, 1966, s. 109-137.
15. Aj mystickí Židia, ktorí hľadajú alegorický význam Písma a myslia si, že skrytý zmysel je väčší než zmysel zjavný a bezprostredný, neustále tvrdia, že napriek všetkému je tajomstvo viery v úcte k jej doslovnosti (A. HESCHEL, *Man's Quest for God*, New York, 1954, citované v A. NEHER, *Moïse et la vocation juive*, Seuil, Paríž, 1956, s. 170).
16. A. NEHER, tamtiež, s. 149.
17. Boží plán navrhuje okrem toho „obriezku inštitúcií“: Kult má byť predobrazom predpovedaného spasenia, kňazstvo platformou služby atď.
18. Pozri Gal 5,22.23; Rim 13,8-10.
19. „Nikto si nemôže presne predstaviť Boží zákon bez evanjelia, ani evanjelium bez zákona. Zákon je zhrnuté evanjelium a evanjelium je rozvitý zákon. Zákon je ko-reň, evanjelium je jeho voňavý kvet a ovocie.“ (E. G. WHITE, *Palabras de vida del gran Maestro*, Pacific Press, Boise (Idaho), 1971, s. 99).

26. K novej etike

„Naplnením zákona je teda láska.“ (Rim 13,10)

Naša spoločnosť hľadá nové hodnoty, pretože tie tradičné, ktoré sa zdali neodvolateľné, sa začali spochybňovať. To, čo bolo ešte pred pár rokmi neprijateľné, sa teraz prijíma všeobecne. Staré autority podľašli novým kritériám. (1)

Rozvoj nových technológií priniesol so sebou obrovské nezvratné zmeny vo všetkých oblastiach života spoločnosti. Spôsobil predovšetkým zmenu životného štýlu moderného človeka, ale zároveň ho duchovne rozvrátil.

Morálne hodnoty sa začali napádať a diskreditovať obviňovaním, že človeka obmedzujú. Prestupovanie etických princípov sa stalo všeobecne akceptovateľným. Horúčka osobného prospechu za každú cenu povzniesla egocentrizmus do kategórie cností. Masovokomunikačné prostriedky postavili človeka do úlohy pasívneho prijímateľa, destabilizujú jeho presvedčenie a ochudobňujú vzájomnú komunikáciu. Ak finančné delikty prevyšujú všetky ostatné delikty proti vlastníctvu, zdá sa, že v žiadnej sfére nedošla nezodpovednosť tak ďaleko, ako v krutej ľahostajnosti, ktorou sa ľudská bytosť maskuje vo vzťahu k iným. Socio-ológovia prisudzujú zlý morálny stav našej spoločnosti vyhladávaní bezuzdného potešenia a ľahko získaným finančným prostriedkom. „Extrémny liberalizmus nie je len neúspechom, ale i katastrofou.“ (2) Sila presvedčenia ustúpila zotrvačnosti a ľahostajnosti. Odmietajú sa akékoľvek objektívne a vonkajšie kritériá a relativizuje sa význam pojmov „dobro“ a „zlo“. Je to triumf filozofie, ktorú Hemingway charakterizuje takto: „Morálne je to, po čom sa cítiš dobre, keď to urobíš a nemorálne to, po čom sa cítiš zle.“ (3)

Vážnym problémom je, že nám chýbajú ukazovatele na križovatkách našich rozhodnutí. Bez jasného označenia severu sa človek stráca medzi horizontmi, ktoré sa menia a stáva sa obeťou svojej prázdnoty. (4)

Azda ako dôsledok samotného popretia pojmu „zákon“, vrátane náboženského, nastáva v rôznych oblastiach nášho života – od politiky k biológii – znovuoživenie záujmu o etiku. (5) Vážnosť situácie vedie k novému uvažovaniu nad hodnotou a významom zákona. Nevyhnutná všadeprítomnosť množstva zákonov (občianskych, pracovných, ekonomických atď.) v našom bežnom živote vyvoláva potrebu hľadať základy etiky platnej pre všetkých.

V súčasnosti panuje vo vzťahu k morálnym otázkam dvojaký postoj. Na jednej strane zisťujeme výrazné odmietanie všetkého, za čím sa skrýva autorita, presadzujú sa požiadavky nezávislosti a odmieta sa zasahovanie štátu a náboženských inštitúcií do osobných rozhodnutí človeka, na strane druhej sa pociťuje rastúca potreba autorít, aby sa zabezpečilo dodržiavanie etických pravidiel v spoločnom záujme. Napríklad tam, kde sa bojuje za dosiahnutie voľného používania halucinogénov, alebo tam, kde sa obhajuje opak, bijeme na poplach a apelujeme na zodpovednosť vlády za možný nárast kriminality spôsobenej toxikomániou.

Tendencia povoľovať v zásadách individuálnej morálky a stále sa rozširujúci kolektívny moralizmus v etickej oblasti na seba narážajú a sú zdrojom konfliktov a napätí. Už Ježiš vytýkal duchovným vodcom svojej doby, že „komára preciedzajú, ale ťavu prehltajú“ (Mat 23,24), to znamená, že v nepodstatných veciach boli nekompromisní a v životne dôležitých otázkach liberálni. Dnes, podobne ako vtedy, aj my prehltáme ťavy – často dokonca celé karavány – a komáre, nezriedka vymyslené, preciedzame.

Bezpochyby je najväčšou potrebou našej doby objavenie alebo znovunájdenie etických noriem, ktoré by človeku priniesli hierarchiu hodnôt prijateľných v našej kritickej dobe.

Hlavné etické systémy

Etika potešenia (hedonizmus) je bezpochyby najpopulárnejšia. Jej hlavnou myšlienkou, významne podporovanou Horáciom, je *Carpe Diem* („uži dňa“), čo znamená potešenie z prítomného okamihu. Podobným smerom sa ubera Epikurova etika šťastia, ktorá uprednostňuje potešenie

ducha a tela tak, aby sa človek pokúsil dosiahnuť najvyšší možný stupeň uspokojenia, alebo, ak je ho nedostatok, aspoň „stav bez utrpenia“, pretože šťastie je neistým a vrtkavým ideálom. (6)

Podobné výsledky prinášajú aj etické systémy naturalistickej povahy. Ich spoločným princípom je, že všetky naše konania sú podriadené determinizmu prírodných zákonov, zvlášť biologických. „Biologické“ a „vitalistické“ etiky sú inšpirované najmä darwinizmom a redukujú sa na jeho hlavnú myšlienku boja o prežitie a prírodného výberu. Zástancovia práva silnejšieho, nadradenosti jednej spoločenskej skupiny nad druhou atď. (obľúbené myšlienky rasizmu a fašizmu), vyzdvihujú Kaliklésovu tézu proti Sokratovi (7), podľa ktorej nielenže je „prirodzené“, že silnejší vládne nad slabším, ale je to aj žiaduce. Identifikovať dobré so zakázaným je pre niekoho výhodné. Podobne ako Nietzsche, chcú byť „mimo dobra aj zla“ a sú, prirodzene, odporcami etiky. Súhlas s hypotézou, podľa ktorej všetko, čo sa stane, je prísne determinované prírodnými zákonmi, automaticky vylučuje zodpovednosť individua za jeho činy.

Etika prospechu (utilitarizmus), ktorú rozvinul v 18. storočí Jeremy Bentham, sa zakladá na pragmatizme ekonomických teórií. Podľa tejto doktríny etická sila spočíva v získaní „maximálneho blahobytu pre najväčší počet užívateľov“ a berie do úvahy kritériá trvania, rozšírenia, rentability atď. John Stewart Mill, vychovaný podľa Benthamovej morálky, sa pokúšal napraviť niektoré z jeho chýb a poukazoval na dôležitosť kvality blahobytu. Povedal, že „je lepšie byť nešťastným človekom ako spokojným prasat'om alebo nešťastným Sokratom ako šťastným hlupákom“. Mill sa stretával, ako všetci jeho predchodcovia, s pretrvávajúcou zložitou harmonizovať to, čo prináša osobné šťastie s tým, čo je „spoločensky“ prospešné (8), a problém uzatvára potrebou hľadať iné riešenie.

Nová cesta hľadá etiku citu (altruizmus). Podľa doktríny vypracovanej Adamom Smithom spočíva morálny ideál v konaní, pri ktorom nezaujatý pozorovateľ s nami môže sympatizovať. Arthur Schopenhauer nachádza základ morálneho citu v súcite, z ktorého pochádza spravodlivosť a skutky lásky. J. J. Rousseau vyzdvihuje solidaritu, ktorá dovoľuje vzdať sa svojich vlastných záujmov v prospech záujmov iného. (9) Auguste Comte oceňuje na altruizme najvyššiu hodnotu v morálnej pozitívnej škále. Pokúša sa o to, „aby v čo najväčšej miere prevládli príjemné inštinkty nad egoistickými podnetmi a družnosť nad sebeckosťou“.

Rozvíjaním tejto myšlienky hľadá etika povinnosti pôvod v morálnom imperatíve. Je to prapríčina, ktorá sa nachádza vo svete ideí (Platón), v Bohu (10), (náboženská morálka), alebo v nás samých (Kant). Hoci Kant tvrdí, že morálka nemôže mať základy „ani v nebi, ani na zemi“, ani v zážitku, pretože z „toho, čo sa robí“ nemožno určiť pravidiel toho, „čo by sa malo robiť“. Uzatvára, že korene povinností sa nemôžu nájsť inde než vo všeobecnom poznaní dôvodu, čo robí z každého z nás zákonodarcu i subjekt morálneho zákona. Konat' eticky znamená poslúchať kategorický imperatív, ktorý prikazuje každému z nás splniť našu povinnosť nezávisle od okolností a samého seba. (11)

Kresťanská etika má veľa spoločných prvkov s niektorými z týchto doktrín a mnohé ovplyvnila. Od všetkých sa však odlišuje. Od etických teórií potešenia, blahobytu a záujmu sa odlišuje v tom, že individuálne alebo spoločenské šťastie nie je jej hlavným dôvodom, ale konečným dôsledkom. Etika evanjelia zdieľa altruistické hodnoty s morálkou pocitu a má veľa prvkov pozitívnej morálky. (12) Ale napriek dôležitosti, akú prisudzuje svedomiu (1 Kor 8,7-13; Rim 14,13-23; 7,1-7), biblická etika sa nemôže stotožniť s Kantovou morálkou povinnosti, v ktorej má Boh miesto praktického rozumu.

Na prvý pohľad by sa mohlo zdať, že biblická etika je etika zákona čiže poslušnosti. (13) Táto zákonodarcom očakávaná poslušnosť však nie je podmienkou, ale výsledkom lásky vyvolanej Spasiteľom. Ide o to „milovať a zachovávať prikázania“ – presne v tomto poradí. (5 Moj 11,13.22; porovnaj 10,12) Preto by sa mohla skôr definovať ako etika náklonnosti (14), v tom zmysle, že zákonodarca je zároveň pôvodcom spasenia svojich verných i jeho nádherných zasľúbení do budúcnosti. (5 Moj 6,20-25)

Povrchným čítaním určitých biblických textov (5 Moj 6,17-19; porovnaj 11,8-32) by sme si mohli myslieť, že kresťanská etika sa dá zhrnúť do zlatého pravidla: „Nerob iným to, čo nechceš, aby robili oni tebe“, alebo formulovaná pozitívne: „Správaj sa k ostatným tak, akoby si chcel, aby sa správali oni k tebe“ (pozri Mat 7,12). Tým, že sa toto pravidlo približuje etike záujmu a etike blahobytu, niektorí z toho vyvodzujú, že sa kresťanská etika redukuje na otázku správania s vyhliadkou na šťastnú budúcnosť. Odtiaľ je ku konceptu spasenia zo skutkov len krok. Ak by Božím návrhom bolo „poslúchaj moje zákony a ja ti požehnám“, logická ľudská odpoveď by bola „ak ťa poslúchnem, musíš mi požehnať“. To

znamená, že zachovávanie zákona by sa stalo jednoduchým prostriedkom na získanie – alebo kúpenie – Božieho požehnania.

Pri tomto utilitaristickom čítaní zostali tí, ktorí vidia Boží zákon ako skúšobný kameň požehnaní a prekliatí, ktorými sa končí Pentateuch. Proti takémuto chápaniu napísal Pavel niekoľko zo svojich najostrejších textov pripomínajúcich, že zmluva medzi Bohom a človekom nie je zúžená na formálne plnenie zmluvných podmienok. Ak človek nemôže byť objektom požehnania bez toho, aby nebol zároveň subjektom zodpovednosti, je spasenie Božím darom, na ktorý je jedinou prijateľnou odpoveďou vďačnosť.

Kresťanská etika nachádza svoj morálny základ v evanjeliu a v slovách Desatora, ktoré je zhrnutím a základom biblickej etiky. Etická revolúcia Novej zmluvy spočíva v navrátení Božieho zákona od jeho funkcie vodcu k úlohe vychovávateľa svedomia. Ježiš je jej iniciátorom a vzorom nasledovania. Ako hovorí Dietrich Bonhoeffer, okrem Ježiša, „jediným objektívnym dôkazom, na ktorom sa môže zakladať naša etika... sú Božie prikázania“. (15) Pretože, podobne ako on, aj prikázania paradoxne vymedzujú, zakazujú a prikazujú len kvôli oslobodeniu. Cieľom príkazov nie je potlačiť hriech, ale pozvať človeka žiť život v skutočnej slobode. (16) Boj proti povrchnosti našej doby a zbožňovaniu materializmu, ako aj zápas o znovuoobjavenie duchovných hodnôt určite prechádzajú cez hľadanie Božej vôle.

Pokiaľ ide o etické princípy, o výnimočnej hodnote Desatora chápaného cez Ježišovo učenie, sa diskutuje veľmi málo. Vo všeobecnosti vyvstáva otázka – ako v prípade ostatných biblických smerníc – o jeho platnosti a použití.

Postoje k biblickej etike

V súčasnosti sa vo vzťahu k biblickej etike objavujú tri základné postoje: legalistický, situačný a normatívny.

Legalistický postoj rieši každý morálny prípad použitím prikázania. Normy nie sú smernice, ale príkazy. Morálnosť sa zamieňa s dodržiavaním zákona. Toto chápanie čelí niekoľkým hlavným problémom: nedostatku prikázaní, ktoré by stačili na to, aby sa vyriešila každá situácia, problému, ak ide o výnimky a riziko, že sa dá väčší dôraz na zákon než na osobu. Najzávažnejším problémom legalizmu však zostáva to, že sa pevne drží zákona bez toho, žeby rešpektoval jeho zámer. Ježiš musel

odmietnuť farizejskú interpretáciu, pretože narúšala ducha zákona. (Mat 23, 23-28; porovnaj 5,20; Mar 7,1-13)

Postoj situačný alebo relativistický sa zjavne živí omylmi legalizmu. (17) Chápe normy ako orientačné vzory, predpokladá, že každá situácia sa rieši spôsobom, ktorý jej vyhovuje najlepšie, hoci sa pritom nerešpektuje zákon. Jediným kritériom, s ktorým sa počíta, je láska. (18) Na otázku, či existuje nejaký morálny princíp, okrem snahy robiť to najlepšie, ktorý by platil za každých podmienok, situačná etika odpovedá „nie“. Príkazy sa všeobecne rešpektujú, ale žiadne nie absolútnym spôsobom. Morálnosť konkrétneho správania nezáleží na zhode so zákonom, ale na láske, ktorá ho motivuje. „Ak si to vyžaduje situácia, situačná etika dovoľuje pre dobro osoby aj prestúpenie zákona, či už jedného alebo aj všetkých príkazí.“ (19)

Toto hľadisko prispelo k prehodnoteniu tradične uznávaných etických názorov blokových legalizmom. Pomohlo odhaliť ťažkosti pri riešení problémov pomocou litery zákona, brať do úvahy hodnotu ľudskej bytosti aj za cenu prestúpenia zákona a, predovšetkým, znovu zvážiť dôležitosť lásky pri všetkých etických rozhodovaniach. Preceňovanie princípu lásky bolo však často predmetom ostrej kritiky. Hlavnou námietkou je zredukovanie významu Božích príkazí na obyčajné „informácie“ alebo „rady“. (20)

Etika založená na princípoch (21) vyvažuje nedostatky legalizmu aj situačnej etiky. Je zaujímavé pozorovať, že princípy, na ktorých sa zakladá biblický zákon, siahajú ďalej než ich formulácia a môžu sa aplikovať rôznym spôsobom, podľa okolností. Základné princípy potrebujú normy preto, aby sa tým vyjadriло, že normy a princípy sú rovnako potrebné. Normy sú potrebné na to, aby udržiavali princípy, tak ako je potrebná váza na udržanie kvetov. Ak normy žiadajú príliš veľa, stratia sa z dohľadu princípy (ako cez veľmi veľkú vázu nevidíme kvety); ale ak žiadajú príliš málo, princípy padajú (tak ako keď je váza príliš malá). (22)

Naše etické kritériá by mali byť ovplyvnené tým, že Boh zjavuje svoju vôľu. Jeho návrhy musia byť dobré, pretože Boh je láska. Hodnota skutku spočíva v jeho zhode s Božou vôľou, ktorá je zjavená v jeho slove, a najmä v Ježišovi Kristovi, najvyššom vzore „stelesňujúcom“ Božiu etiku. Jeho normy správania sú vyjadrené nariadeniami (zákonmi) a princípmi (kritériami). Jedny i druhé sú normatívne, nezávislé od názoru človeka, od jeho prijatia alebo priorit.

Princípy, na ktorých sa zakladajú nariadenia, sa môžu aplikovať v rôznych situáciách, ale sú nemeniteľné v tom, že tlmočia Božiu vôľu. Aby sme ich našli, musíme sa ustavične odvolávať na Písmo a jeho exegézu, zodpovedajúcou konkrétnemu literárnemu, historickému a teologickému kontextu, získame jeho nemennú pravdu, ktorú potom aplikujeme na nové prípady v súčasnosti. Čo ako ťažké by bolo rozhodovanie v určitých prípadoch, neznamená to, že neexistuje žiadna možná voľba. Vždy sa odporúča nechať sa viesť Svätým Duchom, aby sme videli Božiu vôľu (Rim 8,1-14) a použili ju v praxi.

Veľké princípy zákona, zhrnuté v Desatore a potvrdené životom Ježiša Krista, vyjadrujú Božiu vôľu a sú preto platné pre každého človeka (23) a v každom čase. Láska a princípy zákona si nemôžu odporovať, pretože aj v nich je zhrnutá láska. (Mat 22,37-40) Rešpektovať Boží zákon znamená konať s láskou. (24)

Z toho všetkého vyplýva, že ak Božie prikázania sú normatívmi, nikdy nebude správne porušovať ich. Ich prestúpenie sa nesmie brať naľahko. Rešpektovať ich znamená brať ich vážne vrátane dôsledkov, ktoré idú ďalej než ich formulácia.

Ježiš učí hľadať princípy cez prikázania. V Kázaní na vrchu napríklad pripomína, že násilie sa začína už pocitmi hnevu a prejavuje sa už slovami. (Mat 5,38-42)

Ak zákon hovorí o rozvode, Ježiš vysvetľuje, že Božím ideálom pre partnerstvo nie je len trvalý vzťah, ale byť „jedným telom“ (1 Moj 2,18-24), to znamená dosiahnutie harmónie vo vzájomnej láske. Ak sa manželstvo z nejakého dôvodu nevydarí, rozvod by nikdy nemal byť považovaný za „dobrý“ v zmysle súhlasu s Božím ideálom. V najlepšom prípade bude legitímnou alternatívou, a tak bez toho, aby zodpovedala Božej vôli, môže byť skutkom jeho milosrdenstva.

Od nariadenia ku kritériu

Rozdiely medzi etikou Novej a Starej zmluvy sú vo formuláciách a v úprave trvalých princípov na nové okolnosti tak, ako sa odrážajú v Ježišovom kázaní. Mohli by sme ich zhrnúť do týchto piatich bodov:

1. Kresťanská etika je etika lásky *agapé*, (Rim 13,8-10; 1 Kor 13; 1 Ján 3,17), pretože Boh je láska (Ján 1,1; 2,7-10; 4,7-16.19) a pretože je to etika služby. (Luk 22,24-27)
2. Etika založená na napodobňovaní Krista (1 Kor 11,1; 2 Kor 8,9;

10,1; Fil 2,5-8; 1 Pet 2,21; Ján 13,15), najvyššieho vzoru, v značnej miere prekračuje akýkoľvek iný morálny ideál.

3. Život veriaceho, ktorý sa v krste pripojil k cirkvi, Kristovmu telu (1 Kor 12,12-17; Ef 5,25-33; 6,1), je priamo spojený s Kristom: „Čokoľvek ste urobili jednému z týchto mojich najmenších bratov, mne ste urobili.“ (Mat 25,40) Naše skutky sa nedotýkajú len našich ľudských vzťahov, ale aj nášho duchovného vzťahu s Kristom. Okrem etických činov sú to činy duchovné, činy viery. (25)
4. Priblíženie sa k tomu, čo Biblia volá „koniec časov“, robí etiku vzájomnosti čoraz naliehavejšou. (26)
5. Ak je kresťanská etika zároveň etikou milosti i etikou ducha, znamená to, že jej dodržiavanie je pre človeka bez duchovnej pomoci nemožné: „Bezo mňa nemôžete nič konať.“ (Ján 15,1-5)

Nová zmluva neuzakladá nové právne normy, ani nové zákony, nestanovuje nový zoznam toho, čo je zakázané a dovolené, ale vytvára reprezentatívne a paradigmatické kritériá, ktoré apelujú na myslenie a duchovnú zrelosť. Pavel vo vedomí, že nariadenie motivuje oveľa menej než ideál, trval vo svojich listoch na niekoľkých základných kritériách (27):

1. Necharakterizuje kresťanské správanie termínmi „hriešny“ alebo „nehriešny“, „zakázaný“ alebo „dovolený“. Toto základné rozdelenie sa vyhýba osobnej zodpovednosti a schováva sa za redukcionistický a manicheistický zoznam. Pavel nás vyzýva konať zrelo, aplikovať v správaní najlepšie kritériá a začať overovaním užitočnosti a zámerov našich činov. „Blahoslavený, kto seba samého neodsudzuje v tom, čo pokladá za správne.“ (Rim 14,22)
- „Všetko mi je dovolené, no nie všetko osožné.“ (1 Kor 6,12)
Kritérium súladu vyzýva používať princíp dobra pre všetkých.
2. „Všetko je dovolené, no nie všetko buduje.“ (1 Kor 10,23)
Kritérium budovania spája správanie jednotlivca s ovplyvňovaním prostredia, ktoré ho obklopuje. Pretože „nikto z nás nežije seba samému“ (Rim 14,7), bude etickejšie také správanie, ktoré vedie ostatných správnym smerom. (Rim 14,13) Ide o hľadanie, „a tak sa teda usilujme o to, čo slúži k pokoju a na vzájomné budovanie“. (Rim 14,19)
3. „Všetko mi je dovolené, ale ja sa nedám ničím zotročiť.“ (1 Kor 6,12-23) *Kritérium slobody* sa zakladá na uprednostňovaní rozhodnutí, ktoré nechajú veľkú mieru slobody. Medzi rôznymi voľbami

najlepšia bude tá, ktorá nechá otvorených viac možností. Voľba, ktorá zatvorí viac dverí, je vždy tá horšia. (28)

Z pohľadu slobody je možnosť nevyskúšať niektoré typy drog výhodnejšia, než tá, ktorá dáva možnosť skúsiť ich, pretože okrem toho, že ponecháva jedinca slobodného psychologicky i fyziologicky (v opačnom prípade sa toxikoman stáva otrokom), necháva otvorené všetky možnosti. Apoštol Pavel uzatvára, že „všetko je dovolené“ pre toho, kto sa riadi kresťanskými kritériami. To vylučuje morálku povinnosti, podľa ktorej všetko, čo nie je povinné, je zakázané a ponúka morálku ideálu, podľa ktorej len to najlepšie je dobré. Keď rozlišujeme koncepcie ideálneho a povinného, namiesto vnucovania povinnosti, uprednostňujeme navrhovať ideály.

Pavel neapeluje na svedomie, ale na správanie podriadené láske (*agapé*). Tak vyznačuje cestu, ktorá dovoľuje prekračovať etiku zákazov i konciliantné správanie, v ktorom je všetko dovolené. Božia sláva, to, čo osoží, to, čo buduje (1 Kor 6,12-20; 10,23-33; atď.) a služba inému sú operatívne kritériá, medzi ktorými sa pohybuje kresťanská etika a v ktorých normy nachádzajú svoje naplnenie.

Ježišovo nové etické myslenie sa odráža v týchto princípoch a neruší ani daný zákon, ani neprináša zákon nový, pretože Boží zákon je večný. Pripomína nám však, že sa naplní ideálom lásky. Preto je kresťanstvo viac než etika a učenie Ježiša sa nemôže považovať za zákon. Len v jednom prípade Ježiš definuje prikázanie a do jeho obsahu hneď dáva lásku: „Toto je moje prikázanie, aby ste sa navzájom milovali tak, ako som vás miloval ja.“ (Ján 15,12) Jeho nasledovníkov bude označovať kvalita lásky: „Podľa toho všetci spoznajú, že ste moji učeníci, ak budete mať lásku jedni k druhým.“ (Ján 13,35)

Človek bude vždy potrebovať objektívne kritériá, pretože má tendenciu rozhodovať o tom, ako sa bude správať z hľadiska osobného prospechu a podľa svojho premenlivého konceptu etiky. Biblické princípy neurčujú smer pre každý prípad, ale ho naznačujú a vymedzujú. Zjednotiť tieto princípy znamená žiť šťastnejší, istejší a pokojnejší život.

Etika evanjelia má výhodu v tom, že považuje napätie medzi ľudskou realitou a Božím ideálom za niečo prirodzené, nevyhnutné a pozitívne a tento ideál udržiava, hoci sa zdá nedosiahnuteľný.

A. Manaranche (29) tvrdí:

„Nová etika zmluvy sa zakladá skôr na Božej vernosti jeho zasľú-

beniam než na vernosti človeka. Nedostatkom legalizmu je, že chápe zákon ako požiadavku na dosiahnutie daru, pretože inak by ho nedostal. Bez prísľubu milosti sa prikázania stávajú nástrojom utrpenia, pretože sa obmedzujú na odsúdenie človeka, a ukazujú mu jeho chyby bez toho, aby mu pomohli. Boh si na nás spomenie ešte raz v absolútnom dare, ktorý je celkom zdarma – v Ježišovi – v trvalej zmluve, ešte univerzálnejšej, ako bola tá predchádzajúca. Ježiš spája „počuli ste, čo bolo povedané otcom“ a „ale ja vám hovorím“ a ich prostredníctvom zjavuje najvyššie požiadavky zákona. Sú to tie, ktoré nás učia o jeho skutočnej výnimočnosti.

Poznámky:

1. E. C. SMITH, The Ten Commandments in Today's Permissive Society: A Principleist Approach“, *Southwestern Journal of Theology*, diel 20 (1977), s. 42-48.
2. J. DOBSON, *Dare to Discipline*, Tyndale, New York, 1971, s. 3.
3. H. MARCUSE, „The Second Sexual Revolution“, *Time*, 28. január 1974, s. 54.
4. R. BADENAS, „No solo de pan vive el hombre“, *Salud* 4 1(1996), s. 14.15.
5. L. RUMPF, *Introduction a Loi et Évangile: héritages confessionnels et interpellations contemporaines*, Labor et Fides, Ženeva, 1981, s. 10.11.
6. ARISTIPOS z Cyrény, Sokratov žiak, navrhuje ako normu správania *ekrateia*, čo znamená „schopnosť žiť v spoločnosti a maximálne prežívať uspokojenie svojich vlastných prianí“.
7. PLATÓN, *Gorgias*.
8. Vo svojom diele *Utilitarizmus* (1863) sa J. S. MILL pokúša zjednotiť take protikladné morálne doktríny, ako sú stoicizmus a kresťanstvo s racionalizmom a pozitivizmom.
9. Na základe modelu *consensus vital*, ktorý funguje medzi časťami organizmu, vzájomnosť Léona Bourgeoisa vyústi v etický koncept solidarity ako spoločného dobra (*Essai d'une philosophie de la solidarité*, 1902).
10. Podľa Dunsca Scotta je len vražda hriech, pretože Boh ju zakázal a nebola by, keby ju nebol býval zakázal.
11. *L'univers documentaire, Dossier Axis*, Hachette, Paríž, 1994, zv. 7, s. 150.151.
12. Pozri Fil 4,8.
13. Pozri 5 Moj 28,1-68; 2 Moj 24,7.
14. P. RÉMY, *Foi chrétienne et morale*, Centurion, Paríž, 1973, s. 40-47.
15. D. BONHOEFFER, *Ethique*, Labor et Fides, Ženeva, 1949 (1965), s. 227.
16. Tamtiež, s. 228-232.
17. J. FLETCHER, „Situation Ethics Under Fire“, *Storm Over Ethics* (vyd. John Ben-

- nett et al.), United Church, Filadelfia, 1967, s.18.19.
18. Pozri J. A. T. ROBINSON, *Sincero para con Dios*, Ariel, Barcelona, 1967.
 19. J. FLETCHER, cit. dielo, s. 151.
 20. Pozri M. K. ERICKSON, *Relativism in Contemporary Christian Ethics*, Baker, Grand Rapids (Michigan), 1974.
 21. V aglosaskom svete sa toto priblíženie volá *principleist approach*; porovnaj T. B. Maston, *Biblical Ethics*, World, Cleveland, 1971, s. viii.
 22. Tento pekný opis patrí Jonathanovi Vallsovi, advokátovi a sociológovi.
 23. Pozri Gal 3,28.
 24. Norman L. GEISLER, *The Christian Ethic of Love*, Zondervan, Grand Rapids (Michigan), 1973, s. 46: „*Law is stating love in words*“ (zákon je vyjadrenie lásky slovami).
 25. G. BONNET, *Au nom de l'Évangile, quelle morale?*, Centurion, Paríž, 1978, s. 176.177.
 26. Porovnaj 1 Kor 7,29-34; Rim 13,11.12; Ef 5,14-17; 1 Pet 4,7-11; 1 Ján 2,17.
 27. Pavel sa na mnohých miestach venuje kritériám tohto typu, ktoré apelujú na základné princípy duchovného života. Pozri 1 Kor 6,19.20; Fil 4,8; Rim 12,21 atď.
 28. „Je ťažko považovať samovraždu za skutočný čin slobody, pretože týmto činom sa končia všetky slobody. Vybrať si slobodu je v princípe vybrať si život ako fyzický, tak aj večný.“ (J. ELLUL, *Le vouloir et le faire: Recherches éthiques pour les chrétiens*, Labor et Fides, Ženeva, 1964, s. 165-218).
 29. A. MANARANCHE, *L'esprit de la Loi*, Seuil, Paríž, 1977, s. 83.84.

Epilóg

Tu končíme naše putovanie po cestách zákona a zistujeme, že je čas uvedomiť si, že všetci sme obeťami, svedkami i spoluzodpovednými za situáciu, ktorú je možné zmeniť len osobným rešpektovaním jeho základným princípov, a tie sú v konečnom dôsledku princípmi etickými. Zneužívanie v mene tohto zákona neospravedlňuje to, že sa degradujú jeho hodnoty. Náš svet ich potrebuje.

Vnútiť nejaký ideál nie je možné. Hoci s najúprimnejším úsilím, štáty, medzinárodné organizácie ani náboženské inštitúcie so svojimi zákonmi a ustanoveniami nemôžu zmeniť človeka, ani vytvoriť lepší svet.

Na záchranu ľudstva nestačí ani ten najlepši zákon. Potrebné je duchovné znovuzrodenie. Len Duch môže dať dezorientovanému človeku dneška jasnozrivosť, vieru, entuziazmus a schopnosť odovzdania sa, ktoré sú potrebné na to, aby ho vyviedol z egoistického zamerania a umiestnil ho do sféry lásky. (1)

Ježiš vstúpil do tohto sveta, aby nám zveril tajomstvo tejto lásky, a želá si vojsť aj do našich dejín. Napráva komplikované a chybné interpretácie, ktoré dal človek zákonu, a vracia mu jeho pôvodný zámer, ktorým nie je dosiahnutie neba, ale snaha pomôcť nám, aby sme zatiaľ žili v harmónii so zemou.

Mladého bohatého právnik, ktorý bol nespokojný so svojím životom a hľadal večný život, vyzval Ježiš plniť prikázania, ale tak, aby sa neuspokojil len s ich plnením. (Mat 19,16-22; Mar 10,17-23) Dôrazne ho prosil, aby išiel ďalej, aby sa odvážil nechať všetko za sebou a nasledoval ho s neúnavným dychom nového srdca. Namiesto toho, aby mu uložil doplňujúce nariadenia, ponúkol mu nový altruistický život, kde žiadna obeť (ani opustenie bohatstva) nie je porovnateľná so životom v blízkosti veľkej Lásky: Ak chceš byť šťastný, ak hľadáš večný život, chýba ti len jedno: Nasleduj ma.

V našej chaotickej dobe je načas, aby sme my, veriaci, ukončili teologické spory kvôli zákonu, prestali sa hádať o okrajových veciach a venovali našu energiu učeniu sa, ako pod vedením Ducha spojiť jeho princípy s našou každodennou praxou.

V tomto dejinnom čase, v ktorom sa veľa ľudských bytostí pýta, ktorou cestou ísť, keď sa ich toľko ponúka, nad dominujúcim zmätkom stále volá z Edenu po Sínaj a z Vrchu blahoslavenstiev po Golgotu hlas. V ústrety neistej budúcnosti ostáva cesta nádeje otvorená pre tento hlas: **Viac než zákon** – niet lepšieho návodu.

Poznámky:

1. „Je nemúdre snažiť sa byť múdym mimo Učenie, uchádzať sa o úprimnosť, keď sa odmieta Pravda, hľadať osvietenie bez Svetla a existenciu bez Života.“ (E. G. WHITE, *La educación*, Pacific Press, Mountain View [California], 1974, s. 79).

Obsah

Predslov	9
Prológ.....	11
Časť I. Pôvod a vývoj	
Zákon v Starej zmluve	13
1. Zákonodarca Mojžiš	15
2. Pojem biblického zákona	24
3. Nezaraditeľný zákonník	33
4. Zákonodarstvo, ktoré predbehlo dobu	40
5. Nový koncept spravodlivosti	49
6. Desatoro, etická ideológia.....	56
7. Desaťkrát oslobodení	69
8. Zákony o rodine	79
9. Čisté a nečisté	91
10. Sanitárne normy	98
11. Ekologické princípy	111
12. Chrám v čase.....	123
13. Obrady a sviatky	135
Časť II. História a tradícia	
Zákon v medzizmluvnom období	151
14. Okolnosti, ktoré predchádzali a dejinný vývoj	153
15. Prijatie úprav	161
Časť III. Teológia a kontroverzia	
Zákon v Novej zmluve	171
16. Ježiš a zákon	173
17. Zákon v prvotnej cirkvi.....	184
18. Apoštol Pavel a zákon.....	193
19. Koniec zákona.....	206
20. Zákon a zmluva.....	216
21. Platnosť zákona.....	228
Časť IV. Úvaha	
Zákon v praxi	239
22. Výchovná úloha zákona.....	241
23. Zákon a sloboda	248
24. Zákon bez legalizmu	258
25. Zákon a milosť	265
26. K novej etike.....	274
Epilóg.....	285

Roberto Badenas

VIAC NEŽ ZÁKON

Zo španielskeho originálu **MÁS ALLÁ DE LA LEY**,

Valores de la Ley en una teología de la gracia,

preložila Romana Zelinková

Úprava a doplnenie prekladu

PhDr. Darina Matisová, Ing. Mikuláš Pavlík

Obálka Ing. Peter Polaško

Technická redakcia Ing. Miroslav Priehradný

Vytlačil ALFA PRINT Martin, 1999

ISBN 80-88960-15-0

Roberto Badenas získal doktorát teológie na Andrewsovej univerzite v USA a je odborníkom na biblickú filológiu. Od roku 1990 pôsobí ako dekan Univerzitného a pedagogického centra v Salève (Francúzsko), kde prednáša výklad Novej zmluvy.

Aj keď je podľa Biblie zhrnutím celého zákona láska, mnohí v ňom vidia len zákazy.

Dr. Badenas v tejto knihe podrobne skúma hodnoty zákona a ponúka odpovede na znepokojujúce otázky, ako sú napríklad:

- Akú hodnotu má zákon dnes?
- Skončila Ježišom platnosť zákona?
- Protirečí si apoštol Pavel vo svojom výklade zákona?
- Je možná sloboda bez zákona?
- V akom vzťahu sú zákon a milosť?

Čítanie tejto knihy nám dovoľí vidieť *viac než zákon* a lepšie poznať jeho autora.